

Војно

ДЕЛО

3

1996

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/1996.

ГОДИНА XLVIII

мај – јуни

Излази двомесечно

НОВИНСКО-ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА „ВОЈСКА“

НАЧЕЛНИК

Станоје ЈОВАНОВИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-мајор (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
доц. др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; доц. др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; др Радосав ШУЉАГИЋ;
др Светозар РАДИШИЋ, пуковник (секретар); мр Слободан
ЈАУКОВИЋ; мр Милинко СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан
МАРЧЕК, потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник
др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник
Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: цивилни
681-565, војни – централа 2351-020, локал 29-487; уредници:
33-060 и 33-928; * Претплата: централа 656-122, локал 22-584 (за
часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун НИУ
„ВОЈСКА“ код Службе платног промета: 40823-849-0-2393 *
Цена броја 15,00 динара; за иностранство 8,00 УСД, 13 ДЕМ.

Међународни односи

Мр Дамјан Татић	Осврт на мировну операцију Уједињених нација у претходној Југославији .	7
Милан В. Петковић, пуковник	Дипломатија и рат	31
Бабкен Симоња	Политика пантурцизма као идеолошко оружје	39

Одбрамбени систем

Др Радомир Јанковић, пуковник	Приступ информационој подршци командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле	48
Др Драгомир Ђорђевић, пуковник	Војнопривредна делатност у транзицији	65
Благоје Љубисављевић, пуковник	Војна тајна и њена заштита у Војсци Југославије	82

Ратна вештина

Мр Митар Ковач, мајор	Ратна вештина – наука и вештина . .	96
Милорад Бошковић, пуковник	Аналитика у савременим обавештајно-безбедносним системима	119

Погледи

Проф. др Драган Симеуновић	Прилог оценама политичке и војне мисли Димитрија Туцовића	135
Др Смиљана Ђуровић	Никола Тесла и основи модерне цивилизације	146
Мр Слободан Јауковић	Антиратни профитер	157

Прикази

Др Љубодраг Димић	Великоалбанска идеја и историографија	170
Живко Лукић, капетан бојног брода у пензији	Позадинско обезбеђење у стратегији пројекције снага	175
	Summary	183
	Résumé	190
	Резюме	197

CONTENTS

International relations

- M Sc Damjan Tatić A treatise on the peace-keeping operation of the United Nations in former Yugoslavia 7
- Milan V. Petković, Colonel Diplomacy and war 31
- Babken Simonjan Policy of Panturkism as ideological instrument 39

Defence system

- D Sc Radomir Janković, Colonel An approach to information support of command and control over armed ships of the river combat flotilla 48
- D Sc Dragomir Đorđević, Colonel Military economic activities in transition 65
- Blagoje Ljubisavljević, Colonel Military secret and its protection in the Yugoslav Army 82

Art of war

- M Sc Mitar Kovač, Major Art of war – science and art 96
- Milorad Bošković, Colonel Analytical activities in modern intelligence and security systems 119

Views

- Prof. D Sc Dragan Simeunović A contribution to assessments of political thought of Dimitrije Tucović 135
- D Sc Smiljana Đurović Nikola Tesla and foundations of modern civilization 146
- M Sc Slobodan Jauković Anti-war profiteer 157

Reviews

- D Sc Ljubodrag Dimić Great-Albanian idea and historiography 170
- Živko Lukić, Captain YN, retd Logistics in strategy of projection of forces 175

SOMMAIRE

Rapports internationaux

Mr Damjan Tatić	Regard sur l'opération de paix des Nations Unies en ex-Yougoslavie	7
Milan V. Petković, Colonel	La diplomatie et la guerre	31
Babken Simonjan	La politique du panturcisme comme l'arme idéologique	39

Système de défense

Dr Radomir Janković, Colonel	L'approche à l'appui informatique du commandement des navires de la flotille fluviale de guerre	48
Dr Dragomir Đorđević, Colonel	Les activités militaires économiques durant la transition	65
Blagoje Ljubisavljević, Colonel	Le secret militaire et sa protection dans l'Armée de Yougoslavie	82

Art de guerre

Mr Mitar Kovač, Commandant	Art de guerre – science et art	96
Milorad Bošković, Colonel	Analytique dans les systèmes de renseignement modernes	119

Points de vue

Prof. dr Dragan Simeunović	Contribution aux notices des pensées politico-militaires de Dimitrije Tucović . .	135
Dr Smiljana Đurović	Nikola Tesla et les bases de la civilisation moderne	146
Mr Slobodan Jauković	Profiteur anti-guerre	157

Comptes rendus

Dr Ljubodrag Dimić	Idée de „Grande Albanie“ et historiographie	170
Živko Lukić, Capitaine de vaisseau en retraite	Soutient logistique dans la stratégie de projection des forces	175

Международные отношения

Канд. наук Дамьян Татич	О миротворческой операции ООН в предшествующей Югославии	7
Милан В. Петкович, полковник	Дипломатия и война	31
Бабкен Симонян	Политика пантюркизма как идеологи- ческое оружие	39

Оборонительная система

Д-р Радомир Янкович, полковник	Подход к информационной поддержке командованию вооруженных кораблей речной военной флотилии	48
Д-р Драгомир Джорджевич, полковник	Военно-хозяйственная деятельность в транзиции	65
Благое Любисавлевич, полковник	Военная тайна и ее защита в войске Югославии	82

Военное искусство

Канд. наук Митар Ковач, майор	Военное искусство – наука и искусство	96
Милорад Бошкович, полковник	Аналитика в современных разведыва- тельных системах	119

Взгляды

Проф. д-р Драган Симеунович	К вопросу об оценках военно-полити- ческой мысли Димитрия Туцовича . .	135
Д-р Смиляна Джурович	Никола Тесла и основы современной цивилизации	146
Канд. наук Слободан Яукович	Антивоенный спекулянт	157

Разборы книг

Д-р Любодраг Димич	Великоалбанская идея и историо- графия	170
Живко Лукич, капитан I ранга в отставке	Тыловое обеспечение в стратегии проекции сил	175

Осврт на мировну операцију Уједињених нација у претходној Југославији

УДК 341.123:355.019

Мр Дамјан Татић

Мировне операције Уједињених нација дефинисане су као операције усмерене на одржавање или успостављање међународног мира и безбедности без употребе принуде, а покрећу их надлежни органи УН, уз сагласност свих заинтересованих страна и учешће војног особља под командом Уједињених нација. Аутор инсистира на разлици између мировних операција и операција за наметање мира. Сматра да мировне операције УН нису изричито предвиђене Повељом УН, али да неке одредбе Повеље могу бити основ за њихов рад.

Задаци мировних снага УН, по правилу, усмерени су на обезбеђење поштовања обуставе непријатељства. У последње време задатак тих снага је и заштита цивилног становништва одређених области или њихово превентивно распоређивање.

Статус мировних снага УН може се уопштено уредити на основу чланова 104. и 105. Повеље УН и одредаба Конвенције о привилегијама и имунитетима Уједињених нација. Аутор наглашава да је склапање споразума о статусу прецизнији начин регулисања снага Уједињених нација. Најзначајније одредбе споразума односе се на имунитет припадника контингената, слободу кретања снага УН и обавезу поштовања правног поретка државе домаћина.

Аутор анализира деловање снага УН у претходној Југославији: њихове задатке, правни основ њиховог деловања, организацију, статус и финансирање, с обзиром на искуства из других мировних мисија у Средоземљу. Сматра да су задаци снага УН у претходној Југославији остварени само делимично, јер мировна операција може имати позитивне ефекте само уколико стране у сукобу одлуче да реше спор преговорима, без употребе силе.

Криза у претходној Југославији један је од највећих изазова са којим су се Уједињене нације до сада суочиле. Парадоксално је што је СФРЈ, један од оснивача УН и иницијатор Првог хитног ванредног заседања Генералне скупштине УН, новембра 1956. године, на којем су основане Прве ванредне снаге УН (UNEF), постала поприште једне од најамбициознијих мировних операција те исте организације. Досадашњи учинци мировне операције УН у претходној Југославији изазивају контроверзе и расправе, па је неопходна њихова критичка анализа.

Наиме, треба их сагледати и с обзиром на искуства из других операција које су УН до сада предузимале у области Медитерана.

Током „хладног рата“ Савет безбедности је умногоме био паралисан блоковским супротностима, а одредбе Главе VII Повеље УН о одржавању мира једва да су примењиване у пракси. Уједињене нације су одржавале међународни мир и безбедност с великим напором, јер инструменти предвиђени Повељом нису функционисали.

Мировне операције нису биле предвиђене Повељом УН, а неке од одредаба Повеље (пре свега члан 40. Повеље о привременим мерама) могу да послуже као основ за њихово покретање. Ни у резолуцији 377 (V) Генералне скупштине, у којој је учињен покушај да се превазиђу проблеми проишавши из нефункционисања система колективне безбедности, зацртаног Повељом, нису биле предвиђене, нити дефинисане мировне операције. Но, неке од установа предвиђених у тој резолуцији (хитно ванредно заседање Генералне скупштине УН, *стенд-бај* снаге) коришћене су у мировним операцијама Уједињених нација, које су се развиле као еластичан одговор на изазове „хладног рата“ и сукобе који су пратили процес деколонизације. У периоду после окончања „хладног рата“ разбуктали су се бројни сукоби подстакнути верском, националном, па чак и племенском нетрпељивошћу. У неким од тих сукоба (на пример, у СФРЈ и Сомалији) Уједињене нације су интервенисале својим оружаним снагама. У том периоду јавиле су се и тенденције да се измени и прошири концепт мировних операција, па неке западне земље (САД и Француска), а донекле и генерални секретар УН Бутрос Гали, настоје да користе снаге УН за „хуманитарне“ интервенције.¹

Мировне операције УН могу се дефинисати као операције усмерене на одржавање, или успостављање међународног мира и безбедности без употребе принуде, а покрећу их надлежни органи УН, уз сагласност свих заинтересованих страна и учешће војног особља под командом Уједињених нација. Сродна нашој дефиницији је дефиниција у публикацији УН „The Blue Helmets“. Ту је израз *peacekeeping* дефинисан као операције које УН предузимају у областима сукоба да би помогле у одржању или успостављању међународног мира и безбедности, уз учешће војног особља које није овлашћено да предузима принудне мере. Те операције су засноване на доброј вољи, пристанку и сарадњи учесника и заинтересованих страна. Мировне операције своје циљеве не постижу силом оружја, иако у њима учествује војно особље.² Слична је дефиниција подсекретара УН за мировне операције Марака Гулдинга. Он мировне операције дефинише као операције УН на терену, у којима међународно особље под командом УН (војно и/или цивилно) бива

¹ О појму хуманитарне интервенције видети: S. Morphet, *UN Peacekeeping and Election-monitoring*, у збирци радова *United Nations, Divided World*, A. Roberts, B. Kingsbury (editors), Oxford, 1993, p. 233–236; A. Roberts, B. Kingsbury, *Introduction: UN's Roles in International Society since 1945*, исто, p. 34/35. и Д. Тагић, *Улога оружаних снага УН у одржавању мира у Средоземљу*, (магистарска теза), Београд, 1995. стр. 10–11.

² *The Blue Helmets*, United Nations Publications, 1990, p 4.

распоређено, уз сагласност страна у сукобу, ради пружања помоћи у контролисању или решавању актуелних, или потенцијалних међународних или унутрашњих сукоба с очитом међународном димензијом.³ Морфетова примећује да Гулдингова дефиниција сугерише да мировне операције зависе од политичке воље страна у сукобу и наводи, даље, да се израз *peace enforcement* (ми га преводимо као „наметање мира“ или „операције за наметање мира“) користи за описивање спољног наметања решења чак и у случају одсуства сагласности страна у сукобу.⁴ Баш то одсуство сагласности страна у сукобу, уз слободнију употребу силе, чини суштинску разлику између *peacekeeping* и *peace enforcement*.

У свом „Програму рада за мир“ генерални секретар УН Гали израз *peacekeeping* (ми га преводимо „мировне операције“ или „операције за одржавање мира“ када желимо да нагласимо разлику између те врсте операције и *peace enforcement*, тј. „операција за наметање мира“) дефинише као успостављање присуства војног и/или полицијског, а често и цивилног особља УН на терену уз, барем до сада, сагласност свих заинтересованих страна.⁵ Галијево наглашавање да се до сада тражила сагласност свих заинтересованих страна за успостављање присуства УН на терену наговештава могућност да тако не буде у будућности, чиме би се негирала суштинска карактеристика мировних операција. Наравно, могуће је, а у неким случајевима биће и пожељно, успостављање присуства снага УН на терену без сагласности свих заинтересованих страна. Но, снаге УН које се налазе на некој територији без сагласности свих заинтересованих страна чине снаге за наметање мира, а не мировне снаге, а наметање мира могло би бити скопчано са значајним ризицима, што показују искуства стечена у Сомалији током 1993. године.

Хигинсова *peacekeeping* дефинише као операције у којима особље УН учествује у војним или паравојним делатностима и/или носи оружје ради своје одбране приликом обављања дужности које УН сматрају нужним за очување или успостављање мира.⁶ Од југословенских аутора, Андраши мировне операције УН дефинише као мере УН које укључују употребу оружаних снага, али не због принудних мера уперених против неког нарушитеља мира, већ ради одржања мира спречавањем избијања оружаног сукоба или ради успостављања мира, при чему се оружане снаге не користе против страна у сукобу.⁷ Шуковић мировне операције дефинише као мере или акције УН које предузимају Савет безбедности или Генерална скупштина ради одржавања међународног мира и безбедности, а које укључују употребу оружаних снага УН без обзира на број војних лица и њихово наоружање, уколико та лица нису овлашћена да

³ Дефиниција S. Morphet, *исто*, р. 184.

⁴ *Исто*.

⁵ В.В.Гали *An Agenda for Peace*, у збирци радова *United Nations, Divided World*, *исто*, р. 475.

⁶ R. Higgins: *United Nations Peacekeeping: Documents and Commentary*, I, Middle East, 1946–1967, Oxford, 1969, р. 5–9.

⁷ J. Andrassy: *Међународно право*, Загреб, 1984, стр. 538.

употребе оружану силу против једне или више држава.⁸ Из своје дефиниције он изводи закључак о претпоставци сагласности заинтересованих држава.⁹ Аврамов и Крећа наглашавају да су основне карактеристике мировних операција то што су снаге УН састављене од националних контингената, што је њихово формирање и деловање условљено сагласношћу земље на чију су територију упућене и што те снаге не учествују у војним операцијама.¹⁰

Међутим, постоје и другачија, шира схватања појма мировних операција. На пример, Брглеж усваја Дурчову дефиницију, сходно којој *peacekeeping* јесте „систем самопомоћи у међународној политици, чији елемент је непристрасна спољна помоћ која омогућава странама у сукобу да изађу из тог сукоба“.¹¹ Таква дефиниција је преширока и могла би да обухвати и посредничке напоре, јер успех мировне операције умногоме зависи од посредничких напора. Но, то су два различита појма и сваки од њих мора бити засебно дефинисан. Осим тога, израз „самопомоћ“ (*self-help*) крајње је неадекватан и неодређен. Механичким преузимањем тог израза из приватног права учињено је недопустиво поједностављивање и направљена неодржива аналогија. Шире схватање мировних операција заступа и Алсебрукова,¹² али таква схватања мировних операција нису прихватљива, јер су превише описна и недостаје им прецизност.

Карактеристике мировних операција Уједињених нација у области Средоземља

Уједињене нације су у области Медитерана до сада ангажовале две посматрачке групе UNTSO, које су још активне на Блиском истоку, и UNOGIL, која је деловала у Либану 1958. године. Шест пута су слале мировне снаге, и то: UNEF 1 (Синај, од 1956. до 1967. године), UNFICYP (Кипар, од 1964. године), UNEF 2 (Синај, од 1973. до 1979. године), UNDOF (Голанска висораван, од 1974. године), UNIFIL (Јужни Либан, од 1978. године) и UNPROFOR на просторима претходне Југославије. Од пролећа 1995. на просторима СФРЈ делују три одвојене мисије: UNCRO у Хрватској, UNPROFOR у БиХ и UNPREDEP у Републици Македонији (до 8. априла 1996. БЈРМ). Током 1995. године мисија UNCRO окончана је у секторима Запад, Север и Југ некадашњих UNPA зона, а почетком 1996. године UNTAES замениле су UNCRO у сектору Исток.

У Средоземљу су мировне операције покретане у различитим околностима. Ипак, имају одређене заједничке карактеристике. Њихов циљ је одржавање, односно успостављање међународног мира и безбед-

⁸ О. Шуковић, *О појму мировних операција У.Н.*, „Међународни проблеми“, 3/1968, стр. 41.

⁹ Исто.

¹⁰ С. Аврамов, М. Крећа: *Међународно јавно право*, Београд, 1988, стр. 171–175.

¹¹ Наведено у М. Брглеж: *The Changing Role of U.N. Peacekeeping Operations and of Their Staff in International (Legal) Relations*, Ljubljana, 1994, р. 1.

¹² М. Allsebrook.: *Prototypes of Peacekeeping*, Harlow, 1986, р. 13.

ности, уколико су они угрожени или нарушени. Међународни мир и безбедност могу да буду угрожени како међудржавним (на пример, сукоб Израела и арапских држава), тако и унутрашњим сукобима с наглашеном међународном компонентом (на пример, сукоб на Кипру). Значајно је да операцију покрену и воде надлежни органи Уједињених нација, које имају искључиву контролу и које заповедају својим мировним снагама и посматрачким мисијама, што је једна од њихових основних карактеристика. По правилу, мировне снаге или посматрачке мисије УН оснива Савет безбедности. Изузетак су чиниле Прве ванредне снаге УН, које је основала Генерална скупштина. Генерални секретар Уједињених нација је, потом, преузео доношење кључних одлука у вези са мандатом UNEF I (попут оне о повлачењу тих снага са Синаја 1967. године). Савет безбедности покренуо је и мировну операцију на Кипру и задржао право да продужава мандат UNFICYP. Но, генерални секретар имао је широка овлашћења у свакодневном руковођењу тим снагама. Од 1973. године усвојено је решење да Савет оснива мировне снаге и одлучује о њиховом мандату, а да се свакодневно руковођење снагама поверава генералном секретару и њиховом заповеднику.

Мировне операције се покрећу уз сагласност заинтересованих страна и воде без употребе принуде. Када се та начела не би поштовала, биле би то операције за наметање мира. Међутим, израз „без употребе принуде“ не треба тумачити буквално: војно особље УН које учествује у мировној операцији има право на ограничену употребу силе у самоодбрани. Уколико га нека страна у сукобу озбиљно и систематски омета у спровођењу мандата оно може да предузме и оштрије мере. Наиме, мандат војног особља УН може се изменити тако да поприми карактер принудних мера.

Задаци поверени мировним снагама и посматрачким мисијама УН у области Средоземља били су разноврсни. Но, надзор над прекидом непријатељстава и олакшавање обуставе борби чинили су суштину мандата свих мировних мисија, осим Посматрачке групе УН за Либан (контролисала је илегалну инфилтрацију војног особља и опреме преко границе) и снага УН у Републици Македонији, које су превентивно распоређене. Пошто су мировне операције еластична допуна и модификација система колективне безбедности УН и пошто нису изричито регулисане Повешом УН, постављало се питање основа за њихово формирање, односно за формирање посматрачких мисија Уједињених нација. У резолуцијама о отпочињању мировних операција УН по правилу се не позива на поједине одредбе Повеле УН, осим у резолуцији Савета безбедности о отпочињању мировне операције у Палестини, у лето 1948. године. У њој се Савет, наређујући хитну обуставу непријатељстава, позвао на члан 40. Повеле УН о привременим мерама.

Мировним снагама УН често су поверавани задаци надзора над обуставом непријатељстава и контроле демилитаризованих тампон-зона. Пошто су обустава непријатељстава, повлачење војних снага и стварање демилитаризованих зона честе привремене мере, у тим случа-

јевима основ за покретање мировних операција могао би се тражити првенствено у чл. 40. Повеље. Дакле, тај члан Повеље могао би да послужи као основ за покретање мисија „плавих шлемова“ на Кипру 1964., Синају 1973., Голану 1974. и у Хрватској 1992. године. И мисија у БиХ, 1992. године почела је по угледу на те мисије, али је касније UNPROFOR добио задатке који превазилазе оквире тог члана Повеље. Правни основ мисије у области Суец и Синаја 1956. године, треба тражити у чл. 14. Повеље УН, а мисије у Либану 1958. у Глави VI Повеље Уједињених нација. Мисија снага УН у Либану 1978. године била је *ad hoc* одговор на израелску инвазију јужног Либана. Мировне снаге УН по први пут су превентивно размештене у Републици Македонији 1992. године. Реч је о новом концепту у служби мира, који одговара основним циљевима и начелима Повеље УН (чланови 1. и 2). Правни основ за покретање и рад мировних мисија пружају и резолуције органа УН на основу којих су операције покренуте, али то може бити и споразум страна у сукобу. На пример, споразум између Израела и Сирије о дезангажовању на Голану био је основ за покретање мисије UNDOF. При томе, важно је да војно особље буде под командом УН, а не земаља чији су држављани чланови особља, јер само тако операција може бити уистину међународна.

Прво су се развиле посматрачке групе, а тек касније мировне снаге Уједињених нација.¹³ Ванредне снаге биле су прве мировне снаге Уједињених нација. Основала их је Генерална скупштина новембра 1956. на свом Првом ванредном заседању. Генерални секретар УН поднео је други и коначни изештај о плану за Ванредне снаге Уједињених нација. Заложил се за поштовање независности команданта, кога именују УН, а који је одговоран Генералној скупштини и/или Савету безбедности. Сходно препоруци генералног секретара, првог заповедника UNEF именовала је Генерална скупштина. Он је био редован службеник УН, одговарао је само њима и био независан од политике појединих држава. Одлучено је да Ванредне снаге УН сачињавају национални контингенти, које су државе чланице добровољно ставиле на располагање Уједињеним нацијама, и да за UNEF не дају особље стални чланови Савета безбедности. У UNEF нису могле да учествују ни државе у чију се непристрасност могло сумњати због њихових посебних интереса, а важан је био и критеријум избалансираног састава UNEF. Ти критеријуми су усвојени и у неким каснијим мировним операцијама, но нису увек доследно поштовани. У саставу UNFICYP био је британски, а у UNIFIL француски контингент. Начело неучествовања сталних чланова Савета безбедности у мировним операцијама дефинитивно је напуштено по окончању „хладног рата“.

Национални контингенти били су саставни део UNEF, што констатије и Хигинсова, док Сејерстед наглашава да контингенти задржавају

¹³ Током рада посматрачке групе УН у Палестини развио се концепт да су војни посматрачи непристрасни службеници УН, а не представници своје државе. Више о томе D. Weinhous, and associates, *International Peacekeeping at the Crossroads*, London, 1973, p. 8-9.

свој идентитет и организационо јединство. Контингентом командују официри које постављају државе учеснице чији је контингент. Припадници контингента за преступе одговарају надлежним органима своје земље. Они носе униформе своје земље и амблеме Уједињених нација. Но, командни ланац полази од генералног секретара, иде преко заповедника UNEF и завршава се са командантима националних контингената. Контингенти имају представнике у команди UNEF, али заповедник UNEF доноси главне одлуке.¹⁴

Генерални секретар УН склопио је 21. априла 1957, разменом писама, споразуме са државама учесницама у UNEF, које су се обавезале да ће заповедници њихових контингената спроводити дисциплинска овлашћења и да ће припадници националних контингената осумњичени за кривична дела бити кривично гоњени у својим државама. Државе учеснице обавезале су се да неће повући своје контингенте без правременог обавештавања и консултација са генералним секретаром Уједињених нација. Уговори склопљени са државама учесницама UNEF послужили су као образац за склапање уговора о учешћу у неким каснијим мировним операцијама. Током мисије UNFICYP постигнут је компромис око поделе дужности између Савета безбедности и генералног секретара, али су Француска, СССР и чланице источног блока испољиле извесну, начелну, резервисаност према договореном решењу.¹⁵

Од 1963. до 1973. године била је спорна улога генералног секретара и Савета безбедности у свакодневном руковођењу мировним операцијама. До прекретнице је дошло 1973. године оснивањем Ванредних снага UN 2. У извештају поводом оснивања UNEF 2, генерални секретар је покушао да помири супротстављена гледишта. Наиме, Источни блок је сматрао да само Савет безбедности може да руководи снагама УН, а Западни блок, осим Француске, да и генерални секретар, као и Генерална скупштина, имају овлашћења у материји одржавања мира. Генерални секретар је у свом извештају нагласио да Ванредне снаге UN 2 могу да буду ефикасне само уз стално и потпуно поверење и подршку Савета безбедности, као и уз потпуну сарадњу свих заинтересованих страна, и да ће UNEF 2 бити под командом Уједињених нација. На основу овлашћења Савета, ти командни прерогативи биће у рукама генералног секретара, који ће, уз сагласност Савета, именовати заповедника UNEF 2, надлежног за командовање на терену, док би Савет доносио одлуке о свим евентуалним изменама мандата снага. То је

¹⁴ D.W. Bowett.: *United Nations Forces: a Legal Study of United Nations Practice*, London, 1964, p. 103-104; В. Гавранов: *Принципи и примена система колективне безбедности УН*, Београд, 1969, стр. 124-125; В. Гоце-Гучетић. *Основна питања образовања, састава и дејства оружаних снага УН*, ЈРМП, 2-3/1965, стр. 201; R. Higgins, исто, p. 275; F. Seyersted: *United Nations Forces in Law of War and Peace*, Leyden, 1966, p. 49; О. Шковић: *The Political Functions of the Secretary - General of the United Nations*, ЈРМП, 2/1962, стр. 215-216.

¹⁵ Више о компромису о подели дужности генералног секретара и Савета безбедности током мисије UNFICYP видети: D.W. Bowett, исто, p. 553-554, и Д. Татић, исто, стр. 26-28.

требало да буде привремени компромис, постигнут поводом вођења преко потребне мировне операције на Блиском истоку. Но, то решење је примењивано и приликом руковођења каснијим мировним операцијама. Током мисије UNPROFOR-а дошло је до извесног одступања од тог обрасца.

Статус мировних снага и посматрачких мисија УН на терену може се на уопштен начин регулисати применом одредаба 104. и 105. Повеље УН и одговарајућих одредаба Конвенције о привилегијама и имунитетима Уједињених нација. Но, показало се као пожељно да се статус тих тела још прецизније уреди. Због тога је с Египтом 1957. године склопљен Споразум о статусу UNEF 1, а статус тих снага додатно је регулисан њиховим правилником. Ти акти су послужили као образац за доношење Споразума о статусу UNFICYP и правилника тих снага, који су послужили и као преседан на основу којег је регулисан статус каснијих снага УН у Средоземљу (UNEF 2, UNDOF, UNIFIL и UNPROFOR), пошто нису склопљени споразуми о њиховом статусу.

Најважније одредбе Споразума о статусу UNEF јесу оне о имунитету припадника контингената, поштовању правног поретка државе домаћина и о слободи кретања. Чланом 10. тог споразума одређује се да су аранжмани о кривичној и грађанској јурисдикцији склопљени ради специјалних функција UNEF и у интересу УН, а не ради личне користи припадника UNEF. Припадници UNEF биће под искључивом јурисдикцијом својих држава у односу на кривична дела почињена на територији Египта (чл. 11). Хигинсова наглашава да је то изузеће од кривичне јурисдикције Египта договорено ради омогућавања независног обављања функција UNEF и да би се државе учеснице подстакле да ставе контингенте на располагање.

Ставом (а) чл. 12. Споразума одређено је да припадници UNEF уживају имунитет у грађанскоправним стварима у питањима повезаним са њиховом службеном дужношћу. У случају да је реч о грађанскоправним питањима која нису у вези са службеном дужношћу припадника UNEF, египатски судови могу да врше јурисдикцију. У тим случајевима, имовина UNEF изузима се од заплене уколико заповедник UNEF потврди да је она потребна за обављање службене дужности. Припадници UNEF дужни су да поштују правне акте државе домаћина.

Заповедници мировних снага, њихово штапско особље, чланови Секретаријата УН на служби у мировним снагама и локално регрутовано особље уживају привилегије и имунитете предвиђене Конвенцијом о привилегијама имунитета Уједињених нација. Чланови Секретаријата УН на служби у мировним мисијама остају службеници УН, па, сходно томе, уживају имунитет од локалне јурисдикције у погледу службених аката. Плате су им ослобођене опорезивања, а они су ослобођени војне службе у својим државама. Локално регрутовано особље ужива имунитет само у односу на службене акте. Заповеднику мировних снага гарантован је имунитет у односу на све акте учињене било по службеној дужности, било ван службене дужности. Његова личност, имовина и папири су неповредиви. Када путује по задатку УН, заповедник ужива

погодности које припадају дипломатском представнику. Сходно чл. 25. Споразума, официри на служби у штабу UNEF уживају имунитет од хапшења и локалне јурисдикције у погледу аката почињених по службеној дужности. И саме снаге уживају одговарајуће привилегије и имунитете. Просторије, кампови и штабови мировних снага остају под њиховом контролом. Снаге УН уживају и одговарајуће фискалне, царинске и имиграционе олакшице. Сходно чл. 32. Споразума, припадници Ванредних снага УН, службена возила, бродови и ваздухоплови UNEF уживају слободу кретања између штаба и кампова Ванредних снага УН унутар области њиховог деловања. Слобода кретања односи се и на покрете од и ка тачкама приступа египатској територији. Слободан је и транспорт опреме UNEF. Пошто је на Кипру цело острво било зона операција снага УН, UNFICYP гарантована је слобода кретања на целом Кипру. Споразум о статусу UNEF био је и образац за решавање приватноправних спорова или захтева (видети чл. 38–40). Привилегије и имунитети мировних снага и посматрачких група УН имају функционалан основ – обезбеђени су да би снаге и њихови припадници могли несметано да делују.¹⁶

Непристрасност војног особља УН једна је од основних особина мировних операција Уједињених нација. Оно мора да поштује правни поредак државе домаћина, да се понаша у складу са својим међународним карактером и да својим деловањем, по правилу, не прејудицира коначно политичко решење сукоба.¹⁷

Посматрачке мисије УН финансиране су из редовног буџета Уједињених нација. Но, било је теже финансирати мировне снаге, пошто су њихови трошкови били знатно већи. Већ приликом финансирања UNEF I Уједињене нације су се суочиле са великим тешкоћама. У 15. одељку свог II и коначног извештаја о плану за UNEF, генерални секретар УН Хамершелд предложио је основно привремено правило о финансирању UNEF 1. Сходно том правилу, држава учесница носила би трошкове опреме и плата припадника своје јединице стављене на располагање Уједињеним нацијама, које би финансирале остале трошкове, и то изван редовног буџета. Те трошкове требало је да носе све чланице УН, али су земље источног блока, предвођене СССР-ом, као и Француска, одбиле да их плаћају, па су се УН суочиле с великом кризом.¹⁸ Пошто

¹⁶ Опширније: *The Blue Helmets*, p. 54–55; D.W. Bowett, *исто*, p. 125–127, 131–137; З. Чичак: *Мировне снаге УН као чинилац система колективне безбедности УН*, „Војно дело“, 1–2/1992, стр. 129–132; В. Димитријевић, О. Рачић: *Међународне организације*, Београд, 1988, стр. 55/59; R. Higgins, *исто*, p. 382–384 и 386; F. Seyersted, *исто*, p. 56–57; D. Weinhouse and associates, *исто*, p. 211.

¹⁷ За анализу мисије UNIFIL, када је Савет безбедности УН потврдио територијални интегритет и суверенитет Либана, а снаге УН имале су задатак да помогну успостављању ефективне власти владе Либана на југу те земље видети Д. Татић, *исто*, стр. 71–76.

¹⁸ За детаљнију анализу кризе око финансирања UNEF и ONUC видети: D.W. Bowett, *исто*, p. 142–144; З. Чичак, *исто*, стр. 138–140; R. Higgins, *исто*, p. 421, 425, 426, 437 и 439; S.R. Mills: *The Financing of UN Peacekeeping: the Need for Sound Financial Basis* у збирци радова *The United Nations and Peacekeeping*; I.J. Rikhye–K. Skjelsbaek, (editors) London, 1990, p. 96–98; S. Morphet, *исто*, p. 199; D. Weinhouse, and associates, *исто*, p. 216.

су UNFICYP формиране током финансијске кризе УН, одлучено је да трошкове мисије носе држава домаћин и државе учеснице. Али, трошкови мисије постали су превелики за државе учеснице, па је у пролеће 1993. одлучено да се трошкови поделе на све чланице Уједињених нација. У периоду после финансијске кризе око UNEF I и ONUC вођене су расправе о начину финансирања будућих мировних операција. Ирска је предложила да трошкове носе све чланице УН на следећи начин: економски мање развијене државе плаћале би пет, економски развијене државе 25, а стални чланови Савета безбедности који су гласали за одређену мировну операцију сносили би 70 одсто трошкова операције. Та формула је послужила као основ за финансирање UNEF 2, а већина каснијих мировних операција УН финансирана је на тај начин.

Заштитне снаге Уједињених нација у претходној Југославији

Резолуције Савета безбедности и извештаји генералног секретара Уједињених нација

Ангажовање УН у кризи на просторима претходне Југославије почело је 25. септембра 1991, када је Савет безбедности УН усвојио резолуцију 713 (1991). Том резолуцијом је уведена ембарго на испоруке оружја у СФР Југославији. Стране у сукобу позване су да поштују прекид ватре договорен 17. и 22. септембра 1991, а закључено је да би наставак кризе у СФРЈ био претња међународном миру и безбедности.¹⁹ Савет безбедности је резолуцијом 724 (1991), од 15. децембра, подржао мировни план садржан у извештају генералног секретара Уједињених нација као и Галијеву понуду да у СФРЈ пошаље особље које би обавило припреме за почетак мировне операције. Такође, прихватио је извештај генералног секретара УН од 5. јануара 1992. и подржао потписивање сарајевског споразума о модалитетима примене безусловног прекида ватре договореног у Женеви. Савет је прихватио предлог генералног секретара да у Југославију пошаље педесет официра за везу који би учествовали и помагали у одржавању прекида ватре.

Резолуцијом 743 Савет безбедности је 21. фебруара 1992. прихватио извештај генералног секретара од 15. фебруара 1992, у којем је нагласио да сматра да су услови за распоређивање UNPROFOR-а испуњени. Сходно томе, Савет је одлучио да оснује заштитне снаге УН према извештају генералног секретара и мировном плану Уједињених нација. Савет је од генералног секретара захтевао да предузме неопходне мере како би UNPROFOR био што пре распоређен на терену и да одмах распореди елементе UNPROFOR-а који би олакшали што хитнији

¹⁹ T.M. Franck, G. Nolte,; *The Good Offices Functions of the UN Secretary – General у збирци радова United Nations: Divided World*, A. Roberts, B. Kingsbury, (editors), Oxford, 1993., p. 169; S. Morphet, исто, p. 225; A. Roberts, B. Kingsbury, исто p. 33; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, UN Publications, 1993, p. 1, 42–44.

долазак осталих снага. Захтевао је поштовање женевских и сарајевских аранжмана о прекиду ватре, а од свих чланица УН тражено је да подрже UNPROFOR на одговарајући начин.

Размештање UNPROFOR-а отпочело је у марту, а Савет је 7. априла 1992. донео резолуцију 749, којом је прихваћен извештај генералног секретара од 2. априла и одобрен најранији могући потпун размештај UNPROFOR-а. Ситуација у Хрватској се смиривала. Из ње су се, сходно Венсовом плану, повлачиле јединице Југословенске народне армије. Српска ТО демобилисана је, а знатан део српског тешког наоружања стављен је под контролу „плавих шлемова“. Крајина, западна и источна Славонија постале су UNPA зоне – области под заштитом Уједињених нација. До постизања коначног политичког решења у тим зонама требало је несметано да функционишу локалне српске власти.²⁰

Почетком 1992. године избио је грађански рат у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. Предузети су дипломатски напори да се заустави сукоб. Гали је 6. јуна 1992. обавестио Савет безбедности да је постигнут договор о стављању сарајевског аеродрома под контролу UNPROFOR-а, како би аеродром могао да се користи у хуманитарне сврхе. Резолуцијом 758, од 8. јуна 1992, потврдио је Галијев извештај и проширио мандат UNPROFOR-а према предлозима генералног секретара. Од страна у сукобу је захтевано да поштују прекид ватре од 5. јула 1992. и да сарађују са Заштитним снагама Уједињених нација. Снаге и посматрачи УН распоређени су око сарајевског аеродрома, који је почетком јула отворен за хуманитарне летове.²¹

Сукоби у БиХ нису престајали током лета 1992. па је Савет безбедности УН резолуцијом 770, од 13. августа 1992, наглашавајући да делује на основу главе VII Повеље, поновио свој захтев учесницима сукоба да одмах обуставе борбе. Позвао је државе чланице да појединачно, или кроз регионалне организације, предузму мере неопходне за олакшавање допремања хуманитарне помоћи у Босну и Херцеговину.

Генерални секретар УН у извештају Савету безбедности од 10. септембра 1992, предложио је да се прошире састав и мандат UNPROFOR-а у БиХ, да UNPROFOR подржи напоре Високог комесаријата УН за избеглице на допремању хуманитарне помоћи и да, на захтев UNHCR заштите конвоје. Савет је одобрио то проширење састава и мандата UNPROFOR-а, а основана је и посебна команда Заштитних снага УН за Босну и Херцеговину.²² У међувремену постигнута је сагласност око демилитаризације Превлаке, па је Савет Резолуцијом 779, од 10. октобра 1992, задатке у вези с тим поверио UNPROFOR-у.

Савет је Резолуцијом 781, од 9. октобра 1992, одлучио да установи забрану војних летова у ваздушном простору БиХ, осим летова UNPRO-

²⁰ М. Брглеж, *исто*, р.12; S. Morphet, *исто*, р. 225; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, р. 2–3, 47–50.

²¹ М. Брглеж, *исто*, р. 12–13; S. Morphet, *исто*, р. 225; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, р. 7. и 60.

²² М. Брглеж, *исто*, р. 12–13; T.M.Franck, G. Nolte, *исто*, р. 171–172 S. Morphet, *исто*, р. 225–227; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, р. 70–72.

FOR-a и других летова за подршку операција Уједињених нација. Од UNPROFOR-a је захтевано да надзире поштовање забране војних летова, а од генералног секретара да периодично извештава Савет о примени те резолуције и да га одмах извести о евентуалним кршењима. Осим тога, позвао је државе да појединачно, или кроз регионалне организације, пруже помоћ UNPROFOR-у у спровођењу нових задатака. Стране у сукобу одобриле су распоређивање посматрача UNPROFOR-a и Европске заједнице (ЕЗ) на одговарајућим аеродромима у СРЈ, Хрватској и БиХ, што је Савет поздравио својом резолуцијом 786 (1992).

Председник Македоније је од генералног секретара УН, крајем 1992, затражио слање посматрача УН у Македонију. Генерални секретар УН, у свом извештају Савету безбедности, од 9. децембра 1992, препоручио је проширење састава и мандата UNPROFOR-a, како би се те снаге разместили на границама Македоније са СРЈ и Албанијом. Гали је нагласио да то треба да буде превентивни мандат, а Морфетова истиче да је то први случај превентивног распоређивања мировних снага Уједињених нација.²³ Савет је Резолуцијом 795, од 11. децембра 1992, прихватио извештај генералног секретара и овластио га да размести снаге UNPROFOR-a у Македонији. Од Галија је захтевао да одмах распореди војно особље и да га редовно извештава о примени те резолуције.

У сектору Југ, под заштитом УН, 22. јануара 1993, обновљене су борбе. У извештају од 10. фебруара 1993, Гали је нагласио да је хрватска офанзива озбиљно изменила ситуацију на терену. Као одговор на офанзиву, Срби су отели тешко наоружање из магацина и успели да зауставе хрватско напредовање. Претходни напори „плавих шлемова“ да спрече напредовање хрватских снага били су неуспешни, па је Гали с правом указао на разоран утицај офанзиве на односе Заштитних снага УН с локалним српским властима. Савет је Резолуцијом 802, од 25. јануара 1993, захтевао хитно обустављање непријатељских дејстава хрватских оружаних снага и њихово повлачење из UNPA зона, и осудио нападе тих снага на UNPROFOR. Од Срба је захтевано да врате оружје, а од свих учесника у сукобу да у потпуности поштују аранжмане о прекиду ватре, мировни план УН и сигурност особља Уједињених нација.²⁴

У извештају од 10. фебруара 1993, генерални секретар УН Гали је саопштио да су се околности измениле у односу на време када је Венсов план састављен и потписан. Приметио је да се мандат UNPROFOR-a у Хрватској може продужити без промена и да се може изменити, а да је могуће и да се уопште не продужи. Закључио је да би се после повлачења UNPROFOR-a из UNPA зона сигурно распламсала непријатељства. Покушавајући да добије у времену, предложио је Савету привремено продужавање мандата UNPROFOR-a до 31. марта, очеку-

²³ М. Брглеж, исто, р. 13, S. Morphet, исто, р. 225–227, *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, р. 9–10.

²⁴ *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, р. 5, 10, 11, 85–86.

јући да ће Венс и лорд Овен до тада успети да постигну напредак у преговорима. Савет безбедности је Резолуцијом 807, од 19. фебруара 1993, прихватио тај Галијев предлог и, позивајући се на 7. главу Повеље, привремено продужио мандат UNPROFOR-а до 31. марта 1993. године. Од учесника у сукобу захтевано је да у потпуности поштују мировни план УН и прекид ватре. Савет је позвао учеснике у сукобу да хитно и у потпуности сарађују с копредседницима мировне конференције како би се обезбедило потпуно спровођење мандата Заштитних снага УН у Хрватској. Резолуцијом 815, од 30. марта 1993, Савет је усвојио нови Галијев извештај, у којем је предложено додатно продужење мандата UNPROFOR-а до 30. јуна 1993. године. Наиме, прихваћен је Галијев став да је потребно више времена да се преговори између Хрватске и Републике Српске Крајине успешно окончају.²⁵

Ситуација у БиХ наставила је да се погоршава. Борбе у источној Босни су се распламсале. Савет безбедности је 31. марта 1993, усвојио Резолуцију 816, позивајући се на Главу VII Повеље. Том резолуцијом Савет је проширио забрану из Резолуције 781 на летове ваздухоплова с фиксираним и ротационим крилима. Од UNPROFOR-а је захтевано да настави да надзире поштовање забране летова и да модификује механизам контроле и давања одобрења. Савет је овластио државе чланице да у року од седам дана, делујући индивидуално или кроз регионалне организације и споразуме, на основу овлашћења Савета и у блиској координацији са генералним секретаром УН и Заштитним снагама УН, предузму све неопходне мере да осигурају поштовање забране. Тиме су НАТО-у и ЗЕУ дата овлашћења да, по потреби, користе силу. Савет је од држава чланица захтевао да мере предузете ради осигуравања поштовања забране координирају с UNPROFOR-ом и генералним секретаром Уједињених нација.²⁶

Борбе у источној Босни интензивирани су током марта и априла. Ни јак политички притисак, ни делатност UNPROFOR-а и UNHCR на терену нису давали резултате. Коначно, Савет безбедности је 16. априла, позивајући се на Главу VII Повеље, Резолуцијом 819 (1993), од свих учесника у сукобу захтевао да Сребреницу и њену околину третирају као безбедносну зону: зона не сме бити изложена оружаним нападима и другим непријатељским актима. Савет је захтевао хитан престанак напада „српских паравојних јединица“ на Сребреницу и повлачење тих јединица. Од генералног секретара УН захтевано је да предузме хитне кораке за повећање присуства UNPROFOR-а у Сребреници и околини и да извести о томе Савет. Од учесника у сукобу захтевано је да сарађују са UNPROFOR-ом на остваривању режима безбедносне зоне и гарантују безбедност и потпуну слободу кретања особљу Уједињених нација. После усвајања те резолуције заповедник UNPROFOR-а и команданти војске Републике Српске и муслиманске војске потисали су 17. априла споразум о демилитаризацији Сребренице.

²⁵ Исто, р. 11–13, 88–89.

²⁶ Исто, р. 13, 14, 91–93, 95.

Уједињене нације су сматрале да је та демилитаризација остварена 21. априла, уласком „плавих шлемова“ у Сребреницу.²⁷ Но, српска страна је оспоравала ефективност демилитаризације.

Савет безбедности је 6. маја 1993, Резолуцијом 824, позивајући се на Главу VII Повеље, прогласио Сарајево, Тузлу, Жепу, Сребреницу, Горажде и Бихаћ за безбедносне зоне. Од свих учесника у сукобу тражено је да их тако третирају и да се уздрже од оружаних напада и других непријатељских аката у тим зонама. Савет је инсистирао да се све „војне или паравојне јединице босанских Срба“ повуку, под надзором војних посматрача УН, на удаљеност са које неће угрожавати те градове и њихово становништво. Инсистирао је и на поштовању безбедности и слободе кретања припадника UNPROFOR-а и другог међународног особља и захтевао потпуну сарадњу с UNPROFOR-ом.²⁸

Позивајући се на Главу VII Повеље, Савет безбедности је 6. јуна 1993, Резолуцијом 836, одлучио да Заштитним снагама УН прошири мандат како би могле да заштите безбедносне зоне. Резолуција 836 један је од кључних аката Савета безбедности о кризи у претходној Југославији – чланице НАТО-а настојале су да основ за офанзивна дејства против Републике Српске пронађу управо у тој резолуцији.

Крајем јуна истекао је мандат UNPROFOR-а у Хрватској, па му је Савет безбедности, Резолуцијом 847 (1993), продужио мандат до 30. септембра 1993. године.

Истовремено, ситуација на терену у БиХ и даље се заоштравала. После борби око Сарајева у лето 1993, НАТО изразио је спремност да пружи ваздушну подршку Заштитним снагама Уједињених нација. Генерални секретар УН Бутрос Гали овластио је свог представника на терену, Јасушија Акашија, да, консултујући се за заповедником UNPROFOR-а, затражи ваздушну подршку НАТО-а уколико оцени да је то потребно. Крајем септембра 1993. истекао је мандат UNPROFOR-у у Хрватској, па је она инсистирала да се прошири тако да се демилитаризују UNPA зоне и отворе виталне саобраћајнице. У противном, претила је ускраћивањем сагласности на присуство UNPROFOR-а. То је био период велике напетости. Савет безбедности је резолуцијама 869 (1993) и 870 (1993) привремено продужавао мандат UNPROFOR-а у Хрватској на један, односно на пет дана, што је био поступак без преседана у историји Уједињених нација. Најзад, резолуцијом 871 (1993) Савет је продужио мандат UNPROFOR-у у Хрватској до 31. марта 1994. године. Позивајући се на Главу VII Повеље, осудио је настављање напада у Хрватској и БиХ и потврдио своју обавезу да обезбеди поштовање суверенитета и територијалног интегритета тих држава, као и Републике Македоније. Захтевао је неодложно постизање споразума о прекиду ватре у Хрватској, потврдио значај брзог и потпуног спрово-

²⁷ S. Morphet, *исто*, p. 227; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, p. 15–16, 96 и 98–100.

²⁸ S. Morphet, *исто*, p. 227; *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, p. 16, 105 и 108.

ђења Венсовог плана и нагласио значај успостављања власти Хрватске у „ружичастим“ зонама, отварања саобраћајница и достављања струје и воде у све делове Хрватске.

Почетком 1994. године ситуација у БиХ поново се драстично заоштрила. После огорчених борби око Сарајева и трагедије на сарајевској пијаци, уследио је ултиматум НАТО-а, односно захтев да се повуче тешко наоружање из зоне пречника двадесет километара око Сарајева. После интензивних преговора са UNPROFOR-ом и уз велико дипломатско ангажовање Русије, склопљен је споразум о повлачењу, или стављању под контролу УН тешког наоружања у околини Сарајева. Споразум је спроведен без већих проблема, али су га касније кршиле обе стране. Комисија УН није успела да утврди ко је одговоран за масакр цивила на сарајевској пијаци.

Злоупотребљавајући безбедносну зону око Горажда, муслиманске снаге су у пролеће 1994. покренуле офанзиву у долини Дрине. Но, српске снаге су одбиле напад и избиле до предграђа Горажда. Упозорења и осуде УН нису дали резултате, па су на захтев представника генералног секретара УН, у периоду од 10. до 12. априла, авиони НАТО-а у два наврата нападали српске положаје. Односи између босанских Срба и UNPROFOR-а постали су критични. Савет безбедности је 21. априла, позивајући се на Главу VII Повеље, Резолуцијом 913 (1994) захтевао тренутно склапање споразума о прекиду ватре око Горажда и на целој територији Босне и Херцеговине. Од генералног секретара Савет је тражио да предузме мере како би UNPROFOR могао да надгледа ситуацију у Горажду. Савет је осудио нападе снага босанских Срба на Горажде, захтевајући да се повуку и ослободе особље UNPROFOR-а, а од свих страна у сукобу је захтевао окончање провокативних акција у и око безбедносних зона. Коначно, постигнут је споразум о повлачењу српских снага и распоређивању UNPROFOR-а у Горажду и околини.

У међувремену, Савет безбедности је 31. марта 1994, Резолуцијом 908, продужио мандат UNPROFOR-у у Хрватској до 30. септембра. Истом резолуцијом прихватио је и извештаје генералног секретара. Позивајући се на Главу VII Повеље, проширио је ваздушну подршку НАТО-а на UNPROFOR у Хрватској, а подржани су и задаци UNPROFOR-а из Споразума о уклањању тешког наоружања из Сарајева.

Изгледало је да је велики напредак ка миру између Хрватске и Републике Српске Крајине постигнут потписивањем Загребачког споразума о обустави непријатељстава. Споразум је ступио на снагу 4. априла 1994. године. Појас од десет (за неке категорије тешког наоружања), односно двадесет (за друге категорије тешког наоружања) километара од линије додира чинио је зону из које су обе стране повукле тешко наоружање. Линија додира била је линија дуж које су сукобљене стране биле распоређене 29. марта. Обе стране требало је да повуку своје јединице на линије раздвајања са своје стране фронта, а линије раздвајања налазиле су се удаљене најмање километар од линије додира. Појас између линија раздвајања чинио је зону која је била под искључивом

контролом Заштитних снага Уједињених нација. Договорено је да прекид ватре надзиру UNPROFOR и посматрачка мисија Европске уније, а да заједничке комисије утврде линије раздвајања и испитују евентуална кршења прекида ватре.

Крајем септембра 1994. Савет безбедности је Резолуцијом 947 продужио мандат UNPROFOR-а у Хрватској на шест месеци. Као уступак Хрватској, потврдио је њен територијални интегритет. Хрватско-крајишки преговори су настављени. Крајем 1994. године Хрватска и Република Српска Крајина потписале су споразум о економско-социјалним питањима. Уз одређене проблеме, отпочело је спровођење тог споразума. Најзначајније је било поновно отварање ауто-пута Београд-Загреб и нафтовода.

У јесен 1994. вођене су жестоке борбе око Бихаћа, које су показале да УН нису успеле да пронађу начин за спречавање злоупотреба безбедносних зона и напада на њих. Пошто је НАТО интервенисао без резултата, уследили су интензивни дипломатски напори. Постигнута је сагласност о обустави борби. Влада у Сарајеву и власти Републике Српске, 31. децембра 1994, потписале су споразум о четворомесечном прекиду непријатељстава. Споразумом је предвиђено да прекид ватре надгледа UNPROFOR и договорено је формирање централне и регионалних комисија и постављање официра за везу. Предвиђено је да снаге УН раздвоје сукобљене стране на линијама раздвајања. Накнадно је требало да се договоре модалитети повлачења тешког наоружања, а потврђени су ранији споразуми о Сребреници, Жепи, Сарајеву и Горажду.

Мандат, правни основ, статус, организација и финансирање UNPROFOR-а

Основни мандат UNPROFOR-а у Хрватској био је да, сходно Венсовом плану, обезбеди демилитаризацију UNPA зона и заштити од оружаног напада све становнике тих зона. Сва лица у UNPA зонама требало је да буду „ослобођена страха за свој живот и имовину“. Због тога је требало да Заштитне снаге УН контролишу приступ UNPA зонама, надзиру рад локалне полиције и олакшају повратак избеглих цивила. Резолуцијом 762 (1992) овлашћен је UNPROFOR да надзире „ружичасте“ зоне, а Резолуцијом 769 (1992) да обавља царинске и имиграционе функције у UNPA зонама. Резолуцијом 779 (1992) овлашћен је UNPROFOR да преузме одговорност за надзор над потпуним повлачењем Војске Југославије из Хрватске, демилитаризацијом Превлаке и повлачењем тешког наоружања из суседних области.²⁹ Најзад, био је дужан да надзире спровођење Загребачког споразума о обустави непријатељстава и да контролише појас између две линије раздвајања.

На почетку своје мисије у БиХ Заштитне снаге УН преговарале су са странама у сукобу и председавале састанцима тих страна, пратиле

²⁹ *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, p. 3-4.

учеснике у тим преговорима, уговарале и присуствовале разменама заробљеника, мртвих и рањених. После склапања споразума о сарајевском аеродрому, UNPROFOR имао је задатак да осигура безбедност аеродрома са постројењима, потврди повлачење противавионских система, надзире концентрацију артиљерије и рад аеродрома. Заштитне снаге УН такође су осигуравале безбедан пролаз хуманитарном особљу и помоћи. Резолуцијом 776 (1992) Заштитним снагама УН у БиХ поверени су задаци пружања заштите хуманитарним конвојима и пружања подршке UNCHR-у. Када је Резолуцијом 781 (1992) уведена забрана борбених летова изнад БиХ, Савет је UNPROFOR-у поверио задатак контролisaња поштовања те забране. Заштитне снаге УН у БиХ добиле су задужење да се распореде у безбедносној зони у околини Сребренице, установљеној Резолуцијом 819 (1993). Пошто су резолуцијом 824 (1993) основане безбедносне зоне и у Тузли, Жепи, Горажду, Бихаћу и Сарајеву, Резолуцијом 836 (1993) поверено је UNPROFOR-у одвраћање од напада на те зоне и подстицање повлачења војних и паравојних јединица (осим снага муслиманског руководства) из зона и њихове околине. Савет је потврдио да је сврха безбедносних зона поништавање последица употребе силе и омогућавање свим избеглим лицима да се врате у своје домове. Из тога произилази да снаге муслиманског руководства, иако су имале право да буду распоређене у безбедносним зонама, нису смеле да користе те зоне као базе за покретање својих офанзива. Због злоупотребе безбедносних зона Русија је у Савету безбедности иницирала прецизирање статуса тих зона, па је Савет, у јесен 1994, генералном секретару УН наложио да то учини.

Резолуцијом 836 (1993) Савет безбедности овластио је UNPROFOR да, *делујући у самоодбрани*, предузме одговарајуће мере, укључујући и употребу силе, у случају упада у безбедносне зоне, њиховог бомбардовања или намерног ометања слободе кретања хуманитарних конвоја или самих Заштитних снага УН, унутар или око тих зона. Савет је такође одлучио да државе чланице УН, делујући индивидуално или кроз регионалне организације и споразуме (очито се мисли на НАТО), могу да предузму све неопходне мере, укључујући употребу силе, ради пружања подршке Заштитним снагама УН у остваривању њиховог новог мандата.³⁰ Приликом предузимања тих мера, државе чланице делују на основу овлашћења Савета безбедности и тесно координирају своје акције с UNPROFOR-ом и генералним секретарем Уједињених нација.

Заштитне снаге УН у БиХ, током 1994. године учествовале су и надирале спровођење Споразума о стављању под контролу УН или уклањању тешког наоружања из околине Сарајева и Споразума о демилитаризацији Горажда. Споразумом о обустави непријатељстава,

³⁰ За детаљнију анализу питања да ли се НАТО може сматрати „регионалним аранжманом“ из Главе VIII Повеље видети: О. Рачић, *Савет безбедности и еволуција модалитета примене и тумачења Главе VII и VIII Повеље УН*, „Међународна политика“ бр. 1026, стр. 15, 17.

од 31. децембра 1994, поверено је UNPROFOR-у надгледање прекида непријатељстава и раздвајање снага страна у сукобу, а високим официрима UNPROFOR-а председавање заједничким комисијама. На основу Резолуције 795 (1992) отпочет је превентивни мандат Заштитних снага УН у Републици Македонији, које су надзирале македонску границу с Албанијом и СР Југославијом.³¹

У неким резолуцијама о UNPROFOR-у изричито се позива на Главу VII Повеље Уједињених нација. На пример, резолуције 770 (1992), 816 (1993), 824 (1993), 836 (1993), 908 (1994), или 913 (1994) поверени су UNPROFOR-у задаци заштите цивила и омогућавања повратка избеглица у подручја под заштитом УН, што нису типичне привремене мере. Но, у Повељи се не говори ништа о облику привремених мера, чија је суштина спречавање погоршања ситуације. Све мере које је UNPROFOR у Хрватској предузимао на основу Венсовог плана биле су усмерене на спречавање ескалације сукоба. Због тога, основ за формирање и покретање мисије UNPROFOR-а у Хрватској првенствено може да се нађе у члану 40. Повеље. И активности UNPROFOR-а из Споразума о демилитаризацији Превлаке и Загребачког споразума спадају у типичне привремене мере. То важи и за активности UNPROFOR-а сходно споразумима о сарајевском аеродрому, о уклањању тешког наоружања из Сарајева и о демилитаризацији Сребренице и Горажда. Но, делатност Заштитних снага УН на пратњи хуманитарних конвоја и заштити безбедносних зона произилазе из доктрине хуманитарне интервенције. И превентивно распоређивање у Македонији је одраз нових концепција.

Јединице UNPROFOR-а биле су организоване по угледу на друге мировне снаге формиране после 1973. године. Пошто су у UNPA зонама Заштитне снаге надзирале рад локалне полиције, у њиховом саставу био је и контингент од неколико стотина цивилних полицијских надзорника. Одмах по отпочињању операције око сарајевског аеродрома, поред заповедника Заштитних снага УН за целу претходну СФРЈ, постављен је и заповедник UNPROFOR-а за Босну и Херцеговину. У Резолуцији 871 (1993) констатована је намера генералног секретара да установи засебне команде UNPROFOR-а за Хрватску, БиХ и Републику Македонију.

У лето 1993. дошло је до значајне иновације у командној структури UNPROFOR-а. Представник генералног секретара Галија Јасуши Акаши добио је овлашћење да, уз консултације са заповедником UNPROFOR-а, затражи ваздушну подршку НАТО-а уколико Заштитне снаге УН буду угрожене. Још од Конга, где се представник генералног секретара УН налазио на челу ONUC, није се догодило да високи цивилни службеник Секретаријата УН одлучује о војним питањима. То је учињено стога што се тражња ваздушне подршке не може подвести под свакодневно командовање мировним снагама, за које је надлежан заповедник снага Уједињених нација.

³¹ *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, p. 5–9 и бр. 16.

На просторима претходне Југославије УН блиско сарађују са КЕБС-ом, ЕУ и две војно-политичке организације – НАТО и ЗЕУ. Сарадња би требало да се одвија у оквиру одредаба Главе VIII Повеље УН, којом се регулише однос Савета безбедности са регионалним организацијама за колективну безбедност. Но, НАТО није регионална организација за колективну безбедност, већ савез за колективну самоодбрану. Буве наводи схватање да је суштинска одлика регионалних аранжмана то што су усмерени против агресије *inter se*. На основу тога, НАТО не може да се сматра регионалним аранжманом из чл. 53, па ни снаге НАТО-а не могу да се користе као снаге Уједињених нација. И Рачић сматра да НАТО није регионална организација за колективну безбедност.³² Заштитне снаге УН, као мировне снаге, нису могле силом да намећу мир. Међународна заједница била је решена да заустави сукоб, а искуства из „хуманитарне интервенције“ у северном Ираку послужила су као узор. С престанком „хладног рата“ НАТО хитно је морао да изнађе нови смисао постојања, и он је нађен у „обуздавању балканског кошмара“.

На почетку операције у Хрватској било је предвиђено да Заштитне снаге УН имају око 12.000 људи. У пролеће 1994. UNPROFOR имао је 35.000 припадника из тридесетак држава. Тако је постигнут релативно избалансиран састав Заштитних снага УН, али је штета што су повучени контингенти из одређених афричких држава (на пример, Нигерија), јер су доприносили да тај састав буде још избалансиранији. У саставу „плавих шлемова“ у претходној Југославији налазе се и војници из четири стална члана Савета безбедности (Велике Британије, Француске, Русије и САД). Суседи СФРЈ не учествују у операцији јер се сматра да могу имати посебне интересе у сукобу. Упркос снажној подршци Турске једној од страна у сукобу у БиХ, контингент те земље налази се у саставу заштитних снага УН у Босни.

У Хрватској UNPROFOR има око 14.000, у БиХ око 20.000, а у Републици Македонији око 1.000 припадника.³³ Током 1995. године број припадника снага УН нарастао је на око 45.000 припадника, али је после почетка повлачења UNCRO из Хрватске тај број почео да се смањује. У октобру 1995. год. у Хрватској је било више од 8.000, у БиХ више од 30.000, а у БЈРМ готово 2.000 „плавих шлемова“.

Одредбе члана 105. Повеље, релевантне одредбе Конвенције о привилегијама и имунитетима УН и аналогија са решењима из Споразума о статусу UNEF могу послужити као основ за регулисање статуса UNPROFOR-а, пошто није склопљен посебан споразум о статусу тих снага. Због честих напада на особље UNPROFOR-а и других облика малтретирања релевантна је и Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против међународно заштићених лица. Наиме, више од 110 при-

³² D.W. Bowett, *United Nations Forces: a Legal Study of United Nations Practice*, London, 1964, p. 306–307. За детаљнију анализу питања да ли се НАТО може сматрати „регионалним аранжманом“ на основу Главе VIII Повеље видети О. Рачић, *исто*, стр. 15–17.

³³ *United Nations and the Situation in Former Yugoslavia*, p. 3, 16–17.

падника Заштитних снага УН погинуло је на просторима претходне Југославије од почетка септембра 1994. године. Припадници UNPROFOR-а могу да користе силу у самоодбрани. По угледу на мисије УН на Кипру и Либану, израз „самоодбрана“ се широко тумачи. Тако припадници Заштитних снага УН користе силу ради одбране безбедносних зона и заштите хуманитарних конвоја. Релевантне одредбе обичајног права, начела и опште примењиве одредбе одговарајућих конвенција (на пример, хашке конвенције, женевске конвенције и протоколи) морале би доследно да се поштују у случају ангажовања Заштитних снага УН у квазиборбеним или борбеним акцијама.³⁴

На почетку операције UNPROFOR-а трошкове су сносиле све чланице УН, сходно разрезаним доприносима. Извесне државе чланице, средином 1992. године, понудиле су бесплатну подршку хуманитарним конвојима. Но, приликом спровођења тог аранжмана дошло је до потешкоћа. Због тога је Гали препоручио да се активности UNPROFOR-а финансирају на редован начин. Крајем марта 1993. препоручио је да се сви трошкови UNPROFOR-а укључе у редован буџет УН, што је Савет безбедности прихватио.

Заштитне снаге УН олакшале су у Хрватској повлачење ЈНА, али нису спровеле потпуну демилитаризацију UNPA зона сходно Венсовом плану. Ипак, преузеле су надзор над „ружичастим“ зонама и Превлаком. Но, нису спречиле напад хрватске војске на UNPA зоне почетком 1993. године. Тек после склапања Загребачког споразума о обустави непријатељстава марта 1994, несигурни мир се за кратко вратио у та подручја.

У Босни и Херцеговини UNPROFOR допринео је отварању сарајевског аеродрома за хуманитарне потребе и олакшао дотурање хуманитарне помоћи, а олакшао је и смиривање криза око Сарајева, Горажда, Сребренице и Жепе. Али, није зауставио даље борбе у БиХ, спречио злоупотребе безбедносних зона од стране муслиманских снага и осујетио српске ударе по тим зонама.

Трансформација мировне операције Уједињених нација у претходној Југославији током 1995. године

Током пролећа 1995. трансформисане су мировне операције Уједињених нација у претходној Југославији. У марту је Савет безбедности започео нову операцију у Хрватској – UNCRO. У БиХ UNPROFOR деловао је без измена мандата, а снаге УН у Републици Македонији под називом UNPREDEP наставиле су превентивни мандат.

Операција Уједињених нација за обнову поверења (UNCRO) у Хрватској

Почетком 1995. Хрватска је изјавила да неће дати сагласност на присуство UNPROFOR-а после истека његовог мандата 31. марта 1995.

³⁴ За детаљнију анализу примене хуманитарног права и права оружаних сукоба на мировне операције УН видети F. Seyersted, *исто*.

године. Уследио је период интензивне дипломатске активности како би се обезбедиоостанак снага УН и спречило обнављање сукоба. Пред сам истек мандата UNPROFOR-а, 31. марта, Савет безбедности установио је Резолуцијом 981 (1995) Операцију УН за обнову поверења у Хрватској – UNCRO. Мандат тих снага било је потпуно обављање функција предвиђених Загребачким споразумом о прекиду ватре, из 1994. године олакшавање спровођења економског споразума између РСК и Хрватске и свих релевантних резолуција Савета безбедности, праћење демилитаризације Превлаке и олакшавање испоруке међународне хуманитарне помоћи БиХ преко Хрватске. Све те задатке већ је обављао UNPROFOR, па је новина у мандату UNCRO било пружање помоћи у контроли прелаза војног особља, оружја, опреме и снабдевања преко граница Хрватске са БиХ и СР Југославијом. Контрола је требало да се обавља без употребе силе. Савет је одлучио да државе чланице, делујући самостално или преко регионалних организација и аранжмана (пре свега, реч је о НАТО-у), могу да предузму потребне мере ради пружања ваздушне подршке UNCRO, на основу овлашћења Савета и у блиској координацији с генералним секретаром УН и заповедником снага УН на терену.

Нова мисија УН на просторима претходне Југославије – Операција УН за обнову поверења у Хрватској (UNCRO) – убрзо се суочила с непремостивим препрекама. После серије инцидената, који су кулминирали убиством више цивила, власти РСК привремено су затвориле за саобраћај ауто-пут Београд–Загреб. Управо то је био изговор потребан Хрватској за покретање војне акције. Почетком маја, хрватске снаге су у муњевитој акцији запоселе Западну Славонију, а снаге УН беспомоћно су посматрале драстично кршење Загребачког споразума о прекиду борби из 1994. године. Током те акције хрватске снаге су убиле много српских цивила, а хиљаде цивила су протерале. Хрватска је „огњем и челиком“ реинтегрисала Западну Славонију.

Након неуспелих преговора у Женеви, у лето 1995, Хрватска је почетком августа извела општи напад на секторе Југ и Север. За свега неколико дана, прегажени су западни делови Републике Српске Крајине. Пред налетом снага Републике Хрватске, око четврт милиона људи напустило је своја огњишта. Приликом агресије на РСК погинуло је неколико припадника UNCRO, а неколико десетина је заробљено. Хрватске снаге користиле су заробљене припаднике UNCRO као „живи штит“. После тих инцидената, Уједињене нације су Хрватској претиле ваздушним ударима, али је авијација НАТО-а бомбардовала само српске радарске системе, уз образложење да су претња за авионе тог савеза. Савет безбедности оштро је осудио хрватске акције.

Операција УН за обнову поверења у Хрватској једна је од најнеуспешнијих мировних операција Уједињених нација, иако и током других мировних операција снаге УН нису спречиле избијање сукоба (на пример, UNFICYP и UNIFIL). За разлику од тих снага, UNCRO нису допринеле каснијем обустављању сукоба чије избијање нису могле да

спрече. Готово целокупно становништво избегло је из зоне сукоба, а повлачење јединица UNCRO из сектора Запад, Север и Југ започето је пошто је Хрватска запосела те секторе. Део јединица UNCRO остао је у сектору Исток.

После потписивања Основног споразума о сремско-барањској области, Резолуцијом 1037 Савета безбедности, 15. јануара 1996, формирана је Прелазна управа УН за источну Славонију (UNTAES). Истога дана, Резолуцијом 1038, продужена је мисија војних посматрача УН на Превлаци. Војни контингент у саставу UNTAES треба да надгледа и олакша демилитаризацију сектора Исток, допринесе очувању мира и безбедности и олакша безбедан повратак избеглица у сектор Исток. Цивилна компонента UNTAES треба да формира и контролише привремене полицијске снаге, успостави јавне службе, олакша повратак избеглица и организује изборе.

Трансформација мисије UNPROFOR-а у Босни и Херцеговини током 1995. године

Резолуцијом 982, од 31. марта 1995, Савет безбедности решио је да UNPROFOR-у у БиХ, без измене задатака, продужи мандат до 30. новембра 1995. године. Четворомесечни споразум о прекиду непријатељстава у БиХ, из децембра 1994, озбиљно је нарушаван током пролећа 1995. године. По истеку споразума нови није склопљен, па су се борбе разбуктале. Авијација НАТО-а током 1994. и 1995. године, више пута је бомбардовала територију Републике Српске. После бомбардовања Пала, у пролеће 1995, Војска Републике Српске заробила је више стотина припадника UNPROFOR-а. Савет безбедности оштро је осудио тај поступак, а после интензивне дипломатске активности сви припадници UNPROFOR-а били су ослобођени. Но, створени су услови за трансформацију мисије у Босни и Херцеговини. Наиме, мировна операција под контролом УН прерасла је у операцију за наметање мира, којом, мимо релевантних резолуција Савета безбедности, доминира организација за колективну самоодбрану – НАТО. Резолуцијом 998 од 16. јуна 1995, Савет безбедности одобрио је повећање UNPROFOR-а према важећем мандату, па је проширен Снагама за брзо деловање, чији задатак је требало да буде заштита припадника UNPROFOR-а и безбедносних зона.

Ниједна од безбедносних зона у БиХ није у потпуности демилитаризована. Снаге УН нису имале потенцијал потребан за обављање тог задатка, а нису могле да спрече ни српске ударе по тим зонама после муслиманских провокација. Средином 1995. године Војска РС запосела је Сребреницу и Жепу (само је НАТО имао војни потенцијал потребан за заштиту преосталих зона). Без *изричитог овлашћења* Савета безбедности и упркос противљењу Русије и Кине, договорено је да се убудуће на сваки напад или на претњу безбедносним зонама одговори масовним ваздушним ударима по Републици Српској, иако је Резолуцијом 836

(1993) Савета безбедности употреба силе дозвољена само у случају упада или бомбардовања зоне, али не и у случају претње зони. Договорено је да сагласност за извођење удара убудуће у име УН даје заповедник снага УН за претходну Југославију.

У лето 1995, после нерасветљеног масакра цивила у Сарајеву, отпочета је офанзива НАТО-а и Снага за брзо реаговање против Републике Српске. Бомбардовани су војни и цивилни циљеви широм РС, укључујући и циљеве у западној Босни и источној Херцеговини удаљене од било које заштићене зоне, иако је Резолуцијом 836 (1993) употреба силе од стране UNPROFOR-а дозвољена искључиво у самоодбрани. Током тих борби дошло је до дејстава и по цивилним циљевима у Републици Српској. Команда Снага за брзо реаговање признала је гранатирање болнице у Блажују, у којем је више пацијената погинуло, и изразила жаљење због тога, а широј јавности још није познато да ли су предузете мере против припадника Снага за брзо деловање одговорних за напад на болницу. Отуда се поставља питање примене релевантних норми хуманитарног права и права оружаних сукоба током мировних операција Уједињених нација. Јер, сви учесници у борбеним и квазиборбеним дејствима, па и снаге УН, обавезни су да се придржавају тих норми.

Сходно одредбама мировног споразума о БиХ, парафираног у Дејтону, а потписаног у Паризу, мултинационалне снаге за спровођење споразума о миру (IFOR), под командом НАТО-а, замениле су UNPROFOR. Мисија IFOR-а званично је отпочета средином децембра 1995, преузимањем надлежности од UNPROFOR-а, али су припреме за њено вођење на терену започете нешто раније. Мировни споразум о БиХ, а самим тим и операција мултинационалних снага за спровођење тог споразума, ужива изричиту подршку Уједињених нација.

Прекорачење мандата Заштитних снага УН у БиХ без изричитог овлашћења Савета безбедности изузетно је опасан преседан, као и то што једна организација за колективну самоодбрану, реликт „хладног рата“, присваја доминантну улогу у одржавању мира. Основна улога НАТО-а јесте драстично одступање како од модела одржавања мира предвиђеног Повељом УН, тако и од модела мировних операција установљеног током „хладног рата“ и детанта. Наиме, организација која је настала током поларизације блокова и која почива на философији равнотеже снага не би требало да буде гарант мира у периоду после „хладног рата“.

Превентивне снаге Уједињених нација (UNPREDEP) у

Републици Македонији

Резолуцијом 983 од 31. марта 1995. Савет безбедности изменио је име мисије УН у Републици Македонији у Превентивне снаге Уједињених нација (UNPREDEP), које су наставиле да обављају задатке претходно поверене UNPROFOR-у. Превентивне снаге УН у Македонији и

даље обављају своје дужности без проблема и једна су од успешнијих мировних операција. Превентивно размештање мировних снага је нов концепт који се показао као успешан.

*
* *

На просторима претходне Југославије мировне снаге УН ефикасно су остваривале своје задатке само када су стране у сукобу одустајале од остваривања својих интереса силом. Сагласност страна у сукобу о отпочињању и вођењу операције неопходан је услов за ефикасно деловање мировних снага Уједињених нација. Подједнако је значајно и *непристрасно* деловање снага УН и доследно спровођење мандата који им је поверен.

Мировне операције су *средство привременог обуздавања кризе*. Оне су само први степен ка трајном миру. Мировне операције треба да створе повољне услове за преговоре и *морају бити праћене преговорима*. Јер, све док се преговори не окончају споразумом, а договорено доследно не спроведе, може доћи до обнављања сукоба.

Литература:

1. Бартош. М.: *Међународно јавно право*, књига I, Београд, 1954.
2. В. Димитријевић и О. Рачић: *Међународне организације*, Београд, 1988.
3. В. Димитријевић и Р. Стојановић: *Међународни односи*, Београд, 1988.
4. R. Higgins, *United Nations Peacekeeping: Documents and Commentary, Europe 1946–1979.*, Oxford, 1981.
5. С. Милошевић, *Оружане снаге Уједињених Нација*, магистарска теза, Београд, 1965.
6. *Manual of International Law*, Max Sorensen (editor), Oslo, 1968.
7. В. Павићевић, *Међународне оружане снаге и савремени међународни односи*, докторска дисертација, Београд, 1965.
8. *Резолуција Савета безбедности УН о кризи у бившој Југославији* (и други документи), Београд, 1994.
9. *The United Nations and Peacekeeping*, Rikhye, I.J., and Skjelsbaek, K., (editors), London 1900.
10. *United Nations, Divided World*, Roberts, A., and Kingsbury, B. (editors), Oxford, 1993.

Милан В. Петковић, пуковник

Дипломатија и рат, као средства политике, имају многозначне и многобројне узајамне везе. Оба та облика испољавања политичке воље једне земље према иностранству имају исти крајњи циљ – наметање сопствене воље другој страни у конфликту. Логика рата и логика преговарања су инкопатибилне и комплементарне онолико колико служе политици за постизање жељеног циља.

Укидање биполарне поделе света, условљено престанком „хладног рата“, проузроковало је појаву бројних релативно нових облика дипломатије – дипломатију притиска и уцена, политичко-економско-дипломатску блокаду и изолацију, наоружану дипломатију и друге облике утицаја на противника, па и преко Организације уједињених нација.

Рат као средство за постизање циља трансформише се у интервенционизам већих или мањих размера, при чему се изналазе бројне комбинације за дипломатско и насилно решавање проблема. Ипак, у већини случајева, дипломатске и војне активности се одвијају упоредо, при чему политика води рачуна да се њихови ефекти не потиру, односно усмерава их ка постизању јединственог политичког циља.

Државе на разне начине делују према иностранству, између осталог, и дипломатијом и војном силом. Дипломатски маневри, у комбинацији са војним активностима, делују комплементарно у служби политике, а владе свих земаља настоје да на најбољи начин искористе предности које се стварају усклађеним коришћењем дипломатије и оружане силе. Рат је последње средство (*ultima ratio*) политике у случајевима када се планирани циљ не може другачије постићи.¹ Односно, рат је посебан инструмент политике за наметање сопствене воље супротстављеној страни и дуго је био и готово једини инструмент спољње политике већине држава.² Међутим, дипломатија је афирмисана као незаобилазан чинилац пред крај 15. века, после завршетка низа ратова у Европи и успостављања неке врсте равнотеже између тадашњих „светских сила“:

¹ Генерални инспектор армије Andre Collet, *La diplomatie et la guerre*, „Revue militaire suisse“, 2 (Février) 141, 1996, Lausanne. Иначе, „Revue militaire suisse“ месечна је публикација Удружења швајцарских официра, и веома је цењена у војним круговима западноевропских земаља. Бави се проблемима из оквира активности највиших државних, политичких, економских и војних структура.

² Средњи век је био испуњен ратовима. У том периоду је дипломатија као средство политике коришћена само изузетно и, по правилу, да би се озваничила права стечена ратом.

Француске, Шпаније, Холандије и Велике Британије. Ипак, према већини западноевропских, руских и америчких историчара, дипломатија је била најуспешнија у периоду од 1815. године до краја 19. века, у време великих државника Метерниха, Таљерана, грофа Орлова и британских дипломата у европским земљама.

Рат не зауставља активности дипломатије: током Првог светског рата тајна дипломатија обеју зараћених страна имала је веома интензивне активности, прво ради придобијања нових савезника међу земљама које се још нису одлучиле коме да се прикључе, а затим, после одлучујућих битака код Вердена, на источном фронту (у Галицији) и на Солунском фронту, да би се осигурали најповољнији услови за закључивање мира, без обзира на исход рата.³ Током Другог светског рата, такође, упоредо са ратним дејствима, тајна дипломатска активност је имала велики значај у изграђивању услова за коначну победу над фашизмом.⁴ У периоду од 1945. године, сем у неколико драстичних случајева примене силе, дипломатија је, углавном, била основно средство политике, мада многе локалне и регионалне ратове већина историчара третира као наставак Другог светског рата, односно као завршетак поделе света на политичке сфере.⁵ Тек од седамдесетих година примена силе је почела да се користи интензивније и као средство дипломатије, кроз политички наступ појединих држава према иностранству (политика застрашивања, „хладни рат“, дипломатија притиска, демонстрација силе итд.).

Разилажење дипломатије и војне силе

Дипломате и војници морају да сарађују веома тесно у остваривању политике своје државе: дипломате могу да очекују већи респект од саговорника ако су њихове државе војнички јаке и одлучне у настојању да спроведу своје захтеве; војници су утолико јачи, уколико су њихове дипломате вештије и уколико су у стању да осигурају савезништво или наклоност страних, утицајних чинилаца. Недостатак узајамног допуњавања, недовољно усаглашена сарадња или њен изостанак воде ка слабљењу безбедности земље, која, између осталог, почива и на усаглашеним активностима та два елемента система безбедности државе, народа и нације. Период између два светска рата може да послужи као

³ Више о томе видети: Guy Pedroncini, *Les négociations secrètes pendant la Grande Guerre*, Flammarion, Paris, 1959; Давид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари*, Геца Кон, Београд, 1937; Др Миодраг Зечевић и Милутин Милошевић, *Дипломатска преписка српске владе*.

⁴ Више о томе видети у: Винстон Черчил, *Други светски рат*, „Просвета“, Београд, 1964; Владимир Дедијер, „Дневник“, Државни издавачки завод, Београд, 1945; Ђурица Лабовић, *Политичари, државници, обавештајци...*, РУ „В. Дујић“, Београд, 1989.

⁵ Посебно се то односи на просторе који после чувених договора на Јалти и конференција у Москви, Техерану и Потсдаму нису били децидно „додељени“ западним савезницима или СССР-у. Интересантно је да се разграничење зона интереса по принципу повлачења граница „in fine“ поштовало само неколико година после Другог светског рата и да су први конфликти избили баш на „шавовима“ између сфера интереса великих сила.

трагична илустрација те тврдње. Посебна наклоњеност појединих кључних земаља ка мистификацији својих политичких система довела је до нејединствене оцене потенцијалне опасности од избијања рата. Сматрајући се сигурним, поједине средње силе су склопиле бројне пактове и савезе са малим земљама, јер је оцењено да ће силе Осовине деловати, углавном, политичким средствима и методама у настојању да остваре своје политичке циљеве. Процене војних експерата о реалној опасности од избијања ратног сукоба нису схватане озбиљно нити им је придавана одговарајућа пажња, углавном због тога да се војним припремама и неким неуобичајеним активностима не би изазивала супротна страна. Посебно је то било карактеристично за тадашње европске велесиле Француску, Велику Британију и Совјетски Савез.⁶ Хитлер је, напротив, синхронизованим наступом дипломатије, разних владиних и невладиних организација и институција, економије, науке, па и спорта, уз максимално коришћење немачке националне мањине у свим земљама света, створио такву атмосферу у светском политичком и јавном мњењу да су његове одлуке и поступци Немачке и њене оружане силе примани ћутке или уз веома слабе реакције.

Дипломатија оружја

Наоружање и војна опрема, некада сматрани као слепо оруђе у рукама војника, којим се силом остварују политички циљеви, сада су изузетан инструмент дипломатије. Трговина наоружањем и војном опремом чини неку врсту споне између одбране и дипломатије, која може изванредно послужити за развијање паралелне дискретне дипломатије, која наступа веома еластично, али која је и драгоцен извор политичког утицаја. Истовремено, она је и нека врста „језичка на ваги“ између спољње и унутрашње економске политике, јер доприноси уравнотежавању финансијског биланса земље, посебно ако остале индустријске гране нису у могућности да задовоље потребе и захтеве домаћег и дела страног тржишта. Трговина наоружањем и војном опремом намеће мноштво проблема политичким чиниоцима одлучивања јер су одлуке о дозволи за извоз или забрани извоза појединих врста наоружања и војне опреме често скопчане са супротстављеним интересима: министарство иностраних послова нема исте интересе као министарство одбране, посебно када се ради о трговини са земљама које су у рату или са земљама из кризних подручја, односно ако је заинтересованост неке од значајних светских сила за одређени регион изражена или потенцијално могућа. Политички карактер једне, ма како безначајне, испоруке оружја трећој страни значајан је елемент за процену политичке опреде-

⁶ У годинама пред почетак Другог светског рата, СССР склопио је уговор о ненападању са Немачком и приступио обимној реорганизацији и модернизацији оружаных снага, Француска је управо завршавала своју „Мажино-линију“, а Велика Британија је настојала да осигура свој мир дипломатским уступцима Немачкој на рачун Чехословачке и Пољске. О стварању антинацистичке коалиције није било ни говора, иако је осовина Рим-Берлин-Токио увелико припремала своје армије за рат и освајања.

љености земље испоручиоца. Свака испорука или одбијање испоруке оружја има политичку конотацију: тим чином се показује наклоност или одбојност према примаоцу, а то се значајно одражава на политику, па самим тим и на дипломатију испоручиоца. Одлука о испоруци наоружања и војне опреме трећој земљи често се поистовећује са склапањем споразума о међусобној одбрани или успостављањем савезничких односа (војни савез-пакт). Ако се то тако протумачи, испоручилац се аутоматски сврстава на страну примаоца и могу га на исти начин третирати остале земље као и примаоца оружја.

С друге стране, „држава се цени онолико колико јој је јака војска“⁷. Односно, ако се располаже војском, она треба да буде наоружана одговарајућим наоружањем и опремљена сврсисходном опремом. Међутим, наоружавање и гомилање потенцијала и ризик од избијања рата у тесној су вези. Чим се уочи да једна земља повећава количине наоружања, куповином на иностраном тржишту или сопственом производњом, може се закључити да има намеру да га употреби. Али, не може се забранити једном народу, поготову ако је констатуисан у државну целину, да се припрема за одбрану од спољње опасности (према Повељи Уједињених нација, свака држава има права на осигурање своје безбедности), па је трговина оружјем, као један од елемената односа између држава – легитимна. Продаја оружја, као инструмент дипломатског маневра, користи се веома дискретно, чак тајно, мада и сами преговори о купопродаји оружја личе на дипломатске преговоре и најчешће се воде у дубокој тајности све док то политички интереси захтевају, односно док тајност као метод одговара политици.

Веома често се купопродајом оружја започиње процес политичког приближавања две државе: почетком 20. века, француско-руски савез је извукао Француску из дипломатске изолације после више војних неуспеха француске војске у Наполеоновим ратовима, француско-пруском рату и бројним неуспесима у Африци и Азији, а инициран је куповином 500.000 пушака француских произвођача за потребе руске царске војске и посетом руске поморске ескадре Тулону 1893. године; веома чврсто савезништво Француске и САД уследило је после француске испоруке наоружања америчкој војсци и одласка маршала Ла Фајета са добровољцима у Америку и њиховог прикључења америчкој војсци у рату против Велике Британије (Рат за независност); Совјетски Савез је успоставио билатералне војне савезе са бројним афричким земљама преко испорука наоружања и војне опреме локалним народноослободилачким снагама у рату против колонијализма (на Западу се тај продор СССР-а на Црни континент често назива „дипломатија калашњиков“, према имену популарног лаког аутоматског оружја). Дакле, везе између трговине наоружањем и војном опремом и дипломатије су очигледне. Од њиховог узајамног допуњавања и координираног наступа често зави-

⁷ Живојин Мишић, (*Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 8), као и дела Моргентхауа, Ничеа, Галое и других аутора. Такође, могу се консултовати и бројна дела совјетских, вијетнамских и југословенских аутора и војних теоретичара о сили и моћи у међународним односима, без обзира на њихову идеолошку обојеност.

си и остварење политичког циља земље која их користи. Насупрот томе, ако узајамна веза не постоји, политичке штете могу бити неизмерне.

Интервенционизам и дипломатија

Култура рата⁸ на европском тлу посебну пажњу придаје одбрани националне територије од спољњег непријатеља, сем када се радило о изразито освајачким ратовима, какви су били крсташки ратови од 11. до 13. века, војне колонијалне експедиције, насилно покрштавање „паганских“ народа у Азији и Африци под плаштом „мисионарства“, авантуристички походи шпанских, португалских, енглеских и француских паравојних организација у 16. и 17. веку или освајачки ратови сила Осовине у Другом светском рату.

Само је територија Велике Британије, у новије време, била поштеђена стране војне инвазије (последњи пут је извео инвазију на британски простор у 12. веку Виљем Освајач и норманска војска), и то због своје релативне географске изолације. С друге стране, Сједињене Америчке Државе, заштићене огромним океанским просторствима и непрегледним празним поларним простором, никада нису искусиле тежину стране инвазије на своје национално тло. То је довело до стварања једне потпуно нове доктрине употребе националних оружаних снага – до тзв. пројекције снага на удаљена ратишта, што је, у односу на традиционално схватање употребе националних оружаних снага, револуционарна новина, која је унела пометњу у класичне теорије о рату. Од свог настајања, с изузетком грађанског рата у другој половини 19. века, америчка армија је обучавана да води рат на туђим територијама, па се, према томе, и национална дипломатија према странам земљама прилагодила и уклопила у опште политичке поставке државног руководства. Без обзира на то да ли се ради о подухватима великих размера, какав је био рат у Вијетнаму, или о операцијама које имају локални значај (по обиму ангажованих снага), какве су многобројне војне интервенције у Латинској Америци, на Блиском и Средњем истоку или у Африци, као циљ ангажовања оружаних снага наводи се заштита виталних или важних националних интереса, па према тако прокламованим циљевима, дејствује целокупни амерички управни апарат и друштво као целина.

Међутим, на крају овог века све се брутално и веома брзо променило. Војна интервенција је постала један од првенствених задатака свих великих и средњих војних сила. Ради се о војним активностима које немају за циљ освајање територије, већ наметање својих политичких концепција – осигурање националних виталних интереса, заштита сопствених грађана на туђој територији, подршка угрожених политичких режима, осигурање нових тржишта за сопствену индустрију, уз наметање сопствене технологије производње, заштита и контрола путева

⁸ Опширније: Franco Gardini, *La culture de la guerre*, Gallimard, Paris, 1992; Andre Collet, *La diplomatie et la guerre*, „Revue militaire suisse“, 2 (Février) 141, Lausanne, 1996, стр. 24–29; Милан Петковић и други, *La course aux armements classique dans le monde*, Ecole Supérieure de Guerre, Paris, 1981.

снабдевања сировинама и енергентима, одржавање војног присуства у традиционално интересантним регионима, утицање на решавање унутрашњих проблема у појединим земљама, и друго.

Пренасељен и опседнут опстанком, свет више не подноси стварање светских класичних царстава употребом грубе силе и оружја, али је, као замену за светски рат, прихватио интервенционизам као начин наметања своје политике другим средствима. Међутим, централне зоне за интервенције, које су годинама биле стотинама и хиљадама километара удаљене од матичних територија интервенционистичких снага, већ су увелико на европском тлу – на простору претходне Југославије и у јужном делу некадашњег Совјетског Савеза. Интервенцију војном силом више не изводе појединачне земље, већ се налази начин да се у интервенцију увуче више земаља, војни савези, па и Уједињене нације, које војну интервенцију „покривају“ одговарајућим политичким одлукама и резолуцијама.

У оквиру војних интервенција дипломатија има незаобилазно место. Поред класичне дипломатије, примењују се разни нови облици дипломатских активности, а највише тајна дипломатија и дипломатија притиска политичким, економским и војним средствима, у комбинацији с политичко-економском блокадом, географском изолацијом, психолошко-пропагандним операцијама, унутрашњим деструктивним снагама, и другим.

Уједињене нације и наоружана дипломатија

После престанка „хладног рата“ и распада моћног Варшавског уговора, нестало је биполарне поделе света на основу идеологије, а Европа се одједном нашла у политичком вакууму са веома јаким НАТО-ом, с једне, и дезоријентисаним источноевропским земљама, захваћеним таласом национализама свих боја, с друге стране. У неким од тих земаља дошло је до даље атомизације распадом на етничке, верске или економске целине, што је било посебно карактеристично за мултинационалне државне заједнице (ЧСФР, СФРЈ и СССР). Истовремено, западне земље су, појединачно и у оквиру НАТО-а и других међународних организација (Европска унија, ОЕБС), самоиницијативно или на захтев Организације уједињених нација, ангажовале своје дипломатије, економије и војне силе да би допринеле стварању новог симбола сопственог ранга и престижа. Према Повељи Уједињених нација, ОУН седиште је светске дипломатије; она није војна организација, али, по потреби, може да организује, па и да руководи војним активностима. Условно се чак може говорити и о војној доктрини Уједињених нација.⁹ Чланови Организације се сусрећу ради дискусије, међусобног контакта, преговора, успостављања дијалога прекинутих због немогућности изналагања одговарајућих компромиса за поједина спорна питања итд.

⁹ Видети опширније: *Повеља Уједињених нација и Статут међународног суда*, ОУН, Њујорк, главе VII, VIII, XI и XII.

Домен рада ОУН није рат, већ дипломатија, па су формирање мировних снага и њихова употреба пре израз дипломатске, него војне акције. Дипломатија Уједињених нација је мултилатерална и требало би да омогући изнаглажење најприхватљивијег решења за сваки проблем о којем се расправља, мада ризикује, при томе, да се не остваре њене иницијативе због немогућности да се у сваком тренутку и по сваком питању постигне консензус свих њених 185 чланова. Током педесет година рада до такве ситуације је долазило у више наврата због нереалности неких резолуција Савета безбедности или Генералне скупштине, или због хипокризије неких њених чланова (тзв. мањинска резолуција о стварању Израела, упућивање „снага ОУН“ у Кореју, увођење санкција против СРЈ због рата на простору СФРЈ). После завршетка „хладног рата“ и војног успеха у рату у Персијском заливу, ОУН нашла се у улози организације за одржавање и успостављање мира, углавном на инсистирање неких њених уважених чланова, уједно и чланова јединог преосталог војног савеза у Европи – Северноатлантског пакта.

Према Повељи Уједињених нација, постоје две врсте операција за одржавање мира: једне, које потпадају под одредбе Главе XI, и имају за циљ спречавање поновног распламсавања оружаног сукоба и подразумевају употребу група ненаоружаних посматрача који надгледају линију прекида ватре, и друге, које потпадају под одредбе Главе VII, које имају за циљ наметање мира силом, употребом јачих наоружаних састава, који, по потреби, могу располагати и најтежим врстама наоружања.¹⁰ Учешће разних националних контингената у таквим, међународним снагама одобрава се одговарајућим резолуцијама Савета безбедности. За сваки конкретан случај формира се посебан штаб и органи за планирање извођења операције, који одобравају и финансијска средства (ОУН располаже само финансијским средствима која уплате земље чланице, отуда и неједнак политички третман појединих земаља). Као нормална последица финансијске зависности са стране, ОУН и Савет безбедности све више потпадају под утицај појединих земаља чланица, посебно оних које су финансијски, економски и војно супериорније од осталих. У томе се истичу САД, као једина преостала светска суперсила, и тзв. Група 7, коју чине најразвијеније земље света. Тако, постепено, дипломатски наступ ОУН уступа место наступу са позиција силе, односно појављује се нова врста дипломатије – наоружана дипломатија. При томе, полази се од резултата анализе успеха до сада остварених мировних операција међународних снага УН, у којој је јасно наглашено да су операције за наметање мира силом много делотворније него класичне операције за одржавање или контролу мира.¹¹ Укратко,

¹⁰ Најновији примери за такву употребу међународних снага, формираних с ослонцем на Главу VII Повеље Уједињених нација, јесу снаге које су учествовале у операцијама „Пустињски штит“ и „Пустињска олуја“ против Ирака, и операција ОУН на просторима претходне Југославије са снагама УНПРОФОР-а, које су касније замењене мултинационалним снагама ИФОР, под командом НАТО-а.

¹¹ Такве анализе, на нивоу ОУН, ради Одбор војног штаба Савета безбедности на крају сваке текуће године и анализа улази у годишњи извештај генералног

закључује се да војска, као институција, делује употребом силе и свог оружја и само ако делује на такав начин од ње се може очекивати и тражити успех. Према закључцима већине аналитичких група, не могу се мешати хуманитарна активност, дипломатија и употреба војне силе. Свеprisутност ОУН смањује кредибилитет организације и води ка расплињавању. Отуда постоји опасност да поједине силе приватизују иницијативе, користећи свој положај, место и значај у свеукупном учешћу у раду ОУН, наметну своје ставове и, у крајњем, своју политику свету. Такав приступ у оцени активности ОУН на решавању конфликта карактеристичан је за део традиционално неутралних земаља, али и за део великих и средњих сила (Швајцарска, Шведска, неке земље „Црне Африке“, Кина и друге). Посебно је то карактеристично за тзв. унутрашње конфликте у појединим земљама, какви су грађански ратови или покушај сецесије појединих делова међународно признатих земаља, односно проглашење независности неких делова територије који трепутно нису под контролом матице земље (на пример, случај Тајвана у односу на Кину).

Закључак

Дипломатија и рат имају своје специфичности. Дипломатија се придржава неких традиционалних поступака (протоколарни ритуал), своје активности остварује јавно или тајно, с потребним опрезом и обзирима према партнеру и трећој страни, каткад користећи веома изнијансиране форме саопштавања воље свог политичког руководства (тзв. давање позитивних и негативних сигнала). Рат је испит снаге и силе, и значи директно супротстављање противника међу собом, с крајњим циљем да се силом наметне сопствена воља. У суштини, рат је антитеза дипломатије. Међутим, оба та облика испољавања политичке воље једне земље према иностранству имају исти крајњи циљ – наметање сопствене воље другој страни, односно изналагање решења које ће најбоље одговорати сопственим ставовима. У крајњем, ради се о постизању циља преговорима и убеђивањем или применом силе. Логика рата и логика преговарања су супротстављене, али су и усаглашене онолико колико служе политици за постизање жељеног циља. Дипломатија би требало да спречи рат наметањем мирољубивих, задовољавајућих решења. Ратом се постижу циљеви који нису могли да се постигну дипломатијом. Рат се води све док је сврсисходан. Тада се опет прибегава дипломатији да би се рат окончао и успоставило стање које одговара, или барем задовољава политику. Такав редослед не искључује једновремено одвијање активности дипломатије и војске. Напротив, у већини случајева активности се одвијају упоредо, при чему политика мора да води рачуна да се оне узајамно не потиру, односно да обе воде ка јединственом политичком циљу.

секретара. Независно од тога, неке специјализоване институције, као што су лондонски међународни институт за стратегијска истраживања (ИИСС), штокхолмски институт СИПРИ, телавивски институт за стратегијске студије и други, раде своје анализе, које се, у основном, слажу с анализама Одбора војног штаба Савета безбедности.

*Бабкен Симоњан**

*„У царству турскоме ко гођ вјерује у свеца
Мухамеда, он се зове и јест Турчин.“
Вук Стефановић Караџић*

Аутор говори о најважнијим аспектима вишевековне политике Османлијске империје и о ономе што је та политика донела источнохришћанским народима који су у њој живели. Поредећи историју Јермена и Срба, наводи примере из 500-годишњег турског јарма на Балкану, међунационалних сукоба босанских Срба и муслимана у периоду 1992–1995, и крваве историје Јермена, који су 1915. године доживели од Турака незапамћен и најчудовишнији геноцид у историји човечанства.

У тексту аутор указује на борбу Јермена и Срба, који су постали жртве политике пантурцизма. Етничко чишћење Западне Јерменије од Јермена, као и етничко чишћење Хрватске и српске Босне од Срба показују историјску трагедију двају нападених народа.

Почетком 1990. године поново се постављало питање опстанка Јермена и Срба.

Национално буђење омогућило је да се Јермени и Срби бране од нових рушилачких похода османлијске идеологије, која има за циљ да уништи све хришћане и све што је хришћанско.

Користећи драгоцене и ретке изворе, аутор тумачи политику коју су водили турски султани у Османлијској империји, јер основна идеја политике пантурцизма је увек била онемогућавање националних покрета источнохришћанских народа.

Наравно, аутор говори и о опасности од пантурцизма у садашње немирно време када се поново поставља питање опстанка Јермена у Карабаху и Срба на исконским српским просторима ван Србије, јер све што се дешавало од 1988. године умногоме је утицај идеологије пантурцизма.

Жртве међунационалних сукоба су обично земље с мешовитим саставом, па је појава нових жаришта у југословенском рату била неизбежна, будући да се говорило не само о прекрајању територија, већ и о самоопредељењу и независности народа. Сада, када су у разним деловима света, посебно у Закавказју и на Балкану, избили немири и

* Бабкен Симоњан је јерменски публициста, есејиста, преводилац и песник. Члан је Савеза писаца Јерменије и Удружења књижевника Србије.

када је пламен рата захватио претходну Југославију, поново се сукобљавамо с пантурцизмом.

Пантурцизам није само идеологија већ и стратегија. После доласка на власт младотурака, он је постао и државна политика. То је идеологија турске буржоазије, чији се корени морају тражити још у претензијама феудално-султанског османизма и панисламизма. У периоду његовог настанка, практично су поновљене основне поставке панисламског програма који је формулисао султан Абдул Хамид. „Доћи ће дан“, писао је он, „и сви ће верници, као један, устати да раскину неверничке окове. И тада ће се ујединити 85 милиона муслимана под енглеском влашћу, 30 милиона муслимана у холандским колонијама и 10 милиона у Русији“.

Вечна идеја пантурцизма јесте стварање „јединствене турске нације“. Пантурцизам није толико национална, колико расна теорија која није постављена на националној, већ на расистичкој основи. Њен задатак гласи: изборити се за владавину светом, и то постићи разарањем територијалне целовитости и суверености других народа путем окупације. Пре свега, пантурцизам постоји као политика геноцида и као насилна асимилација нетурских народа који живе у самој Турској. Највећи корак у оживљавању лозинке „Турска – Турцима“ био је геноцид над Јерменима 1915. године. Израз те лозинке постао је и принцип који је добио законску снагу. *У Турској не постоје етнички проблеми и сви њени житељи су Турци. Сагласно томе, у Турској живи једна нација, која не зна за класе и привилегије – турска нација.*

То је стара идеологија и политика паносманизма. Кроз историју бројни истраживачки радови и књиге јасно и тачно потврђују да наведено има карактер задатка, нарочито у политици савремене Турске.

Турци ће, вероватно, и убудуће (ако Турска и даље буде постојала као држава) наставити ту политику ради оправдања својих крвавих поступака према хришћанским народима. Довољно је навести пример Талат-паше, једног од младотурских крволока, о којем један од аутора, нехришћанин, пише: „У њему је туранска расна идеја била нашла свесног првоборца. Под његовом управом отпочело је чишћење Мале Азије од инородног елемента. По Талатовим наредбама и упутствима приступили су тамо истребљивању Јермена“.¹ Исти аутор пише и следеће: „Мустафа Кемал је још 1923–1924. путем размене становништва довео у Турску око три четврти милиона муслимана турске народности из Грчке, у замену за 1,400.000 Грка, Јермена и других хришћана. Тиме је од Турске начинио државу без народносних мањина“.²

Карактеристично је то да су Турци успели да створе утисак да је Турска по националном саставу једнонационална држава. То јој је омогућавало, а и сада јој омогућава, да без спољњег мешања асимилује народе који живе у неким деловима те државе, а који чине готово трећину њеног укупног становништва. Фактички, Турска је опет приступила решавању националног питања „на турски начин“.

¹ Есад-беј, *Алах је велик*, Београд, 1937, стр. 104.

² *Исто*, стр. 262.

Други аспект пантурцизма је политички: он истрајава на неопходности остварења светске турске државе. Та држава би захватила око 40 земаља са три континента – Азије, Европе и Африке. У листу „Јон“, од 21. марта 1962, Туркеш пише: „Делај, о Турчине! Зар већ нису наше Румелија (то јест Бугарска, Грчка и Југославија), Мађарска, Сирија, Иран, Палестина, Египат, Триполи, Тунис, Алжир, Крим и Кавказ... делај као сиви вук. Нека васкрсну стара времена, нек Турска загосподари над свима...“ На географској карти, објављеној у Анкари 1985. године, огромне територије свих земаља које се налазе у суседству Турске укључене су у њен „османски дом“.

У свим издањима речника турског језика реч „Турци“ има следеће објашњење: „Назив за народ који је у древним временима живео у Средњој Азији... Данас тај народ живи од Балкана до Кине“. У малој турској енциклопедији дата је следећа слика насељености Турака: „1. Турци из Сибира – Јакути; 2. Турци Туркестана – Узбекистанци, Казахстанци, Киргизи, Туркмени, Каракалпази, Ујгури и остали; 3. Северни Турци – Татари, Чуваши и други; 4. Западни Турци живе у Азербејдану, Ирану, Турској, Сирији, Бугарској, Југославији, Грчкој, Албанији, Румунији и на Кипру“. У Турској, осим Турака живе Курди, Арапи, Туркмени, Каракалпази, Татари, Гагаузи, Грци, Јермени, Лази, Грузини, Черкези, Адигејци, Кабардинци, Убихи, Ингуши, Чечени, Осетини, Лезгинци, Абазини, Срби, Шпанци, Французи, Италијани, Ајсори, Цигани. Пошто се говори о националним мањинама које живе у Турској, па и о Србима, рат између муслимана и Срба у бившој југословенској републици Босни умногоме је распиривала политика пантурцизма.

Многе занима када су се и како појавили муслимани у Босни. Интересовање за то питање изазвано је непознавањем босанске историје и недостатком неопходних информација. Многима се чини да су садашњи босански муслимани у ствари Турци, који су продрли и настанили се на Балкану. Међутим, у старој босанској држави муслимана није било. Они су се у Босни појавили у 15. веку. За Турску, кроз сва времена, Босна је имала огроман значај, не само као суседно гранично подручје с Аустријом и Венецијом него, што је нарочито важно, и као зона од стратешке важности за вођење ратних дејстава на западу. Турци су у Босни основали муслиманска насеља не толико из економских и социјалних колико из политичких разлога. На основу веродостојних извора, историчари су доказали да су овдашњи муслимани, у већини, нако словенског порекла (српског или мањим делом хрватског), као и њихови потомци, дуго себе сматрали Турцима, а како су се сродили и прилагодили исламским обичајима, постали су носиоци исламске идеологије. Њима је ближи срцу био Истамбул него Београд или Загреб. За босанске муслимане Турска је постала постојбином вере, културе и симболом дуговечности. Отуда нису случајно у Босни ратовале против Срба и турске трупе. Савремена Турска води политику старе Османлијске империје, с надом да поново претвори Босну у војну базу и учврсти

своје присуство у Европи, а потом, путем претњи, прошири зону својих интереса ка западу.

Српско-хрватским ратом су у земљи створени предуслови за појаву новог сукоба између Срба, Хрвата и муслимана у Босни и Херцеговини. Нова етапа рата била је у суштини борба између православних и исламизованих Срба, па се неизбежно појавио проблем очувања целокупности Босне и Херцеговине. А када се поведе реч о могућој подели Босне на три дела по етничком принципу поставља се питање с којим правом босански муслимани претендују на „свој део“ територије. Вековима спровођена политика Турске да су босански муслимани Турци, и да је Босна њихова историјска отаџбина, не једном је била узрок међунационалних сукоба. Када су Срби у Босни прогласили Републику Српску, тамошњи муслимани су се загледали у Исток с чежњом ишчекујући политичку и војну помоћ од Турске, коју су, наравно, добили, сматрајући да треба помагати „браћу по крви“. Истовремено, у руководећим круговима Турске водила се антисрпска политика. Најбољи доказ за то је цинична изјава некадашњег председника турске Тургута Озала, 13. фебруара 1992, поводом његове посете Балкану: „Циљ балканске посете је да окружимо Србију с југа, односно одоздо. Након тога идемо у Загреб да их заокружимо са севера и тада ћемо их видети“. А крајем 1992. године Озал је изјавио да Турска треба да размисли о османлијским границама, као интересним сферама, како би у 21. веку била поново империја. Додао је да Турску између Јадрана и Кинеског зида чекају догађаји за које мора бити спремна.

Сада, када је лако бити против Срба, зато што им је цео свет окренуо леђа, Срби су се опет појавили на раскрсници међунационалних супротстављања. У ова тешка времена неправде и лажи поново се крше права народа који желе да се врате својим коренима и да обнове своју некадашњу историјску државу. Томе је увелико сличан проблем Нагорног Карабаха. Истом таквом логиком Турска категорички одбацује прекрајање граница Азербејдана. Она машта о новим територијама (Косово, Босна, Санџак, Нахичеван, Карабах, Зангезур), с намером да сазда велики Туран. Због тога и врши притисак на велике државе света ради гушења национално-ослободилачких покрета источнохришћанских народа на Балкану и у Карабаху и порицања њиховог права на самоопредељење и независност. Јерменима је све то јасно, пошто су и њих кривили због „настрадања“ на тзв. азербејданске територије.

У жеку догађаја у Карабаху турска штампа је активно почела да фалсификује истину, уз антијерменску пропаганду. Лист „Туркије“ писао је 27. марта 1989.: „Од најстаријих времена, с колена на колена, азербејдански Турци су насељавали те територије (имајући у виду Нагорни Карабах), и после припајања Азербејдана Русији тамо се населило 30 хиљада Јермена из Анадолије и 30 хиљада из Ирана. Карабахско питање стављено је на дневни ред захваљујући Русији, Сједињеним Америчким Државама, и, у тај проблем неупућеним, западним историчарима и писцима који, делујући у духу крсташа, иду

на руку Јерменима и окривљују Турке неправедним клеветатама. Почетком седамдесетих година јерменско питање су на дневни ред поставиле снаге које као средство за стварање велике Јерменије користе захтев за присаједињење Јерменији неодвојивог дела Азербејџана Нагорног Карабаха, с коначним циљем рушења турске државе и успостављања баријере између Турака из Анадолије и Азије, њиховог раздвајања и поделе“. У азербејџанској савременој историјској литератури разрађена је теза према којој су Јермени који живе у Азербејџану, а посебно Јермени који живе у Карабаху, заправо, досељеници из Ирана и Турске. О томе један од азербејџанских аутора пише следеће: „У току две године, од 1828–1830. у Закавказје се доселило више од 40 хиљада Јермена, а већи део тог броја населио се на најплоднијој земљи Нагорног Карабаха. Историјски је непобитна чињеница да до периода када је северни Азербејџан ушао у састав руске империје, а јужни остао под иранском влашћу, на територији данашњег Азербејџана нису живели ни јерменски ни руски становници, већ су они били само досељеници – придошлице.“³ Тако се добија чудна слика: до уласка Азербејџана у састав Русије на територији Азербејџана није било припадника других народа, а историја до краја 19. века и не познаје народ који се назива азербејџанским! Све се то тврди с намером да се Јермени из Карабаха прогласе „досељеницима – придошлицама“. Међутим, уз све то, постоји и наука која се зове етничка статистика.

Руски генерал Иван Паскевич два пута је упозоравао на неопходност да се досељеници отправе у Карабах, па је, у вези с тим, 28. августа 1828. године писао: „Уосталом, житељима села Узумчи, и трима оближњим јерменским насељима дозвољава се пресељење зато што им је та провинција ближа“.⁴ У наредби од 24. априла 1828. говори се „о наговарању већег броја досељеника, посебно оних сиромашних, да се преселе у Карабах где ће у свему бити намирени“. Истовремено у Карабах се доселио мањи број Јермена из Турске и Ирана, око 750 породица, тј. око 3.750 људи. Уз то, досељеници из села Узумчи били су Грци, а 300 јерменских породица из Карабаха вратило се натраг па је остало око 2.250 људи, тј. 1,7 процената.

Јерменима није тешко да разумеју догађаје на Балкану, јер су по много чему веома блиски онима у Карабаху. Ако се до 1990. године није могло говорити о политичким, војним и религиозним супротстављеностима на Балкану, нема сумње да су политички догађаји који су отпочели 1988. године у Карабаху, и који су потом захватили цело Закавказје, створили опасну ситуацију. Касније су прерасли у широке ратне операције, у нови геноцид над Јерменима. Злочини који су над јерменским народом извршени у Сумгајиту, Бакуу и Кировабаду нису били случајни, већ су засновани на политици пантурцизма, која има намеру да истреби Јермене. Средства јавног информисања за време погрома Јермена у Сумгајиту и Бакуу заузела су позицију ћутања, не

³ П. Мурадян, *История – память поколений*, Ереван, 1990.

⁴ Односи се на Нагорни Карабах.

обелодањујући кржаве странице азербејџанске „новокомпоноване“ историје. А када су Јермени устали у заштиту својих права и када су Карабах поново населиле избеглице, чији су преци одатле и потицали, из Бакуа су почели да упућују прекоре Јерменима да „потежу“ за азербејџанском земљом. У вези с тим намеће се питање када су Азербејџанци успели да постану нација и да саздају отаџбину и културу, и на који начин су се Јермени показали као окупатори. Територију садашњег Азербејџана они упорно називају северним Азербејџаном, или једноставно Азербејџаном, и то кроз све историјске епохе – кроз праисторију, античку, средњевековну и новију историју. С времена на време, у ту етнографску номенклатуру укључују и територију Јерменије: „Древни споменици азербејџанског народа налазивши се на територији Јерменије и потицавши из времена незнабоштва, албанског⁵ хришћанства и ислама, због одсуства бриге о њима скоро су у потпуности ишчезли са лица земље“.

Потпуно је неважно што би споменици пре „ишчезнућа са лица земље“ требало прво да постоје, важно је да се о томе говори! Али, суштина је у нечему другом: ни у једном извору, било на којем језику, до 19. века, када се говори о Закавказју (тј. простору северно од реке Аракс) нема ни помена о постојању Азербејџана, па је, према томе, одредница северни неологизам, било да је реч о древној, било о новој историји.

Наведене чињенице о Карабаху које су историјски необориве пожурили су да превиде многи азербејџански аутори који себе сматрају научницима. Нема сумње, сличним примерима богата је историја босанских Срба, јер многи сачувани историјски документи и њихова културна баштина сведоче о постојању српске државе у средњевековној Босни.

Исламска идеологија Алије Изетбеговића има дубоке корене у Истанбулу или у Анкари. Своју личност и своје идеје он не црпи из заједничког европског чиниоца. Напротив, сматра да је драги камен на рукохвату исламске „моћне сабље“, која већ много векова штрчи забодена у срце Европе. Није искључено, такође, да ће већ сутра та сабља бити уперена у правцу Африке, Азије, Америке... Наиме, ради се о много далекосежнијим програмима – крвавој борби на живот и смрт, и победи религиозних идеја, за шта је Изетбеговић спреман да се жртвује. Сва сложеност и несрећа босанске кризе састоје се у томе да су Алија Изетбеговић и Фрањо Туђман гурнули босанске муслимане и Хрвате против тамошњих Срба, па је тешко давати прогнозе о томе шта чека Босну и Херцеговину и шта ће јој донети исламски фундаментализам.

Лидер босанских муслимана Алија Изетбеговић остаће веран слуга исламских идеја. У књизи *Ислам између истока и запада* објављеној у Београду 1988. године, о исламском покрету, учинио је покушај да мобилише муслиманске масе у региону и суседним земљама. Нису прошле ни две године, а у Сарајеву је изашла његова нова књига

⁵ Односи се на историјску Кавкаску Албанију, која нема никакве везе с Азербејџаном (видети: П. Мурадян, *История – память поколений*, Ереван, 1990).

Исламска декларација, што недвосмислено сведочи о томе да исламски свет, претрпевши поразе у три рата у 20. веку, покушава да делује идеолошким оружјем, стварајући претњу источнохришћанским народима. Наиме, обе његове књиге су отворени позив на уједињење исламског света и дијада против источнохришћанског света, односно продужетак османлијске политике. То се види и у политичким завештањима која су оставили, пред своју смрт, Махмед Емин Али-паша и Махмед Кечеџи Фуад-паша султану османлијске Турске Абдулу Азизу.

Истакнути турски маштари Али-паша и Фуад-паша умногоме су водили политику османлијске државе после Кримског рата и до почетка седамдесетих година 19. века. Они су тих година спроводили реформе, јер су узастопно, с већим прекидима, заузимали положаје великог везира и министра иностраних послова. Ти политичари су оставили занимљиве документе (писма, извештаји, примедбе, тестаменти) који омогућују да се употпуни слика о њиховим погледима на проблеме тога времена. Између осталог, Али-паша је писао у свом извештају: „Ми морамо пожурити да бисмо сломили планове устаника и спољних непријатеља, јер је потребни тренутак за то већ одавно дошао... чини се безизгледним, да је Порта још увек у могућности да својим снагама угуши, с једне стране, унутрашње немире, а с друге – под условом да не дозволи проливање хришћанске крви, да избегне новонастале спољне сукобе и, можда и рат; таквим свеопштим ударцима не може да одоли Османлијска империја, чак ни најмоћније царство. Ако сада, примера ради, узевши у обзир све ове прилике, целу Румелију испустимо из наше непосредне власти, онда ће се Епир и Тесалија ујединити са Грчком, Босна, Херцеговина и Бугарска са Србијом или ће у крајњем случају свака од ових провинција постати засебна кнежевина и, слично Румунији и Србији, само ће номинално зависити од Порте“.⁶

Није се случајно после пада Византијског царства и заузећа Константинопоља 1453. године османлијска Турска све време упорно борила за очување својих позиција на Балкану, желећи да оствари своју давну замисао – да начини велику турску државу. Жеља малобројних народа – Срба, Јермена, Грка и Бугара, који су живели у Османлијској империји да саздају своју историјску отаџбину увек је стварала атмосферу неповерења и подозрења у турским владајућим круговима. Основна линија идеологије пантурцизма била је усмерена на парализовање националних покрета хришћанских народа Османлијске империје, на сасецање у корену идеја њихове независности.

Као и Али-паша, Фуад-паша је велику пажњу посвећивао националним питањима у Османлијској империји. Из његових размишљања могуће је закључити да је слично свом колеги, јасно схватио суштину национализма. То је очигледно и из његових предузетих мера ради решења националног питања. Националну политику, према мишљењу

⁶ Из реферата који је састављен 30. новембра 1867, за време специјалне мисије Али-паше на Криту (Mordtmann, *Sambul und das Moderne Turkenthum*, B.d. 1-2, Lpz., 1876-1877).

Фуад-паше, ваљало је градити на подршци црквених разлика између разних народа Империје. Био је убеђен да само велике нације (Немци, Французи и други) могу да одрже своју државност, док су мали, као Срби и Јермени, осуђени на умирање: „Уједињена Немачка, Француска са 40 милионским становништвом, Енглеска, коју је јасно одвојила сама природа – све велике нације могу још на неко време да сачувају свака своју индивидуалност, снажну и корисну. Али нека тамо Црна Гора, нека Српска кнежевина или Јерменско царство, које не могу користити ни себи самима, ни свету, могу да буду само државе више или мање химеричке, и да представљају једино несрећне остатке старих раздора човечанства, неизбежан плен сваког новог освајача, политичка тела, штетна за прогрес, опасна за мир у свету. Наши хришћани, ослобођени од јарма који их држи потчињенима, сувише се журе да заузму своје некадашње територије. Посебно Јермени у том погледу испољавају необичну упорност. Правилно би било умерити њихов занос, омогућујући државну каријеру само онима који искрено прихвате темељне принципе наше Империје.“⁷

Завештање Фуад-паше и белешка Али-паше из Крита драгоцени су и занимљиви, јер омогућавају поглед „унутра“ у проблеме османлијске државе, будући да велики део извора из тог времена припада Европљанима. Иако су документи писани у различито време, различитим поводима, иако су их писали по нарави различити људи, спаја их брига за судбину Османлијске империје, каткад блиска по очајању, и покушај да се по сваку цену нађе излаз и спасе „тонући државни брод“. Од првог до последњег реда, завештање Фуад-паше прожето је осећањем немира, као код човека који више нема чега да се боји и нема потреба да лаже, ласка и угађа ради каријере, па почиње да говори што искреније може: „Империја османлијска је у опасности...“

Пантурцизам је прожео све слојеве турског друштва и заразио шовинизмом широке масе турског народа. Било да делују не признајући геноцид над Јерменима, било по питању Кипра или Босне, представници турског народа делују у потпуном сагласју.

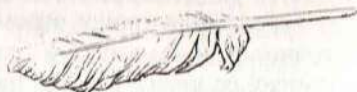
Опасност од експанзије пантурцизма постаје све очигледнија и почиње да узнемирује светски поредак. Наиме, све више људи почиње да схвата да је пантурцизам злочин који цивилизовани свет треба да осуди.

Вековима је вршен геноцид не само над источнохришћанским народима већ и над споменицима које су сазидали чувени неимари. Својим рушилачким походима Турци су нанели огромну штету културној баштини Јермена, Срба, Грка и других народа. Многи споменици су били претворени у џамије, а сада се руше цркве и храмови православља и скрнавe гробови наших прадедова. Пошто све то сведочи о нашој вековној историји, Турци на тај начин желе да униште трагове нашег

⁷ Из политичког завештања Фуад-паше, објављеног у париским новинама „Revue de Paris“, 1. новембра 1896. године.

давног постојања на нашим исконским просторима. Што је најважније, све се то у Турској ради на државном нивоу.

Турска сада троши огромна средства и води медијски рат против источног хришћанства. У разним градовима, а највише у Анкари, штампају се књиге и разна издања с лажним и непостојећим документима и подацима. Тиме садашњи турски историчари стварају лажну историју за будуће генерације. Штампају се мапе на којима Турска обухвата огромне територије суседних па чак и несуседних земаља. Турска већ одавно, од распада Османлијске империје у Првом светском рату, сања не само о својим некадашњим границама већ и о великом Турану од Јадрана до Кинеског зида. У садашње време подигла је велику буку не само поводом Карабаха, Босне, Чеченије већ и у вези с међунационалним сукобима у самој Турској. Међутим, процеси који су почели, и још увек трају и продубљују се у Турској, неизбежно ће, пре или касније, довести до њеног распада.

Приступ информационој подршци командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле

УДК 359:681.3

Доц. др *Радомир Јанковић*, пуковник

У раду је представљен могући приступ информационој подршци командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле. Предложен је хијерархијски дистрибуирани командно-информациони систем (КИС-РРФ), који обухвата више различитих сензора, рачунара, показивача, система за управљање ватром и средстава везе.

Аутор прво анализира систем, при чему разматра речни артиљеријско-ракетни брод као објект командовања и његову околину, која се састоји од физичког простора и различитих претњи и/или циљева који се у њему јављају. Затим даје полазне претпоставке, идејно решење командно-информационог система за брод и осврт на његово функционисање у различитим типичним ситуацијама.

На крају, аутор разматра полазне основе интегралног техничког обезбеђења, услове за развој, могућности за примену уређаја и склопова из других система и средстава наоружања и војне опреме и очекиване ефекте реализације командно-информационог система за наоружане бродове Речне ратне флотиле.

Увод

За информациону подршку командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле (РРФ) предлаже се хијерархијски дистрибуирани командно-информациони систем (КИС-РРФ)¹, који обухвата више различитих сензора (радари, оптоелектронски и оптички уређаји, као и пријемници специјалне намене), рачунара, показивача, система за управљање ватром (СУВ) и средстава везе. Такав приступ се заснива на модуларном принципу градње, којим се обезбеђује флексибилност решења командно-информационог система, односно дозвољава избор

¹ Ради једноставнијег приказа и једнозначног разумевања предложеног приступа у конципирању КИС-РРФ требало се одредити и до извесног нивоа дефинисати наоружани брод, односно његов оружни систем. Стога се у чланку под појмом наоружани брод РРФ (у даљем тексту брод) подразумева речни пловни објект са претпостављеним оружним системом релативно велике ударне моћи, првенствено предвиђен за обављање задатака борбене подршке јединицама у захвату унутрашњих пловних путева.

његове конфигурације и усклађивање функционалних карактеристика са захтевима компатибилности са борбеним системом конкретног типа наоружаног брода.

Командно-информациони систем РРФ погодна је инфраструктура за командовање, намењена да корисницима, првенствено команданту и његовим непосредно потчињеним, пружи увид у ситуацију у којој се одвијају борбена дејства, омогући бољу процену, одлучивање и издавање наређења, увид у ефикасност њиховог спровођења и корективне активности. Осим тога, у оквиру КИС-РРФ решава се и информациона подршка позадинског обезбеђења брода, односно његовог техничког снабдевања и техничког одржавања.

Анализа система

Наоружани брод РРФ и његова околина приказани су на шеми 1.

Шема 1

Наоружани брод РРФ и његова околина

Амбијент у којем се изводе борбена дејства брода чине:

- унутрашњи пловни путеви (УПП), на којима се могу налазити различите природне и вештачке препреке;
- ваздушни простор изнад УПП;
- копно у захвату УПП (простор ограничен ефикасним дометом артиљеријских и ракетних оруђа како самог брода, тако и противничких снага).

У амбијенту извођења борбених дејстава за брод постоје различите претње и циљеви (шема 1). Већина тих претњи су, истовремено, и

циљеви за брод, али постоје разлике у интензитету и међусобном односу тих њихових двају својстава.

Приликом конципирања идејног решења КИС за наоружани брод РРФ неопходно је пажљиво сагледавање како задатака који се постављају броду, тако и његових тактичко-техничких особина, јер оне намећу одређене потребе и ограничења везана за проблематику информационе подршке командовања.

Полазне претпоставке на основу којих је конципирано и даље разрађивано решење КИС-РРФ јесу:

а) Командно-информациони систем РРФ треба да пружи информациону подршку командовању бродом првенствено приликом обављања следећих задатака:

– артиљеријско-ракетна подршка јединица КоВ у захвату унутрашњих пловних путева;

– борба против непријатељевих наоружаних речних бродова, других циљева на води, отпорних тачака и покретних циљева на обали до даљина оптичке видљивости;

– ефикасна заштита од дејстава непријатеља из ваздушног простора;

– заштита виталних објеката на УПП са воде.

б) Важније наоружање брода обухвата:

– прамчано оруђе (ПО) за дејство по тачкастим циљевима (обично тенковски топ са куполом тенка);

– вишецевни бацач ракета (ВБР);

– противавионске топове (ПАТ);

– преносне ПВО ракетне системе (РС), с могућношћу заузимања различитих позиција стрелца на броду.

с) Командовање треба да буде ефикасно дању, ноћу и у свим метеоролошким условима.

Основне функције командно-информационог система

Речне ратне флотиле

Командно-информациони систем РРФ карактеристичан је по томе што на релативно малом простору (речни артиљеријско-ракетни брод дужине неколико десетина метара) има функције веома сложеног командно-информационог система, који садржи више различитих, међусобно повезаних информационих система:

– *Информациона подршка навигације* има у условима речне пловидбе специфичне проблеме с оријентацијом, због честе магле, промена карактеристика речног пловног пута, непоузданим оријентирима на копну, који могу проузроковати забуну, и малим маневарским простором, подложним изненадним природним и вештачким запречавањима.

– *Информациона подршка противваздушне одбране (ПВО)* веома је значајна, јер су промене ситуације у ваздушном простору најдинамичније, па отуда броду прети највећа опасност. Према процени, речни

артиљеријско-ракетни брод, због своје величине, броја људи у посади и вредности наоружања и друге опреме, веома је уносан и лако рањив циљ за противничко ваздухопловство. Због тога, поред мера пасивне и активне заштите, велика пажња се мора посветити сопственој ПВО брода, без обзира на његову могућу заштиту од стране садејствујућих јединица копнене војске (КоВ).

– *Управљање ватром артиљеријског и ракетног наоружања брода* јесте примарна функција коју мора да подржи КИС–РРФ, јер омогућава обављање најважнијих задатака: борбу против непријатељевих наоружаних бродова, отпорних тачака и покретних циљева на обали и артиљеријско-ракетну подршку јединица КоВ у захвату унутрашњих пловних путева.

Информациону подршку позадинског обезбеђења брода КИС–РРФ мора да разреши с оба аспекта (техничко снабдевање и техничко одржавање), јер су степен исправности наоружања и опреме на броду, као и степен попуњености муницијом, минскоексплозивним средствима, горивом и осталим, пресудни чиниоца за процену и одлуку о могућности и начину обављања постављеног задатка.

Околина командно-информационог система

Речне ратне флотиле

Околину КИС–РРФ као система чине:

- *непријатељ* (претња броду и потенцијални циљеви за артиљеријска и ракетна оруђа брода);
- *сопствене снаге* (претпостављена команда КоВ, садејствујуће снаге КоВ, други бродови РРФ);
- *простор* на којем се одвијају борбена дејства (унутрашњи пловни пут, ваздушни простор над њим и копно у његовом захвату);
- *време извођења борбених дејстава брода* (време као простор, као доба дана и као атмосферска појава).

Подаци и информације о околини КИС–РРФ деле се на:

- *брзо променљиве* (на пример, подаци о тренутној позицији летилица у ваздушном простору, покретни циљеви на УПП или на копну у захвату УПП итд.);
- *спорије променљиве* (заповести претпостављене команде, извештаји, метеоролошки услови, стање попуњености и техничке исправности средстава и система НВО на броду итд.);
- *веома споро променљиве – квазинепроменљиве* (географски подаци о простору на којем се изводе борбена дејства, експертска знања команданта и других чланова посаде итд.).

Подаци се делом налазе у оквиру самог КИС–РРФ и његових корисника (знање људи, радне карте, писани документи, меморије рачунара), а делом се прикупљају помоћу сензора КИС–РРФ и средстава везе.

Сензори КИС-РРФ деле се на:

– *сензоре који се прикључују на рачунаре*, као што су: радар навигациони (Р/НАВ), радар ПВО осматрачко-аквизициони (Р/ПВО), радиогониометар (РГ), пријемник података за сателитску навигацију (САТ), визуелна осматрачка станица (ВОСт), детектор радарског озрачења (ДРО), детектор ласерског озрачења (ДЛО) и метеоролошки сензор (МЕТ);

– *сензоре које људи директно користе*, као што су: пасивна осматрачка справа (ПОС) и ТВ-камера (ТВК).

Средства везе служе за повезивање са спољњим сензорима, који су ван брода, интегрисање КИС-РРФ са сопственим снагама у околини и за повезивање појединих делова система. То су, најчешће, радио-уређаји који могу да преносе говорне и неговорне информације (дигитални подаци).

Информације и подаци који се крећу у оквиру самог КИС-РРФ, његових подсистема и делова, као и до артиљеријских и ракетних оруђа брода, преносе се:

– *визуелно* (електронске радне карте на мониторима рачунара, прикази на показивачима и слично);

– *локалним говорним везама* (интерфон, ручне радио-станице);

– *кабловским мрежама* (дигитални пренос података, између сензора, рачунара и других делова КИС-РРФ).

Заштита информација и података у оквиру КИС-РРФ треба да обухвати:

– заштиту од неовлашћеног приступа лица ван скупа легитимних корисника;

– заштиту поверљивих података од приступа лица из скупа легитимних корисника РВКМ;

– заштиту од компромитујућег електромагнетног зрачења (КЕМЗ).

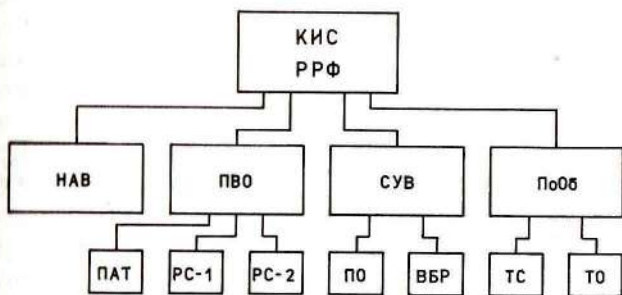
Криптозаштита треба да се обезбеди за податке који се размењују између брода, односно КИС-РРФ, и сопствених снага у околини (претпостављене команде садејствујућих јединица КоВ и других бродова РРФ). Криптозаштиту треба конструктивно решити тако да што мање утиче на рад рачунара и других делова КИС-РРФ и да генерисање, расподела, употреба и чување шифарских кључева буду што сличнији таквим радњама у постојећем војном систему веза. Заштита података може да се обезбеди помоћу посебних криптомодула и на њивоу хардвера и софтвера рачунара КИС Речне ратне флотиле.

У току развоја и уградње делова КИС-РРФ у брод неопходно је да се предузму одговарајуће техничке мере обезбеђења *електромагнетне компатибилности* унутар самог система и у односу на електромагнетну околину.

Идејно решење командно-информационог система

С обзиром на резултате анализе система информационе подршке командовања наоружаним бродовима речне ратне флотиле, за КИС-РРФ предлага се хијерархијски дистрибуирани командно-информациони систем, који је приказан на шеми 2.

Шема 2

КИС-РРФ: хијерархијски дистрибуирани командно-информациони систем речног артиљеријско-ракетног брода

На првом, највишем хијерархијском нивоу интегрисане су функције КИС-РРФ као система у целини.

Подсистеми КИС-РРФ налазе се на другом, средњем хијерархијском нивоу, и то:

- подсистем за навигацију (НАВ);
- подсистем за противваздушну одбрану (ПВО),
- подсистем за управљање ватром (СУВ),
- подсистем за позадинско обезбеђење (ПоОб).

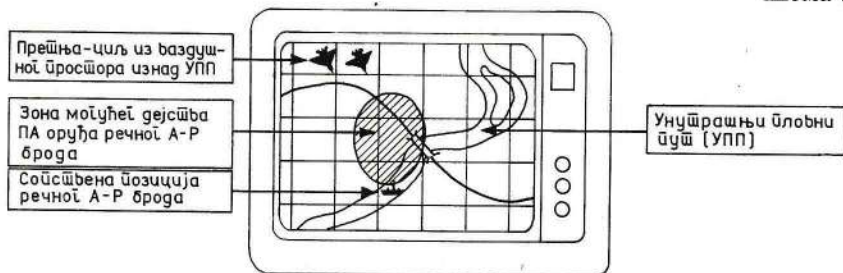
На трећем, најнижем хијерархијском нивоу, налазе се подсистеми појединих подсистема из другог нивоа:

- подсистеми ПВО (подсистеми за управљање ватром ПА топова – ПАТ, и подсистеми за преносне ракетне системе ПВО);
- подсистеми СУВ – (подсистем за управљање ватром прамчаног оруђа – ПО);
- подсистем за управљање ватром вишецевног бацача ракета – (ВБР);
- подсистеми ПоОб (подсистем за техничко снабдевање – ТС и подсистем за техничко одржавање – ТО).

Командно-информациони систем РРФ све те подсистеме треба да интегриса, у реалном времену обради потребне информације и учини их прегледним за команданта брода, његовог помоћника и остале кориснике (посаде оруђа, стрелци ракетних система и слично). Информације треба да су у лако разумљивом облику, сликовите, уобичајене и да не оптерећују, тако да за њихово ефикасно коришћење нису потребна велика специјалистичка знања из информатике и рачунарске технике.

Током конципирања идејног решења КИС-РРФ закључено је да је најпогоднији медијум за представљање и сагледавање ситуације у којој се одвијају борбена дејства брода *електронска радна карта* (шема 3). Та карта треба да се по деловима актуелним за тренутна разматрања команданта брода (и/или других корисника КИС-РРФ) појављује на мониторима у боји високе резолуције рачунара КИС – Речне ратне флотиле. Радна карта КИС-РРФ треба да има два дела:

Шема 3

КИС-РРФ: електронска радна карта на мониторима рачунара

– *статичку слику*, коју чини сама карта, на којој се виде сви детаљи који постоје на војним секцијама одговарајуће размере (најчешће 1:200000 и 1:100000). Та статичка слика се ретко мења, и то под контролом корисника, а промене се свде на измену актуелних секција и на најједноставније операције повећања и смањивања изабраних зона;

– *динамичку слику*, коју чине симболичке представе покретних или привремених објеката у простору извођења борбених дејстава (тактички знаци, симбол сопствене позиције брода, симболи летелица у ваздушном простору изнад изабране секције итд.). Та динамичка слика се чешће мења, и то према одвијању борбених дејстава. Промене су последица информација које се добијају од сензора КИС-РРФ у реалном времену, информација које се добијају од сензора ван брода, ручног уноса корисника, на основу његових сазнања о ситуацији која је стекао другим путем (помоћу сензора који се директно користе, преко средстава веза, сопственом проценом итд.) и рада апликативног софтвера КИС-РРФ (програми за симулацију борбених дејстава, анимирање покретних тактичких знакова и сл.).

У току истраживања разматране су две варијанте организације и могуће техничке реализације КИС Речне ратне флотиле. У обе варијанте сензори су идентични.

Систем би, према *првој варијанти*, био више централизован, с великом рачунарском моћи концентрисаном у једном рачунару, у бродском оперативном центру (БОЦ), на начин на који је то рађено у претходним генерацијама таквих командно-информационих система. Такав приступ, мада је раније често примењиван, има велике и бројне недостатке, који се, углавном свде на следеће:

- скуп рачунарски систем, непогодан за уградњу на расположивом простору (релативно мањи брод);
- да би се постигле потребне перформансе система, уз централизовану обраду, потребна је велика процесорска моћ рачунара;
- коришћење таквог рачунара захтева специјалистичка знања корисника КИС-РРФ и додатно их оптерећује на штету њихове основне делатности – командовање бродом;
- осетљивост система на отказ или уништење рачунара као централне сложене компоненте;
- сложено одржавање рачунара;
- мале могућности за коришћење готовог софтвера и пренос софтвера са/на друге рачунаре;
- веома мале могућности за увођење редунданце;
- сложена и нефлексибилна структура кабловске мреже за међусобно повезивање компонената система;
- ограничене могућности коришћења већ развијених подсистема (СУВ тенка за прамчано оруђе, СУВ за ПА топ, и слично);
- мала живавост система (уништењем важнијег дела система престају све, или готово све његове функције).

Знатне предности има *друга варијанта КИС-РРФ*, чији је типичан састав приказан у табели 1. Командно-информациони систем РРФ мултисензорски је хијерархијски дистрибуирани командно-информациони систем који се заснива на више међусобно повезаних рачунарских система.

Командно-информациони систем РРФ, његови подсистеми, делови и поједине значајније рачунарско-интензивне функције, расподељени су на више рачунара, раде релативно аутономно, па нема веће међусобне интеракције и конкурисања за меморијским, процесорским и другим ресурсима система. Резултат тога је могућност да се употребе релативно једноставнији и јефтинији рачунари, и/или специјализовани рачунари, наменски развијени за одређену сврху (на пример, рачунари у системима за управљање ватром појединих оруђа).

Пример распореда важнијих подсистема и компонената командно-информационог система РРФ на речном артиљеријско-ракетном броду приказан је на шеми 4.

Основу система чине *главни рачунар (ГР)* и *помоћни рачунар (ПР)*. Они се, заједно са неким другим елементима КИС-РРФ, налазе на командном мосту брода, у непосредној близини главних корисника – команданта брода и његовог помоћника. На њима су имплементирана два највиша слоја у хијерархији – КИС-РРФ, као систем, и његови подсистеми НАВ, ПВО, СУВ и ПоОб. Ти рачунари су за по једног корисника – команданта брода и његовог помоћника. Главни рачунар садржи све предвиђене функције КИС Речне ратне флотиле.

Помоћни рачунар може да има све функције, али обично има само оне које су му додељене према одлуци команданта брода. На пример, док командант обавља примаран задатак (командује бродом и управља

Ред. бр.	НАЗИВ СРЕДСТВА	СИСТЕМ/ ПОДСИСТЕМ	НАМЕНА
С Е Н З О Р И			
1.	Радар навигациони	КИС-РРФ/НАВ	Навигација
2.	Радар ПВО	КИС-РРФ/ПВО	Осматрање/аквизиција циљева у ваздушном простору
3.	Радиотониометар	КИС-РРФ	Извиђање противничких средстава везе
4.	Пријемник сателитске навигације	КИС-РРФ/НАВ	Одређивање сопствене позиције
5.	Визуелна осматрачка станица	КИС-РРФ/ПВО	Осматрање – аквизиција циљева
6.	Детектор радарског озрачења	КИС-РРФ	Откривање сопствене озрачености радаром
7.	Детектор ласерског озрачења	КИС-РРФ	Откривање сопствене озрачености ласерским обележивачем
8.	Метеоролошки сензор	КИС-РРФ/ПО	Управљање ватром прамчаног оруђа
РАЧУНАРИ			
1.	Главни рачунар КИС-РРФ	КИС-РРФ	Рачунарска подршка КИС-РРФ
2.	Помоћни рачунар КИС-РРФ	КИС-РРФ	Рачунарска подршка КИС-РРФ
3.	Рачунар пријемника података аквизиције	КИС-РРФ ПВО/СУВ	Уз прамчано оруђе, вишецелни бацач ракета, противавионске топове и преносне ракетне системе ПВО
4.	Рачунар СУВ ПА топа	КИС-РРФ/ПВО	Управљање ватром противавионског топа
5.	Рачунар СУВ прамчаног оруђа	КИС-РРФ/СУВ	Управљање ватром прамчаног оруђа
СРЕДСТВА ВЕЗЕ			
1.	Радио-уређај ВФ	КИС-РРФ	Веза и пренос података између КИС-РРФ и околине брода
2.	Радио-уређај ВФ/ВВФ	КИС-РРФ	Веза и пренос података између КИС-РРФ и околине брода
3.	Кабловска мрежа	КИС-РРФ	Међусобно повезивање делова КИС-РРФ
4.	Локална рачунарска мрежа	КИС-РРФ	Повезивање главног и помоћног рачунара КИС-РРФ

ЛЕГЕНДА:

КМ: Командни мост

1. Главни рачунар

2. Помоћни рачунар

3. Показивач радара ПВО

4. Показивач навигационог радара

5. Радиолонгидешар

6. Радиолонгидешар

7. Дешекшор радарског зрачења

8. Дешекшор ласерског зрачења

9. Визуелна осматрачка станица

10. Пријемник података аквизиције

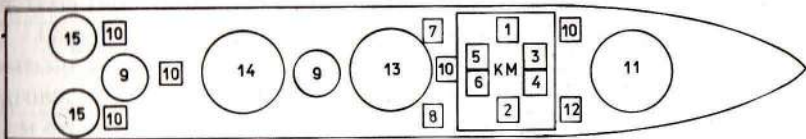
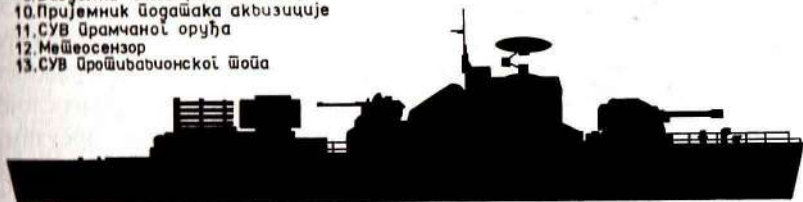
11. СУВ прамчаног оруђа

12. Мешеојсензор

13. СУВ противавионског топа

14. Вишечевни бацач ракета

15. Преносни ракетни систем ПВО

Начелан распоред елемената КИС-РРФ по речном артиљеријско-ракетном броду

дејствима артиљеријских и ракетних оруђа по главним циљевима), његов помоћник се, истовремено, бави ПВО проблематиком у сложеним условима боја на унутрашњем пловном путу.

Главни и помоћни рачунар КИС-РРФ ојачани су персонални рачунари, који се могу набавити на тржишту, с техничким карактеристикама за уградњу и функционисање у условима затвореног командног моста брода. Та два рачунара међусобно су повезана локалном рачунарском мрежом (ЛМР) ради ефикасније размене информација и због редуванце система (у случају оштећења или отказа ГР, његову улогу без икаквих ограничења треба да преузме ПР). Да би се то постигло, комплетна кабловска мрежа за везу са сензорима и осталим рачунарима и другом опремом КИС-РРФ треба да буде решена на одговарајући начин. Та мрежа се углавном заснива на асинхроном серијском преносу података, изузев везе рачунара са уређајима који су већ развијени тако да подржавају само синхрони серијски пренос података. У том случају треба развити одговарајуће спреге које омогућавају потребну конверзију.

Остали рачунари КИС-РРФ јесу:

- рачунари у оквиру подсистема за управљање ватром, који релативно аутономно раде у трећем, најнижем нивоу хијерархије КИС-РРФ (СУВ прамчаног оруђа и СУВ противавионског топа);
- пријемници података аквизиције (ППА, табела 1), који се налазе

уз сва оруђа (прамчано оруђе, вишецевни бацач ракета, противавионски топови и преносни ракетни системи ПВО).

Рачунари у оквиру СУВ наменски су развијени рачунари, чији је основни задатак управљање ватром по циљевима које изаберу корисници КИС Речне ратне флотиле. Ситуација се сагледава и циљеви бирају уз подршку два горња хијерархијска нивоа КИС-РРФ, односно те су функције имплементирани на главном и помоћном рачунару.

После избора циљева, команде за дејство по њима прослеђују се кабловском мрежом до рачунара подсистема за управљање ватром. Они окрећу оруђа по задатим елементима, тако да се циљеви појављују у видним пољима нишанских справа и друге опреме за праћење и навођење у оквиру тог подсистема. Тако престаје даља надлежност горњих слојева КИС-РРФ у вези с изабраним циљевима, а бригу око њих преузимају посаде оруђа и СУВ, односно најнижи слој КИС-РРФ, који се онда њима бави до уништења или одустајања од даљег дејства.

Функционисање командно-информационог система у типичним ситуацијама

Информациона подршка процене ситуације. Основна предност и подршка коју КИС-РРФ пружа корисницима, првенствено команданту брода и његовим најближим сарадницима, садржана је у могућности да се, преко различитих сензора и средстава везе, сложена ситуација у којој се одвијају борбена дејства брода са околином препозна, а тако добијени подаци обједине с информацијама из база података и знања, и на очигледан начин, у реалном времену, прикажу на јединственом медијуму – електронској радној карти на мониторима главног и помоћног рачунара КИС – Речне ратне флотиле.

Комуницирање корисника са КИС-РРФ одвија се визуелним контактом с електронском радном картом, уз претежно коришћење „миша“ и функционалних тастера за управљање, а мање помоћу класичне тастатуре. Информације од појединих сензора се могу по потреби укључивати, као и активирати претраживања база података и генерисање извештаја, симулације борбених дејстава, оперативно-тактички прорачуни и други делови апликативног софтвера, све ради квалитетније информационе подршке процени ситуације и доношењу одлуке.

Информациона подршка навигације. Подршка навигацији у сложеним условима пловидбе по унутрашњим пловним путевима (честе магле, лед, недостатак једнозначних оријентира на обалама, мењање особина пловног пута, природна и вештачка запречавања, и слично) разрешава се у оквиру КИС-РРФ првенствено: у сваком тренутку расположивом сопственом позицијом брода на основу пријемника за сателитску навигацију, коришћењем навигационог радара и осталих сензора, добрим избором секција електронске радне карте које се односе на пловни пут, могућношћу ручног уношења података о природним и вештачким

препрекама, претраживањем и приказивањем свих података и извештаја значајних за пловидбу.

Информациона подршка противваздушне одбране. Основна информациона подршка коју КИС-РРФ даје ПВО брода огледа се у могућности тренутног интегрисаног приказивања претње (непријатељеве летилице) и сопствених могућности одговора (зоне могућег дејства појединих ПВО система на броду, њихова расположивост и исправност) на електронској радној карти на мониторима главног и помоћног рачунара КИС – Речне ратне флотиле. Подаци о летилицама који се примају од радара и других сензора КИС-РРФ, као и од ПВО система околине преко средстава веза, интегришу се и у реалном времену, на сликовит начин, приказују на електронској радној карти (симболи за летилице се крећу по карти, по путањама, брзинама које су верна слика њихових реалних путања). С друге стране, симболу за сопствену позицију брода придружују се и зоне могућих дејстава његових расположивих ПВО система (противавионски топови и преносни ракетни системи ПВО).

Одлука се доноси на основу предвиђених развоја актуелних путања летилица и степена опасности које оне представљају за брод. Циљ и одговарајући ПВО систем бирају се поклапањима „мишем“ и активирањем функционалних тастера. Апликативни софтвер треба да буде тако решен да се, почев од тог тренутка, генеришу почетни подаци, потребни за аквизицију циља од стране нижих слојева КИС-РРФ који управљају ватром самих оруђа. У случају ПА топа, ти подаци се могу доставити:

– директно у рачунар СУВ ПАТ, који затим окреће оруђе у захтеваном правцу, а циљ треба да се појави у видном пољу нишанске справе;

– у пријемник ППА уз ПА топ, на чијем се показивачу они затим прикажу.

У првом случају, по захватању циља, СУВ ПАТ даље спроводи уобичајену процедуру дејства, а у другом случају, посада ПА топа ручно задаје СУВ ПАТ потребне почетне податке, након чега се процедура наставља на уобичајени начин. Трећа могућност је да посада ПА топа ручно гађа циљеве на основу информација добијених непосредно од сензора или на други начин.

До преносних ракетних система ПВО (РС-1 и РС-2) подаци се преносе и приказују на показивачима пријемника ППА уз сваки систем, уз звучни сигнал упозорења за стрелца. Најважнији податак је о углу под којим долази летилица у односу на правац осе брода и, евентуално, очекивано време до прелетања летилице изнад брода. Стрелац се окреће у захтеваном правцу и, када у видном пољу нишана угледа циљ, наставља уобичајену процедуру дејства.

Информациона подршка дејстава прамчаног оруђа по циљевима на води, покретним и непокретним циљевима на копну. Ватром прамчаног оруђа управља се преко најнижег нивоа КИС-РРФ (систем за управљање ватром ПО). Та функција је релативно аутономна и, после избора циља, одвија се независно од КИС-РРФ, све до окончања дејства или

добијања другачијег наређења. Функције горњих слојева КИС-РРФ огледају се у избору циља, прво у ширем контексту (приоритет и редослед, координате), а затим у прецизирању начина дејства. Циљеве на води и покретне циљеве на копну ПО брода гађа слично топу тенка, а непокретне циљеве на копну посредно или непосредно, узимајући у обзир евентуално кретање самог брода. Елементе за дејство ПО може добити на два начина: директним увођењем података из рачунара КИС-РРФ у рачунар СУВ ПО, или њиховим приказивањем на показивачу пријемника ППА уз прамчано оруђе.

У првом случају, СУВ ПО на основу примљених информација окреће оруђе у жељеном правцу, захвата циљ и, затим, започиње аутономну процедуру гађања (праћење, отварање ватре и слично).

У другом случају, посада ПО, на основу података са показивача ППА, ручно задаје почетне елементе и, затим, користећи СУВ ПО, дејствује по циљу. Најзад, могуће је и да посада ПО самостално одлучује и дејствује по циљу уколико то налаже ситуација.

Информациона подршка дејстава вишецевног бацача ракета. Вишецевни бацач ракета добија податке за дејство по циљу од горњих слојева КИС-РРФ путем пријема и приказивања на показивачу пријемника ППА који се уз њега налази. Избор циљева и одлука, као и формирање наређења за ВБР, обављају се на вишим нивоима КИС-РРФ, и то према подацима добијеним од сензора и средстава везе са околином (радиогониометри и слично), или на основу командантовог избора према елементима са карте.

Апликативни софтвер треба да је решен тако да резултат, на пример, избора координата циља помоћу „миша“ на електронској радној карти и притиска на одговарајући функционални тастер буде аутоматско генерисање свих потребних елемената за гађање ВБР, њихово уобличавање у поруку, њено слање, пријем и приказивање на показивачу ППА уз вишецевни бацач ракета.

Информациона подршка дејстава противавионског топа по циљевима на води и на копну. У случају гађања „мекших“ циљева на води, као и циљева на копну који су примерени ватреним могућностима ПА топа који ће бити у наоружању брода, циљ се бира на вишим нивоима КИС-РРФ, уз генерисање релевантних података, њихово слање у рачунар СУВ ПАТ или слање и приказивање на показивачу ППА уз ПАТ. Даље се по тим циљевима може дејствовати уз употребу СУВ ПАТ, чији апликативни софтвер треба да буде тако дорађен да обухвати и таква дејства, или дејствује ручно посада ПА топа.

Најзад, циљ може изабрати и сама посада ПА топа, уколико ситуација то налаже.

Информациона подршка позадинског обезбеђења брода. Информациона подршка позадинског обезбеђења брода, како техничког снабдевања, тако и техничког одржавања, обавља се на уобичајен начин, на главном и помоћном рачунару КИС – Речне ратне флотиле.

Значајно је да КИС-РРФ омогућава директно интегрисање извештаја и информација који се односе на проблематику ПоОб у процес процене ситуације и доношења одлуке, њиховим приказивањем, према потреби, на општој слици која се формира на електронској радној карти на мониторима главног и помоћног рачунара КИС – Речне ратне флотиле.

Могућности рада делимично оштећеног и/или уништеног система.
Предложена концепција КИС-РРФ као хијерархијског, мултисензорског и мултирачунарског дистрибуираног командно-информационог система обезбеђује висок ниво жилавости, односно велике могућности за наставак функционисања система, подсистема и делова и после оштећења, односно уништења појединих његових делова. Поузданост система у целини знатно је повећана удвајањем рачунара на којима су имплементирана два горња нивоа у хијерархији. У прилог томе је и концепција кабловске мреже, која омогућава потпуну замену главног рачунара помоћним, уколико дође до његовог оштећења или отказа.

Распоред елемената КИС-РРФ дуж целог брода, с тенденцијом да се витални делови за поједине функције које захтевају рачунарску и сензорску подршку налазе тамо где се те функције и обављају (дакле, уз оруђа, а не у БОЦ-у), као и чињеница да ће се кабловска мрежа пројектовати тако да омогућава и директна повезивања појединих сензора с оруђима, омогућавају веома флексибилна конфигурирања КИС-РРФ по подсистемима и деловима. Тако се постиже да уништење појединих делова система, уз постепено деградирање перформанси, не изазива катастрофалан отказ бродског система у целини.

Чак и директан погодак у командни мост, уз уништење оба рачунара ГР и ПР, с обзиром на могућност повезивања сензора директно са оруђима, релативно аутономне функције СУВ ПАТ и СУВ ПО и постојање посада уз оруђа, оставља могућност да оруђа наставе да дејствују и брод обави задатак.

Полазне основе интегралног техничког обезбеђења

За КИС-РРФ и његове подсистеме и делове могу се предвидети три нивоа одржавања: основно одржавање, средње одржавање и генерални ремонт. При томе, треба узимати у обзир чињеницу да је систем хетероген са становишта реализације, што значи да у његов састав улазе подсистеми, уређаји и делови различитог порекла:

– системи и средства НВО, већ уведени у наоружање, како у оквиру РМ, тако и у оквиру КоВ, за које су већ разрађене методологије одржавања;

– опрема која се развија за потребе других система и средстава НВО, или за потребе само КИС-РРФ;

– опрема која се увози;

– опрема која се купује на тржишту као готова роба.

На основу искустава везаних за одржавање других сличних система као основа за решење одржавања КИС-РРФ, његових подсистема и делова, могу да послуже следећи предлози:

– основно одржавање треба да изводе стални чланови посаде брода, чије су специјалности исте или приближне природи тих средстава. Они треба да прођу кроз неопходну обуку да би могли да одговоре том захтеву;

– с обзиром на то да су бродови РРФ, премда ослоњени на РМ, ипак у саставу КоВ, као и на чињеницу да би у саставу КИС–РРФ постојали сложени подсистеми и уређаји који су већ усвојени у НВО, треба тежити да се њихов средњи и генерални ремонт одвија у што је могуће већој мери као и за одговарајуће системе и уређаје НВО у КоВ и Ратној морнарици;

– средњи и генерални ремонт опреме и уређаја који су набављени као готова роба на тржишту требало би организовати код произвођача по уговору, или код специјализоване радне организације, ако се тако одлучи.

Неки аспекти реализације

У току реализације КИС–РРФ значајан рад био би потребан за развој апликативног софтвера. У нашој земљи, па и у војним научно-истраживачким установама, има кадровских капацитета за развој командно-информационог система брода Речне ратне флотиле. Тај кадар постоји у војним институтима, наменској индустрији и техничким ремонтним заводима. С друге стране, кадра и техничких могућности има и у цивилним научноистраживачким и производним организацијама. У највећој мери користили би се системи и средства која већ постоје у наоружању и војној опреми, било да се узимају без икакве измене, било уз најнеопходније модификације да би се задовољили специфични захтеви примене у оквиру КИС – Ратне речне флотиле. Развијали би се само најнеопходнији подсистеми и склопови који се односе на уградњу подсистема и делова КИС–РРФ на брод. Значајнији подсистеми и уређаји који су развијени или се развијају за потребе других система НВО, а који се могу применити у оквиру КИС–РРФ јесу:

- систем за управљање ватром тенка;
- систем за управљање ватром противавионског топа;
- радиогониометар;
- пријемник података аквизиције;
- визуелна осматрачка станица;
- поједини радио-уређаји;
- пасивни осматрачки двоглед;
- метеоролошки сензор.

Део уређаја, међу којима су и неке важније компоненте КИС–РРФ, може да се набави на домаћем тржишту као „готова роба“. Најважнији међу њима су главни и помоћни рачунар КИС – Речне ратне флотиле.

С обзиром на то да се предлаже развој КИС брода чије се техничко решење заснива само на неопходном развоју и/или модификацијама постојећих система и средстава НВО, увозу или куповини осталих

делова, њиховој уградњи и интеграцији, изузев обезбеђења средстава за набавку потребних компонената система и неопходних трошкова рада око његове уградње, интеграције и испитивања, постоје сви услови за развој таквог система. Са друге стране, могућа је и шира примена КИС-РРФ, како у целини, тако и по подсистемима, деловима и појединим техничким решењима, у другим средствима и системима наоружања и војне опреме.

Очекивани ефекти реализације система

Увођењем командно-информационог система КИС-РРФ у наоружање ВЈ остварило би се ефикасније командовање наоружаним бродовима Речне ратне флотиле. Основна предност и подршка коју КИС-РРФ пружа корисницима огледа се у могућности да се сложена ситуација у којој се одвијају борбена дејства брода, преко различитих сензора и средстава везе са околином препозна, а тако добијени подаци обједине с информацијама из база података и знања, и на очигледан начин, у реалном времену, прикажу на јединственом медијуму – електронској радној карти на мониторима рачунара КИС-РРФ. Тај систем би обезбедио информациону подршку рада команданта брода, његових најближих сарадника и целокупне посаде за време припреме, у току и после извођења борбених дејстава, дању, ноћу и у свим метеоролошким условима, нарочито у следећим типичним ситуацијама:

- процени ситуације;
- навигацији по унутрашњим пловним путевима;
- информационој подршци противваздушне одбране;
- дејствима прамчаним оруђем по циљевима на води и покретним и непокретним циљевима на копну;
- дејствима вишецевног бацача ракета;
- дејствима противавионског топа по циљевима на води и на копну;
- позадинском обезбеђењу брода;
- дејствима брода уз делимично оштећен и/или уништен систем.

Осим непосредне подршке команданту и посади брода, командно-информациони систем КИС-РРФ значајан је и због тога што је средство за интеграцију брода, заједно са осталим јединицама из РРФ, у надређени састав КоВ-а, као и у шири систем ПВО, односно јединствени КИС војишта. Најзад, очекује се да би се реализацијом КИС-РРФ, као сложеног командно-информационог система, веома разноврсног по функцијама, јер треба да интегрише захтеве који се постављају јединици КоВ-а и војном броду, дошло до бројних техничких решења делова, подсистема, па и система, која би могла да се примене и у другим средствима и системима наоружања и војне опреме.

Закључак

С обзиром на захтеве који су карактеристични како за војне наоружане бродове, тако и за јединице КоВ-а, уз специфичности борбених дејстава на унутрашњим пловним путевима, у саставу и

садејству са јединицама КоВ-а, у сложеним метеоролошким условима, дању и ноћу, и уз веома изражену претњу од стране противничког ваздухопловства, информациона подршка командовању речним артиљеријско-ракетним бродом има прворазредан значај.

Као решење за командно-информациони систем речног артиљеријско-ракетног брода, у овом раду је предложен хијерархијски, дистрибуирани, мултисензорски и мултирачунарски командно-информациони систем (КИС-РРФ), који би, према процени, могао да одговори тактичко-техничким захтевима за командно-информационе системе наоружаних бродова Речне ратне флотиле.

У раду је дато идејно решење, као и основи техничког решења. Одабран је реалистичан приступ, према којем се купује и развија само најнеопходније, а систем се заснива на већ освојеним средствима наоружања и војне опреме, или на компонентама које се могу набавити као готова роба. Истовремено, користи се компаративна предност коју може имати наша земља: бројан расположиви кадар за израду апликативног софтвера и послове уградње, интеграције и испитивања.

Очекује се да би КИС-РРФ знатно побољшао квалитет командовања, а тиме и ефикасност употребе наоружаних бродова Речне ратне флотиле. Осим тога, реализацијом КИС-РРФ створили би се услови за освајање бројних техничких решења која могу бити кориштена за потребе подизања борбене готовости јединица Војске Југославије и за остваривање комерцијалних ефеката у евентуалним извозним пословима.

Литература:

1. „Jane's Fighting Ships 1985-86“, Jane's Publishing Company Ltd., London, 1986.
2. И. Веселиновић, *Употреба снага у захвату унутрашњих пловних путева*, „Морнарички гласник“, бр. 2/1995., Београд.
3. Р. Јанковић, *Приступ информационој подршци командовања преко мултимикро процесорских рачунарских система*, „Војно дело“, бр. 1-2. 1994, Београд.
4. *Command & Control*, „NAVY International“, November 1991, pp. 386-392.
5. С. Ј. Harris, I. White, *Advances in Command, Control and Communication Systems*, Peter Pergrinus Ltd., London, 1987, pp. 247-250.

Др Драгомир Ђорђевић, пуковник

У првом делу чланка аутор разматра комерцијални аспект функционисања војне индустрије у савременим тржишним условима привређивања, познатим као билатерални монопол, где се на страни понуде и на страни тражње појављује по један субјект. Механизам функционисања тржишта у тим условима не може бити једини регулатор система функционисања у војној индустрији. С обзиром на процес преласка војне индустрије на тржишне услове пословања у нас, који је у току, аутор делимично објашњава како је то питање решено код других тржишно развијених земаља.

Постојеће војнодоходовне установе формиране су на основу потреба Војске Југославије. Од оснивања, више пута су реорганизоване зависно од потреба и могућности ВЈ, промена у привредном и друштвеном систему земље, и од позитивних искустава везаних за организовање тих делатности у појединим страним земљама. Пошто је у оквиру трансформације економског система земље важан статус војнодоходовних усanova у ВЈ, аутор у другом делу чланка разматра могућа решења те проблематике с војноекономског аспекта.

У трећем делу, о вредновању рада у војнопривредној делатности, аутор предлаже модел цена који је и у пракси потврђен, а који се заснива на враћању цени средстава НВО функција економске принуде. Преко њих се успоставља веза рационалне употребе и економске мотивације предузећа у максимирању пословних резултата према објективним критеријумима валоризације. У том случају, предузеће има јасне и прецизно утврђене параметре економског понашања, односно стварају се услови да свако предузеће схвати да не може трајно решавати проблеме пословања и свога развоја подизањем цена и тражењем повластица или погодних услова у привредном систему или државним субвенцијама.

Прелазак војне индустрије на тржне услове пословања у неким западним земљама, углавном је био селективан, тј. дефинисани су производи – фабрике које ће бити директно под контролом министарства одбране, а остали производи препуштени су цивилним фабрикама. То се, првенствено, односи на тзв. конвенционално наоружање, док су нуклеарно, хемијско и напалм-оружје у целини под контролом владе, односно министарства одбране. Под старатељством министарства одбране су и истраживачки институти, а оно брине и о контроли квалитета

(поред контроле производње, обухвата завршна испитивања, полигон, терен итд.).

У целини, мало је фабрика које су у директној надлежности министарства одбране. На пример, у Великој Британији, у односу на групације, тај број износи око 0,01 одсто, а у односу на број фабрика – мање од један одсто. Под посебном бригом министарства одбране задржана су средства наоружања за тзв. масовну употребу, док се нека средства, као: ваздухоплови, подморнице, бродови, хаубице итд., производе у цивилним фабрикама, а у њихово истраживање, развој и производњу, кроз конзорцијуме, укључено је и неколико других земаља, у тзв. модуларни систем производње.

Фирме које су заинтересоване да производе средства наоружања за потребе свог министарства одбране подносе захтев да буду регистроване као потенцијални понуђачи. Пре регистрације (ради слања тендера о набавкама), министарство одбране им шаље упитник који му попуњен враћају. У пракси су заступљене две врсте упитника: упитници за развојне задатке и тестирање готовог производа (ради увођења средстава у наоружање) и упитници за средство у наоружању (серијска производња). На пример, стандардни упитник који се примењује у Великој Британији подељен је на три дела. Питања се односе на: а) комерцијални и финансијски статус фирме, б) податке о предмету рада фирме, и с) дизајн, производњу и контролу квалитета. У првом делу упитника тражи се одговор на 13 питања, у другом на 20 питања, док је треће поглавље, на којем је тежиште, подељено на 19 група са 67 питања.

Тендери за набавку

Према законским одредбама тендери за набавку и услуге најављују се 15 дана пре објављивања у службеним или пословним публикацијама, а 15 дана су отворени за конкурисање – слање понуде. Тако у року једног месеца заинтересоване фирме могу да траже допунске информације и да формирају и предају понуду. Начелно, позив за тендер састоји се из три дела:

- 1) део којим се прописују општи услови набавке;
- 2) додатне информације у вези с применом закона (у случају спора и арбитраже), порезом и таксама;
- 3) део с детаљнијим подацима о предмету набавке.

Општи услови набавке. У том делу, слично као и код цивилних фирми, прописани су „општи услови набавке“, који у случају добијања тендера чине саставни део уговора. Тај начин обезбеђује двоструку предност: *прво*, фирме се пре давања понуде обавештавају о *значајним елементима уговора*, и *друго*, уговори су краћи и садрже само неколико чланова (предмет уговора, одредба о квалитету, цена, рок испоруке, казнене одредбе – арбитража, опште одредбе, рок трајања уговора). Општим условима обухваћене су одредбе везане за примену закона,

арбитражу, употребу документације, испитивање стандарда, цене обележавања артикала, обезбеђење контроле, услове производње, прекид уговора, коначну исплату, загарантоване одредбе о патентима, квалитет, услове транспорта и одредбе о плаћању и достави докумената за исплату.

Одредбе о законској регулативи, порезима и таксама. Општи део садржи информације о условима (с правног аспекта) које треба да задовоље уговори о набавкама наоружања. Наглашени су: одредба о регистрацији, примена закона (обично је то закон властите земље), поступак арбитраже, одредба о цени, таксе које су садржане у цени, подаци о фирми и потписнику тендера, као и адресе за плаћање и кореспонденцију.

Детаљнији подаци о предмету набавке. У том делу тендера наводе се детаљнији подаци о предмету набавке: каталошки број, број нацрта, опис средстава, количине (могу бити наведене у неколико варијаната), цена (у већини случајева захтева се као фиксна), паритет цене, услови наковања и палетизације, почетак и завршетак испоруке. Искрпним одговорима у упитнику за понуду отклањају се претходне нејасноће и скраћује време уговарања, а и саме реализације уговора, тј. поштују се уговорени рокови.

Уговори за набавке

С обзиром на садржај „општих услова набавке“ (код цивилних фирми постоје и „општи услови продаје“), уговори су кратки и садрже само основне елементе уговора.

Просечно, ти уговори (без прилога) обухватају две странице формата А-4.

Цене средстава

У СР Југославији не постоји класично тржиште наоружања. Нема скупа редовних односа понуде и тражње и нема места на којима се организовано јављају понуда и тражња. Ако су основни елементи тржишта: понуда, тражња и цена, у нашем случају о „светској цени наоружања“ може се говорити као о условном елементу. С обзиром на то да је наоружање „специфична роба“, његову цену одређују:

- предмет уговора – састав система и комплета;
- услови за квалитет (жилавост и рањивост);
- количина;
- услови плаћања и испоруке;
- осигурање и транспорт;
- наступ и тактика вођења разговора;
- политички чиниоци и интереси.

До извора података о „светској цени“ неког средства долази се на више начина:

- преко војних и цивилних часописа и публикација, који региструју поједине уговоре о продаји наоружања;
 - системом „разбијених цена“, где се сазнањем процента учешћа дела или склопа у цени средства индиректно долази до укупне цене;
 - системом тежинских односа – килограм тежине (тенк, возило, транспортер, редуктор итд.);
 - системом ефективне снаге клипних и млазних мотора. Цена по kW или kg потиска за мале, средње и велике снаге мотора;
 - системом површинских мера (штампане плоче цена по cm^2) итд.;
 - системом броја уграђених активних елемената и важних склопова и система;
 - системом „direct costing“ анализе фиксних и варијабилних трошкова. Тај метод је најпоузданији уколико постоји могућност да се добију подаци о структури цене и величини појединих трошкова. Углавном га користи већина земаља (произвођача наоружања) приликом утврђивања цена за своје оружане снаге. Тим поступком се дефинишу фиксне цене или базне цене које подлежу каснијем клизању.
- Сви поступци везани за одређивање цене система наоружања или средстава у систему, претпостављају обавештеност о њиховим техничким и тактичким карактеристикама, тј. знање о томе шта се на основу чега може анализирати и шта се са чим може упоређивати у вези са ценом.

Измена цене и клизање базних цена

У већини земаља, посебно приликом набавки помоћу тендера, инсистира се на фиксним ценама. Међутим, уколико се ради о вишегодишњим уговорима, примењује се систем клизања базне цене, који у пракси има три варијанте:

- клизање цене за потребе буџета („буџетска цена“) по одређеном проценту повећања;
- клизање базне цене према конкретним уговорима, које се завршава роком испоруке или нешто раније, применом формуле за клизање;
- актуелизовање цене, када се цена раније уговорена у неком претходном периоду, преко индекса главних параметара цене или гране, сведе на садашњи ниво.

Највише се примењују: прва варијанта у САД, друга у Великој Британији, а трећа у Француској. У пракси је проблем то што званичне статистике прате само цене индустријских цивилних производа у одређеној земљи. С обзиром на чињеницу да су индекси показатељи релативног односа, као и на то да спорије расту тамо где је специфични однос базне цене већи, и обратно, показало се да нису довољно прецизни за корекције цена војних производа. На пример, почетком седамдесетих година у Великој Британији за ваздухопловна средства у целини праћена су клизања базне цене помоћу индекса индустрије цивилних возила (јер

су и ваздухоплови били у грани возила). С обзиром на то да се специфични однос базне цене (килограм/фунта стерлинг) аутобуса и авиона знатно разликовао, нађено је решење да се за грану ваздухоплова „изведу“ посебни индекси. То је превазиђено тако што су базне цене ваздухоплова (змај – авиони, мотори и делови електроника) детаљно анализиране и подељене на 49 улазних битних компонената. Применом индекса одговарајућих цивилних грана на базне компоненте изведени су индекси за шест групација средстава и индекси за шест групација делова. Индиректно су изведени индекси за: ваздухопловну индустрију, змај-авионе, ваздухопловне моторе и делове, делове ваздухопловног мотора, компоненте ваздухоплова и електронику. Осим тога, изведени су индекси раста цена за следеће групе делова: купљене готове делове, купљене материјале и све купљене робе као и индекси раста трошкова за: плате, комбиноване улазне трошкове и зараде (за одрасле особе). Тако се и за сложене системе и средства наоружања могу „известити индекси раста цена“ применом индекса раста цена одговарајућих цивилних грана индустрије.

Заштита домаће војне производње

Све земље произвођачи наоружања су, мање или више, преузеле одговарајуће мере заштите домаће производње. За сада, тим мерама су обухваћени:

- селективно одабране (према врсти производа) војне фабрике с посебним статусом;
- систем увозних и извозних дозвола;
- фискални систем с олакшицама приликом извоза и додатним таксама на цену приликом увоза;
- посебни технички услови и стандарди – компатибилност и унифицираност опреме и средстава.

Војне фабрике. Код скоро свих западних земаља војне фабрике су сврстане у посебну категорију, којој су дефинисани предмет рада и капацитет. Оне, поред производње у својој надлежности, имају (у већини случајева) и развојне задатке, а у њима се, према потреби, спроводи и одговарајућа војна контрола. Производне програме, финансирање и цене заједнички дефинишу представници министарства одбране и стручни тимови фабрика.

Систем увозних и извозних дозвола. С обзиром на специфичност наоружања као врсте робе, скоро сви произвођачи наоружања и земље увознице имају систем регулативних законских мера којим тој области индустрије обезбеђују контролу и одговарајућу заштиту. У пракси се углавном користе увозне и извозне дозволе, док неке земље имају и посебну документацију, којом се прати роба (средства) до крајњег корисника. **Увозна дозвола**, на коју дају сагласност министарство одбране (одговарајућа служба) и министарство трговине, садржи: опис, количину и вредност робе, висину такси, податке о земљи увознику и земљи порекла робе, име подносиоца захтева за дозволу, разлог увоза

(потрошња, прерада, реекспорт или остала намена), ко је увозник и ко плаћа иностраном достављачу, и време важности дозволе. На увозној дозволи постоји јасно упозорење да нетачни подаци повлаче новчану казну и казну затвора најмање шест месеци. *Извозна дозвола*, слично као и увозна дозвола, садржи: опис, количину и вредност робе, податке о транспорту и када роба одлази, податке о купцу и крајњем кориснику, сагласност царинског органа и време важности дозволе. У напомени је упозорење да су за нетачно уношење података предвиђене казне „зависно од учињеног прекршаја“.

Фискални систем. Код скоро свих земаља постоји уобичајени систем заштите домаће производње. Заштита углавном обухвата олакшице при извозу (стимуланс, ослобађање од пореза на промет и слично) и таксе и рестриктивне мере за увоз. Неке земље (источноевропске и земље у развоју) инсистирају на уравнотеженом платном билансу – да вредност увоза буде избалансирана с извозом, тј. увоз наоружања се условљава извозом других средстава или тржних роба. И технички високо развијене земље својом фискалном политиком спречавају увоз и стимулишу своју домаћу индустрију. На пример, у САД на снази су три закона који важе за цивилну робу, а односе се и на средства војне производње. У тим законима *The Buy American Act* (1933); *The Balance of Payments Program* (1963) и *Competition in Contracting Act* (1984), поред одређених других прописа о увозу, захтева се да цена увозне робе (с обзиром на таксе) буде и до готово 50 одсто нижа од домаће, уз одговарајући квалитет и остале повољности понуде.

Посебни технички услови и стандарди. Да би се једно средство или систем увели у наоружање неке армије предвиђено је мноштво поступака и задовољење одређених стандарда у вези с квалитетом и техничким и тактичким захтевима. У свету има много фирми које производе тенкове, оклопне транспортере, топове, хаубице и лако наоружање само за извоз, док им властита армија користи друго наоружање. Приликом оглашавања тендера за нове набавке, поред основних тактичко-техничких захтева (који се обично дају посебно, као прилог тендеру), тражи се да се у процесу производње, контроле и завршних испитивања задовоље одговарајући стандарди, који су јасно прецизирани и означени шифрама (комбинација слова и бројева). У пракси се не може лако доћи до тих стандарда, јер су неки фабричка или војна тајна.

Приликом преструктурирања наше војне индустрије на тржишни систем привређивања, требало би да користимо искуства која су потврђена као ефикасна у пракси других земаља.

Војноекономски аспект трансформације војнодоходовних установа Војске Југославије

У оквиру трансформације Војске Југославије, транзиције економског система земље, важно питање је статус војнодоходовних установа (ВДУ). Наиме, војнодоходовне установе, према областима пословања, разврстане су у четири групе:

- a) ремонт техничких материјалних средстава;
- b) снабдевање, производња и пружање услуга стандарда у ВЈ;
- c) грађевинска делатност;
- d) Војна штампарија.

Према значају и утицају на борбену готовост ВЈ, ВДУ би се могле разврстати, према приоритету на следећи начин:

- 1) технички ремонтни заводи;
- 2) војнограђевинске установе за уређење територије;
- 3) Војна штампарија;
- 4) установе за угоститељско-кантинске услуге, самачки смештај, исхрану пилота и питомца;
- 5) установа за снабдевање службеним и свечаним униформама за старешине и питомце;
- 6) установа за пољопривредну производњу;
- 7) установе за одмор и рекреацију;
- 8) установе за одржавање стамбеног фонда Војске Југославије.

Прве три групе ВДУ у директној су функцији борбене готовости и организацијски су везане за ГШ Војске Југославије. Остале имају углавном индиректну функцију у борбеној готовости ВЈ и организационо су везане за Савезно министарство одбране.

Имовина војнодоходовних установа је имовина државе СРЈ (државна својина). Поред обезбеђења почетног капитала приликом формирања ВДУ, оснивач је био обавезан да планира проширење капацитета и обезбеди средства из буџета за таква улагања. Оснивач је из буџета обезбеђивао средства за веће инвестиционе захвате, пре свега за изградњу нових капацитета и реконструкцију постојећих, док су ВУ из сопствених извора и кредита улагале средства у адаптацију постојећих мањих капацитета, у модернизацију и занављање постојеће и набавку нове опреме.

Цивилна лица запослена у ВДУ имају специфичан статус. Наиме, део њихових права и обавеза регулисан је војним прописима као и за остала цивилна лица запослена у буџетским јединицама и установама. То се, пре свега, односи на попуно радних места и материјалну, кривичну и дисциплинску одговорност. Остала права из радног односа, као што су здравствено и пензионо осигурање, решавање стамбеног питања и лични доходак, уређени су нормативним актима ВУ према општим прописима. Пошто су ВДУ организациони делови СМО и ВЈ, њихово бројно стање укључено је у укупно бројно стање Војске Југославије. Суштина досадашње регулативе о пословању ВДУ своди се на следеће:

- оснивач приликом формирања ВУ обезбеђује почетни капитал за основна и обртна средства;
- претпостављени орган утврђује радни задатак и ангажовање капацитета за потребе ВЈ и даје одобрење да се вишак тих капацитета пласира на цивилно тржиште;

– кроз критеријуме за формирање цена за продају производа и пружање услуга за потребе ВЈ утврђује се цена на нивоу прсте репродукције, а пласман на цивилно тржиште на основу тржишних услова и уз одређену акумулацију. Цене производа и услуга за потребе ВЈ и за потребе њених припадника формирају се калкулативним путем, према критеријумима и условима које је прописао и донео оснивач – претпостављени орган. Тако формиране цене садрже само покриће трошкова на нивоу прсте репродукције;

– у случају да ВДУ имају губитак у пословању и ако тај губитак настане обављањем радова и услуга за потребе војних јединица и установа, он се покрива из средстава буџета.

Суштина пословања ВДУ не заснива се на принципима „чистих економских рачуна“ из следећих разлога:

– у јединачној цени производа – услуге нема пројектоване добити;
– у јединачној цени производа – услуге нема реално укалкулисане амортизације (по правилнику нема ревалоризације амортизације);
– у случају недовољног коришћења расположивих капацитета ВДУ постојала је могућност компензација дела трошкова капацитета из буџета Војске Југославије.

Дакле, постојала је могућност директног, а посебно индиректног преливања средстава из буџета у те установе.

Посебне карактеристике у статусу ВДУ према делатностима

а) *Код ремонтних завода:*

– ангажују се на одржавању и ремонту НВО чија је техничка исправност предуслов борбене готовости јединица Војске Југославије;

– значајан је директни утицај војне структуре на приоритет и динамику реализације уговорених послова према утицају на допринос борбеној готовости јединица Војске;

– садашња организација и изграђени односи у руковођењу гарантују обављање постављених задатака у свим условима функционисања ВЈ, што је практично проверено;

– зависно од наменске опредељености и изграђености техничких и радних капацитета, заводи се могу у највећем степену користити за одржавање и ремонт НВО, која се ретко налазе изван завода;

– висока техничка опремљеност, технолошка оспособљеност и велико учешће средстава за рад у трошковима капацитета ремонтних завода, гаранција су за квалитетно одржавање и ремонт савремених борбених система;

– дугогодишњим утицајем Војске на оспособљавање кадра упоредо с увођењем нове технике у наоружање ВЈ обезбеђено је формирање кадровске структуре са више од стотину специјалности за одржавање и подршку савремених система оружја;

– пошто се у наредном периоду очекују стагнирање и пад производње НВО, због чега ће приоритетни бити одржавање и ремонт

најсавременијег наоружања, настаје потреба за тешњом везом завода са Војском Југославије.

б) *Код установа за снабдевање, производњу и пружање услуга стандарда у Војсци Југославије;*

– у делатности угоститељско-кантинских услуга и исхране пилота и питомца сви објекти су затвореног типа, лоцирани у војном кругу и наменски усмерени за пружање услуга одређеном броју потрошача, без могућности проширења потенцијалних корисника ван тог круга – објекти;

– у делатности пољопривредне производње сви капацитети су преважно усмерени на снабдевање ВЈ, чиме се обезбеђују континуитет и усмеравање према приоритетима ВЈ, а предности такве организације управо су биле изражене у кризним ситуацијама и приликом ратних дејстава на просторима претходне Југославије;

– одећу за старешине и питомце ВЈ у дужем периоду (око 10 година) производила су цивилна предузећа веома лоше, па је због тога формирана посебна војна организација (1969), која те задатке обавља много успешније;

– одмор и рекреација у ВЈ имају традицију дужу од 40 година, а организовани су и трансформисани према кретањима у друштву (социјални туризам).

с) *Код грађевинске делатности (ДУТ):*

– војнодоходовне установе су интегрални делови ВЈ чији је задатак, пре свега, одржавање објеката и уређење територије за потребе Војске;

– за објекте уређења територије не треба запоставити елемент тајности, јер се изводе и одржавају према одређеној безбедносној процедури. Тајност објекта на уређеној територији мултипликује његову вредност, што би у случају предузећа било много испод нивоа који обезбеђују подсистеми Војске;

– обављајући мирнодопске задатке, ВУ ДУТ-а оспособљавају се и за ратне задатке (одржавања војних објеката, уређење територије, рашчишћавање и поправка оштећених војних објеката, путних праваца, аеродрома итд.).

д) *Код Војне штампарије:*

– Војна штампарија Београд је једина установа која се бави том делатношћу у ВЈ и штампа строго поверљива и поверљива правила и упутства за потребе Војске.

Дилеме о статусу војнодоходовних установа

Закон о Војсци Југославије омогућава да се постојеће војнодоходовне установе трансформишу на један од три начина, зависно од потреба ВЈ, и то као буџетске установе, установе које послују по принципу добити и као предузећа у складу са Савезним законом о предузећима.

Буџетске установе. Варијанта превођења садашњих ВУ које послују по принципу стицања и расподеле дохотка на буџетски начин пословања није прихватљива због тога што су све војнодоходовне установе на почетку формирања пословале као буџетске установе, али се тај систем пословања показао као потпуно инертан. Наиме, нагласак је био на планској расподели укупних средстава, без праћења трошкова и остварених резултата, тј. по том систему се плаћао претпостављени, а не стварно обављени рад. Као последица инертности у пословању по буџетском систему указала се потреба за трансформисањем у друге облике организовања, а на то су, поред негативних искустава из пословања, утицале и промене у друштвено-економском систему. У ствари, ради се о делатностима које имају производно-услужни карактер, чији се резултати рада и трошкови пословања могу адекватно изразити и пратити, и на које се може утицати.

Установе које послују по принципу стицања средстава и остваривања добити. Те установе би пословале средствима у државној својини, чије би се вредновање рада, односно утврђивање цена производа и услуга обављало на основу критеријума које би држава (Војска) унапред утврђивала према објективним тржишним параметрима. При томе, сваки инпут производње – услуге имао би објективну тржишну вредност, а јединачна цена производа – услуге и просечну добит. Тиме би се обезбедили принципи чистих економских рачуна и непреливања средстава из буџета.

Постојање ВДУ при ВЈ гарантује обављање постављених задатака у свим условима функционисања ВЈ (у миру, на вежбама, у кризним ситуацијама и евентуалном рату). Статус тих уснова би највише одговарао облику државног – јавног предузећа са строгим наменским карактером. Претпоставка за успешно функционисање тог облика организовања уснова је потпуни склад између потреба ВЈ и расположивих радних и техничких капацитета и економске снаге земље. Да би се избегле могуће негативне последице тог облика организовања уснова неопходно је квантитативно и квалитативно димензионирање свих уснова у облику и обиму који је примерен потребама ВЈ и економским могућностима земље, и то упоредо са трансформацијом ВЈ и конверзијом војне индустрије. Тај облик организовања би чинио прелазни облик, све док се не стекну услови за стабилну тржишну економију и стабилан политички и економски систем земље. Војне установе за одржавање и модернизацију стамбеног фонда ВЈ треба трансформисати у један од облика предузећа.

Предузећа у складу са Савезним законом о предузећима. Трансформација ВДУ у предузећа, према Нацрту закона о предузећима, могућа је у све облике организовања, али је најповољнији облик јавних предузећа. Други облици нису погодни због тога што:

- Војска, односно држава СРЈ, нема интерес да своју имовину претвори у друге облике својине;
- Војска не може обезбедити потпуну контролу рада у другим облицима предузећа;

– карактеристике пословања установа по принципу добити одговарају статусу функционисања јавних предузећа.

Основне дилеме које се јављају приликом разматрања целисходности трансформације ВДУ у јавна предузећа су следеће:

1) у суштини нема значајне разлике између организовања ВДУ у јавна предузећа или у установе које послују по принципу стицања средстава и остваривања добити, јер у оба случаја држава, као титулар својине у целокупном износу, има обавезу да управља капиталом, што подразумева деобу добити и сношење ризика. У вези с тим поставља се питање (дилема), шта се фактички добија трансформацијом постојеће организације ВДУ у јавна предузећа;

2) јавна предузећа нису организацијски део Војске Југославије. Она послују по савезним прописима и на њих се не примењује Закон о ВЈ, па се поставља питање обавезности њиховог ангажовања у обављању задатака према потребама и захтевима ВЈ у различитим ситуацијама;

3) због непознавања начина функционисања предузећа са специфичним статусом и неизграђености законске регулативе око власничке трансформације у односу на задатке ВЈ на којима ће се ангажовати не могу се сагледати предности организовања ВДУ у јавна предузећа, па се намеће дилема да ли је сада погодно време за трансформацију, поготову с обзиром на садашње војно-политичке и економске услове;

4) када би се све ВДУ трансформисале у јавна предузећа, одређене делатности, због својих карактеристика, морале би прећи на буџетски систем пословања, односно морале би их преузети одговарајуће војне структуре (изградња специјалних објеката уређења територије, самачки смештај, исхрана пилота и стомаца, снабдевање униформом АВЈ и стомаца и ремонт одређених техничких материјалних средстава у миру и евентуалном рату итд.).

То би, наравно, значајно повећало бројно стање ВЈ и произвело одговарајуће последице буџетског начина пословања. Дилема се, дакле, јавља и због тога што јавна предузећа не би могла да преузму знатан део радова и услуга које сада обављају ВДУ, већ би се то морало пребацити на буџет.

Формирање цена у војноиндустријском комплексу у тржишним условима привређивања

Проблем цена у савременој привреди има прворазредни практични и теоријски значај и једна је од основних дилема економске мисли с обзиром на њихов значај у систему механизма регулације и функционисања свих савремених привредних система. Тржишна цена је фундаментална и стратешка категорија свих историјских облика робне привреде. Зато су процеси образовања и динамике конкретних цена, као значајни и сложени научни проблеми у оквиру тржишне привреде који претпостављају и одговарајућа практична решења, одавно у средишту највеће економских аналитичара и теоретичара.

Док се за друге производе у тржишним условима привређивања може прихватити тврдња да је тржиште општи регулатор, односно механизам усклађивања цена путем деловања закона понуде и тражње, много је аргумената у прилог томе да су средства НВО специфична роба и да знатно онемогућавају утицај закона понуде и тражње на формирање њихових цена. Из тога произилази потреба да се цене средстава НВО формирају, а касније и актуелизују према другим критеријумима и уз знатну друштвену контролу.

Нужност утицаја друштва на политику цена средстава НВО произилази из чињенице да тржиште не може да омогући спонтани развој војноиндустријског комплекса уз истовремено осигурање интереса произвођача и оружаних снага као купца. Атрибут „тржишни“ у случају производње средстава НВО лимитирају следећи чиниоци: производни капацитети у производњи средстава НВО не могу бити слободно опредељење индустрије једне земље; држава, у интересу очувања виталних способности одбране, захтева одржавање, модернизацију и изградњу нових производних капацитета; у највећем делу производње средстава НВО објективно се не може рачунати на конкуренцију; величину добити не регулише тржиште, већ се она договорно утврђује између произвођача и купца – оружаних снага земље и због високих и дугорочних улагања у развој нових производа – нових средстава и система НВО, индустрија нема економског интереса за та улагања.

Специфичност тржишта средстава НВО и функција цена

Сви производи привредних субјеката где је између производње и потрошње процес размене јесу роба. Дакле, и производи привредних субјеката који производе средства НВО чине робу, са њеном употребном и прометном вредношћу. Средства НВО имају следеће карактеристике:

- средство или систем НВО чини *сложен производ* високо оспособљене индустрије;

- *вредност* средстава или система НВО не зависи само од квалитета него и од осмишљености за примену;

- *продаја* производа не следи законе који важе за остале производе на тржишту (с обзиром на то да се средства НВО могу употребити на штетан, опасан, и злочиначки и, уопште, аморалан начин, њихов се промет – размена, регулише посебним законом у свим цивилизованим земљама);

- *цена* НВО ретко одговара вредности, већ зависи од околности, коњуктуре и потреба, па може бити мања или већа од вредности;

- производ НВО, због наведених разлога, није могуће третирати као *робу* у значењу тог појма за остале производе у условима тржишног привређивања.

Доминантни облик тржишта средстава НВО јесте билатерални монопол, који се јавља када се на тржишту међусобно супротставе један

монопол и један монопсон, односно кад се и са стране понуде и са стране потражње јави по један продавац или купац. Код свих група монопола, осим чисто економских, постоје одређени принципи формирања цена тих производа на тржишту, па се може рећи да се ради о тзв. регулисаним монополимa. Наиме, предузећа се обавезују да ће се при формирању цена својих производа и услуга придржавати принципа о формирању цена које утврђују органи власти, који им тај монополски положај и обезбеђују. Дакле, цена у билатералном монополу није дата величина, већ произилази из уговора купца и продавца. У тој области нема конкуренције, па закон понуде и тражње не може да обезбеди три незаобилазне функције: селекцију производа, алокацију ресурса и дистрибуцију створене вредности. Све те функције обавља неко изван тржишта.

За услове војне индустрије треба разрадити концепцију цена која ће формално полазити од теоријске концепције билатералног монопола „друштва као целине“, с једне, и предузећа и њихових облика удруживања, с друге стране, а не од теоријске концепције слободне конкуренције између предузећа, која није довољно адекватна и реална. Цене средстава НВО имају четири основне функције:

1) функцију еквивалентне размене (тржишна цена се поклапа с тржишном вредношћу);

2) функцију прерасподеле националног дохотка (мерење доприноса самосталних привредних субјеката друштвеном производу и мерење дела друштвеног производа који треба да припадне произвођачу НВО по критеријуму тржишне вредности или са њеном оперативном формом која се зове тржишна цена);

3) функцију стимулисања производње;

4) функцију усклађивања односа понуде и тражње (довођење до оптималног односа издвајања за производњу средстава НВО с економском снагом земље).

Основе за формирање цена средстава наоружања и војне опреме

С обзиром на тржишни карактер нашег система привређивања и карактер тржишта средстава НВО (билатерални монопол), три основна рационална елемента чине квалитативну садржину цена, а тиме и критеријуме система цена НВО: деловање механизма тржишта, просечна продуктивност рада у одговарајућим гранама и областима производње, и свесно друштвено усмеравање развоја, које се испољава кроз утврђену политику развоја и мере за њено остварење. Основно опредељење у систему формирања цена средстава НВО јесте да се цене образују на основу уважавања тржишних услова и тржишних елемената, уз изналагање критеријума који ће одговорати систему тржишног образовања цена. Да би цене у војној индустрији биле на нивоу друштвено-економског оптимума, треба да буду испуњени следећи принципи:

– да цена покрива објективно условљене трошкове предмета рада, средстава за рад и трошкове радне снаге;

– да цена буде усклађена са принципом максимализације добити. Стопа акумулативности не може да буде израз волунтаристичког договора индивидуалних произвођача са купцем, већ *параметар целине система* војне индустрије;

– да цена доприноси побољшању укупне структуре капацитета војне индустрије у правцу остваривања њихових оптимума Та цена је резултат: а) оптималног коришћења расположивог капацитета, б) оптималног задовољавања потреба за средствима НВО у оквиру расположивог буџета за опремање ОС, и с) усклађености величине капацитета за производњу НВО и потреба за средствима НВО изражених кроз висину буџета за опремање оружаних снага.

Равнотежна количина и равнотежна цена постиже се у тачки у којој се крива понуде и крива тражње секу, односно кад коефицијенти еластичности достигну ниво савршене нееластичности, тј. када је $E_t = 0$ и $E_p = 0$;

– да цена буде индикатор реткости инпута.

Пошто су наоружање и војна опрема специфичан вид производње на светском тржишту, па и на нашем, и пошто постоји природан и трајан монопол у тражењу теоретске основе за објективно образовање цена средстава НВО, концепција тзв. објективизираних цена средстава НВО најадекватнији је израз вредности у војној индустрији. Математички облик те нормалне цене средстава НВО јесте:

$$P_s = T_{pr} + T_{sr} + Tr (T_{sr} + Tr) \left(\frac{D}{TSR + TR} \right),$$

где је:

P_s – објективизирана цена средстава НВО,

T_{pr} – трошкови предмета рада,

T_{sr} – трошкови средстава за рад,

Tr – трошкови рада,

D – укупна друштвена добит,

TR – укупни трошкови рада,

TSR – укупни трошкови средстава за рад.

Тим обликом „нормалне цене“ обезбеђују се:

- потпуна прецизност облика уложених елемената у репродукцију;
- изједначавање трошкова рада према месту и значају са трошковима средстава за производњу;
- структура цена која поред вредносних елемената, који одражавају трошење, садржи и нето резултат ангажовања тих чинилаца;
- расподела према раду, односно присвајање пропорционално раду;
- извесно „прејудицирање“ расподеле добити, што је економска законитост;

– јасна подела трошкова на варијабилне, тј. трошкове предмета рада, и фиксне, тј. трошкове техничког и радног капацитета.

Математички облик „нормалне цене“ средстава НВО чини само теоретску основу за формирање цена тих средстава. Међутим, за конкретно формирање цена средстава НВО неопходна је разрада израза с аспекта: а) критеријума којима се недвосмислено јасно одређује квантитативни оквир друштвено-потребних износа сваког појединачног инпута репродукције, и б) структуре елемената нормалне цене средстава НВО с елементима чија кретања прати званична статистика земље.

Заједнички елементи у моделу за формирање цена средстава НВО јесу:

- уравнотежена бруто зарада;
- уравнотежена добит;
- објективно условљени трошкови везани за средства за рад (условљени захтеваним техничко-технолошким нивоом);
- стандард осталих материјалних трошкова (у одговарајућој грани индустрије СР Југославије);
- пропорционални материјални трошкови засновани на техничким параметрима.

Отуда односи понуде и тражње код инпута репродукције (материјални, радни и финансијски), просечна продуктивност рада у гранама и областима производње и развојна политика *чине три основе* заједничких елемената цене у војној индустрији.

Трошковни принцип (трошкови индивидуалних привредних субјекта) приликом формирања цена средстава НВО, као и одређивање цена средстава НВО зависно од економског положаја привредног субјекта, принципи су неспојиви са логиком тржишног начина привређивања, без обзира на специфичности тог сегмента друштвене репродукције. Индивидуални трошкови утичу, али не дефинишу цену средстава наоружања и војне опреме. Наиме, ако произвођач не може да наметне купцу своје индивидуалне услове понуде (трошкове и жељену добит), онда му преостаје да процес структурирања трошкова обави на основу нормалне тржишне цене, да тако комбинује чиниоце производње да може обезбедити да одређеним нивоом цена покрије трошкове и оствари жељену добит. Дакле, цена средстава НВО треба да буде таква да наведе произвођача НВО на то да: лимитира потрошњу сваког чиниоца производње и да за дату комбинацију производних чинилаца изабере технологију која обезбеђује максималну производњу.

Цена средстава НВО, по правилу, не може се везивати за пословни резултат привредног субјекта. Ако је пословни резултат одраз односа предузећа према средствима, онда он у целини припада предузећу и ако је позитиван, и ако је негативан. До сада се тај основ није уважавао приликом формирања цена средстава НВО, што је имало одређених негативних последица.

Нижа цена средстава НВО стране производње, по правилу, не може имати за последицу одустајање од производње тих средстава у земљи и од набавке НВО из домаће производње. За то постоје политички и одбрамбени разлози, јер би другачија пракса, у крајњем, довела до зависности наших одбрамбених припрема и снага од утицаја спољних чинилаца. Утицај кретања цена НВО на светском тржишту на цене НВО значајан је са становишта сагледавања страних позитивних искустава и праксе, и ради подстицања пораста продуктивности рада, рационалности коришћења средстава и јачања осталих чинилаца привређивања у домаћој производњи наоружања и војне опреме. Цене средстава НВО на светском тржишту нису најчешће условљене чисто економским чиниоцима. Ту чињеницу би требало узимати у обзир јер, из наведеног разлога, упоређивање стране цене НВО са домаћом ценом није увек поуздано мерило. Резултат примене тих елемената је нормална цена, која може да:

- обезбеди бруто зараде по приближно истим мерилима која се остварују у одговарајућим привредним системима према квалитету и квантитету рада;

- покрије друштвено потребне трошкове у раду привредног субјекта, а не индивидуалне трошкове;

- обезбеди стопу добити – акумулације, која ће омогућити нормалан развој, при чему се под нормалним развојем подразумева развој који би био око стопе раста привредног развоја.

*
* *

Формирање цена средстава НВО чија је основа концепција тзв. објективизирана цена средстава НВО требало би да обезбеди да: цена НВО буде резултанта објективних услова репродукције, а не резултат преговарачких способности странака; потпуно и консеквентно спровођење принципа расподеле према раду; заинтересованост привредних субјеката за подједнако брижљив став према свим облицима улагања; стопу акумулације – добити, која ће омогућити перспективан развој; повратне информације, које би биле неизоставни елемент у управљању тим сегментом друштвене репродукције, и да се трошкови утврђивања и уговарања цена НВО, и код купца и код продавца доведу на објективно условљени ниво.

Суштина наведеног модела је враћање функције економске принуде цени средстава наоружања и војне опреме. Преко ње се успоставља веза између рационалне употребе и економске мотивације предузећа произвођача средстава НВО за максимирање пословних резултата према објективним критеријумима валоризације. Дакле, предузеће има све јасне и прецизно утврђене параметре економског понашања, стварају се услови да свако предузеће схвати да не може трајно да решава проблеме пословања и свог развоја подизањем цена, а ни тражењем повластица или погодних услова у привредном систему или државним субвенцијама.

Литература:

1. Смиљан Јурин, *Теорија тржишта и цена*, „Научна књига“, Београд, 1986.
2. Стеван Куколећа, *Економика предузећа*, књига 1, свеска 1 и 2, „Савремена администрација“, Београд, 1974.
3. Зоран Пјанић, *Теорија цена*, „Савремена администрација“, Београд, 1981.
4. Васјотович В. П.; *Ценообразование в военном производстве США*, 1980, „Мысль“, Москва.
5. Драгомир Ђорђевић, *Теорија и пракса формирања цена у војноиндустријском комплексу*, „Економика“, Београд, 1993.

Војна тајна и њена заштита у Војсци Југославије

УДК 344:355.40(497.1)

Благоје Љубисављевић, пуковник

Војна тајна је својствена свакој војсци. У односу на државне тајне, она штити од јавности тајне податке који су у домену одбрамбених припрема једне државе.

Кроз историју, откривање тих података стална је делатност обавештајних служби, али је њихова тајност угрожена уколико припадници одређене војске не примењују наређене и прописане обавезе и греше у прописаним и наређеним поступцима.

У чланку аутор наглашава разлику између шпијунаже с елементом иностраног интереса и одавања тајни (државне, војне, службене), указујући на значај превентиве у спречавању угрожавања тајних података у војној организацији, као и на значај санкционисања нежељених и противправних поступака.

Без обзира на степен могућег угрожавања СР Југославије оружаном агресијом споља и деловањем сепаратистичких снага изнутра, односно евентуалног смањивања и отклањања тих извора опасности, у скорој будућности, сматра аутор, неће престати потреба за заштитом тајних података који се односе на интересе одбране и безбедности земље.

Увод

Потписивањем мировног споразума у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини створени су услови за окончање рата на просторима претходне Југославије. У пожару сецесионистичког рата растурена је једна држава – СФРЈ, заједно са својом војском. У данима судбоносних одлука 1991. године многа наређења издата у штабу тадашње врховне команде, као и одлуке донете у Председништву СФРЈ, на путу до непосредних извршилаца (команди и јединица ЈНА) често су завршавала у рукама страних обавештајних служби и у сецесионистичким штабовима. Тајни подаци су отицали како из небриге, незнања и небудности, тако и због активног деловања новоформираних обавештајних служби држава у настанку. Нова држава – СР Југославија, и Војска Југославије, будући да имају правни континуитет у односу на претходну државу и војску, наследили су и законску регулативу која се односи на кривично-правну заштиту војне тајне.

Друштвено и историјско значење војне тајне

Историју људског друштва, од формирања држава и војски, карактеришу учестали ратни сукоби. Све државе и њихове војске као

иманентно својство имале су државне и војне тајне ради заштите сопствених интереса од угрожавања од стране противника. С друге стране, свакој противничкој страни било је веома важно да се домогне података о снагама, плановима и намерама противника. То се могло постићи или слањем сопствених ухода, извидница, шпијуна итд., у замкове, дворане, и таборе противника, или придобијањем лица из редова противника који би зарад личних или „виших“ националних и државних интереса одиграла улогу „пете колоне“. У тим условима зачета је обавештајна делатност, што је имало за последицу институционализацију заштите државних и војних тајни од носилаца такве делатности. У савременим условима, према националним и државним интересима, у свим земљама света прописани су и тачно одређени политички, економски и војни подаци који се штите превенцијом и санкцијама од спољашњег и унутрашњег угрожавања. На пример, у чл. 1. Закона о шпијунажи САД каже се „... да се чини одговорним свако ко делује са циљем прибављања информација у вези са националном одбраном“. У истом члану забрањује се и „... прављење фотографије, нацрта или карата о битним одбрамбеним уређајима о опреми сувоземне војске и ратне морнарице“. У законодавству бившег СССР-а карактеристичне су одредбе кривичног законика тадашње РСФСР из 1960. године, у којима се третира тајна „од значаја за државну независност, територијални интегритет или војну моћ...“, а то су „подаци, предмети, документа“ чије је одавање и губљење санкционисано као кривично дело. У законодавству Грчке (Кривични закон из 1950. године) државну тајну чине „списи, цртежи, предмети или вести, за које постоји интерес Грчке или њеног савезника да се као такви чувају“. У току Народноослободилачке борбе од самог почетка предузимане су мере тајности, конспиративности и маскирања, и откривања убачених шпијуна. У вези с тим, наређење партизанског одреда на Кордуну и Банији гласи: „Сва наређења која се добијају морају бити у највећој тајности осим оних на којима у горњем десном углу буде написано отворено“.¹

Дакле, свака држава у свом кривичном и војном законодавству има државну тајну, војну тајну и службену тајну (с тим што неке војну тајну сматрају подсистемом државне тајне), под којима подразумевају: информације, обавештења, податке, предмете, документа, чињенице и знања чије је држање у тајности неопходно ради заштите сопствених интереса. Осим држава, и други субјекти могу институционализовано да заштите своје интересе као службене, пословне и друге тајне (политички покрети и партије, „невладине“ организације, економске корпорације итд.) Но, без обзира на то о ком субјекту је реч, државна тајна (као шири појам) и војна тајна (као ужи појам) имају изразити друштвени карактер, јер су њихово одређење и заштита од угрожавања увек тесно повезани с државним и националним интересима.

¹ Младен Ковачевић, *Тајна народне одбране и њена заштита у СФРЈ*, ВИЗ, Београд, 1980.

Под појмом *тајна* најчешће се подразумева нека чињеница која је позната одређеном појединцу, групи или организацији, док је другима (појединац, група и организација) недоступна. С обзиром на то, тајна не постоји у апсолутном значењу тог појма јер се ради о релативној категорији (не постоји нешто што „ником“, ниједном рационалном бићу није познато). У вези с носиоцима тајни, постоје *појединачне* (личне, интимне тајне појединаца), *посебне* (тајне појединих друштвених група: „свете тајне“ у религији; професионалне тајне – етика појединих професија; пословне тајне предузећа, и слично), и *опште* тајне (тајне блиске апсолутном поимању, на пример, постојање живог света на Јупитеру и слично, недоступне су човечанству уопште).

Војну тајну чини посебна врста тајне која је својствена тачно одређеном субјекту државе и друштва чија посебност произилази из специфичности војне организације, њеног места, улоге и задатака у друштву. Под *тајним подацима о одбрани земље* подразумевају се „документа, подаци о борбеним и другим материјалним средствима, објектима и радњама и други подаци чије би откривање могло нанети штету одбрани и безбедности земље“.² За разлику од тајних података о одбрани земље, који могу бити државна или службена тајна, подаци о Војсци Југославије, су *војна тајна*, која чини посебну врсту тајне.

У *Закону о народној одбрани* најопштије су одређени тајни подаци, без разраде врста тајни и степена тајности појединих њихових врста. Ти појмови су прецизно дефинисани и одређен њихов садржај у „Правилнику о критеријумима за утврђивање података значајних за оружане снаге, који се морају чувати као државна или војна тајна и о начину њихове заштите“.³ Без обзира на формалну застарелост, тај правилник проблеме поставља начелно и универзално, те није изгубио на значају.

У *Кривичном закону СРЈ*,⁴ чл. 128, став 1, т. 6, пише: „Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци и документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени тајним, као и подаци и документи који су доступни само одређеном кругу лица, а који се морају држати тајним, јер би њихово одавање довело до тешких штетних последица за безбедност и одбрану земље или економски интерес земље“.⁵ У диспозицији тог става наглашена је *тешка штетна последица*. Дакле, не било која штетна последица која је наступила или је могла да наступи, како је наглашено у дефиницији државне, војне и службене тајне:

– „Државном тајном сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени државном тајном и чије је одавање имало

² *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд.

³ „Службени војни лист“, 7/75, Београд.

⁴ „Службени лист СРЈ“, бр. 37/1993.

⁵ *Исто*.

или је могло да има штетне последице за политичке, економске или војне интересе земље“.⁶

– „Војном тајном сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени војном тајном и чије је одавање имало или је могло да има штетне последице за Војску Југославије и њене припреме за одбрану земље“.⁷

На сличан начин као државна и војна тајна дефинисана је и службена тајна у Кривичном закону СР Југославије.

Осим штетне последице која чини и суштинску разлику између шпијунаже и одавања тајни (државне, војне, службене), значајне су још неке разлике у дефиницији које се односе на конкретне последице:

– шпијунажа угрожава безбедност, одбрану земље и економски интерес;

– одавање државне тајне наноси штету политичким, економским и војним интересима земље;

– одавање службене тајне наноси штету служби (у државним органима и организацијама);

– одавање војне тајне наноси штету Војсци Југославије и њеним припремама за одбрану земље.

С обзиром на дефиниције у којима се на приближно исти начин третирају подаци и документа, неопходно је да се уоче разлике између података (документа) које их чине различито значајним, а на основу којих се класификују по врстама тајни:

„Према одредбама Правилника, као државна тајна сматрају се нарочито подаци који се односе на:

1) војно-стратегијске студије и процене на којима се заснивају замисли, планови и конкретна решења употребе оружаних снага у одбрани СФРЈ;

2) ратне планове оружаних снага;

3) планове приправности и узбуђивања оружаних снага;

4) преглед мобилизацијског развоја оружаних снага, наређења за израду тог прегледа и изводе из тог прегледа;

5) комплексне планове уређења државне територије за потребе оружане борбе;

6) организацију, планове и средства за криптозаштиту, прописане норме и поступке у спровођењу криптозаштите;

7) планове и мере стратегијско-оперативног маскирања оружаних снага;

8) објекте од посебног значаја за одбрану земље;

9) планирање, обезбеђење и територијални размештај сталних робних резерви друштвено-политичких заједница за потребе оружаних снага;

⁶ Кривични закон СРЈ, чл. 129, „Службени лист СРЈ“, бр. 37/1990.

⁷ Исто, чл. 224.

10) ешелонирање ратних материјалних резерви Југословенске народне армије и територијалне одбране;

11) планове производње наоружања и војне опреме за потребе оружаних снага у миру и рату;

12) планове перспективног развоја и модернизације оружаних снага;

13) комплексне процене и поједине акције обавештајних органа и органа безбедности, које су од посебног значаја за безбедност оружаних снага и одбрану земље“.⁸

Унутрашња структура података из области војне тајне, показује да су подаци, према значају, веома прецизно класификовани у три групе, односно да имају три степена тајности: *строго поверљиво*, *поверљиво* и *интерно*. Строго поверљиви подаци односе се на:

„1) организацију и формацију ратних команди, штабова, установа и јединица оружаних снага;

2) мобилизацијске документе ратних јединица оружаних снага;

3) послове оперативних центара и сталних оперативних дежурстава;

4) извештаје и анализе о борбеној готовости команди, штабова, установа и јединица оружаних снага;

5) анализа морално-политичког стања у оружаним снагама;

6) укупни распоред и бројно стање јединица и ватрену моћ јединица и појединих значајних врста наоружања;

7) анализе и оцене стања и попуњености јединица борбеном техником, муницијом и минско-експлозивним и погонским средствима;

8) мирнодопску и ратну попуњу старешинским и војничким саставом, као и збирне податке о старешинском саставу оружаних снага;

9) планове и њихову реализацију на уређењу територије за потребе појединих јединица оружаних снага;

10) војне и друге објекте од значаја за оружане снаге;

11) збирне прегледе о наоружању и војној опреми;

12) специјална техничка средства и њихову примену у оружаним снагама, као и на наоружање и војну опрему од посебног значаја за оружане снаге;

13) набавке у земљи, увоз и извоз предмета наоружања и војне опреме од посебног значаја за оружане снаге;

14) научноистраживачке послове и научне и техничке проналаске који су од посебног значаја за наоружавање и опремање оружаних снага;

15) процене, замисли и решења о извођењу борбених дејстава оружаних снага у појединим варијантама одбране;

16) планове и елаборате за вежбе здружених састава и обуку команди, штабова и установа оружаних снага;

17) послове криптозаштите који нису утврђени као државна тајна и стручне материјале који се користе за наставне и друге службене потребе, као и на организацију система веза;

⁸ „Службени војни лист“, бр. 19/75.

18) збирне статистике и евиденције за потребе оружаних снага;
19) одређене топографске послове и одређене топографске и специјалне карте;

20) обавештајне и контраобавештајне послове обавештајних органа и органа безбедности који нису утврђени као државна тајна⁹.

На основу наведених података види се да они, с једне стране, имају општији и већи значај као државна тајна, односно да имају ужи значај као војна тајна. Осим тога, очигледно је да се државном тајном штите подаци о одбрани земље у целини, док се војном тајном (првенствено строго поверљиви подаци) штите подаци о Војсци Југославије и њеним припремама за одбрану.

Сви подаци о Војсци Југославије не могу се сврстати у војну тајну. Основна разлика између било којег војног податка и тајног војног податка одређује се зависно од тога да ли се одавањем одређеног податка о Војсци „непозваном лицу“ угрожава интерес одбране земље, у ширем смислу, односно онемогућава или отежава обављање задатака неке јединице – установе ВЈ, у ужем смислу. На пример, појам *караула* је искључиво војни појам, али његово објашњење, локалитети караула на нашој државној граници, задаци јединица у њима и слично не чине војну тајну. Међутим, саопштавање података о конкретној караули (број људи, врста наоружања и опреме, обученост, морално стање итд.) могло би да буде штетно не само по обављање задатака јединице већ и по безбедност СРЈ на том делу државне границе. Дакле, значај тајног војног податка не подразумева ниво на који се он односи у војној хијерархији већ могуће штетне последице (*тешке* или *мање тешке*) које би могле да настану због његовог откривања. Притом је мање важно да ли су последице економске, дипломатске, политичке, војне, војно-стратегијске (оперативно-тактичка) или хуманитарне природе, с обзиром на то да је реч о правним, а не и о етичким категоријама.

Према процењеној, тј. претпостављеној штетној последици сваки војни старешина (зависно од нивоа команде јединице и установе) одређује степен тајности сваком тајном војном податку. Међутим, степеновање војне тајне није произвољна делатност, подложна субјективном убеђењу војног старешине у конкретној ситуацији, већ се заснива на примени објективних критеријума прописаних Правилником. Да ли ће процена о томе да ли неки податак треба да има строго поверљив, поверљив или интерни карактер бити реална и објективна, зависи од примене тих критеријума и емпиријског прилаза војног старешине као професионалца.

Начини угрожавања војне тајне

Подаци значајни за одбрану земље, па и тајни војни подаци, могу бити угрожени спољашњим насртајем „страних држава, организација или лица које им служи“, али их могу угрозити и изнутра припадници

⁹ Исто.

ВЈ и грађани, било умишљајем или нехатом. Кривичноправно издвајају се три основна облика угрожавања државе и војске (санкционисана као кривична дела): *шпијунажа*, *одавање државне тајне* и *одавање војне тајне*, међу којима постоје сличности, али и суштинске разлике:

– у кривичном делу шпијунаже обавезно постоји „елемент иностраности“ (страна држава, организација или лице које им служи), док код одавања државне и војне тајне тај елемент није нужан;

– код кривичног дела шпијунаже извршилац мора бити свестан да су подаци намењени страном чиниоцу, па се за њихово прикупљање и предају свесно плански припрема, што није случај приликом одавања војне тајне.

И у *начину извршења* тих дела постоје сличности:

– саопштавање тајних војних података (усмено – личним контактом или преко средстава везе);

– предаја тајних војних података (директна предаја докумената, слање поштом, телефоном, модемском везом рачунара);

– чињење доступним података и докумената (остављање на местима са којих их може узети неовлашћено лице или „страни чинилац“).

На основу наведеног, јасна је истоветност „техничке стране“ у обављању кривичних дела шпијунаже и одавања свих врста тајни. Међутим, њихова унутрашња, субјективна компонента, исказана у тежњи, жељи, намери и вољи починиоца, чини их значајно различитим.

Шпијунажу карактеришу и неки посебни поступци у односу на одавање државне и војне тајне:

– стварање обавештајне службе у СР Југославији;

– ступање у страну обавештајну службу, помагање њеног рада (не само прикупљањем података за исту);

– прибављање тајних података или докумената у намери да се саопште или предају.

Дакле, у случају шпијунаже не морају увек директно да буду угрожени тајни војни, економски или службени подаци: само *стварање и помагање обавештајне службе санкционисано ја законом*. Осим самог дела (могуће је и неизвршење – „чињењем доступним“), у шпијунажи се санкционише и *припремна фаза* – прибављање тајних података и докумената, али у том случају треба сагледати субјективну страну – *намеру* лица да прикупљене податке заиста и преда. Према томе, у случају шпијунаже није могућ „нехат“, већ само „умишљај“. Такође, постоје разлике између начина одавања државне и војне тајне:

– државна и војна тајна уважавају институт „нехата“ као *привилеговани облик* кривичног дела одавања;

– државна тајна третира оштријом санкцијом „ратно стање“, „непосредну ратну опасност, и угрожавање виталних интереса СРЈ као *квалификовани облик* обављања тих дела;

– војна тајна познаје институт „користољубља“, „нарочито поверљиве податке“ или „објављивање и коришћење података у иностранству“ као квалификоване, теже облике тог кривичног дела (одавање државне тајне не садржи те елементе);

– државна тајна третира појам „неовлашћене“ предаје „непозваном лицу“, а војна тајна појам само „предају другом лицу“, које је увек неовлашћено, под условом да је то супротно дужностима војног лица;

– уколико војно или друго лице прибавља податке у намери да их преда „другом“, тај „други“ се јавља као „непозвано лице“;

– државна тајна, за разлику од војне тајне, не третира појам „прибављања података у намери предаје“, дакле, не санкционише припремне радње. Међутим, државна тајна имплицитно садржи и тај појам, који се „крије“ иза предаје података до којих се дошло „противправно“. Дакле, самим противправним доласком до података који му нису поверени у служби, лице је извршило противправну радњу *sui generis*.

Упоредо с појмом *непозвано лице*, у вези с одавањем свих врста тајни, у употреби су још термини *неовлашћено лице* и *друго лице*, као и *неповерљиво* и *непоуздано* лице, у жаргону. Најисправнија је употреба појма *непозвано лице*, јер он обухвата све остале појмове, разграничава и прецизира одговорност појединаца и штити правни интегритет војног или службеног лица. Према томе, *непозвано лице* је свако војно и службено лице или грађанин који нема овлашћења, нити му је по природи послова и задатака које обавља нужно да се обавештава о одређеним тајним подацима.

Осим наведених, кривично санкционисаних облика и начина угрожавања тајних и војних података и других података значајних за одбрану земље, у *Закону о ВЈ*, 3. глава („посебна овлашћења и дужности војних лица“), чл. 38, обавезују се војна лица (самим тим и цивилна лица у ВЈ) да чувају државну, војну и службену, али и пословну тајну. У 13. глави („одговорност војних лица“), чл. 160, став 1, т. 3, помиње се „повреда државне, војне, службене или пословне тајне и недовољна будност у чувању војних списа или података“. Према томе, осим кривичне, запрећена је дисциплинска санкција за повреду војне дисциплине у „вршењу службе“ или „у вези са вршењем службе“. Према наведеној одредби, која се односи на повреду „свих“ врста тајни, санкционише се и „недовољна будност“. То значи да се професионалним војницима, посебно старешинама јединица, „не опрашта“ ни нехат: дакле, одговорни су за поступке противне прописима, непредузимање мера за заштиту тајности и обављање недозвољених радњи, али и за пропуштање обављања радњи и предузимања мера које су прописане и наређене. Осим одговорности за личне пропусте у оквиру формацијске дужности, војни старшина је одговоран и за све повреде тајности података и докумената у јединици (установи) којом командује.

Најчешћи узроци угрожавања тајних војних података јесу:

- 1) непријатељски однос према држави СРЈ и Војсци Југославије;
- 2) користољубље;
- 3) непознавање прописа;
- 4) небудност и лакоумност припадника ВЈ;
- 5) недостатак правне регулативе у вези с превентивним деловањем;

б) недисциплина припадника ВЈ у примени прописаних и наређених мера заштите.

Угрожавање тајних војних података деловањем обавештајних служби и одавање тајних података од стране припадника ВЈ садрже субјективну компоненту. Међутим, тајни војни подаци могу бити угрожени и *отицањем* података. То је специфични начин угрожавања, при чему се најчешће, не може лако препознати субјекат „чињења“ или „нечињења“ јер постоје неки објективни чиниоци и околности чији се утицај не може увек и у потпуности отклонити. Отицање података могуће је:

- 1) преко средстава јавног информисања (првенствено телевизија и штампа);
- 2) приликом посета, техничких зборова, изложби итд;
- 3) преко војнотехничке сарадње с иностранством и размене података преко војно-дипломатских представника;
- 4) коришћењем средстава везе (првенствено радио-везе);
- 5) коришћењем рачунарске технике;
- 6) преко службене и приватне преписке;
- 7) преко редовних војних активности (узбуне, маршевања, маневри).

У целини, тајни војни подаци могу бити угрожени свесном намером и чињењем, као и несвесним, нежељеним радњама и поступцима, без претходне намере да до тога дође. Међутим, та привидна објективизација услова и околности које погодују отицању тајних војних података не ослобађа од одговорности припаднике ВЈ, посебно војне старешине, јер су они професионалци и дужност им је да својим „чињењем“ отклоне или умање утицај наведених чинилаца.

Стварно настале штетне последице у случају угрожавања војне тајне чине релативно апстрактну категорију која се не може исказати квантитативно и квалитативно (као, на пример, у процени материјалне штете у новчаном износу). Реч је о апроксимативним вредносним категоријама и судовима који се заснивају на реалним претпоставкама теоријског карактера које су претходно изведене из емпиријске, последичне равни. Та чињеница често доприноси да се у кривичноправној заштити војне тајне релативизују одговорност и кривица. Међутим, у вези с тим не би требало да буде дилеме: Законом је прецизирано да је реч о подацима чијим би одавањем *могло да дође* до тежих штетних последица. Према томе, последица уопште није морала да наступи (а могла је наступити и, чак, бити очигледна као физички мерљива величина). Довољно је да је та могућност постојала па да се она санкционише као индивидуална одговорност лица које је последице изазвало или могло да изазове (свесно) или дозволило (несвесно). Што се тиче тежине штетних последица које могу настати, оне могу имати већи степен општости (штетне последице по државу у целини и укупне одбрамбене припреме) или могу бити посебне (штетне последице по конкретну јединицу – установу ВЈ). Дакле, тајни војни податак степено-

ван *строго поверљиво* има шири и већи значај и општост, а та општост опада, преко степена *поверљиво*, до степена *интерно*. Међутим, у пракси је чест обрнут случај (на пример: елаборат за здружену тактичку вежбу једног корпуса степенован као *строго поверљиво* одавањем непознатом лицу изазваће у већини случајева мање штетне последице него одавање поверљивих података о борбеном распореду ниже тактичке јединице у непосредној борбеној ситуацији, који је степенован као *поверљиво*). Без обзира на наведено, правна конфузија није могућа: прописана диспозиција је полазна основа за конкретизацију и објективизацију сваког посебног случаја. То значи да законодавство штити сваки тајни војни податак који би доласком у руке стране државе у миру, а јединице непријатељеве војске у рату, сигурно изазвао штету на нашој, и предност на супротној страни (од дипломатије, политике, економије, технологије до конкретне оперативне или тактичке предности у оружаног борби). Крећући се од најопштијег, преко посебног, ка појединачном повећава се очигледност стварно настале, односно претпостављене последице као конкретне појаве или материјалне промене.

Заштита тајних војних података

У току Народноослободилачке борбе, билтенима, директивама и наредбама виши нивои командовања санкционисали су шпијунажу, издају и небудност веома строго – примерено условима и опасностима по народноослободилачку борбу. У послератном периоду, у законској регулативи постоји строга кривичноправна заштита државних, војних и службених тајни. Промене кривичног законодавства условљавале су мање измене, а санкционисање је било различито, зависно од степена друштвене опасности у појединим периодима наше историје. Међутим, правна регулатива није сама по себи довољна за заштиту тајних података, па мноштво радњи, мера и поступака примењују сви субјекти и носиоци права, дужности и обавеза у заштити тајних војних података.

Старешине команди, штабова, установа и јединица Војске Југославије дужне су да, према закону, прописима и наређењима, и на основу властите процене и конкретних услова јединице – установе, предузимају физичке, техничке и друге мере за заштиту тајности података. Сличну обавезу имају и државни органи, предузећа и друга правна лица, а све мере, радње и поступци који се предузимају сврставају се у неколико група.

Превентивно-безбедносна заштита. Под скупом превентивно-безбедносних мера подразумева се предузимање бројних припремних, претходних мера и поступака којима се умањује могућност одавања и отицања тајних података. У најважније превентивне мере спада законска регулатива која, помоћу санкције, обавља функцију одвраћања и функцију обавезности примене прописаних и наређених мера. Сви припадници ВЈ не обавезују се само на чување свих врста тајни него су дужни и да извести претпостављеног старешину или, по могућности, да сами

предузму мере ако уоче да је угрожена тајност података. Међутим, старешина јединице процењује значај података и организује, наређује и контролише спровођење мера заштите.

Подаци се процењују у часу настанка. То подразумева припремне радње и мере како би податак (или документ) био најзаштићенији управо у тој најосетљивијој фази. У вези с прописивањем и наређивањем мера заштите, није неопходна „правна презасићеност“, нити је она предуслов за исправне поступке припадника Војске Југославије. Наиме, сама припадност војној професији подразумева одређени степен образовања, информисаности и свести, па није нужно да се све пропише, нареди и регулише.

Према *Уредби*¹⁰ савезне владе, која је релативно нов законски основ за регулисање те материје, прописане су *опште мере* заштите за тајне податке свих степена тајности. Оне се односе на:

„...1) процену значаја података и одређивање врсте тајне, степена тајности и мера њихове заштите од тренутка њиховог настанка;

2) одређивање просторија за рад и услова и начина рада за посебно изабрана лица која с тајним подацима раде и користе их у служби;

3) избор лица која могу бити упозната с тајним подацима, у коликом обиму, под којим условима и на који начин;

4) начин чувања и коришћења тајних података, као и одређивање услова под којима се ти подаци могу износити ван просторија одређених за рад и чување;

5) забрану неовлашћеним лицима приступа објектима и уласка у објекте од посебног значаја за одбрану земље и просторије за чување тајних докумената, као и забрану приступа тајним борбеним и другим материјалним средствима;

6) забрану неовлашћеним лицима да снимају тајне податке и уносе фото-апарате и друга техничка средства за снимање у објекте и просторије у којима се налазе тајни подаци односно у објекте и просторије који представљају тајне податке;

7) забрану излагања и приказивања неовлашћеним лицима тајних борбених и других материјалних средстава и саопштавање података о таквим средствима;

8) одређивање начина и средстава којима се могу преносити тајни подаци;

9) организовање физичког обезбеђења и примењивање техничких и других мера заштите тајних података и просторија за чување тајних података;

10) забрану разговора о тајним подацима ако њихова тајност није заштићена;

11) забрану публикаовања тајних података;

12) контролу спровођења прописаних мера заштите“.

¹⁰ *Уредба о критеријумима за утврђивање података значајних за одбрану земље који се морају чувати као државна или службена тајна* – „Службени лист СРЈ“, бр. 54/1994.

За податке из домена државне тајне, као и за строго поверљиве податке из области других врста тајни, односно за „нарочито поверљиве податке“ (према КЗ СРЈ), обавезне су и посебне, строге мере заштите (део тих мера обухваћен је другим нормативним актима којима се регулишу канцеларијско пословање, рад на средствима везе и слично). Оне се односе на:

...1) вођење посебне евиденције о настанку, кретању, достављању и коришћењу тајних докумената и других података, о лицима која су с њима упозната или која их могу користити и о изношењу података ван просторија одређених за њихово чување;

2) одређивање тајних (шифрованих) назива под којима се воде посао и документација који представљају државну тајну;

3) чување података у челичним касама и у за то посебно одређеним просторијама;

4) обезбеђивање просторија у којима се чувају подаци који представљају државну тајну стражом или другим органима унутрашње службе и одговарајућим техничким уређајима;

5) утврђивање броја примерака тајних аката, стављање нумерације на сваки примерак испод ознаке тајности и одређивање корисника података;

6) писмено упутство на документу о томе да ли је допуштено његово преписивање, умножавање, фотографисање или прављење извода и ко је надлежан за давање одобрења;

7) комисијско уништавање концепата, прибелешки, индига, матрица, прорачуна, графикона и другог помоћног материјала коришћеног при раду, спаљивањем или на други начин којим се спречава, односно онемогућава откривање тајних података;

8) преношење података куриром, као и преношење података који представљају државну тајну специјалним куриром, уз оружану пратњу или уз примену одговарајућих средстава техничке заштите;

9) давање писмене изјаве о упознавању с подацима који представљају државну тајну;

10) писмену примопредају дужности између лица која рукују подацима или их чувају;

11) примењивање мера криптозаштите при преношењу техничким средствима веза података који представљају државну или службену тајну за које је одређен степен тајности „строго поверљиво“.¹¹

Физичко-техничка заштита. Мере физичке и техничке заштите предузимају се ради спречавања приступа непозваним лицима зонама, рејонима, објектима и подацима, чиме им се онемогућава осматрање, скицирање, фотографисање итд. *Законом о одбрани* прописано је овлашћење Савезном министарству за одбрану да ограничава кретање, настањивање и запошљавање странаца. Осим тога, према истом Закону, забрањена су научна истраживања, снимања из ваздушног простора,

¹¹ Исто.

премер и истраживање земљишта, и могу се обављати само на основу одобрења Савезног министарства одбране.

Под техничком заштитом, пре свега, подразумева се примена различитих алармних система за заштиту докумената у просторијама, средстава за криптозаштиту при преносу података средствима везе и, примена техничких средстава за заштиту података при коришћењу рачунара, која је веома актуелна у последње време.

Контраобавештајна заштита. Тај скуп мера, радњи и поступака које предузимају стручни органи контраобавештајне службе, срачунати су на откривање циљева, планова и намера страних обавештајних служби и на предузимање мера на спречавању њиховог продора и доласка у посед тајних војних података.

Обука и информисање припадника Војске Југославије. У току школовања за војну професију професионални војници стичу неопходан степен општих и стручних знања о деловању обавештајних служби, као и о потреби и начинима да се заштите тајни војни подаци. У неопходном обиму, о томе се обавештавају и војници и цивилна лица приликом ступања у војну службу. Током службе припадници ВЈ информишу се о тој проблематици, па непредузимање прописаних и наређених мера, небудност и лакоумисленост, посебно професионалних војника, не могу се оправдати незнањем и неинформисаношћу. Уколико, и поред превентивних мера, тајни податак буде на било који начин откривен, војни старешина, старешина државног органа, односно одговорно лице у предузећу или другом правном лицу код кога је тајни податак нестао или је откривен, одмах покреће поступак за утврђивање околности под којима је до тога дошло, обезбеђује очување трагова нестанка или откривања података, предузима мере за отклањање могућности штетних последица и о томе најхитније обавештава претпостављеног старешину, односно други надлежни орган.

До тајних војних података припадници ВЈ, као и остали грађани, могу доћи службено, приликом обављања задатака на функционалним дужностима, али и неслужбено, случајно, у својству неовлашћених или непозваних лица. Без обзира на који начин је лице дошло до тајних војних података, обавезно је да их штити од одавања (отицања) и без посебно наређених и прописаних мера. Од обавезе чувања тајних војних података може ослободити само надлежни државни или војни орган (на пример, пред судом) без обзира на то да ли је за тим престала потреба и разлози за заштиту. Међутим, професионални припадник ВЈ, с обзиром на природу професије и ниво образовања и информисаности на свом формацијском месту, може и без посебног става претпостављених да процени стварну актуелност неких података о ВЈ и да се према њима тако и односи (на пример: заштита тајности података о мобилизацијском зборишту јединице у касарни Вировитица из 1990. године, сада је бесмислена иако се о томе није званично изјаснио ниједан орган из државне и војне структуре).

Осим законске заштите и превентивне претње, која има функцију спољашње принуде, треба узимати у обзир и моралну димензију: свесно одређење припадника ВЈ за војну професију подразумева позитиван однос према прихватању и разумевању нужности и потребе заштите свих вредности, укључујући и тајне војне податке. Етички стандарди формирани кроз војничку традицију о односу према „издајницима“ и „колаборационистима“ не смеју се занемарити у обуци и информисању припадника Војске Југославије.

Закључак

Професионализација Војске не подразумева брзо уклањање злонамерности, незнања, недоследности, недисциплине, небудности и лакоумности у поступању припадника ВЈ с тајним војним подацима. Исто тако, смиривање ратних тензија и нормализација политичких односа не подразумевају и елиминисање шпијунских насртаја на тајне војне податке Војске Југославије. Напротив, обавештајни интереси ће и даље постојати, а временом ће се мењати само начини и методи њиховог остваривања. Дакле, угрожавање тајних војних података, и споља и изнутра, и даље ће бити стално, па је њихова заштита трајно и иманентно својство војне организације и војне професије. Јер, сматра и Живојин Мишић: „Ко у ратном времену буде обавештан у сваком часу што боље и што потпуније о свима овима четирима чиниоцима (снага, место, време и намера непријатеља, прим. аутора), тај ће имати и боље изгледе на успех ако су наравно остале околности једнаке“.¹²

„Такође, и у време мира“... треба проучавати целокупну организацију и формацију војске непријатељеве... особине старешина и војника, наоружање, војну литературу...“¹³

Супротстављени политички, економски, верски и национални, војни и други интереси у савременом свету налажу потребу за непрекидним функционисањем како обавештајне (узнати што више противника, супарника, конкурента у некој области у миру и непријатеља у рату), тако и контраобавештајне (заштита сопствених интереса кроз заштиту тајних података о њима) делатности и деловање професионалних, специјализованих државних и војних органа на њиховом остваривању. У оквиру тога, осим професионалних служби, неопходна је и подршка и помоћ грађана и припадника ВЈ, не само као правно санкционисана обавеза већ и као свесна, патриотска, друштвена и грађанска дужност.

¹² Ж. Мишић: *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993. стр. 541.

¹³ Исто. стр. 553.

Ратна вештина – наука и вештина

УДК 355.4.001

Мр Митар Ковач, мајор

Ратна вештина (полемистика) конструисана је и третирана у различитим државама и војскама на различит начин, као занат, вештина, наука, теорија и пракса, и као наука и вештина. Однос према ратној вештини, као универзалној науци о оружаном борби, најпроблематичнији је с аспекта развијености њених конституенаса и неоправданости (оправданости) симетрије дисциплина (тактика, оператика и стратегија) у домену научне и стручне компоненте. Стручни и доктринарни део ратне вештине, у већини војски света, покушавају да прикажу као теорију науке. У основи, доктринарна, научно неутемељена подела научне компоненте ратне вештине на дисциплине чини „оков“ епистемолошке природе.

У раду је учињен покушај да се, кроз другачији приступ, назначи могућност превазилажења научно неутемељене поделе ратне вештине на дисциплине. Ратна вештина, као наука, треба да уважава позитивно искуство у развоју других наука, првенствено друштвених, у погледу систематичности и структурираности, да би се успешно развијала као универзална наука о оружаном борби. Решење тог проблема је презентирано кроз „макрофункције“ (функционална подручја, подручне функције) борбених дејстава и оружане борбе. Наизглед, та формална промена је суштинска и може да има значајне импликације за даљи развој научне

и стручне компоненте ратне вештине. Релативно нов и оригиналан теоријско-методолошки приступ развоју научне и стручне компоненте ратне вештине – иницијалан по захвату, атипичан по садржају – једна је од могућности да се открије истина о оружаном борби сада и у блиској будућности. Тако би ратна вештина (полемистика), као наука, могла да постане поуздана основа савремене струке. Богатством идеја, развојем научне компоненте ратне вештине, креативношћу и, у крајњем, „духовним богатством“ може се умањити материјална инфериорност „малих земаља“ с аспекта војне одбране.

Да би се остварио најмањи помак у поимању ратне вештине (полемистике) као науке неопходно је да се отклоне њени највећи недостаци. Без тога, биће сумњива ваљаност резултата до којих се у оквиру ње дође, као и научна изграђеност ратне вештине. Наиме, ратна вештина није конструисана као универзална наука о оружаном борби, већ се у

различитим државама и војскама различито третира, као: наука, теорија и пракса, вештина, или као наука и вештина.

Објекат и предмет ратне вештине различито се представљају, од рата, па оружане борбе и садржаја рата који су са њом у блиској функционалној повезаности.¹ После студиозније анализе објекта и предмета ратне вештине, наука и дисциплина које јој теже и са којима ратна вештина има широко подручје додира, долази се до закључка да је она, заиста, једина ортодоксна војна наука, а да су све друге „војне науке“ настале вештачким припајањем и сврставањем у „систем војних наука“.

Чине се покушаји да се стручни и доктринарни део ратне вештине прикажу као њен теоријски фонд, њена теорија. У суштини, то није научна теорија, него упутство струке за испољавање вештине (деловања), које је за сада веома мало засновано на науци. Једна од највећих мањкавости је недовољно разликовање садржаја и узрочно-последичне повезаности науке и струке (научна и стручна теорија). Ратна вештина, као наука, треба да дâ основу (база, фундамент) стручној теорији, доктрини и пракси за њено будуће практиковање.² Уколико остају на позицијама садашњег, без погледа у будућност, нема ваљаног оправдања за њено постојање. Као општи разлози за такво стање могу се навести две констатације:

1) ратна вештина је као наука недовољно развијена да би се на право место поставили садржаји стварности које одређује и значајно утицало на хармоничан однос науке и струке у домену могућег,³

2) „стручна“ компонента ратне вештине (стручна теорија,⁴ доктрина, пракса) преферира ка „способности“ самодовољности, вртећи се у метафизичком кругу дегенеришући своју организацију и праксу, неспособна да сагледа и преживи будућа искушења.

Такво стање указује на потребу за критичним преиспитивањем теорије и праксе, науке и струке, и за њиховим међусобним довођењем у положај развојности. Због ограничених ресурса, за оружану борбу, мале земље, првенствено, и њихове војске морају посвећивати више пажње развоју ратне вештине као науке. У науци и струци (теорија и вештина) ратне вештине малих земаља војни аспект одбране мора бити

¹ Тако је и настало схватање да постоји комплекс војних наука, с нелогичном тежњом да се из матичних наука издвоје поједине релативно самосталне дисциплине и постану науке (војномедицинска, бивше војно-политичка, војно-техничка...). Неопходно је, и природно, да се дисциплине и науке које имају префикс „војне“ временом врате у своју „колевку“ и да се развијају у оквиру матичних наука, а за потребе специфичне социјалне средине као што је војска.

² Карл Хемпел пише да постоји општа сагласност да су „научне теорије кључ за научно разумевање емпиријских феномена“. (Анри Пуанкаре, „Је ли знаност умјетно“, у књизи Невена Сесардића, *Филозофија науке*, Нолит, Београд).

³ При наглашавању научног и стручног аспекта ратне вештине не полази се од намере и мишљења да између њих постоји јасна граница и да треба тежити ка неком „формалном чистунству“ и релативној самосталности. Напротив, оне саме себи нису довољне, нити им је замислив прогрес без активног, вишесмерног интеракцијског односа. Укупна развијеност ратне вештине је и незамислива у садашње време без развоја њене научне и стручне компоненте.

⁴ Често се још назива емпиријска теорија (предтеорија).

„модернији“, садржајно богатији и испред ратне вештине потенцијалног непријатеља. Управо предност малих земаља у сфери војне одбране може се тражити у науци као изворишту савременије струке (њене теорије, доктрине и праксе).

Стручно и научно у ратној вештини

Уколико није елементарно заснована на резултатима научне мисли, не уважава (не осећа) потребу за постојањем науке и за коришћењем резултата до којих је она дошла, струка неминовно стагнира, а потом назадује, неспособна да се развија и да постане струка садашњости и будућности.⁵ Основу њеног привидног развоја чини некритичко преузимање решења из минуле праксе и из достигнућа у другим војскама света, уз формалне промене које не утичу значајно на суштину. Сама природа војне организације је таква да тешко прихвата промене, а поготову критичку анализу своје стручне теорије и праксе.⁶ Када се ратна вештина у оружаном борби испољи као неефикасна, као узрок пораза војске, војници су склони да траже различите разлоге ван своје надлежности да би избегли одговорност и признање правих узрока неспособности.⁷

Ратна вештина, као наука, настала је у колевци вештине чија се теорија обогаћивала и развијала до нивоа способности за преиспитивање односа „наука“ и „вештина“, чинећи покушај да у свом теоријском фонду идентификује садржаје научне и стручне теорије (теорију науке и теорију струке). Пошто је то веома обиман и тежак захват, већина теорија ратне вештине остала је на позицијама „јединствене теорије“. Између осталих, и то је узрок поистовећивања науке и струке, односно неразликовања науке и вештине у ратној вештини. Ти неспоразуми су водили у крајности – да се ратна вештина прикаже само као наука или само као вештина. Међутим, ратна вештина је еволуирала од заната, чисте вештине, до науке, при чему вештина није нестала и формално прешла у науку. Ратна вештина је наука и вештина, па се њен развој, у садашњости и будућности, тешко може замислити без њиховог дијалектичког јединства.⁸ Ратну вештину као науку потврђује

⁵ „Наука напредује таквом брзином да је достиже само машта популарних писаца и, како изгледа, тежи да из основа измени све наше досадашње појмове о рату“ (Лидел Харт, *Модерни рат*, Београд, 1937, стр. 123).

⁶ „Ако дотични критикују садашњост и будућност генералштаб га назива „торокушом“ а ако критикује прошлост онда га проглашава за „зановетало“ (исто, стр. 49).

⁷ „Од свог постанка војници су увек више волели да признају победу елемената него непријатеља“ (Рајмон Картје, *Ратне тајне*, Београд, 1954, стр. 178).

⁸ Андрија Стојковић о томе каже: „Наука и вештина су јединствене по природи свог формалног објекта: ако се објект изводи – збир и технички распоред правила по којима се он изводи зове се вештина (Арт); ако се објекат само са разних страна посматра – укупност и технички распоред опсервација које се односе на тај објекат зове се наука (Science)“ (*Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 93).

и неколико општих синтетизованих дефиниција науке.⁹ „Наука је систематизована сума знања у одређеном историјском раздобљу и објективној стварности до које се дошло свесном применом одређених метода истраживања“ (Енциклопедија Лексикографског завода); „Наука је сређено, систематизовано и проверено сазнање о нечему, постигнуто методичким, пажљивим и свесним истраживањем и разматрањем“ (Шамић); „Наука је систематизован и организован скуп знања о објективној стварности, до којег се дошло применом објективних метода истраживања. Обухвата скуп спознатих научних чињеница, појмова, категорија, начела, теорија и закона о објективној стварности или њеним појединим деловима. Сврха јој је да утврди законитости природних и друштвених појава“ (Жувела); „Наука је систематизована и аргументована сума знања у одређеном историјском раздобљу о објективној стварности до које се дошло свесном применом објективних метода истраживања са циљем спознаје закона природних и друштвених збивања да се омогући тачно предвиђање будућих догађаја и максимална делатност људске праксе“ (Салитрежић); „Систем научних принципа, хипотеза, теорија и закона о јединственој научној области појава, изграђен на јединственој методологији, јесте НАУКА“ (Шешић), и „Наука је скуп систематизованих сазнања различитог нивоа општости, почев од општих ставова и закона преко хипотеза до теорија и система. Наука је заправо једна одређена форма друштвене свести међу другим постојећим формама. Представља на одговарајући начин примену логике, односно такав систем сазнања који је логички добро уређен систем“ (Зајечарановић).

Из наведених дефиниција могу се извести најважнији елементи науке, а то су: да чини скуп (повезан систем) знања; да има предмет, историјски период настанка и развоја; да има објекат стварности на који се односи; да је карактерише свесна примена научних метода; да омогућава предвиђање и оптималну делатност у практичној примени; да проширује и продубљује познавање природе и друштва, и да мења услове рада и живота. Код наведених аутора постоји висок ниво сагласности о основним карактеристикама науке: јединство науке; јединство научне теорије и праксе: креативност у науци; убрзани развој броја наука и развој већ конституисаних наука; сличност у етапама развоја наука (описна фаза, логичко-аналитичка, усклађивање дескриптивних и квантитативних метода истраживања); повећање динамичности развоја науке; друштвени (универзални) карактер науке; неопходност тимског и институционалног приступа у развоју науке; својим развојем наука се приближава уметности; постоји процес диференцијације и интеграције науке и интердисциплинираност у истраживањима.

Човечанство је у свим областима живота и делатности напредовало огромном брзином, па је скоро незамисливо да се развијају било каква пракса, вештина и струка које немају упориште у науци. Истовремено, тешко су замисливе науке које немају утицаја на праксу. Проблеме који

⁹ Због синтетизованости дефиниција, из већег броја различитих извора, не наводе се дела и странице него само аутори.

постоје у ратној вештини као науци и вештини тешко је решити без развоја научне теорије. Покушаји који се чине у домену струке (традиционална војна мисао и застареле методе) унапред су осуђени на неуспех! Због тога се и научна теорија¹⁰ ратне вештине и њен неопходни развој могу сматрати основним условом научног разумевања стварности и покретачем развоја стручне теорије и праксе. Сада је ситуација сасвим другачија. У емпиријском делу ратне вештине испољене су бројне негативне последице по њену научну изграђеност па се намеће *проблем оправданости „поделе“ ратне вештине*, као науке, на научне дисциплине (стратегија, оператика, тактика).

И поред тога што је релативно рано (још у 18. веку, почев од француског војног теоретичара Гибера), у теоријском раду појединаца, уочена потреба за научном утемељеношћу ратне вештине, њени конституенси су се споро развијали, с различитим одређењем и схватањем њеног објекта и предмета.¹¹ После епистемолошких, логичких и методолошких разматрања, у нашој војсци преовлађује схватање да је *објекат* ратне вештине (полемистика) оружана борба, а *предмет* науке проблеми припреме и извођења борбених дејстава у оружаној борби.¹² Постоје и другачија мишљења: да ратна вештина не може бити наука или „као наука“, и да се као вештина једино може развијати на одговарајућој науци и њеним сазнањима. Таква мишљења су последица неуважавања значења традиционалне синтагме „ратна вештина“ као исказа за њену научну и стручну (доктринарна и практична) компоненту. Пошто је ратна вештина млада наука, коју прате, као и сваку другу младу науку, различита схватања о садржају и развијености њених конституенаса, намеће се питање *оправданости њене поделе на дисциплине*. Наиме, подела на дисциплине (гране) није израз њене развијености и резултат постепеног издвајања релативно самосталних теоријских целина. Ту вештачку поделу на садашње дисциплине наметнула је пракса и њена стручна теорија. Настајање дисциплина у једној науци треба да је израз њене развијености и формирања научних теорија дисциплина у колевци матичне науке. *Ниједна друга наука, барем до сада, није унапред, на почетку своје научне заснованости, идентификовала дисциплину као форму вештачке деобе свог објекта и предмета.*

Оправданост (неоправданост) поделе ратне вештине на дисциплине

„Специфичност“ ратне вештине, коју многи потенцирају, не може бити изговор за правдање изопачене поделе. Непостојање приближно

¹⁰ При анализи и поимању теорије ратне вештине морало би се уважавати Хемпелово упозорење: „емпиријске генерализације проучаваних феномена не могу се назвати научном теоријом“.

¹¹ Постоје мишљења да је предмет ратна вештина, рат, оружана борба, и да се дели на три релативно самостална дела: стратегија, оператика и тактика. Поред ратне вештине, као науке, често је употребљавана и синтагма „војна наука“.

¹² Прецизније, може се говорити о проблемима: организације јединица и команди, припрема и извођења борбених дејстава у оружаној борби.

нетих погледа у свету о питањима: да ли је ратна вештина наука, који је ниво њене развијености, шта је њен објект, а шта предмет, које су њене гране (дисциплине) и шта се под њима подразумева, какав је однос између научног и стручног у ратној вештини, и многим другим на нижем нивоу општости снажна су аргументација за другачије промишљање и поимање научне и стручне компоненте ратне вештине. Хипотетички одговори на претходна питања дају више аргументације да се, за сада, о ратној вештини, као науци, може говорити као о *јединственој науци*, без инсистирања на њеној вештачкој деоби на дисциплине.¹³ Управо њен развој ће дати ваљане одговоре на наведене проблеме. Таквим мишљењем не негира се могућност настајања садашњих дисциплина ратне вештине или неких других, као и могућност за њихов развој у самосталне науке. Садашња подела ратне вештине у нас и у свету изведена је према: критерију циља, односно нивоа снага ангажованих у сукобу,¹⁴ или према критерију фаза обављања задатка.¹⁵

Иако се на „западу“ не наводи експлицитно да је ратна вештина наука, постоје многи показатељи који потврђују став да је као вештина заснована на достигнућима науке. Војни теоретичар Броди каже: „Наша генерација је уверена да има разлога да буде сигурна у себе саму: она је више научна него претходне. Данас се америчке оружане снаге свестрано користе науком и научном технологијом не само за развијање нових војних оружја и инструмената већ и за пројцирања и разраду тактике и стратегије будућег рата“.¹⁶

На постојеће класификације ратне вештине и различитост у домену струке не могу се изрећи аргументоване критике. То је оправдано са стручног становишта и, у суштини, доктринарни је израз сваке државе и њене војске. Ако се мало пажљивије анализирају друге науке, њихова струка и практичне форме испољавања, види се да нису структуриране према истим критеријумима.¹⁷ Релативно развијене теорије из матичне науке израстају у научне дисциплине, њихов број није унапред одређен и не постоји симетрија критерија нивоа организовања циља¹⁸ у домену струке и броја и развијености научних дисциплина. Специфичност оружане борбе, зачураеност војне организације својом природом, спутава, каналише и ограничава научну делатност у ратној вештини, намећући окамењене форме, у оквиру којих су научни домети ограничени

¹³ Вештачка деоба ратне вештине на дисциплине изазвала је многе теоријске полемике, стручне и научне расправе, које су већином остале саме себи довољне и на нивоу формално логичке анализе. Узрок таквог стања је, вероватно, у неприродној и претераној интервенцији струке од самог почетка научног поимања ратне вештине.

¹⁴ Тај критериј је важећи за руско поимање ратне вештине и земаља које су развијале своју ратну вештину на приближно истим основама.

¹⁵ До сада углавном „западњачко“ поимање дисциплине ратне вештине: све оно што претходи б/д обрађује стратегија, саму реализацију (извођење) тактика, а интегрално обезбеђење јединица у б/д логистика.

¹⁶ А. Пелича, *Научни метод и култ науке*, Ривиста аеронаутика, Рим, бр. 2, 1963, стр. 185.

¹⁷ На пример: економске, политичке, социолошке, медицинске и друге науке.

¹⁸ Нивоа сукоба у ратној вештини.

и чине се покушаји да се димензионарају и истраже у оквиру једне од дисциплина ратне вештине.

Прихватање постојећих форми, унапред одређених дисциплина ратне вештине, не дозвољава развој и настајање нових форми, чији се обриси већ наслућују (руковођење или командовање, логистика, теорија ватре, теорија маневра, теорија отпора, теорија удара, теорија ефикасности, и друго). Наведене дисциплине су дате *условно* и намерно су неке назначене само као теорије да би се потенцирало на поступности настанка дисциплине. Други разлог за такав поступак јесте жеља да се не направи методолошка и круцијална грешка која је претходно учињена. Због тога се и садржај шеме 1 може прихватити као једно другачије поимање науке и њене међусобне повезаности са струком.

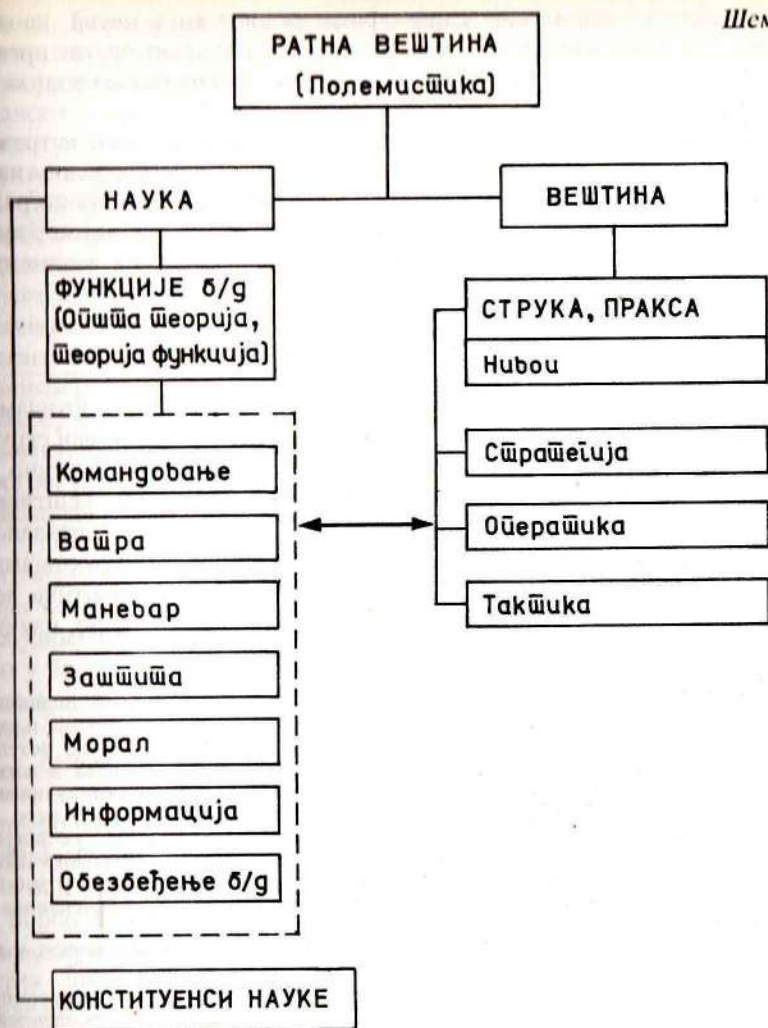
Ратна вештина, као наука, развија своје конституенсе, изучава, истражује првенствено проблеме припреме и реализовања функција у борбеним дејствима кроз фундаментална, примењена и развојна истраживања. Те функције, појаве, процеси и садржаји се у практичној сфери манифестују као вештина¹⁹ на различитим нивоима (тактичким, оперативним, стратегијским). „Вештина као скуп правила о људској делатности и није ништа друго до скуп правила (упутстава) о борбеним дејствима јединице одређеног ранга и формацијског састава. Закључимо: „постоји вештина као способност за борбена дејства, правила како та борбена дејства обављати и најзад, вештина извођења борбених дејстава у оружаном борби.“²⁰

Наведене функције су сложене, односно чине групе функција (макрофункције) на највишем нивоу општости. Њихов садржај је вишеслојан по вертикали (од општег ка појединачном), а односи између функција, узрочно-последична зависност, довођење у складан однос у једном систему различите намене и нивоа организовања, можда су први пут сазрели за решавање теоријских неспоразума и за унапређење научноистраживачког рада у ратној вештини. Такав приступ је последица функционалне анализе објекта и предмета ратне вештине и сагледавања искустава научног рада у другим, првенствено друштвеним наукама.

Макрофункције (шема 1) нису предлог за нове дисциплине ратне вештине, него назнака могућег развоја ратне вештине, уз уважавање општих критерија за конституисање једне науке и избегавање формализма, који може бити оков и значајан узрок неспоразума у научном и стручном раду. Ниједна наука не може бити само „наша“, свака је у свом изворном значењу светска наука. Тако је и са ратном вештином – њена научна компонента је интернационална (универзална). Без обзира на то како која земља гледа на ратну вештину, број и садржај дисциплина: гледање на њу као науку, вештину или као на науку и

¹⁹ Под вештином се подразумева објашњење вештине које је дао Радомир Лукић, који садржаје вештине одређује у три значаја: вештина као људска лична способност (таленат, дар); вештина као радња којом се постиже циљ и вештина као скуп правила о људској делатности.

²⁰ Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 13.

Начелан међусобни однос научне и стручне компоненте у ратној вештини (наука и вештина)

вештину, једно им је заједничко у односу на објекат и предмет науке – изучавање функција борбених дејстава. Наиме, све ратне вештине саме развијају своје научне конституенсе или их развијају науке које јој гравитирају.

На Симпозијуму о војној науци Андрија Стојковић, анализирајући дела Акофа,²¹ рекао је да „морамо бити свесни чињенице да подела

²¹ Акоф Л. Расел потенцира значај истраживања процеса као сегмента системског истраживања нарочито због тога што се њима повећава „ефикасност операција у организованим системима човек–машина“, са којима је суочена и ратна вештина.

рада по дисциплинама није више ефикасна ни у којој науци, па ни у војној. Овим смо излагањем само хтели да, без икаквих других претензија, створимо једну могућност и чини нам се, нужно (ма колико за нас далеку) перспективу развитка и наше војне науке“.²²

Све војске у свету које преферирају ка савремености истражују групе функција, њихове подфункције и активности комплексним научним поступком због унапређења струке.²³ Та фундаментална истраживања у ратној вештини посредно утичу на организацију војске, производњу оружја и опреме²⁴, припрему и извођење б/д на различитим нивоима руковођења (командовања).²⁵

Наука као основ развоја вештине

Без развоја научне теорије²⁶ о „макрофункцијама“ кроз фундаментална истраживања нема ваљане основе (фундамента) за развој струке, јер се тада долази у ситуацију да се не разликује научно и стручно, тј. да се они поистовећују.²⁷ Структура знања у теорији ратне вештине је на ниском нивоу, и углавном се састоји од искуствених уопштавања и доктринарних ставова који су повезани мисаоним конструкцијама у привидно јединствен систем. Научна теорија²⁸ ратне вештине је у почетном развоју, са већим бројем хипотеза и без доказаних научних

²² *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 224.

²³ Иако се у већини земаља Запада говори да ратна вештина и њене дисциплине нису наука, засигурно се може говорити о томе да динамика развоја њихове ратне вештине није резултат саморазвојности струке, него управо резултат уважавања научних резултата у било којој области стваралаштва и њихове примене у војне сврхе. На пример, како другачије тумачити динамику промена појединих ставова доктринарних правила КоВ САД (ФМ 100-5) него као резултат посредног утицаја научне мисли на праксу. Тако је, уз значајне промене, уместо концепта „ваздушнокопнене битке“, уведен концепт „ваздушно-копнене операције“, а уместо концепта „удара по снагама у дубини“ (ФОФА), уведен је концепт „операције из свих димензија“ (сведимензионалне операције).

²⁴ У Доктрини КоВ САД (ФМ 100-5), на основу пројекције техничко-технолошке моћи, формулисан је став да се „користе ресурси уместо снага“.

²⁵ „Неокортичко ратовање“, „здружене међуагенцијске и заједничке операције“, „информатичке операције“, „операције изван ратног стања“... итд. садржајни су помак и нов квалитет у поимању и практиковању ратне вештине. „Нови методи“ се заснивају на достигнућима научне мисли и нису само резултат струке. Струка је позвана да разради „технологију“ реализације теоријских поставки у сарадњи са науком.

²⁶ „Теорија обухвата сва забележена и сачувана знања која су добијена мисаоно-сазнајном активношћу људи и области разумске, емоционалне (сфера људских осећања) и вољне друштвене свести“. „Теорија неке конкретне науке обухвата посебну мисаоно-сазнајну активност којом се стичу, бележе и чувају научна знања о предмету те науке, односно о оном делу стварности који та наука истражује и сазнаје“ („Војно дело“, 1/1995, стр. 12 и 13).

²⁷ „Макрофункције“ борбених дејстава имају своје „антифункције“ виртуелној оружаног борби и различите модалитете процесних функција у форми практиковања у домену вештине. То значи да када говоримо о функцијама б/д узимамо у обзир и б/д друге стране у оружаном сукобу.

²⁸ „Научна теорија у најужем смислу речи значи проверен хипотетички став закона или хипотезу примењену на читаву област или врсту појава у циљу њиховог сазнања, тј. описа и научног објашњења (Богдан Шеших, *Основни методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1982, стр. 292).

закона. Без научних закона и развијених научних теорија није се ни могао оформити теоријски систем науке. Да би се остварио тај циљ развој ратне вештине као науке мора се реализовати институционално, плански и организовано. Такво стање у теорији ратне вештине није аргументација за постојање дисциплина ратне вештине у домену њене научне компоненте.²⁹

Развијена наука ратне вештине је услов и основа савремене праксе, и није потребно између њих захтевати симетрију унутрашње структурираности. Уважавати основе и њихов утицај на настанак неке мисли, појаве и праксе није питање „добре воље“, него законитост развитка. Основа или ослонац постоје увек независно од наше воље. Уколико је спознато на чему је и колико нешто засновано, може се говорити о основама (темељима) пројекције неке организације, мисли, струке, праксе, и слично. Недовољно спозната или непозната основа чини хипотетичан ослонац који „трепери“, и не дозвољава напредак и прогрес стварности на коју се односи. Мишљење без ваљаних научних основа временом стасава у догму.³⁰

„Основ(а) је оно на чему се нешто стварно или духовно подиже, изграђује, што у правом или пренесеном смислу служи као упориште с којег се што започиње и ради: А на основу тога сазнајемо нешто више о људима (Д. Јеремић)... Корен је у овом смислу што основа, што је као у биљке, из чега се што развија, одакле полази живот, делатност, развој: Јер ти корове јеретичке (српом духовним) из корена посекао јеси.“³¹

„Основ (лат. *fundamentum*, њем. *grund*), у изворном значењу речи – оно на чему нешто почива, о чему нешто овиси. У филозофском – заправо онтолошком (в.) – смислу, темељ опстанка односно извор услова могућности настанка нечега, неке ствари или неког догађаја. Значи и узрок неког догађаја, па се назива 'реалном основом'. Основи су поређани вишеслојно. Увек је нижи основ услов оног вишег. Идемо ли у истраживању за све дубљим основама, долазимо до филозофског појма 'праоснова' свега, а од тога је проблема и пошла европска филозофска мисао у својим првим почецима код Јоњана. Као теоријски разлог неке тврдње, дакле као сазнајнотеоријска категорија, основ означава логичко оправдање неке тврдње. Основ се у етици изједначаје с мотивом неког чина.“³²

Према садашњем схватању, фундаментална истраживања у ратној вештини углавном се подразумевају у области конституенаса науке, при чему се заборавља подручје „макрофункција“ (група–функција) борбе-

²⁹ Тиме се не оповргава оправданост постојеће поделе ратне вештине на дисциплине (гране) у домену струке, него износи аргументација за неоснованост садашње поделе предмета и објекта науке на научне дисциплине.

³⁰ Догма је супротна методолошкој сумњи, критичком испитивању, филозофском и научном истраживању и стваралачком откривању истине, која никад није унапред дата, објављена или утврђена.

³¹ *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, Лексикографски завод „Свезнање“, Београд, 1974, стр. 505.

³² *Филозофски речник*, Накладни завод матице Хрватске, Загреб, 1984, стр. 238.

них дејстава, њихове међусобне узрочно-последичне везе, интеграције и предвиђање развоја. Ту управо наука треба да чини продор и створи повољне услове за примењена и стручна истраживања, која би била спона (ваљан интеракцијски однос) између теорије и праксе, науке и струке, на свим нивоима вештине (стратегија–стратегијска вештина, оператика–оперативна вештина, тактика–тактичка вештина).³³

Моменти који су обележили развој ратне вештине

Током развоја дисциплине ратне вештине су се испољавале, првенствено, као вештине заузимања борбеног распореда и извођења борбених дејстава. Њихови теоријски зачеци су описивање догађаја из праксе, на основу чега су извлачени савети и одређиване норме о употреби појединих борбених средстава и јединица у борби. Због прикупљања грађе и теоријског уопштавања искустава ратна вештина је била на нивоу описивања, а знатно мање на нивоу анализе појава и процеса и њихове међусобне узрочно-последичне зависности. Све док је појединац имао непосредан увид у припрему и извођење борбених дејстава (б/д) и док су се борбена дејства изводила на простору који је командант могао прегледати голим оком ратна вештина је била прво занат, а потом вештина. Повећање простора на којем се изводе б/д, осавремењавање средстава за оружану борбу, вештина и лични увид у припрему и ток б/д постају недовољни за ефикасно ангажовање јединица у оружаној борби.³⁴ Јавља се потреба за теоријским уопштавањем на нивоу откривања узрочно-последичне зависности између функција, појава и процеса у оружаној борби. Тај почетак теоријског уопштавања не може се сматрати почетком научне теорије. Теорија ратне вештине, у суштини, била је израз, пре свега, промењених услова праксе, претежно се бавила „анализом последица“. Њено „превентивно дејство“ је било занемарујуће за наредна борбена дејства. Креативност људског ума огледала се непосредно, првенствено у испољавању нове вештине на бојном пољу, а посредно кроз производњу савременијих средстава за оружану борбу.³⁵

³³ Такво поимање ратне вештине као науке и као вештине, његова верификација и институционализација, имало би индиректан утицај на војно школство (организацију и садржај планова и програма). Подручје деловања струке и науке било би јасније одређено, као и сам садржај и начин научног и стручног усавршавања. Војна академија омогућавала би првенствено усвајање основних фундаменталних знања науке (теорије и предмета ратне вештине), и стручних знања (теорије струке и доктринарне теорије) за одређен профил школовања. Тако би се усвојило потребан квантум знања за последипломско (стручно или научно) усавршавање. Не би постојала потреба да у једном човеку тражимо „идеалног типа“ (доброг научника и стручњака), да се школује и за струку и науку. Такво мишљење не негира могућност постојања таквих изузетака, али не оправдава њихову правилност настојања.

³⁴ Увођењем ватреног оружја настао је преокрет у развоју тактике. Од помоћне функције у 15. и 16. веку, ватра је временом постала значајан чинилац удара и отпора. Сагласно промењеним условима извођења б/д мењала се теорија и праксе тактике.

³⁵ Линијски борбени распоред из периода стајањих војски еволуирао је у стрелачки строј у Америчком грађанском рату 1775–1783. године. Такву новину

Због тога није чудо што се према појединачним, а поготову радикалним захватима науке јављају неслућени отпори струке, као последица инерције и практицизма. Ти отпори су последица различитих узрока, који се условно могу подвести у следеће групе проблема:

- карактеристике едукације старешинског кадра;
- негативан утицај практицизма и мирнодопске праксе на развој ратне вештине;
- неспремност и немогућност научноистраживачког кадра да да ваљане одговоре на основне проблеме предмета ратне вештине и њених дисциплина;
- недовољна сарадња и немање правог контакта и ваљане споне између науке и струке (теорије и праксе).

Једном научени садржаји се прихватају као догме и примењују све до тренутка док се не унесу промене наредбодавним путем, што је редак и ограничен захват, и има секундаран значај за укупан развој ратне вештине. Озбиљан проблем војног школства у домену ратне вештине је у томе што старешине не схвате неопходност перманентног учења и спремности за усвајање нових знања до којих дођу наука и струка током њиховог радног века. Високообразован старешински кадар у домену струке треба да тежи изналажењу нових решења која праксу чине ефикаснијом. Немогућност стваралачког и критичког односа према теорији и пракси ратне вештине ствара окамењене форме доктринарства,³⁶ као квазитеорију и праксу које, временом, постају горе од претходних, неспособне да прате и предвиђају промене, и да учествују у њима.

Знања из ратне вештине која претежно почивају на садржају борбених правила, без довољног познавања њене опште теорије, праћења континуитета и тенденција промена, воде у практицизам. Мирнодопска пракса старешина и јединица, као и свакодневни проблеми из живота и рада, великим делом нису у функцији борбене изградње и унапређења струке. Без задовољавајуће креативности старешина, стереотипна и учмала пракса постаје шаблон којег не могу да се ослободе ни старешине, ни војска у току рата.

Ратна вештина је млада наука. Њен развој прате бројни проблеми, карактеристични за почетни период развоја научне мисли. Они су

могла је да прихвати војска другачијег састава без оптерећења које су имале стајаће војске у Европи. Инжињеријско обезбеђење постало је веома важан садржај припреме борбених дејстава. У Европи се тек појавом масовних националних армија линијски борбени распоред трансформише у нападне колоне и њихову комбинацију с расутим стрељачким стројем. Тиме се придавао велики значај маневру и извођењу б/д на различитом земљишту. Нов метод употребе снага се потврдио у бици код Гранпреа, 12. новембра 1792, када је француска војска тријумфовала над пруском војском. После битке код Јене и Ауерштета „нову тактику“ почеле су да примењују и друге националне војске у Европи. Резерви се почео придавати посебан значај, и она је већином била здружена (пешадија, коњица и артиљерија). То и јесу прави почеци здруживања родова.

³⁶ Доктринарство (лат. *doctrina*) одлучно је и слепо пристајање уз неко некритичко учење, уз неку псеудонаучну тезу или теорију.

мультипликовани самом природом и бићем војне организације. Недовољно системски организован научни рад у војсци, кадровски и материјално осиромашен, додатна је отежавајућа околност која негативно утиче на развој ратне вештине и њених дисциплина. Уважавањем искустава из историје ратова, сагледавањем садржаја и обима појмова историје ратне вештине, њеног теоријског поља, долази се до хипотетичких ставова о идентификацији основних чинилаца који су обележили развој ратне вештине као вештине и науке:

1) Технички чинилац, као израз технолошког прогреса, развојем оружја и опреме непосредно је утицао на обим, садржај и начин испољавања интензитета и значаја група функција (макрофункција) у б/д и уопште у оружаном борби. Земља (и војска) која је на време успела да ваљано утврди импликације техничког чиниоца на карактер б/д није била затечена „новицима“ у ратној вештини, већ је била међу водећим државама (и војскама) које су обележиле ратну вештину свог времена.

2) Теоријски рад у ратној вештини не може се ваљано вредновати у миру: он је хипотетичан док год се не верификује или не одбаца у пракси. До Другог светског рата, садржај теоријског рада који је био у функцији развоја ратне вештине углавном је био усмерен на струку. Али, то није била карактеристика свих аутора. Многи од њих су били способни да досегну, предвиде и опишу будуће време догађања оружане борбе и извођења борбених дејстава.³⁷ У тим радовима и јесу зачеци научног поимања ратне вештине. Њен развој карактеришу полемике о предмету, односно према пракси, па се дуго развијала као теорија и пракса с различитим тумачењем предмета ратне вештине. На том нивоу знања није могао да се досегне компетентан метод и методологија за ваљано одређење и истраживање предмета науке. Тако је и стручни рад проглашаван за научни, а под теоријским радом у ратној вештини подразумевала се и теорија науке. По одређеној аналогiji, стварност струке се „пресликала“ у научну компоненту, па су и после формалног признања ратне вештине (полемистика) као науке остали „окови“

³⁷ Карл Клаузевиц, А. Жомини, Лидел Харт, Раул Костекс, Ђулио Дует, Ерих Луденфорф, Димитрије Ђурић, Петар Пешић, Живојин Мишић, Винстон Черчил, Михаил Н. Тухачевски и други. Винстон Черчил, Лидел Харт, Ђулио Дует и Н.М. Тухачевски разрадили су у својим делима идеју о авионима и тенковима као представницима офанзивне моћи, носиоцима ватре и маневра. Предвидели су да ће временом постати стожер око којег се интегришу дејства других борбених средстава. Почев од формулисања тактичко-техничких захвата, анализиран је њихов накнадни утицај на начин извођења б/д на различитим нивоима командовања. Ту се већ називу зачеци концепта „ваздушно-копнене битке“, потом „сведимензионалне операције“, Хитлеровог концепта „муџевитог рата“ и доктринарног концепта оперативно-маневарске групе. Ти концепти, у суштини последица су теоријске анализе односа макрофункција у б/д ватре и маневра, а имају различите практичне варијације. Зачеци „неокортичког ратовања (савладавања противника без насиља)“, имају корене такође у теоријским радовима који су обележили развој ратне вештине. Сун Цу је рекао: „Потчинити непријатеља без борбе је врхунац ратне вештине“, Лидел Харт: „Савремена стратегија састојала би се у провођењу своје одлуке у дело, тј. у уништавање непријатељске оружане снаге помоћу њеног разоружања и предаје без борбе“.

епистемолошке природе. Теорија ратне вештине углавном је заснована на испитивању одредаба и анализи оружане борбе и борбених дејстава (прошлости, садашњости и, ређе, блиске будућности), а не на истраживању фундаменталних претпоставки и формирању научних знања о подручју стварности предмета науке. Научни домети у ратној вештини остали су углавном симболични, јер је развој фундаменталне теорије био запостављен и сведен на *формалогичко преиспитивање појмовно-категоријалног апарата.*

3) Може се са знатном сигурношћу тврдити да је пракса у ратној вештини најстрожи „судија“ одређеној теорији и вештини, као ни у једној другој људској делатности. Она обилато награђује способност, знање и прогрес, и кажњава, још више, учмалост, застарелост и неспособност. Развој ратне вештине је обележила она земља, војска и војсковође који су били испред времена у којем су стварали. Покушано је да се потврђена вештина у оружаном борби после претходног рата теоријски уопшти и преведе у доктринарне ставове већине војски за мирнодопску праксу која се никада у таквој форми није поновила у наредном рату. Нова ратна пракса је била, и остала, привилегија способних. У историји ратне вештине, реткост је да се пракса у наредном рату испољава на исти начин. Те заблуде потичу из сазнања да неке закономерности и правилности у оружаном борби постоје, а испољавају се на релативно различит начин. Осим што је „судија“, пракса је и извориште проблема, за чије се решавање тражи помоћ науке. Управо то је спирала интеракцијске повезаности теорије и праксе, а сада све више науке и струке.

Функције борбених дејстава и њихов међусобни однос

Развој и настајање теорије о „макрофункцијама“ б/д није довољан захват за унапређење струке. Неопходно је истражити постојање повезаности и узрочно-последичну зависност између „макрофункција“ на општем нивоу и на нижим нивоима њихове структуре. То би, вероватно, био прави пут за истраживање законитости и формулисање закона који у оружаном борби постоје и без наше воље. Развојем и настанком научне теорије о ратној вештини обезбедио би се пракси поуздан ослонац и „путоказ“ за решавање многих проблема у садашњости и будућности.

Информација, као функција б/д, дата је у истом нивоу с осталим функцијама због значаја за све друге функције и због релативне самосталности. На развоју теорије информације настале су читаве генерације командно-информационих система (КИС), до најновијих ДЗ (откриј, одлучи, уништи). Фази уништења (реализовања функције ватре) претходе откривање и одлучивање. То подручје „покрива“ функција информације и руковођења (командовања). Времену, као чиниоцу оружане борбе, управо се и на тај начин придаје одговарајући значај. На основу теорије информације настале су синтагме чији садржај треба разумети и уважавати: „медијски рат“, „информатичка операција“, „неокортичко ратовање“ и „нелинеарна битка“.

Заштита (отпорност), као функција б/д, може се посматрати као узрок и последица. Повећањем заштитних својстава повећава се отпорност, а тиме и ефикасност средстава и јединица у борбеним дејствима:

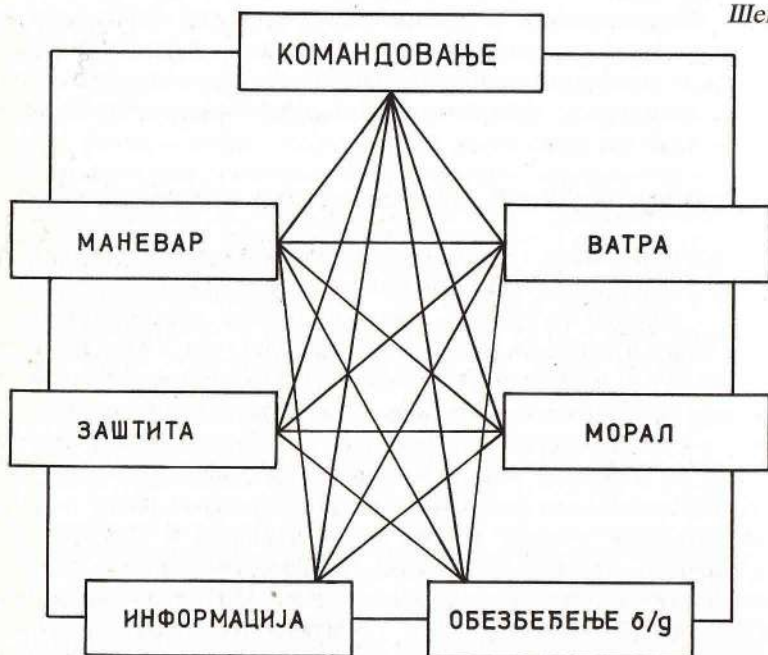
а) људског чиниоца (повећањем заштићености, почев од обуће, одеће, шлема, заштитног прслука и обуке до заштите психофизичких способности). За бројне могућности за повећање отпорности људског чиниоца потребна је научна заснованост;

б) оруђа, оружја и опрема (то је препознатљиво и очито када се анализира та функција код било којег постојећег или пројектованог система);

с) јединица (било којег нивоа) на дејство различитим убојним средствима.

У крајњем, може се анализирати утицај заштите на обим садржаја и ефикасност реализовања било које функције у б/д (шема 2). Наиме, често се говори о „отпору“ и „отпорности“ без уочавања утицаја заштитне функције на њихово испољавање. Заштита се не може поистоветити с утврђивањем, она интегрише заштитна својства од појединца и нижих организационих структура до највиших нивоа командовања у једној војсци, и важно је да се уочи њен технички и тактички аспект.

Шема 2

Међусобни однос „макрофункција“ борбених дејстава у ратној вештини као науци

Борбени морал, као израз воље за обављање задатака у б/д, одувек је био у средишту интересовања војсковођа, војски и држава. Све је

више показатеља да постоји мноштво „оружја“ и „метода“ за дејство на борбени морал противничке стране. Ништењем борбеног морала способност за реализовање других функција своди се на најмању могућу, па је борбени морал издвојен из постојеће хијерархије функција обезбеђења борбених дејстава. Ако се војнику убије душа, лако ће му се скинути пушка с рамена. Односно, човек опредељен за борбу, спреман и способан да у њој истраје још увек је најјаче оружје.³⁸

Из наведених функција, њихових различитих модалитета интеграције или неких нових функција, могу настајати дисциплине ратне вештине као науке. Тако објект и предмет науке не би био формално подељен на нивое практиковања него би, за сада, остао јединствен. Настајање дисциплина ратне вештине било би израз степена њене развијености.

Наведене „макрофункције“ углавном обухватају подручје стварности оружане борбе. Оне нису дате као коначна и „идеална шема“, него као почетна форма, која би се, вероватно, знатно изменила развојем научне теорије ратне вештине. Научна теорија би тако постала отворен, динамичан и развојан систем без постојећих клишеа који јој спутавају прогрес и задржавају је у пољу елементарне заснованости и доктринарно нормативне сфере.

Досадашњи период развоја ратне вештине (њене стручне и научне компоненте) заснива се на развоју функција и њиховим различитим модалитетима интеграције. То је карактеристично и препознатљиво у различитим формама испољавања и на различитим нивоима општости. Развој функција б/д није тешко идентификовати при анализи настанка: 1) новог оружја и опреме, 2) нових „метода дејства“, и 3) начина практичног испољавања војне силе. „Макрофункције“ (подручне функције) развијале су се кроз различите садржаје стручне и научне компоненте ратне вештине.

Функционалном анализом б/д и оружане борбе, дедуктивним и индуктивним приступом, могуће је, кроз идентификовање функционалних подручја и њихове структуре, истражити постојање веза, смера, интензитета и узрочно-последичне зависности на различитим нивоима општости. Развојем ратне вештине као науке, у домену свих њених конституенаса, та анализа ће бити ваљанија и веродостојније ће одсликавати њено емпиријско поље.

Развијене земље и њихове војске на основу функционалне анализе б/д, хипотетичне оружане борбе, па и рата, формулишу примењени аспект функција, критерије за пројектовање развоја оружане силе и различите методе употребе снага, с тежњом да доминирају материјалном и духовном моћи у евентуалном оружаном сукобу. Материјалну моћ заснивају на развијеним технологијама, а духовну моћ претежно на економској, политичкој, информативној и војној моћи. Ако је непријатељ хетероген, динамичан систем у оружаној борби, онда се кроз

³⁸ Његошева изрека је, у вези с тим, остала актуелна скоро у изворном значењу: „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака...“

анализу његових снага и метода дејства може доћи до закључака о заступљености и начину реализовања функција борбених дејстава. То је један од услова за уочавање слабости и ефикасно реализовање сопствених функција б/д на различитим нивоима организовања. „Макро-функције“ б/д, обимом и садржајем, треба потпуно да захвате подручја виртуелне оружане борбе и да буду основа за теоријски аспект процесних функција,³⁹ а у крајњем и за њихов доктринарни израз.

Основни садржаји у којима је препознатљив настанак и развој „макрофункција“ борбених дејстава јесу:

1) Развој оружја и опреме, које у историји ратне вештине карактерише непрестано усавршавање тактичко-техничких својстава, за реализовање одређених садржаја (функција у б/д различитог нивоа). Приликом конструкције, производње и употребе оружја и опреме различите намене нису се увек у потпуности могле предвидети све последице на развој функција б/д у теоријској и практичној компоненти ратне вештине. Те последице практичног испољавања накнадно су објашњаване, са извесне историјске дистанце, за ниво оперативне и стратегијске вештине, док су тактички донети били очигледнији и анализирани су углавном у периоду њихове употребе.

Настанак ватреног оружја, пушака „острагуша“ и топова са затварачем, условио је револуционарне промене у ратној вештини у сфери теорије и на свим нивоима вештине. Све „макрофункције“ припремиле су другачије садржаје испољавања.⁴⁰ Ватра је „разбила“ згуснути б/р и натерала војску да се утврђује.⁴¹ Аутоматско оружје и утврђивање (ватра–заштита) довели су динамику б/д (маневар) на низак ниво. Тражило се средство које ће „разбити“ утврђења (фортификација). Уочавајући карактер „рововског рата“ у Француској 1915. године, Черчил је схватио да се тај проблем може решити само обновом маневра. Митраљези у рововима били су „механичка кочница“ маневра. Обнову маневра Винстон Черчил је видео у производњи оруђа које ће уклонити кочницу маневра и бити његов носилац. Разматрајући употребу оклопљеног трактора сачинио је пројекат, који је обелодањен 3. децембра 1915. године. Тај први тенк био је покушај да се интегришу функције маневра, ватре и заштите. Иако је постојао пројекат из 1912. године, војници нису били у могућности да предвиде оправданост таквог оруђа. Његове карактеристике нису се уклапале у постојеће доктрине. Неспособност за правовремене промене плаћа се, у крајњем, непотреб-

³⁹ Под процесним функцијама, на општем нивоу, подразумевамо: командовање, дејства–противдејства и обезбеђења.

⁴⁰ Командовање јединицама у б/д постало је сложеније, организација војски и јединица другачија, методе ватре и маневра су промењене, промењен је б/р, заштити (отпорности) почело се посвећивати више пажње. Ватра је утицала на другачије схватање борбеног морала и условила мноштво другачијих решења у обезбеђењу јединица у борбеним дејствима.

⁴¹ Себастијан Вобан (1633–1707), француски војни инжењер и маршал, први је почео да израђује подземна утврђења, пронашао је бајонет, открио метод и значај рикошетног гађања, залагао се за отварање инжењеријских школа и признавање инжењерије као рода војске. Може се сматрати оснивачем теорије заштите (статичке отпорности) у ратној вештини.

ним губицима.⁴² Тако је постепено маневар стасао у „равноправног“ члана у борбеним дејствима. Поред тенка, приступило се развоју авиона (маневар + ватра + заштита),⁴³ хеликоптера (маневар + ватра + заштита)⁴⁴ и самоходних оруђа различитих врста и намене (ватра + маневар + заштита)⁴⁵. Није случајно што су „каћуше“ (вишецевни бацачи ракета) прво примењене у Црвеној армији СССР-а, јер се у СССР-у у то време најдаље отишло у методологији истраживања ефикасности дејства оруђа и формулисању метода уништења и неутралисања циљева на копну. Тенденције развоја оружја крећу се у смеру интеграције различитих функција и *настајања релативно аутономних система различите намене*.⁴⁶

2) Настанак и развој „нових метода“ дејства, односно испољавања снага, тесно је везан с развојем функција у борбеним дејствима. Развој теорије⁴⁷ руковођења, теорије информација, теорије ватре и маневра омогућио је формулисање доктринарних ставова о употреби снага које на другачији начин испољавају дејство и другачијим „методама“ долазе до циља. „Нове методе“ дејства су, у суштини, нове доктрине о испољавању војне снаге на копну, мору, у ваздушном простору и у космосу. Зависно од тога којој функцији се даје примат у б/д, сусрећу се различите синтагме за означавање „нових метода“ дејства: „дејство против система руковођења и командовања“, „информатичка операција“, „операција изван ратног стања“, „операције односа са јавношћу“, „сведимензионалне операције“, „неокортичко ратовање“, „тотална снага“, и друге. „Нове методе“ заиста чине новину у досадашњем поимању оружане борбе и борбених дејстава и потребно је теоријско преиспитивање ваљаности постојећих решења. Може се претпоставити да се

⁴² „Војници морају бити стално спремни за битку са средствима која се могу произвести у то време; али они морају бити спремни и да се суоче са проблемима које ће изазвати средства која ће у будућности бити вероватно остварена тако да их не изненаде последице развоја технике“ (Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, Београд, 1952, стр. 533).

⁴³ Под тадашњом заштитом подразумевала се његова динамичка отпорност. Развојем технологија, та заштитна функција је попримила и друге садржаје (смањење радарског одраза, сензори, мамци...). Основне теоријске поставке дате су у делима Дуета, Мичела, Зифа и Александра Саверског.

⁴⁴ Поред сличних захвата у реализовању заштитне функције, као и код авиона, код хеликоптера се ради и на повећању статичке отпорности од дејства калибра до 20 mm (израдом заштитних плоча и побољшањем конструкције хеликоптера кроз смањење „рањиве површине“ и уградњом материјала савремених технологија).

⁴⁵ Оруђа различите намене све се више уграђују на оклопљене шасије. Према тој замисли, тенденције су усмерене ка „механизацији“ оруђа и јединица у борбеним дејствима. Теоријски, то није новина, такве идеје су заступљене у делима Черчила, Тухачевског, Лојд Џорџа и Лидл Харта.

⁴⁶ Такав систем је С-300, „Тунгуска“, хеликоптери новије генерације за гађање циљева на копну, води и у ваздушном простору.

⁴⁷ Теорије функција у б/д нису за сада све оформљене ни у елементарном смислу. Неке од њих, као што су теорија војног руковођења, теорија о информацијама и теорија о борбеном моралу, засноване су у развијенијим војскама у окриљу других наука. Наиме, фундаментална истраживања из тих области користе се за формулисање доктринарних ставова. Теорија ватре, маневра и заштите развија се у домену решавања парцијалних проблема које намеће пракса и није заживела као јединствен теоријски систем.

тежиште државне моћи у одбрани државних и националних интереса (политичка, економска, информатичка и војна) помера у домен ограниченог испољавања војне снаге, па се и у оквиру оружане борбе постепено помера тежиште са функције ватре на друге функције (руковођење, информација, борбени морал, маневар, логистика), које чине саставни део вишег реда општости у испољавању „*тоталне снаге*“. Због бројних разлога мале земље и војске нису у стању да на исти начин испољавају своју моћ, али могу, на основу фундаменталних истраживања, научне теорије полемологије и полемистике, своје практичне форме деловања да сведу у оквир могућег.⁴⁸

3) „Нове методе“ нису потпуно оригиналне по садржају. У њима су уважене досадашње ефикасне емпиријске генерализације из полемологије и полемистике, као и значајне теоријске поставке из историје тих и других друштвених наука. Њиховом досадашњом применом рушени су традиционални, застарели концепти одбране који су почивали, првенствено, на војној одбрани државних и националних интереса. То се догађа свакој емпирији у друштвеном деловању уколико нема ослонац у научној мисли, ако изгуби потребу за променом и зачури се у круг доктринарства. Практичне форме испољавања развоја „нових метода“ дејства усмерене су ка: дисперзији снага и средстава, повећању динамике, наглим променама ситуације, постепеном брисању јасне границе између напада и одбране и померању тежишта са једне на другу „макрофункцију“ у борбеним дејствима.

Анализом функција б/д с аспекта развоја оружја, опреме и метода (начина) испољавања војне моћи учињен је покушај да се опсервирају нека значајна питања из области ратне вештине.⁴⁹ Пошто је таква теоријска анализа атипична по садржају и иницијална по захвату глобалних проблема у ратној вештини, постоји опасност да поједини ставови нису сасвим јасни, да мисао није доведена до краја, да за такве промене нема још довољно аргументације, да се не уочи инсистирање на другачијем односу, према научној и стручној компоненти ратне вештине, и слично. Тако би се без свестраног увида у садржај стекао дојам да се са таквим ставовима „укидају“ дисциплине (гране) ратне вештине (стратегија, оператика и тактика). Све те дилеме настају због тога што се тешко одлучујемо да другачије мислимо о теоријском садржају који познајемо и који одређује нашу праксу. Јер, променити мишљење о тако значајним питањима значи „одрећи се дела себе“, дела своје професионалне прошлости.⁵⁰ Међутим, њихово критичко преиспитивање вероватно би довело до појединих другачијих решења и другачије анализе, односно до бољих решења или ваљанијег сагледавања проблема који постоје у ратној вештини (полемистици).

⁴⁸ Начин испољавања војне моћи треба да буде такав да садржајем и могућностима одвраћа потенцијалног агресора.

⁴⁹ Војници су кроз историју имали најмање храбрости да то чине без морања.

⁵⁰ Војници су кроз историју имали најмање храбрости да то чине без спољашњег утицаја.

Ако је тешко прихватити промену која је предложена у домену научне компоненте ратне вештине (неоправданост садашње поделе на дисциплине), засигурно је лакше и неопходно изменити стратегију научноистраживачког рада. Метафизички приступ треба да се замени систематским и функционалним ради заснивања научне теорије ратне вештине. Научна теорија ратне вештине о „макрофункцијама“ у б/д може бити једино ваљана основа за излазак из метафизичке доктринарно стручне теорије и емпирије. Вероватно би се на тај начин избегла суштинска грешка којој робује садашња ратна вештина, а то је да од доктринарно стручне теорије покушава да изгради научну теорију и теорију о вештини.

Системски приступ изучавању оружане борбе и б/д омогућио би промену „главног смера“ у разумевању и спознаји оружане борбе, откривање закономерности развоја и унапређење ратне вештине (њена научна и стручна компонента – вештина).⁵¹ Тај „главни смер“ у развоју ратне вештине био би: 1) *опште научна теорија и теорије* „макрофункција“ (фундаментална истраживања) – 2) *стручна теорија* (примењена и стручна истраживања) из тактике, оператике и стратегије – 3) *доктринарна решења* (доктрина и борбена правила) – 4) *пракса*.⁵² Такав приступ не искључује постојање супротног смера и не мисли се да постоје само два смера – уважава се постојање унутрашњег активног односа различитог смера и интензитета. Са знатном сигурношћу може се тврдити да је ратна вештина, као наука, до сада највише садржајно и временски била у сфери стручне теорије (под 2), актуелне доктрине (под 3) и праксе (под 4). Продори у поље научне теорије били су појединачни, ограниченог домета и неинституционализовани. Та „искакања“ из уобичајеног, иако ваљана и верификована, остала су, често, необавезујућа за праксу.

Подразумевајући под стручном и научну теорију ратне вештине, научна компонента је осиромашена деобом на дисциплине, гурнута на „слепи колосек“, без знатнијег развоја своје основе, свог фундамента. Без развоја опште теорије ратне вештине, теорија „макрофункција“ и њихових различитих модалитета интеграција (теорија отпора, теорија удара, теорија КИС и друго) тешко је замислив развој тактике, оператике и стратегије у домену струке.⁵³ Да ли ће тактика, оператика и стратегија постојати као научне дисциплине или, временом, као науке не зависи од наше „добре воље“ да то прихватимо, него од степена развијености ратне вештине као науке.⁵⁴ Ниједна наука унапред не

⁵¹ О системском карактеру носилаца процеса б/д и о сложеним групама функција („макрофункцијама“) видети детаљније: Душан Вишњић, *исто*, стр. 111–118.

⁵² Основно поље деловања ратне вештине као науке је под 1), у сегменту 2) треба да сарађује са струком а да познаје и уважава сегмент 3) и 4).

⁵³ За сада ни код нас ни у свету не постоји довољно аргументације да су то дисциплине ратне вештине као науке. Напротив, постоји мноштво различитих схватања њиховог одређења као дисциплина науке, теорије и праксе, нивоа вештине, и слично.

⁵⁴ Основу једног таквог индуктивног приступа у грађњи науке коју називамо ратном вештином могуће је видети у релативном јединству проблема које морају решавати команде јединица почев од чете (батерије), преко дивизије, до армије.

одређује број и назив дисциплина (грана), па то за сада и на садашњем нивоу не треба да чини ни ратна вештина. Формална деоба на дисциплине, уместо некаквог замишљеног реда у науци ограничила је ратну вештину. То је, вероватно, и један од узрока што се у ратној вештини више бавимо формом и метафизиком него суштином и дијалектиком при истраживању проблема из предмета науке.

Предложени пут развоја ратне вештине, као науке, водио би ка њеној универзалности у свету, откривању закона и формулисању принципа. Без таквог поимања ратне вештине, као науке, и даље ћемо бити у ситуацији да је ословљавамо: „наша“, „ваша“, „њихова“, и слично.⁵⁵ „Уколико будемо брже напредовали у научном заснивању теорије ратне вештине и у развијању оружаних снага, утолико ћемо веће успехе постизати, јер пракса без теорије је лоша пракса, а вештина без науке је лоша вештина“.⁵⁶

Закључак

Нелогично је очекивати да је лако и могуће брзо урадити ваљану општу научну теорију ратне вештине и теорије „макрофункције“. Неке од њих су развијеније (теорија војног руковођења), а друге су развијене парцијално, као емпиријске генерализације и у домену потреба реализовања примењених и стручних истраживања. Тако, на пример, теорија ватре је развијена за потребе појединих родова војске и у окриљу војнотехничких наука, у домену конструкције и испитивања нових оруђа (теорија гађања, унутрашња и спољна балистика, итд.). И такав развој појединих садржаја, у оквиру „макрофункција“, ипак је добио полазиште за развој општих теорија (теорија ватре, теорија маневра, теорија заштите итд.), које би пружале ваљану основу за формулисање појединачних и посебних теорија (теорија ватре на копну; теорија ватре артиљерије, теорија ватре ОМЈ или унутар опште теорије маневра – теорија маневра на копну, води, ваздушном простору – теорија маневра на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу).

До настанка и развоја опште научне теорије ратне вештине и теорије функција, ратна вештина као наука остаће у домену научне компоненте, и даље претежно „локална“ (државна, национална), без већих изгледа да се афирмише као развијена и универзална наука. Једна од могућих варијаната изласка из таквог стања је:

– да се на садашњем степену развоја науке промени општи методолошки приступ у научноистраживачком раду у домену тактике, оператике и стратегије;⁵⁷

⁵⁵ Такво схватање је оправдано за стручну компоненту ратне вештине, њену доктрину и праксу.

⁵⁶ *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 67.

⁵⁷ Да се при анализи неког проблема траже могућности решења у основи (у научној теорији). Тако би се обогаћивала стручна теорија, развијала научна теорија а пракса би располагала са бољим решењима на свим нивоима вештине.

– да се упоредо с таквим радом развија научна теорија ратне вештине (општа и теорија функција) и други конституенци науке.

Тако би се у будућности изградиле нормалне претпоставке за функционисање „главног смера“ у развоју ратне вештине као науке и вештине.⁵⁸ Ратна вештина би тада постала развијена наука, постала би универзална, а и даље би остала као струка (као вештина) „локална“ (државна, национална, регионална, „пактовска“, и слично.)⁵⁹ Између осталог, такав приступ није ништа ново. Таква аналогија је посебно карактеристична за анализу односа научне и стручне компоненте.⁶⁰

Ратна вештина војски које не развијају њену научну компоненту биће принуђена да буде: углавном само застарела вештина; да „каска“ иза „модерних вештина“, да покушава да их копира и да се мења стихички, ограничено, бојажљиво, никад довољно и сагласно условима окружења. Као теорија без научне основе углавном ће се бавити анализом последица „промашене праксе“, без јасног одређења према будућем практиковању б/д и дешавању оружане борбе. Таква ратна вештина поготову неће бити у стању да одреди своје место у заблуди да је војна компонента и даље основни израз моћи и снаге у реализовању и заштити државних и националних интереса. Научна и стручна компонента ратне вештине малих и средње развијених држава и војски, уколико жели да буде уважавана у свету, треба да буде садржајно богатија и напреднија од ратне вештине развијених земаља. Тако се, у крајњем, духовним богатством и снагом ума надокнађује материјална инфериорност с аспекта војне одбране.⁶¹

Литература:

1. Петар Вук Арачић, *Тактика*, део II, „Борба“, Маневарска и рововска војна, Београд, Министарство војске и Морнарице, 1931.
2. Вилиам Балк, *Тактика*, Ст. Србија, Београд, 1910.

⁵⁸ Каква ће бити динамика развоја ратне вештине, као науке у било којој земљи зависи, поред осталог, и од кадровских, материјалних могућности, од садашњег нивоа развијености, од опште стратегије научно-истраживачког рада и од прихваћености и статуса науке у војној професији.

⁵⁹ „Из свега, чини ми се да је наш став сасвим прецизан и да је закључак да је дилема наука или вештина фингиран у вештачки проблем. Још једном да сведемо наше осмишљавање на основни закључак. Војна вештина и војна наука се међусобно не искључују, него се ради о два различита нивоа, као у осталом, и у свим другим областима. Према томе постоји: репродукција као деловање, као рад и делатност, и креација као стваралаштво“ (*Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 45).

⁶⁰ Како би изгледале и како би се развијале економске, медицинске, политичке, правне или др. науке да су подељене на научне дисциплине нивоа практиковања (нивоа вештине)? То је, вероватно, основни „камен спотицања“ у развоју ратне вештине као науке и вештине.

⁶¹ Због тога се може рећи да је Наполеонова максима бр. 10 и сада актуелна: „Са бројчано мањом армијом, коњицом и артиљеријом, командант мора да избегавана опште дејство. Бројчани недостатак он мора да надомести брзином покрета, недостатак артиљерије начином својих маневара, слабију коњицу избором положаја. У таквим околностима морал је велики чинилац.“

3. Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
4. Густав фон Дикут, *Тактика*, Уредништво „Ратника“, Београд, 1905.
5. Димитрије Ђурић, *Тактика великих тактичких тела*, Краљевска српска државна печатња, Београд, 1885.
6. Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, Државна печатња, Београд, 1879.
7. Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, Шт. Краљевине Србије, Београд, 1895.
8. Херман Ферч, *Ратна вештина данас и сутра*, „Просвета“, Београд, 1939.
9. *Историја ратне вештине*, Војна академија, Београд, 1929–1940.
10. Карл Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
11. Lidell Hart, *Мач и перо*, ВИЗ, Београд, 1985.
12. Махан, *Поморска стратегија*, ВИЗ, Београд, 1960.
13. *Мала енциклопедија*, „Просвета“, Београд, 1978.
14. Михајло Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971.
15. Михајло Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
16. Франц Меринг, *Огледи из историје ратне вештине*, „Војно дело“, Београд 1955.
17. Живојин Мишић, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1993.
18. Ерл Мид, *Творци модерне стратегије*, „Војно дело“, Београд, 1952.
19. Ернест Нејгел, *Струка науке*, „Нолит“, Београд 1974.
20. Петар Пешић, *Елементи тактике и тактичке радње*, Нова трговачка шт., Београд, 1904.
21. Петар Пешић, *Тактика део I*, Шт. Нови покрет, Београд, 1907.
22. Петар Пешић, *Тактика део II*, Уредништво „Ратника“, Београд, 1909.
23. Петар Пешић, *Виша тактика с примерима*, Нова Шт. Давидовић, Београд, 1911.
24. Радован Радиновић, *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.
25. Картије Рајмон, *Ратне тајне*, Београд, 1951.
26. Р.В. Резниченко, *Тактика*, ВИЗ, Београд, 1969.
27. П.А. Ротмистров, *Историја ратне вештине*, књига I и II, ВИЗ, Београд, 1966.
28. Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1992.
29. *Тактика*, књига I, II и III, ВИЗ, Београд, 1980–1981.
30. М.Н. Тухачевски, *Изабрана војна дела*, ВИЗ, Београд, 1985.
31. Анри Жомини, *Преглед ратне вештине*, „Војно дело“, Београд, 1952.

Аналитика у савременим обавештајно-безбедносним системима

УДК 355.40

Милорад Бошковић, пуковник

Аналитика је постала интегрални и незаменљиви део обавештајних служби. Задатак стрпљивих аналитичара је да материјал сортирају, да га изуче, да поставе различите хипотезе и да, коначно, изведу одговарајуће закључке. Израда информација и процена је последња фаза рада. Добра, правовремена, тачна и са свих аспеката обрађена информација „поплочава пут ка остварењу главног задатка“ – постизању дефинитивног успеха политике и стратегије једне земље, што је посебно важно у рату. Међутим, у раду има и слабости, а највећа беда духа је у томе да се чињенице не гледају реално. Аналитика је најважнији истраживачки потенцијал обавештајне службе, мозак и креативна интелигенција, па се стално модернизује и усавршава.

Значај који се придаје истраживачкој делатности у аналитици, посебно оној која се заснива на јавним (отворени) изворима, указује на то да је обавештајна служба учинила велики помак у својој квалитативној трансформацији, и да се креативно оспособила за обављање разноврсних задатака. У јавности је тиме потиснуто у други план пежоративно схватање да је обавештајна служба само „сервис за прљаве послове“ и да је шпијунажа, као метод рада обавештајних служби, изгубила важност, мада је и даље незаменљив метод у извесним фазама рада.

Многа истраживања и студије о савременим обавештајним службама указују на то да је аналитика (аналитичко-информативна функција) њихов интегрални и неопходан део. Обавештајне службе, нарочито оне које припадају водећим светским силама, веома су важне у припремама процена и одлука државног (политичког) и војног руководства, а то се може рећи и за аналитику тих служби, пошто резултат службе зависи од способности и креативности њених аналитичара.

Све веће потребе за разним подацима из свих области наметнуле су измене у активностима обавештајних служби, као и њихових циљева, а сходно томе и у начинима и методама прикупљања података. Размере агентурног метода прикупљања података повећавају се упоредо са другим видовима активности, а све оне снабдевају огромном количином података захуктале обавештајне системе великих сила. Због тога се јављају и друкчији захтеви у организацији анализе и процене информација и података која омогућује да обавештајне службе могу да обаве своје задатке. На пример, сада се више не могу, или је веома компли-

ковано и готово неисплативо, помоћу традиционалних метода шпијунаже откривати сложене загонетке као што је војноекономски потенцијал неке државе, а то је управо један од сталних главних задатака обавештајних служби. Било би потребно ангажовати хиљаде шпијуна и уградити их у бројне структуре од којих зависи војноекономски, односно одбрамбени потенцијал једне државе. То је, практично, немогуће и такав подухват не би могла да оствари ниједна обавештајна служба без ризика по свој положај у међународној заједници, без обзира на то колико је ефикасна и опремљена. Према томе, савремена обавештајна служба јесте, првенствено, обиман научноистраживачки апарат који се ослања не само и не толико на тајна агентурна средства колико на савремене могућности прикупљања, проучавања, систематизације, анализе и процене добијених података.

У технички добро опремљеним обавештајним службама ради мноштво аналитичара – научника из разних области или дисциплина које на било који начин могу допринети остваривању циљева које обавештајна служба поставља. Они систематизују, проучавају, анализирају и процењују огромне количине информација, не напуштајући своју земљу, чак ни просторију у којој раде. Целокупна количина информација не стиже до њих из извештаја тајних агената, него из извора апсолутно доступних свима, а то су тзв. отворени – легални извори. То су извори без којих у време бурног научно-техничког развоја и поплаве публикација сваке врсте не може ниједна савремена држава: новине, часописи, радио и телевизија, националне и међународне изложбе, сајмови, размена литературе, научна и културна размена, војне публикације итд. Обавештајна служба, због природе своје функције, не може да изостане из актуелних процеса, у које се укључује са својим циљевима. То се не догађа тренутно, нити за кратко време, него је то процес започет још између два светска рата, мада је добио највећи замах осамдесетих и деведесетих година. У САД, на пример, постоје читави обавештајни системи који се у прикупљању података готово искључиво служе техником (познати тзв. ELINT систем – електронска шпијунажа). Такви обавештајни системи су и Агенција за националну безбедност (National Security Agency – NSA), која се бави електронском шпијунажом, шифром, дешифровањем и кодирањем, обавештајно одељење Комисије за атомску енергију, у чијој је надлежности прикупљање података из области атомских достигнућа противничке стране („атомска“ шпијунажа), Национална управа за аеронаутику и васионска истраживања (National Aeronautic and Space Administration – NASA), у чијем је делокругу снимање одређених терена и извиђање („васионска“ шпијунажа). Све те институције у свом раду претежно користе електронске и радарске системе, специјалне авионе и бродове за осматрање и снимање. У њима раде бројни врхунски стручњаци. Само NSA има око 30.000 запослених (више него у ЦИА), од којих већину чине врхунски стручњаци одређених профила, а RAND институт (Research Analysis National Defence Institut – Истраживачко-аналитички институт националне одбране) запошљава око 1.000 доктора и магистара наука.

Коришћење отворених извора информација добило је потпун замах после Другог светског рата. Најпознатији ауторитети водећих обавештајних служби у свету посветили су велику пажњу истраживању и образлагању значаја коришћења отворених извора да би оправдали расходе везане за ту врсту активности. Познате су крилатице које су, више или мање, прихватиле све обавештајне службе, нарочито великих сила: „ Не испуштати ништа што је доступно и потенцијално корисно“, и „Зашто ризиковати тамо где се податак може добити без ризика, и уз то брже“. У савременим условима то изучавање се остварује као обимна, на научној основи постављена грана обавештајне активности, с огромним бројем ангажованих војних и цивилних стручњака из различитих области. Обрада отворених извора (материјали),¹ коју обављају висококвалификовани стручњаци, често омогућује да се изведу вјидни закључци који умногоме премашују оквире објављеног текста: о стратегијским могућностима противника, о рањивим местима у његовој војној економици итд. У вези с тим, интересантно је запажање америчког теоретичара Х. Рансома, који наглашава да се САД у потпуности не ослањају на „тајне операције“ прикупљања података, него користе отворене изворе о страним научно-техничким достигнућима. Као потврду за то наводи следећи посебан случај: „Вест у штампи о изградњи железничке пруге у неком рејону Заједнице независних држава може обавештајној служби послужити као подстицај за прикупљање података о том рејону, за разјашњавање да ли се на крајњој тачки те пруге налази аеродром, металуршки завод или рудник урана. Такве и сличне чињенице“, закључује аутор, „даље се извлаче из доступних отворених извора и могу за наше војне и спољнополитичке планове имати не мањи значај од демонстрација новог модела неког авиона“.

Концепт ангажовања обавештајних служби САД у операцији у Босни заснива се на искуствима из операција у Ираку и Сомалији. Осим људских обавештајних капацитета, на простору Босне је већ задејствован систем техничких средстава за прикупљање и дистрибуцију отворених података, који се дограђује новим елементима. У току је примена последње генерације обавештајно-извиђачке опреме и система (JSTARS). Технички систем интегрише сензоре на земљи, извиђачке беспилотне летелице и стандардни систем C⁴ I (Command, Control, Communication, computer and Intelligence – прикупљање информација,

¹ Билтени Танјуга, на пример, прави су магацини разноврсних информација, из којих се могу издвојити и подаци који упозоравају на неки безбедносни проблем или доприносе бољем схватању и објашњењу проблема. То се односи и на информације страних агенција и публикација („Ројтер“, „Интертас“, „Њујорк Тајмс“ итд.). Процењује се да неколико највећих светских агенција („УПИ“, „Ројтер“, „Интертас“ итд.) дневно преноси око 85 одсто целокупне светске продукције дневних вести. Према подацима IDG (International Data Group) целокупни светски промет информатике са комуникацијама износио је 1992. 350 милијарди долара, што је 12 одсто више него 1991. године.

командовање, одлучивање, контрола, рачунари и преношење информација). Подаци од основних обавештајних елемената (људи или техника) хоризонтално се преносе у центар тактичког нивоа на операцијској просторији, а онда по вертикалним нивоима обавештајне линије, системом руковођења и командовања, до Здруженог генералштаба или, зависно од значаја података, и до саветника за националну безбедност председника Сједињених Америчких Држава. Већина обавештајних и информативних података се компјутерски обрађује. Подаци се пречишћавају – прилагођавају потребама нивоа корисника, у обавештајним центрима стратегијског нивоа, углавном у САД, и у реалном времену дистрибуишу системом брзих веза (сателитске и друге) назад – корисницима.

Савремени научни методи упоређивања и уопштавања одвојених и ситних података, извучених из отворених публикација, као и савремена техничка средства за прикупљање и обраду таквих материјала, обезбеђују брзу систематизацију и коришћење огромне масе прикупљених информација. А њих није тешко, ако су задовољени и други услови, претворити у ефективну базу за војноекономске и друге прогнозе и процене, па и за стратегијска решења. Обрада и истраживање сличних информација показали су се као изванредна могућност за позајмљивање туђих идеја – за развој сопствене науке, технике, технологије и производње, као и за правовремену анализу економске коњуктеуре, што омогућава стицање предности у освајању тржишта, и слично.

Неки аутори (аналитичари) у својим радовима наводе процене о томе колико се од укупног фонда прикупљених података добија из отворених, а колико из затворених извора. Ти проценти се крећу од 80 према 20 одсто до 90 према 10 одсто у корист података из отворених извора. Иако се однос процената тешко може прецизно израчунати, чињеница је да отворени извори дају много више података. Наравно, наивно је ако се тај однос тумачи као резултат смањења обавештајног деловања путем агентуре. Јер, 20 одсто података добијених из тајних извора сада је квалитативно и квантитативно другачије од истог процента података у прошлости. Они се израчунавају упоређени са милионима података које сада „гута“ и обрађује неупоредиво већа обавештајна машина (аутоматизовани информациони системи), што значи да је повећан и обим тих других података. С друге стране, на садашњем степену развоја обавештајне службе не „пипају у полумраку“, као што су то чиниле у прошлости, него је то рад на основу строго простудираних анализа и закључака, уз непрестану корекцију и коришћење најсавременијих информатичких система, при чему се пажња и напори усредсређују на главне, издиференциране правце и подручја. Све то потврђује да се неизмерно повећао квалитет агентурног рада. Захваљујући новом директору ЦИА, генералу Џону Дојчу, по први пут је остварен највећи степен интегрисања елемената обавештајних агенција САД у војној операцији у Босни.² У саставу америчког контингента налази се неуобичајено

² И шире, јер је то, практично, нова стратегија.

моћна обавештајна структура коју, осим формацијског састава у јединицама и командама, чине четири тима за обавештајно обезбеђење борбених дејстава (National Intelligence Support Teams – NIST) и два батаљона за руковање и приказивање обавештајних података радарског извиђачког система JSTARS.

Неки аналитичари, чини се оправдано, сматрају да је у мноштву случајева прикупљање отворених података први значајан корак у истраживању објекта интересовања обавештајне службе. Сматра се да уопште не може бити усмерених илегалних акција без претходног изучавања објекта на основу отворених извора. Логичније изгледа да се прво прикупе сви постојећи подаци из отворених извора и да се они касније користе приликом илегалног обавештајног рада. Проналажење објекта, његова разрада и реферисање о њему – све се то може претходно остварити у сфери отворене обавештајне активности. Још један аргумент је веома важан и често се наглашава. Обавештајне службе, па и оне које припадају великим силама, ипак су принуђене да воде рачуна о савременом развоју међународних односа и о ситуацији у којој се налазе према својим циљевима супротне стране на међународној арени. Осим тога, ту је званично прокламована државна политика, која често захтева „добре и пријатељске односе са свим државама“. Није једноставно убацити свог човека у туђи свет, а стварање агента је прилично дуг и мукотрпан процес, иако постоје и изузеци од тог, иначе општег правила. Мора се водити рачуна и о одређеним нормама међународног права и избегавати међудржавне компликације, јер је општепознато да се ниједна држава не мири са шпијунажом усмереном против сопствене безбедности. Зато контраофанзивна дејства и активност безбедносних служби знатно повећавају опасност од неуспеха. Све су то чиниоци који условљавају шире и свестраније коришћење отворених извора. Најзад, коришћење отворених извора ослобађа расположиве снаге обавештајне службе за подручје агентурног деловања, за сложеније и одговорније задатке, чије је обављање могуће једино помоћу илегалних средстава и илегалних метода и чији значај оправдава с њима повезани неизбежни ризик у који улази држава чија је обавештајна служба.

Најчешћи подаци из отворених извора

Анализом објављених радова у неким западним државама, а поготову у САД (где се иначе отворено говори о тим и сличним проблемима у теоријским оквирима), издвојене су три основне области у којима се користе отворени извори:

1) опште политичке, војне и економске информације које су потребне за процену политичких прилика, војног чиниоца, економског потенцијала и морално-политичког стања у држави и њеним оружаним снагама, које су објекат обавештајног истраживања. Подаци из те групе су најшири према обиму и изворима из којих се прикупљају. Њихов значај произилази из тога што опште информације могу да послуже као

основа за стратегијску процену војних и цивилних органа. Решавајући тај задатак, обавештајна служба прикупља све податке који јој могу бити потребни за вођење политичке, дипломатске и економске борбе, као и за пропагандно-психолошку активност у оквиру општих смерница које одређује политика, односно државно руководство земље;

2) стручне и специјализоване обавештајне информације и подаци који се односе на конкретне области науке, економике, технике и војске. Оне су намењене за ужи круг специјалиста и стручњака, а служе као материјал за разраду стратегијских планова;

3) прикупљање биографских података. То је област тзв. персоналија, која се понегде назива и „Ко је ко“ („Who is Who“), а односи се на прикупљање података о значајним војним, политичким и другим личностима земље. Америчку обавештајну службу не интересују само високи државни, политички и војни руководиоци или истакнути научници него и мање запажене личности које су ангазоване у области економије, индустрије, производње, науке, политике и оружаних снага, па и млад, перспективан кадар за који се сматра да би у развојном периоду могао имати неку значајнију улогу. На пример, одредбе *Приручника за психолошка дејства КоВ САД* важе и за дејства у миру. У њему су разматране и тзв. функционалне групе, у којима су личности које имају одговарајући друштвени углед на одређеној територији и чији би утицај могао доћи до изражаја иако се не налазе у органима власти, него су у опозицији или припадају неким слободним професијама. Значајна је процена да би у одређеном тренутку они могли да имају значајнију улогу и да утичу на ширу околину. Извор за такве податке јесте првенствено јавно доступан материјал – од официјелних саопштења владиних органа и опозиционих вођа и изјава појединих државних функционера до разних информативних издања. Обавештајцу, експерту за поједина подручја, који ради на решавању конкретне проблеме, и такви подаци, ма колико то понекад изгледало наивно, могу послужити као основа за доношење важних закључака. На основу општих информација могу се саставити (и састављају се) „системи оријентира“, који омогућују да се претпостави развој догађаја у будућности и прогнозира општи правац развоја неке државе.

Када се користе отворени извори, сваком од њих се поклања највећа пажња, с обзиром на то да вредни подаци могу да се открију у сасвим неочекиваном контексту или упоређивањем. Зато су обавештајне службе заинтересоване и за централну и локалну штампу, емисије радија и телевизије, војне отворене публикације, публикације и реферате, извештаје из области науке и технике који се не шаљу у иностранство, али су доступни унутар земље, и за сва друга издања која немају строго затворен карактер.

Сталну пажњу обавештајне службе привлаче радови научника, нарочито из области употребе атомске енергије, нуклеарне физике, космичких зрачења, биологије, хемије, изградње ракета, усавршавања ракетног горива, електронике, телемеханике, аутоматике и других

области савремене науке и технике. Као резултат обраде и анализе, обавештајна служба прикупља информације о стању науке, технике, индустрије, оружаних снага и другим питањима одбране. Искусном аналитичару – истраживачу, понекад је довољно да се чак само помене објекат који интересује обавештајну службу, па да из тога изведе закључке.

Биографски подаци имају посебно велики значај у периоду пред рат и за време рата. Они помажу обавештајној служби да прогнозира понашање неког руководиоца у одређеној ситуацији, па према томе и понашање његове организације или, ако је реч о војном команданту – његове јединице.³ Објекти изучавања у том погледу, на пример код ЦИА, веома су широки. Подаци о личностима имају велики значај не само за процене, већ и много шире. Добијају се из различитих извора, отворених и тајних, и путем агентуре.

Обрада прикупљених података и информација

Свет живи у добу обиља и експлоатације информација и података сваке врсте. Тврдње: „информације су организација“, „свет живи од информација“, „будућност човечанства зависи од информација“ итд. постоје у светским размерама, а поготову у високоразвијеним земљама. Садашњицу карактеришу масовна комуникација, бројни и разноврсни контакти међу људима, широка размена мисли и идеја, научних сазнања и искустава. Да би се удвостручило укупно људско знање некада је било потребно 125 и више година, док се у садашњој етапи оно удвостручи сваких пет година, а број објављених публикација, према подацима ОУН, сваких 8–10 година. Сматра се да су радови објављени у појединим часописима застарели већ када се појаве у штампи и да је најбржи начин да се стигне до нових резултата праћење међународних скупова, симпозијума, конгреса итд. То значи да се укупан фонд знања повећава, а знање појединаца ће се сваких пет година релативно двоструко смањивати. Већина садашњих сазнања ће за 8–10 година бити застарела, подручја активности појединаца ће се све више смањивати услед човекове немогућности да практично користи огромни фонд знања.

Потпуно је аналогна ситуација у савременим обавештајним службама. Повећање технолошких могућности за прикупљање података узроковало је стварање огромног броја сирових података. Уважавајући правило да и наизглед безначајне чињенице могу да се покажу као важне и значајне, поље прикупљања података постало је веома широко, што је и објективна потреба. С друге стране, у свакодневном раду све се то не може анализирати и на погодан начин искористити. У ту противуреч-

³ Наполеон је, на пример, увек имао листове са биографијама војсковођа противничких армија. Познато је интересовање нацистичког Абвера за личност генерала Патона; за биографију генерала Макартура биле су заинтересоване кинеска и севернокорејска обавештајна служба; у израелској обавештајној служби постоји посебно одељење за информације о активностима генерала армија суседних арапских земаља итд.

ност целокупног човечанства запале су и обавештајне службе. У недавној реорганизацији обавештајне службе САД, коју је остварио бивши председник САД, у једном званичном извештају, барем како га је приказала штампа, писало је: „Читаве просторије биле су накрцане подацима које нико није стигао да анализира“.⁴

Услед хиперпродукције информација, чији је садржај често исти или веома сличан, јавља се опасност од тога да корисник буде затрпан количином коју не може да апсорбује и у чијем примању и проучавању губи огромно време. У основи, читав проблем се своди на супротност две нужности: *прво*, да се кориснику обезбеди довољно сазнања (подаци и информације) за опредељивање, закључивање и доношење одлука (уколико је више знања и уколико је оно квалитетније, мањи је ризик од погрешних одлука), и *друго*, да се из масе истоврсних сазнања издвоји баш оно што је кориснику потребно у одређеном тренутку (све што чини информациони баласт треба елиминисати да не би оптеретило корисника). Излаз из такве ситуације тражи се у стварању модерних информационих система за обраду, депоновање, проналажење и коришћење информација и података, који ће, помоћу нових метода и средстава (првенствено електронских рачунских машина), омогућити брзо, економично, сигурније и потпуније долажење до знања и искуства у употребљивом облику. Дobar информациони систем замењује произвољност и импровизацију научним и стручним радом, који обезбеђује поуздана предвиђања. Без добро организованог информационог система застарева технологија обраде података, што указује на недостатак потребних информација, уместо којих се обично јављају полуистине, дезинформације и слично, а и оне информације којима се располаже најчешће су непотпуне, неправовремене и неодговарајуће – непоуздане за ваљано закључивање. Информациони систем треба да обезбеди да се одговарајућа информација достави одговарајућем кориснику, у одговарајуће време, на одговарајућем месту и у одговарајућем облику. На тај начин информациони систем повезује различите радне процесе и постаје активан учесник у процесу руковођења, планирања, одлучивања и обављања задатака.

Задаци везани за прикупљање и систематизацију података и информација добијених изучавањем отворених извора толико су сложени да обавештајне службе стално траже нове организационе облике да би концентрисале напоре у тој области. Зато су у САД, Великој Британији, Немачкој и неким другим земљама формиране специјалне институције које се баве тим проблемом. Међу осталим мерама, у већини министарстава иностраних послова уведена је и функција научног аташеа, који се бави прикупљањем научних, техничких и других информација и података из отворених извора. Он је, у САД на пример, у Стејт департменту био задужен да, у оквиру својих служби, прикупља податке из отворених извора, што је била једна од његових традиционалних

⁴ Неке информације и подаци из времена рата у Вијетнаму тек сада долазе на ред за обраду.

надлежности. Међутим, услед повећања обима отворених извора и врта података који се прикупљају, у ЦИА формирана је посебна служба на коју су пренете надлежности да централизовано и синхронизовано прикупља и обрађује податке. Постоји више писаних извора о томе како обавештајна служба САД прикупља податке те врсте. Наиме, прикупљају се све доступне публикације у земљама које је интересују. За то се користе разни канали, укључујући и размену књига, које преводне велике библиотеке, а која обухвата стотине хиљада наслова. Амбасаде САД (као и других западних држава) претплаћују се и купују централне, регионалне и локалне новине и часописе, и информаторе о питањима науке и технике, индустрије и пољопривреде, саобраћаја и везе. Користе се и туристи, чланови разних делегација, студенти и специјализанти који се налазе на усавршавању (израда докторских дисертација и друго). Буквално, „лови“ се свака публикација у којој се могу наћи индиректни подаци.

Према писању листа „New York Herald Tribune“, библиотека ЦИА добија месечно до 200.000 примерака публикација из страних држава. Преводне се стотине часописа, појединачних радова, чланака итд. Тврди се да у току само једног дана тзв. мониторинрска служба ЦИА прими и занеше око шест милиона речи на 60 страних језика.

Све економске, политичке, војне, научно-техничке и друге информације и подаци групишу се у Информативној управи ЦИА, где просечно дневно пристиже између 100 и 150 свежих обавештајних извештаја. Литература се групише према областима и проблемима, и то према земљама из којих подаци потичу. Свака област (наука, техника, економика, право итд.) подељена је према специфичностима на подтеме. Обрађује се свака област и анализирају скупне или појединачне области. Подаци се упоређују са подацима из тајних извора, односно са свим постојећим подацима из те области (на пример, са званично објављеним подацима, са подацима из дневних листова, часописа, књига, приручника, подсетника, издања научних установа, владиних одлука, записа радио и ТВ-емисија итд.), да би се све то довело у узрочну везу и да би се пружила оцена на основу свих расположивих показатеља. Сав тај сирови материјал, како је писао бивши шеф ЦИА Алан Далас, „који пристиже свакодневно, мора се самлети у обавештајном млину, да би се пронашло неко зрнце“. Део података, за који је то могуће, обрађује се помоћу рачунара, а део, вероватно највећи, обрађују експерти за поједине области и гране, и то са становишта обавештајне службе. Продукти такве обраде су разни документи – обавештајне информације, аналитичке и динамичке обраде, стратегијске информације, процене и слично.

Осим ЦИА и ДИА, изучавањем и анализом информација из отворених извора баве се и остале ресорске обавештајне службе – КоВ, РВ и РМ, затим Национална агенција безбедности, Комисија за атомску енергију, USIA, а постоје и разни истраживачки центри и институције, као што је Институт за анализу проблема одбране, и институти при

разним универзитетима, као сталне институције или као уговорачи за изразу појединих студија.

Истим пословима се баве и обавештајне службе западноевропских земаља које сарађују с обавештајном службом Сједињених Америчких Држава. У Великој Британији главни орган за прикупљање и систематизацију отворених података из научно-техничке области јесте Секретаријат за научна и индустријска истраживања. О карактеру његовог рада писала је енглеска штампа следеће: „Данас мала група људи која ради у Рицент парку, руководи једном од најефикаснијих обавештајних мрежа на Западу и то потпуно отворено“.

Указом председника Руске Федерације, 1992. године, основан је Руски институт за стратегијска истраживања (РИСИ) као научноистраживачка организација у функцији информативно-аналитичког рада највиших органа законодавне и извршне власти. Сада у институту ради око 70 стручњака, који имају научна звања. Формирање РИСИ и његов значај у систему руских научноистраживачких центара одређени су потребом за комплексном експертном анализом приоритетних проблема (спољнополитички, војни, економски, еколошки и други проблеми безбедности Руске Федерације) у њиховом стратегијском контексту и перспективи, а такође и потребом да се резултати истраживања доведу на ниво прикладан за извођење закључака и препорука. Основни облици делатности РИСИ јесу: 1) научноистраживачки рад, 2) информативно-аналитичко обезбеђење државних организација, 3) разрада и координација наменских програма великих размера за сарадњу између управа, 4) организација и провођење научнопрактичних конференција и округлих столова, међу њима и међународних, о приоритетним темама, и 5) пружање информативних и саветодавних услуга. Осим тога, РИСИ обрађује општа питања националне безбедности, бави се истраживањем проблема развоја међусобних односа Руске Федерације и других земаља, проучава карактер и тенденције глобалних и регионалних војно-политичких и економских процеса, анализира и прогнозира кризне ситуације у појединим земљама и регионима света, и друго. Информациона подршка истраживања заснива се на домаћим и страним документима, статистичким подацима, аналитичким и информативним материјалима. Фонд се комплетира коришћењем различитих извора: из књижних библиотечких фондова и разменом између РИСИ и домаћих и иностраних института и других организација. Ради експертне прораде проблема Институту су на располагању и информације разних управа. У Институту се активно ради на развоју и реализацији концепције аутоматизоване обраде и анализе добијених информација. У свом раду Институт широко користи електронску информацију водећих домаћих и иностраних информационих агенција, етнолошки мониторинг и право-времено спречавање конфликта, који функционише у оквиру међународног пројекта „Регулисање конфликта у постсовјетском простору“, затим интегрисане службе података НАТО-а и других.

Општи подаци из отворених извора тако се систематизују да чине основу за многобројне „обавештајне енциклопедије“, које се стално обнављају и допуњају, сачињене по земљама. Њихове податке користе они који разрађују питања спољне политике и војне стратегије исто колико и они који анализирају обавештајне податке.

Уобличавање резултата активности обавештајне службе

Резултати активности обавештајне службе, односно подаци и информације које обавештајна служба прикупља а аналитика обрађује, добијају прави смисао тек када дођу у руке потрошача, односно корисника, а то су, по правилу, политички, државни и војни чиниоци једне земље који руководе и одређују смернице. То се мора учинити на најбржи начин и прегледно, тако да се свако саопштење може без тешкоћа повезати са проблемима на које се односи. Таквом захтеву није нимало лако удовољити, јер у вези с многим проблемима и питањима постоје велике количине сировог материјала. То су појединачне информације и извештаји, и обавештења и информације које су резултат истраживачког рада аналитичког апарата. Најзад, ту је све оно што је преузето из отворених извора, у облику у којем је објављено или саопштено. Пошиљаоци извештаја често своју информацију означавају као веома важну, па је зато нужно да постоји критеријум на основу којег ће се одређивати приоритет и важност појединих информација, односно области. Коришћење укупног обавештајног материјала може да се подели у неколико категорија. Примарна категорија је временски чинилац, тј. када је информација приспела, који омогућава да се сређују хронолошки. Информације могу да се групишу и систематизују према предметима, тј. областима интересовања, односно основна подела информација обавља се према њиховој садржини.

Пошто су у интересном подручју обавештајне службе бројна и разноврсна питања и проблеми, приликом сређивања материјала обрађивачи се морају придржавати одређеног реда. Тим делом рада мора се централизовано руководити. Апарат, на пример, делује по правилу индивидуално. Њиме се руководи, дају му се упутства итд., а он није у стању да процени вредност свога рада – може нешто да пренагласи или да потцени. Обично се догађа да пренагласи и сам даје приоритет својим извештајима, па тај недостатак може да отклони централизовано руковођење.

Следе анализа, проучавање и сажимање информације у одговарајући облик – извештај, анализу, студију, и слично. Конкретни облици у којима се саопштавају резултати активности обавештајне службе су различити, и варирају од једне до друге обавештајне службе. Међутим, постоје заједнички и општи елементи. Свакако, најважнији је онај који се односи на материјалну суштину, тј. одговор на задатак који је поставио наредбодавац. Како ће он бити саопштен, у којем облику, зависи првенствено од обавештајне службе и начина њеног деловања,

односно од циљева које је себи поставила. Логично је да обавештајне службе великих сила, поготову оних које воде глобалну светску политику, претендују на то да буду обавештене о свему што се дешава не само у посебним регионима него и на целој Земаљској кугли. Због тога оне имају више облика саопштавања резултата. У пракси постоји тзв. текуће информисање, периодично или хитно информисање. Централна обавештајна агенција, по правилу, како се наводи у неким изворима, доставља дневни извештај председнику САД, тзв. *President's Daily Brief*. Принцип којег се придржава обавештајна служба у вези с тим дефинисао је још бивши председник Труман, који је рекао: „Рат нам је дао следећу лекцију: прикупљање обавештајних података мора бити организовано тако да нам информације у разумљивој и простудираној форми морају бити при руци где год и кад год нам затребају, у противном немају никакву вредност“. Осим дневног и недељног билтена, који садрже сирове информације и обавештења подељена у основне групе, у ЦИА израђује се и тзв. извештај о ситуацији. Ти извештаји, како се наводи у литератури, праве се заједничким напорима свих америчких обавештајних служби, односно на основу свих информација које сви поседују о одређеној области или питању. У њима су садржани закључци који се одмах могу донети, а и они до којих се не може одмах доћи. Бивши шеф ЦИА, адмирал Рејборн, у једном интервјуу је дао назив за тај извештај и његову дефиницију: „Коначна национална обавештајна информација“, под којом је подразумевао информацију чија је тачност проверена и која је допуњена анализом свих расположивих извора. Дакле, сви елементи о истој ствари интегрисани су на једном месту. Појам „национално обавештење“ дефинисао је као „информацију или податак који је прикупљен тајним средствима, који је потпуно тачан и ослобођен сваке пристрасности или предрасуда.“ Он је поменуо још једну категорију, односно производ ЦИА – „Преглед националних обавештења“, који садржи основне информације о некој земљи, и то десет пута шире него нека позната енциклопедија, прилагођене за обавештајне потребе. Већина тих података није тајна, јер су то углавном подаци који се односе на привредну статистику, друштвено-политички систем, кратак историјски осврт, транспорт, демографију, и слично. У ЦИА разрађен је поступак рада на „извештају о ситуацији“, који се усаглашава у Обавештајном одбору, којим председава шеф ЦИА, а чланови су шефови ресорних служби.

Највиши степен важности у целокупном аналитичком процесу има рад на обавештајној процени. Она се ради као врхунски производ у областима или у вези с проблемима о којима нема познатих конкретних података, а ипак су нужни одговарајући закључци и процене, на пример, будућег развоја догађаја или предвиђања шта ће се десити у непосредној будућности. За то се ангажује комплетан научноистраживачки и аналитички потенцијал обавештајне службе, који покушава да пружи слику о стварима које се не могу установити на основу конкретних критеријума. У том подручју обавештајна служба често „пада на испиту“, јер то

није наука и не постоје емпиријске методе помоћу којих би се унапред предвидело понашање неке владе или неког појединца. Због грешака у проценама о којима је писала америчка штампа, реорганизовао је ЦИА бивши председник САД Ричард Никсон.

Интересантна је анализа издања обавештајне службе State department – Bureau of Intelligence and Research (BIR) онако како су објављена у књизи *The American Intelligence Community*. Та служба, односно њен информативно-аналитички апарат, израђује следеће извештаје:

1) *дневни извештај* о текућој ситуацији (Current Report) садржи преглед најновијих догађаја са становишта обавештајне службе. На кратким реферисањима шефова појединих одељења те службе извештај се усаглашава, добија свој коначни облик и доставља државном секретару и другим заинтересованим лицима;

2) *обавештајну забелешку* (Intelligence Note), која садржи извештај о неком догађају, ређање неких чињеница, података или тумачења чија је функција да се у потпунијем контексту осветли оно што се стварно догодило или се даје гледиште о очекиваним последицама онога што има значаја и утиче на интерес Сједињених Држава. Забелешке о разним питањима, у суштини, резултат су брзих утисака, те је њихов карактер привремен и ретко се дистрибуирају изван Стејт департамента;

3) *серију истраживачких меморандума* (Series of Research Memoranda), који садрже обраде које настају на основу текућих обавештајних података и обавештајних истраживања. То су свеобухватнији документи, раде се на дужи рок и могу имати и до 200 страница текста, зависно од предмета. У њима се опсежно анализирају друштвени и политички чиниоци који, на пример, обликују резултате избора у некој земљи, или се обрађују историјски и актуелни захтеви неке етничке групе која је подељена између неколико држава и последице таквог чина итд.;

4) *политичке динамичке студије* (Political Dynamic Studies), које су резултат дубоких и свестраних истраживања. Планирају се да помогну сложен и комплексан међуминистарски (међусекретаријатски) програм у праћењу и интегрисању политике САД у односу на одређене државе. Свака студија садржи свеобухватно истраживање једне државе: политичке, друштвене, економске и демографске елементе, и податке и њихову разраду о друштвеним снагама и политичким партијама које су биле на власти и онима које су тренутно на власти, као и о потенцијалним снагама које су у сенци али које имају извесне изгледе да дођу на власт, затим о страним утицајима итд. Такве студије су круна продукције те обавештајне службе и планирају се на дужи временски рок. У изради могу да учествују универзитети, институти и друге установе, са којима се уговара обим научноистраживачког рада и посебне студије које се после уклапају у целину. Друга могућност, која је све чешћа у пракси америчких обавештајних служби, јесте да те научне установе организују истраживање непосредно у земљи за коју су заинтересоване, односно на терену, и за то обезбеђују знатна материјална средства.

Основна издања Руског института за стратегијска истраживања јесу информационо-аналитички материјали у виду научних информација, прегледа, извештаја, експертских оцена и реферата. Међу њима се могу издвојити: обимни информационо-аналитички научноистраживачки радови на планској или уговорној основи, хитни експертски закључци о текућим проблемима, често везани за кризне ситуације, припремљени на захтев највиших органа власти и управљања, и информације и аналитичке оцене припремљене у иницијативном поступку.

На основу наведеног, јасно је да постоји потреба за широким аналитичким радом и у малим обавештајним службама, односно да је аналитика постала интегрални и незаменљиви део и обавештајних служби и службе безбедности. При томе, електронска средства могу да се користе, а могу и да се не користе, као и аутоматизација, која убрзава процес (обрађивачи су пре појаве рачунара морали сатима да траже неки податак, а сада га могу добити за неколико минута). Међутим, не треба се заваравати уверењем да електронске машине могу побољшати квалитет информација и података. Оне могу само из масе података да извуку раније прикупљене и регистроване податке који су потребни за уклапање, консултовање, упоређивање и допуњавање. Уколико су већа техничка достигнућа, која наука и технологија стално унапређују, већи су и захтеви који се постављају стручњацима који опслужују те уређаје, али и аналитичарима. Без њиховог рада и знања била би мала корист од информација и података прикупљених техничким средствима. Квалитет информација и извештаја који настају као производ обавештајних служби увек ће зависити од поузданости извора, али првенствено од вештине аналитичара. Јер, стрпљиви аналитичари имају задатак да материјал разврстају, да га изуче, да поставе различите хипотезе и да, коначно, донесу одговарајуће закључке. У томе им могу помоћи само њихово темељито знање, моћ расуђивања и самостална мисао поузданог, објективног и брижљивог научника.

Пошто обавештајна издања која се дистрибуишу корисницима који се налазе изван обавештајне службе, односно изван службе безбедности, имају одређени утицај, нарочито на доношење одлука, најопаснија је појава предрасуда, које могу да проузрокују више грешака и неодговарајућих одлука него непријатељева дезинформација или интрига. Последњих деценија било је разних пропуста и грешака, смишљених или спонтаних, које су изазивале одговарајуће афере и „чистке“ читавих руководећих гарнитура обавештајних служби. Наиме, политички чиниоци су увек у предности, јер могу лоше мотивисане политичке одлуке да припишу обавештајним службама или грешкама појединих шефова. Изгледа да је још увек актуелан мото контраобавештајне службе: „Највећа беда духа је у томе да се ствари не гледају онакве какве оне заиста јесу, него онако како бисмо ми или шефови желели да оне буду.“

Обавештајна служба ретко добија информације или податке који могу бити интересантни само за једног аналитичара, мада резултати обраде извештаја једног аналитичара могу бити значајни за многе друге,

поготову ако постоји подела рада према областима. Некада је анализа обавештајне информације двојице аналитичара из две на први поглед неповезане области, која садржи корисне податке, целовитија него у случају да су информације анализирали и доносили закључке сваки за своју област посебно. У том случају би сваки од њих изразио само своје гледиште, које одговара уским интересима његове специјалности. Свака аналитичка обрада би увек требало да има предвиђеног корисника, јер ако га нема, рад на обради може да буде губитак времена.

Добијену информацију аналитичар може да користи неколико пута, како би је упоређивао и са новодобијеним информацијама, јер се другачије не може правилно оценити. То је основни захтев у обради информација, пошто свака обавештајна информација треба да буде максимално тачна. То је и основна разлика између новинске и обавештајне информације: новине су преокупираније више тиме да што брже лансирају информацију, а мање да њен садржај буде тачан. Ипак, штампа је један од најпродуктивнијих извора, што није без значаја за аналитику јер постоји могућност поређења. Анализа нове информације безусловно зависи од количине и карактера већ акумулисаних информација и од способности аналитичара да трансформише и асоцира чињенице и утиске.

Стратегијска информација – производ аналитичког метода рада

Ако би се обавештајне информације рангирале према садржини и важности која им се придаје у укупним обавештајним напорима, стратегијска информација би могла да буде на врху одговарајуће скале. Стратегијска информација треба да буде производ стратегијске обавештајне службе ако се полази од тога да је стратегија систем целовитих научних гледања, припремања и вођења рата и усмеравања развоја целокупних одбрамбених потенцијала једне земље. Стратегијска информација, дакле, садржи елементе који могу да узрокују измену формиранних сазнања на стратегијском нивоу, а тиме и непосредну промену политике, односно политичких одлука. У њеном средишту су обрађена значајна питања од чијег решења или убрзавања у једном или другом смеру зависи и крајњи успех (или неуспех) оружаних снага или друштвене политике у целини. За добру, правовремену и са свих аспеката обрађену информацију која има стратегијски значај може се фигуративно рећи да „поплочава пут ка остварењу главног задатка“, односно ка постизању дефинитивног успеха земље која води рат.

Подаци за стратегијску информацију могу да потичу од агентурних извора, као резултат примене разних електронских и других средстава, или из свих осталих извора, и треба да прођу кроз аналитички процес обраде. У оквиру обавештајне организације, аналитички процес води од сређивања све до процењивања података и припреме за врхунски ниво информација – студију или последњи стадијум израде процена. Квалитативни збир података из различитих извора у аналитичком

процесу прераста одговарајући квалитативни производ и због тога је стратегијска информација одраз примене аналитичког метода рада. У америчкој литератури наводи се пример који показује како се једна стратегијска дезинформација може претворити у стратегијски значајну информацију. Реч је о једној ваздухопловној паради у Москви, на којој је, ради дезинформације, приказано много тешких бомбардера, чак бројчано много више него што је америчка обавештајна служба рачунала да их има. Активност бомбардера, тј. вежба летења, била је необично интензивна, срачуната на то да се скрене пажња и створи убеђење да је тежиште ваздухопловне индустрије на производњи тешких бомбардера. Међутим, како наводе Американци, они су предузели детаљну анализу података о производњи другог ваздухопловног материјала и челику потребном за бомбардере, а прикупили су и друге сродне податке. На основу тога, проценили су да није реч о производњи бомбардера, него о покушају стратегијске дезинформације, јер је у међувремену тежиште пребачено на производњу ракета и ракетног материјала, што се доцније показало тачно.

Дакле, обавештајна процена стратегијске обавештајне службе крајњи је производ обавештајне службе у целини и свих њених органа. Њоме се баве најупућенији обавештајци, стручњаци и аналитичари за области и питања која се процењују. Процена је префињен облик обавештајног рада, а обавља се на основу свих прикупљених података, информација које имају стратегијски значај, студија и анализа. Такав пример је *Процена о равнотежи између Истока и Запада од 1970. до 1980. године*, која је рађена у оквиру обавештајног система НАТО-а у септембру 1970. године. На сличан начин израђене су или се и даље раде процене, а један од тимова, којим је руководио ранији помоћник државног секретара и бивши председник Националног обавештајног савета, Џорџ Нај, израдио је више процена за разне ситуације и могуће промене односа снага на простору СФРЈ, посебно у Босни и Херцеговини.

Прилог оценама политичке и војне мисли Димитрија Туцовића

УДК 355.01:929

Проф. др Драган Симеуновић

У време дезидеологизације науке неопходне су нове оцене дела наших значајних мислилаца и политичких делатника како би се са њих скинуле копрене оцене некадашње дневне политике. Дobar пример за то је дело Димитрија Туцовића, који је дуго био „симпатизер албанских националних захтева“ и „критичар српског империјализма“, „пацифиста против сваког рата“, и слично. Међутим, када се у потпуности ишчита његово целокупно дело и пратећа грађа намећу се сасвим другачији закључци.

У раду су садржана нова сазнања о његовим ставовима о рату и миру, пацифизму и служењу војног рока, избегавању војне обавезе, патриотизму, о односу војске према цивилном становништву у рату, о војним и политичким интересима великих сила на Балкану и њиховом „специјалном односу“ према Србији, о „каматном ропству“ малих народа, о праву малих народа на опстанак, о нужности балканских измирења и односа са суседима, о афирмисању националног питања, о традицији лошег одношења европске дипломатије према народима Балкана и стратегији борбе угрожених и поробљених народа.

Обављена научна анализа намеће ауторов суд о актуелности мисли Димитрија Туцовића, који условљавају садашњи исти геополитички положај и слична међународнополитичка ситуација са оном из његовог времена.

Димитрије Туцовић је био организатор, идеолог и теоретичар великог угледа¹ и изван социјалистичког покрета Србије, а од 1908. до погибије, 1914. године, био је његов непосредни вођа (уређивао је и партијске органе „Борбу“ и „Радничке новине“). Својим аутентичним идејама о политичком организовању и синдикалној борби радничке кла-

¹ Димитрија Туцовића, осим идеолошких сабораца, веома су уважавали и многи политички противници, о чему сведочи бројна периодика тога времена. Такође у међународним социјалистичким круговима и листовима његово име остаје незвано за пријатељства и полемике с најугледнијим личностима.

Његова погибија је забележена у бројним листовима широм Европе, често на првим странама, а наводимо и мишљења која су том приликом изrekli неки његови пријатељи.

се, новим односом према сељаштву и, посебно, идејама које су допринеле оживљавању занемареног националног питања, као и неуморним прегалаштвом, учинио је модерним социјалистички покрет Србије, који је афирмисао у европским оквирима.

Временом су многе идеје и поставке Димитрија Туцовића постале само замисли једног времена. Ипак, време садашње и исти геополитички простор не искључују његову мисао као мисао превазиђену у свему и без икакве (актуелно) употребне вредности. Сада веома актуелно звуче његове процене о интересима великих сила на Балкану, о њиховом „специјалном односу“ према Србији, о стално могућим узроцима конфликата на Балкану, као и оцена о Србима као „раскомаданом и поробљеном народу“, размишљања о угњетавању и „каматном ропству“ малих народа, о економском и војном опкољавању Србије, о рату и миру, о стратегији борбе угрожених и поробљених народа, о праву малих народа на опстанак, о понашању социјалистичких партија империјалистичких држава, о лошем односу европске дипломатије према

Лав Троцки у писму Драгиши Лапчевићу, од 14. априла 1915: „Заједно с Вама сам оплакивао нашег драгог пријатеља Димитрија Туцовића, једног од најбољих у нашој социјалистичкој породици“ (В. Лапчевић, Т. Миленковић, *Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата*, Београд, 1979, стр. 51).

Карл Кауцки у листу „Die Neue Zeit“, од 11. децембра 1915: „Међу многобројним крвавим жртвама које је Интернационала поднела на бојним пољима Туцовић је најпознатија и најугледнија жртва. Интернационала ће с чашћу чувати успомену на њега“.

Херман Вендел: „Туцовић је био мозак социјалистичког покрета Србије. Из његове главе је потекла мисао да окупи социјалистичке партије као предуслов уједињења малих балканских држава угрожених од капитализма и империјализма“ (Н. Wendel: *Aus der Welt der Südslawen*, Berlin 1926, стр. 214–215).

Жан Лонге, француски социјалистички посланик и унук Карла Маркса, у листу „L'Humanité“, од 29. јануара 1915: „Не само српски, него цео интернационални социјализам је претрпео тежак губитак смрћу Димитрија Туцовића. Нико као он није припремао балканско измирење за којим данас толико жуде сви наши дипломати.“

Христо Кабакцијев, бугарски десни социјалиста, у писму од 12. јануара 1915, Душану Поповићу: „И поред наших размимоилажења са Туцовићем, ми смо сви били уверени да будућност балканске социјалдемократије зависи од нашег заједничког рада, и у личности Туцовићевој ми смо ценили једног од најталентованијих бораца за социјализам“ (В. Лапчевић, Т. Миленковић, *исто*, стр. 51).

Између два светска рата скоро да није било угледнијег политичког писца или историчара који се није осврнуо на Димитрија Туцовића. Драгољуб Јовановић је, уз прегршт похвала Туцовићу, одбацио тезу да је он био „св теоретичар једне доктрине коју је потпуно израђену нашао у књигама“, оцењујући да је био „живи носилац једног идеала чији корен тоне у дубину националне душе (курзив Д. С.)“ (Драгољуб Јовановић, *Учитељи енергије*, књ. I, Београд, 1940, стр. 56).

Наша послератна научна и публицистичка мисао је посвећивала животу и делу Димитрија Туцовића веома велику пажњу. Из тог периода издвајамо једно раритетно мишљење Мирослава Крлеже: „Димитрија Туцовића сјетио сам се и његове књиге о Албанији и његове тужне смрти, како је остао прегажен као дроњак под точком оног истог механизма против кога се смионо и мужевно борио. У његовој свијетлој појави јавља нам се утјеха да ни на нашим хоризонтима нису још све заставе безнадна пале, и смрт Димитрија Туцовића, као и она модра, тиха, меланхолична агонија Светозара Марковића, догађаји су који стоје као путокази на почетку нашег пута у цивилизацију“ (Мирослав Крлежа, *Двадесет крвавих година и други политички есеји*, Загреб, 1971, стр. 415).

народима Балкана као стилу дуготрајног политичког понашања, о неопходности успостављања потпуне самоуправе на социјалном и националном плану, о нужности балканских измирења и сарадње међу суседима, и, посебно, о нужности сталног афирмисања националног питања, а не само у тренутку угрожености нације.

На Туцовићево бављење националним питањем значајно су утицала два догађаја. Прво, вишемесечни боравак у Немачкој зарад теоријског усавршавања крајем 1907. године, када се посветио изучавању литературе о нацији,² и друго, анексија Босне и Херцеговине 1908. године.

Са великим жаром осудио је анексију као окупацију и од ССДП захтевао да „најодлучније устане против овог варварског акта“,³ а национални идеал, потпуно супротно тадашњем духу западноевропске социјалдемократије, уздигао је међу најузвишеније.⁴ Наглашавао је да социјалдемократски покрет, мада није националан, није анационалан и да „социјалистичка борба не стоји у супротности са здравим и оправданим националним (курзив Д. Т.) тежњама једног народа“. Идеју националног уједињења које не иде на штету других народа везао је за класну борбу и сврстао је у најважније циљеве социјалдемократије, која не сме

² Видети писмо Димитрија Туцовића упућено из Берлина, 30. октобра 1907, Душану Поповићу у Београд, *Сабрана дела*, Београд, књ. 2, 1975, стр. 23.

³ Чланак „Наш протест“, „Радничке новине“, бр. 118, 30. септембар 1908.

⁴ У тексту „Историјски тренутак“, објављеном 25. септембра 1908. у „Радничким новинама“, Димитрије Туцовић се залагао за победу „свију узвишених и културних идеала, рачунајући ту и национални идеал“. У истом тексту пише и следеће: „Ми стојимо пред једним језовитим, варварским призором светске историје: све тежње за слободом, све националне аспирације, све културне претензије једног цивилизованог народа од неколико милиона чланова брутално се негирају једним охолим завојевачким гестом! Један, највећи, најчистији за живот најспособнији део српског народа, Босна и Херцеговина, дефинитивно се цепа од нас осталих, за које је *нераздвојно* спојен интимним везама националне заједнице, културнога јединства, и истовесних традиција, *једноставне* историје! Ово је *черечење* српске нације! Капиталистички дивљак кида са живог тела једног народа његов најбољи и највећи део и дере га! Аустроугарска аждаја увлачи неповратно у своју утробу неколико милиона људи! У XX веку гутају се народи баш као и у примитивној и суровој историјској прошлости. Како изгледа и како се може закључити према свим околностима, Аустроугарска не врши овај акт варварства на своју руку, по своме њефу, изненађујући и љутећи велике силе. Она не би могла рескирати да дође у сукоб са осталим потписницима Берлинског уговора; она тај уговор може газити само са одобрењем њиховим. Анексија Босне и Херцеговине зацело је само исплата таквог рачуна који су међу собом склопили велики европски разбојници. Продаване су и трамљаване коже ситних нација: Аустро-угарска је добила српску. Одговорност за ово бацање српског народа под копите завојевачких коња носе појединачно: и 'православна' и 'братска нам' Русија, и 'узвишена земља' *човекових права*: Француска, и 'мирољубива и цивилизована' Гледстонова Енглеска и херој националног јединства и независности: Гарибалдијева Италија!“. Залажући се за „једну величанствену националну дефанзиву“, Туцовић констатује да је „моменат критичан“. Дируло се у животни нерв целог једног народа. Он је, против своје воље, стављен у положај нужне одбране. Изгледа, међутим, да величини момента није дорасла генерација. „Народ који је доведен у положај нужне одбране има врло мало и материјалних и моралних средстава за одбрану“, а кривца за недавање потпоре отпору српског народа у БиХ налази у политичким партијама Србије, пре свега онима које су биле на власти (курзив – Д. Т.).

никад да ради на штету, већ увек у корист националних права која ће омогућити „културно и срећно развијање свију нација“.⁵

Сада профетски звучи Туцовићево предвиђање, изречено на митингу у Београду 28. септембра 1908. поводом анексије, да „анексија Босне и Херцеговине није стабилисање, учвршћивање односа на Балкану и гаранција мира; она, тек, значи почетак једнога од најнемирнијих периода на овоме Полуострву“.⁶ На истом митингу је најавио да ће се ССДП „заузети код осталих јевропских братских социјалистичких партија да се дигну за *право српског народа*“ (курзив Д.С.).⁷ Тиме је са њима започео више борбу него сарадњу и дијалог о националном питању и, нарочито, о анексији Босне и Херцеговине.

Туцовић је један од састављача и потписника меморандума о Босни и Херцеговини који је упућен Интернационалном бироу и социјалдемократским партијама Аустрије, Угарске, Чешке и Хрватске. Подршка аустроугарских социјалиста поступака њихове владе у случају Босне и Херцеговине и избегавање хрватских социјалдемократа да, и поред многих обећања, потпишу Меморандум мотивисале су Туцовића да развије тезу о партијама великих и малих држава и њиховом неравноправном односу. Партије великих држава гледају на свет кроз национално-државне наочари, па је од њих могуће очекивати да подрже и сва друга зла својих држава против других народа и држава, укључујући и Србију, уколико процене да је то у њиховом националном интересу. Зато, сматра Туцовић, и партије малих нација и малих држава имају право и дужност да штите своје угрожене колективитете, када већ велике партије занемарују принципе интернационализма. Њихово право на то напросто произилази већ из права на опстанак јединке и нације као основног људског права. Тај партијски антагонизам је, према Димитрију Туцовићу, само израз једног цивилизацијски шире лоцираног антагонизма између великих и малих народа, односно великих и малих држава. Такво учење одудара од класичног марксистичког става о антагонизму класа буржуја и пролетера као најбитнијем, будући да Туцовић оба антагонизма сматра једнако важним.

⁵ „Историјски тренутак“, „Радничке новине“, 25. септембар 1908.

⁶ Објављено у чланку „*Наш протест*“, „Радничке новине“, 30. септембар 1908.

⁷ У „Меморандуму о политичком положају радничког покрета у БиХ“, од 8. августа 1908, Туцовић анексију види као чин претварања народа БиХ у „новог роба“ Аустроугарске, а народ БиХ одређује као Србе – православне вероисповести и католике. У њему оптужује аустроугарску власт да је српски народ у БиХ „изоловала од његових слободних сународника у Црној Гори и Србији, као и од полуслободних у Далмацији, Хрватској и Славонији“, да је завадила народ у БиХ тако што је подстакла религиозни антагонизам и клерикализам, да је створила марионетску владу која је сузбијала сваки покрет за националну и политичку слободу („Сваки покрет за политичким правима, ма он потицао и од пролетаријата, тзв. босанска влада је угушивала на најбезобзирнији начин и то под изговором да он гаји „*великосрпске тежње*“ (курзив Д. Т.). У истом тексту оштро критикује „аустројске и угарске другове“ чији се чланци у социјалистичким листовима не разликују много „од тенденциозних и лажних информација буржоаске аустроугарске штампе о стању у БиХ“, а посебно оштро „друга Бернштајна“ због „стварања уверења које је у чланцима о колонијалном питању у погледу Босне изнео, а које ниуколико не одговара стварности (курзив Д. С.)“ (опширније: Д. Туцовић, *Сабрана дела*, књ. 2, стр. 218–223).

Спас малих народа је у преузимању иницијативе, у демократизацији одлучивања о својој свеукупној судбини и у природној упућености на заједништво равноправних нација, које не би спутало слободни развитак ни једне од њих. Према томе, Туцовић је захтевао „да сам народ у Босни и Херцеговини путем плебисцита реши о даљој судбини својој и своје отаџбине. Нико нема никаква права да му се незван намеће за татора“,⁸ називајући анексију „актом насиља, актом заробљавања“.⁹

Прва директна критика коју је разочарани Туцовић¹⁰ упутио социјалдемократима завојевачких држава због њиховог опортуног држања била је да они „заступају право завојевања културних народа некултурнијим народима“ и да стога не могу бити хуманисти и истински социјалисти. Полемика коју је од тада па до смрти водио с аустромарксистима и Карлом Кауцким о националом питању (које они свде на питање културне аутономије) има богату хронику – од конгресних дебата до новинске и личне преписке. Због тих полемика међународни углед Димитрија Туцовића стално је растао, па су Карл Ренер, Ото Бауер и остали аустромарксисте, барем официјелно, остајали све усамљенији у међународним социјалдемократским телима по питању анексије. Да је Туцовићева теза о национало-државним наочарима државних партија, и поред формалне подршке коју је тешком муком задобио, ипак била исправна потврђује и понашање тих странака пред сам Први светски рат, када су подржале империјалистичке амбиције својих влада, слично као и у садашње време у „случају“ грађанског рата на тлу претходне Југославије.

Туцовићева борба против непринципијелности међународних институција и двоструких критеријума приликом оцењивања поступака великих и малих још увек је актуелна, нарочито његов ангажман против парадокса да се мали народи који су угрожени, у случају отпора, проглашавају „рушиоцима светског мира“. Такође, актуелно звучи његов захтев за солидарношћу с угроженим и поробљеним малим народима, као и порука народу Босне и Херцеговине поводом анексије: „Са свима онима који пате, па били они у Србији, у Босни и Херцеговини, у Македонији, у Аустро-Угарској... ја сам нераздвајно заједно до последњег часа свога живота. Ваша туга мој је бол, ваша неправда – моја је несрећа. Док ви не победите ја сам роб“.¹¹

Из бројних Туцовићевих реченица извиру тежња за уједињењем српске нације и гнев што је „анексија Босне и Херцеговине... разбила

⁸ Чланак „Наша реч“, „Радничке новине“, бр. 116, 26. септембра 1908 (уочавајући турску спрегу Ватикана и „германског милитаризма“ која наткриљује БиХ, Туцовић у чланку „Наша реч“ каже: „ми нећемо римске језуите који деморалишу патријархалну чистоту српског народа у БиХ, ми се грозимо од милитаристичке и реакционарне најезде званичне Аустро-Угарске.“)

⁹ Исто.

¹⁰ Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 2, стр. 54 (коментаришући одговор уредника листа „Vorwärts“ Туцовић каже: „... тако држање социјалистичког органа ми је прилично тешко пало“).

¹¹ Наведено према монографији Николе М. Поповића, *Димитрије Туцовић, његов живот и рад*, Издавачка књижара „Скерлић“, Београд, 1934, стр. 201.

као гвозденим маљем најлепше националне наде“.¹² Притом, он се дистанцира од мишљења власти, исмејавајући њену „илузију да ће 'праведна' Европа кад-тад поправити своју погрешку, учињену на Берлинском конгресу“.¹³ О, већ по искрености, различитом односу српских социјалиста и српских власти према националном питању Туцовић говори с горчином – „докле се старо и младо кроз штампу и школу, побожни народ са црквених предикаоница, као и војници у касарнама упућују да никада не престану мислити на освету Босне“, дотле се владајући „маскирају националним идеалима једнога раскомаданог и поробљенога народа“¹⁴ и „националне интересе идентификују са својим класним интересима“.¹⁵

Његово залагање за искрени патриотизам и снагу личног примера у условима угрожености српског националног бића изражено је и када је устао против избегавања војне обавезе као тобожњег пацифизма, иза чега се, сматрао је, најчешће крије баналан кукавичлук и непатриотизам, а ако он има идеолошку основу, онда је она углавном „обична анархистичка бесмислица“, али и онда када сам даје пример. У једном од последњих писама оцу, 4. августа 1914, писао је: „Нашим поколењима је суђено да претуре преко главе крупне догађаје. Идемо да видимо како ће се они завршити. Што се мене тиче ... нећу ни сада, као што нисам никада, ни помишљати да се склањам од судбине која прати цео народ“.¹⁶ Туцовић је осудио као непатриотски чин и колебљиво држање српских власти када је брзо требало пружити неопходну помоћ народу Босне и Херцеговине, у „одсудном моменту када је у питању опстанак целе нације“.¹⁷ На основу наведеног не би требало изводити закључке о Туцовићевој оријентацији на рат. Напротив, он је велики противник свих ратова, сем одбрамбених. Чак и у случају анексије није био за то да Србија објави рат, већ за испомагање герилског ослободилачког рата који би водио народ Босне и Херцеговине против аустроугарских окупатора. У тим околностима, сматрао је, једино је „герилски рат јемство за ослобођење нације“¹⁸ и за очување извојеваних слобода.

Тежећи да Србија избегне рат, настојао је да објасни социјалдемократским партијама Европе и, нарочито, Балкана прилике на „трусном полуострву“. Проучавао је геополитички положај Србије и разноврсне

¹² Д. Туцовић: *Изабрани списи*, књ. II, стр. 185.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, стр. 207.

¹⁵ Д. Туцовић: исто, књ. I, стр. 7.

¹⁶ Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 8, стр. 339.

¹⁷ „Патриотизам власника“, „Радничке новине“, бр. 127, 27. септембар 1908 („Доведен у овако очајан и безизлазан положај, српски народ може наћи помоћ једино у самом себи. Ако је и то могућно, спас од ове националне катастрофе пред чијим безданом данас стојимо јесте једино у народноме отпору, у општој народној побуни, у револуцији. Нота српске владе рекла је исто то на посредан начин. Она је потврдила немоћ официјелне Србије. Она је казала: и поред свих својих органа физичке силе и притиска, и поред све своје стајаће војске, ми смо немоћни да бранимо своје право, своју националну егзистенцију, свој живот!“ – курзив – Д. Т.).

¹⁸ Став поводом анексије БиХ заузет на конференцији главне партијске управе, Контролне комисије, Главног радничког савеза и виђенијих радника, одржаној 24. септембра 1908 (*Сабрана дела*, књ. 2, стр. 257).

релације балканских држава с великим силама да би закључио да „Балкан представља перманентну ратну опасност, непресушни извор заплета и борбе“,¹⁹ али не толико кривицом његових народа, колико услед империјалистичких аспирација великих да увек нападају оно што је мање и слабије, а потом угњетене обележе као „рушиоце светског мира“,²⁰ Сматрајући да је трагедија Балкана у његовој расцепканости и неслози, Туцовић је захтевао да се барем све балканске социјалдемократске партије уједине у „принципијелној и енергичној борби без концесија, против колонијалне и завојевачке политике капиталистичких држава које по Балкану муте“.²¹

Мада није штедео ниједну од тадашњих великих сила, његова пажња је преваходно била усредсређена на „германску опасност“²² као главног аспиранта на Балкану, јер је она та која „гази право нације на постојање, она на Балкану ствара ненормално стање које је опасност за културу, за светски мир“.²³ У бројним радовима указивао је да се „нечујно али постојано на Балкану врши процес продирања капиталистичких држава Европе, у првом реду Аустро-Угарске... За економским продирањем иду политички кораци, дипломатија, интриге, интервенције, поткупљивања и сва друга небирана средства која иду на руку појачавању политичког утицаја и територијалном завојевању“.²⁴

Услед уочавања све већих тензија између Србије и Аустро-Угарске, наслућивао је ратни сукоб, али се и поред тога залагао за потпуну спољнополитичку независност Србије. Сваку зависност, сматрао је, велике силе користе за подгревање размирица малих народа, пре свега око граница. Изазивање сваког новог сукоба у којем једна страна, уз помоћ неке велике силе, проширује своје границе у условима балканског етничког композитума, обично на штету суседних народа, директно је у функцији одржања балканске неслоге и користи само завојевачима. Недозвољавање да балкански народи сами реше своје проблеме, пре свега своје национално питање, без уплитања туђина, јесте главни ослон зависности балканских народа од великих сила, сматрао је Туцовић. Ипак, чврсто је веровао да ће доћи време када ће и српском народу, као и другим потлаченим народима Балкана, морати да се „склоне с пута вештачки створене границе – разлике и противности“.²⁵

Актуелно звуче и његове оцене о безобзирности великих сила у њиховом настојању да остваре интересе големим силама, стављајући мале државе и мале народе у позицију ловине. Уколико неки мали народ „упадне у замке завојевачке капиталистичке политике онда“, каже Туцовић, „сваки његов покрет, ма колико био природан и оправдан,

¹⁹ Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 3, стр. 528.

²⁰ *Исто*, стр. 529.

²¹ Д. Туцовић, *Исто*.

²² На пример чланак „Германска опасност“, „Борба“, књ. I, бр. 5, 1. марта 1910, стр. 169–175, као и *Сабрана дела*, књ. 3, стр. 162–171.

²³ „Наша реч“, *исто*.

²⁴ Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 14.

²⁵ Д. Туцовић: *Изабрани списи*, књ. II, стр. 53.

постаје предмет међународне политике“. Малим народима и државама Балкана само преостаје или да стално избегавају замке, или да постану јачи и респектабилнији тако што ће се сложити и ујединити.

Туцовићева идеја о слози и разноврсним формама удруживања балканских народа једна је од идеја о којима савремени Балкан поново размишља. Туцовић је написао импресиван број текстова о нужности повезивања балканских држава и није остао само на речима. Наиме, под његовим вођством српска социјалдемократија је започела акцију за превазилажење антагонизама између балканских народа и држава ради стварања економске и политичке заједнице. У почетку је заговарана конфедерација, а касније све више федерација. Балканска заједница је замишљана као привредна и политичка целина, способна да се одупре империјалистичким настрјајима Западне Европе. Да би се то постигло требало је ојачати све нити које традиционално везују балканске народе, али и пресећи са туђинима оне које их гуше. Зато, „не може бити ни речи о каквом балканском савезу под вођством Турске“.²⁶ У полемици са западноевропском јавношћу Димитрије Туцовић је одбацио и тврдње да у „тим покретима и тежњама гледамо прст панславизма“. Напросто, „све јасније се осећа да на југоистоку Европе мора да се мења ред ствари који је створен по туђим мерама и туђим плановима и да та тежња за променом налази свога носиоца у све ширим народним масама... За нас је пре свега јасно да народи на југоистоку Европе и народи и државице на Балкану, чије су тежње истоветне а супротне капиталистичкој политици свих европских великих држава, морају тражити помоћ не у својим природним непријатељима (дакле, од европских великих држава), већ у међусобном зближавању, споразумевању и сједињавању снага ради слободног, независног заједничког живота“.²⁷

Једини спас од апетита великих, сматрао је, јесте удруживање у савез који би свим чланицама гарантовао националну индивидуалност и слободу, при чему би свака од њих морала да испуни услов да у њој „у пуној мери влада слога и демократија, да народи управљају својом судбином а не њихови владари и капиталисти“.²⁸

Веома слично Цвијићу, Туцовић није признавао постојање македонске нације. Заступао је тезу о Македонији као посебној територији на којој су настањени припадници нација суседних држава, који, сви заједно, чине флотантну масу. Нико тачније од Димитрија Туцовића није у том времену проценио да ће „од политичке судбине зависити национална будућност македонског становништва“.²⁹

Чест разлог полемика на простору претходне Југославије у последњој деценији јесте Туцовићев однос према Албанији и Албанцима. Те полемике, махом оптерећене дневно-политичким интересом и неретко страстима, створиле су замућену слику о Туцовићевој идеји равноправ-

²⁶ Мишљење Д. Туцовића објављено у листу „Vorwärts“, бр. 186/1909.

²⁷ Д. Туцовић, *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 526.

²⁸ Уводник у „Радничким новинама“, 12. октобар 1911.

²⁹ „Радничке новине“, од 2. јуна 1914.

ности народа и балканског уједињења. Створен је утисак да је он имао некакве посебне симпатије за Албанце, нудио им Косово, и слично. Брижљива анализа његових текстова показује да је он будућност Албаније видео такође у федерацији балканских држава – „у том савезу има једно место и за Арнауте“.³⁰ Нема ни говора о некаквом нуђењу Косова, а што се тиче излива симпатија према Албанцима, оне би се, у крајњем, могле прилично натегнуто препознати у неколико сажаљивих описа ратних операција српске војске³¹ (у многим сличним је и сам Туцовић учествовао), у којима је било репресалија не само над албанским ратницима него (у једном детаљно описаном случају) и над цивилним живљем, што је, иначе, грех својствен сваком рату и могућ свакој страни у сукобу. Уосталом, он назива и „нападе наоружаних Арнаута на разоружане становнике српских села у старој Србији варварским“,³² узроке исељавања Срба са Косова налази у „продирању Арбанаса на Исток, у Стару Србију и Македонију“,³³ што је омогућило стварање „познатог арнаутског појаса који је врло вероватно могао бити један од узрока што наша народна револуција 1804. није отишла даље на југ“,³⁴ а у настојању да задржи објективност и интернационални дух у својим разматрањима, не штеди ни припаднике војски других народа у случају лошег односа према цивилном становништву. Тако каже: „Црногорци у пљачки превазилазе све“³⁵ и, доцније, у чланку „Црногорски бес“: „Као изгладнели вуци Црногорци су јуришали на све што се може: поплачкали су куће, дућане, торове, амбарове, све где се год што имало да запљачка. А када су своје земљиште опустошили и јадне нове поданике књажеве оставили голе као прст, почели су прелазити у пљачку села на нашој српској (курзив Д. С.) страни“.³⁶

О некаквој наводној Туцовићевој наклоности за Албанце треба размишљати након читања његових текстова у којима наглашава њихову суровост, примитивизам и склоност ка пљачки,³⁷ одбацујући сваку могућност поређења ослободилачке борбе српског народа са борбом побуњених албанских племена против Турака.³⁸ Разлоге за албанску побуну првенствено је налазио у следећим њиховим навикама: непослушности свакој државној власти, избегавању пореза и других дажбина, као и војне обавезе и сталном изналажењу модуса за превласт над хришћанским становништвом.³⁹ Ниједанпут у свом опусу Туцовић није

³⁰ „Албанско питање“, „Борба“, 1/145, 1910.

³¹ Д. Туцовић: „Крвна освета солдатеске“ у: *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 160–164.

³² „Албанско питање“, исто.

³³ Д. Туцовић: *Арбанаска писма*, *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 179.

³⁴ Исто, стр. 181.

³⁵ Исто, стр. 194, и чланак „Из једног граничног гарнизона“, исто, стр. 210.

³⁶ „Радничке новине“, 22. новембар 1913 (у наставку тога дела чланка Туцовић чак предлаже: „Према овим нашим новим суседима, за које се београдска буржоаска штампа залаже да добију све што траже, Србији је потребно у интересу граничног становништва да има бар толико исто непрелазну границу као и према Албанији!“).

³⁷ „Клање по Турској“, „Радничке новине“, 3. новембар 1909, и *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 185.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

употребио израз албанска нација, већ племе или народ, а и када је говорио о албанском народу означавао га је као неисторијски,⁴⁰ што је био, и дуго остао, својеврстан идеолошки јерес. Такође, ниједанпут није употребио израз српски империјализам. То му је први пут, „са најбољом намером“, приписао Милован Ђилас, а доцније и „великоалбански полемичари“ почетком осамдесетих година. У ствари, он је критиковао политику српске државе и владе као завојевачку политику српске буржоазије, како пише и у поднаслову његове књиге *Србија и Арбанија*, и то, ако је у питању намера Србије да преко Албаније изађе на море, не само као завојевачку него и као национално неуспешну политику. Он уопште није спорио потребу Србије да изађе на море, већ је сматрао да су много повољније варијанте тог изласка преко Црне Горе или Солуна. Та критика, која је између осталог заснивана на похвали Гарашиновог начертанија,⁴¹ значајан је део његове исцрпне критике два Пашићева пораза, који су, по Туцовићу, нанели непроцењиву штету српском народу. Наиме, он је сматрао да је због Брегалничке битке Солун незаслужено припао Грцима, а не Србима или Бугарима, и да је због неуспешног војног похода Албанија гурнута у наручје Италији и Аустро-Угарској. Српску владу критиковао је не само зато што није изашла на море преко Црне Горе, настањене српским живљем, него и зато што није покушала природно уједињење српског народа превазилажењем династичких сукоба између Србије и Црне Горе. „Напад на Арнауте ствара нам једну несрећу, копа јаз између два народа, који су чак у извесним крајевима и измешани врло јако, изазива непријатељство које ће нас врло скупо коштати“,⁴² говорио је, верујући да су та два народа „могли братски живети, наслањати се један на другога и заједнички се борити од заједничке опасности“.⁴³ Укратко, Албанце је требало придобити за суживот милом, а не походити силом, да би користи по Србију и мир на Балкану биле стварно велике, а штете никакве.

И многе Туцовићеве идеје могу се сматрати још увек актуелним. На пример, он се залагао за ширење политичке културе, али и културе уопште, како би народ лакше могао да појми да су „политичке установе, парламент, штампа... средства, а не циљ“⁴⁴ политичке борбе. Борио се за превазилажење својеврсне политичке традиције која се у Србији испољавала обавезно у „борби која је вођена око тога ко ће владати народом, али без учешћа народа“.⁴⁵ Та ружна и по народ штетна традиција породила је и јавни обичај уношења приватних интереса политичара у парламент и њиховог представљања и прокламовања као националних интереса. Зато је „борба опозиционе и владајуће буржоа-

⁴⁰ У чланку „Криза у Турској“ Туцовић објашњава како се кроз албанске устанке „врши и убрзава процес разитка албанског племена од неисторијског у историјски народ“ (*Сабрана дела*, књ. 6, стр. 473).

⁴¹ Д. Туцовић, *Сабрана дела*, књ. 7, стр. 210.

⁴² „Радничке новине“, бр. 26, 27. фебруар – 1. март 1913.

⁴³ *Исто*.

⁴⁴ Д. Туцовић, *Изабрани списи*, књ. II, стр. 200.

⁴⁵ *Исто*, стр. 267.

зије, која је Скупштину скандалима оскрнавила а опструкцијом онеспособила за рад, била – у ствари, борба различитих компанија за експлоатацију приватну и јавну, на крупно и ситно“.⁴⁶

Залагао се и за „пуну самоуправу“⁴⁷ српског народа као његовом слободарском духу примерен облик поступног самоослобађања, и за што оригиналнију мисао, примерену специфичним друштвеним условима. Зато је стално упозоравао да је у „марксистичку литературу и доктринарну агитацију ред прилити мало уља, исцеђена из воћа што под нашим поднебљем успева“.⁴⁸ Такође, значајно је и актуелно његово залагање за нешто што је још увек ретко и страним политичким вођама – за развијање не само науке марксизма, што се могло очекивати, него за развијање науке уопште неговањем критичне научне мисли, без које нема прогресивног преображаја друштва.

Очигледно, актуелност Туцовићеве мисли заслужује већу пажњу од оне која јој се сада посвећује. Иако његова мисао нема тако често дубину и оригиналност попут мисли Светозара Марковића или Мите Ценића, Димитрије Туцовић неспорно спада међу наше веома значајне политичке мислиоце. Актуелност његове мисли зато није ситуирана само на истом геополитичком положају и сличној међународној политичкој ситуацији у којој се налазила ондашња, односно налази садашња Србија, него и у његовој несумњивој способности бриљантног анализирања и тачне процене наше ситуације, која траје од времена његовог до времена нашег.

⁴⁶ Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 2, стр. 450 (Извештај Управе ССДС о раду од 15. априла 1908. до 17. маја 1909).

⁴⁷ Д. Туцовић, „Пази ком ћеш веровати“, *Сабрана дела*, књ. 2, стр. 150.

⁴⁸ Д. Туцовић, *исто*, стр. 179.

Др *Смиљана Ђуровић*

У чланку се филозофско-историјски разматрају, са Броделовог становишта, потребе историјских истраживања као „сталног сусретања прошлости и садашњости“ и поставка да „Историја није ништа друго до стално испитивање минулих времена у име проблема и радозналости – па чак и забринутости и стрепњи – садашњег времена у којем живимо и које нас опседа.“ У средишту разматрања је Теслина космичка и механистичка теорија и њене импликације у фундаменте модерне цивилизације, која је отпочела с америчком „пламтећом“ технолошком револуцијом, чији је он био један од стубова, а која се дешавала крајем 19. и почетком 20. века на простору Северне Америке, да би се проширила и на друге делове света. Теслина теорија наизменичних струја, чији резултат је његов чувени мотор, који је покренуо пирамиду савремене цивилизације – хидроцентралу на Нијагариним водопадима, преобразила је живот људи на Земљи.

Анализирају се неки елементи Теслине теорије о „повећању људске енергије“ наведени у чувеном чланку, објављеном 1900. године, после тајанствених и најинтересантнијих његових истраживања у Колорадо Спрингсу са струјама високе фреквенције. Посебно, тврдња да оно што успорава људску енергију у савременом добу јесте „организовано ратовање“, а дају се и Теслини предлози за успостављање мира. То је интересно, јер се неке појаве у историји с краја 20. века у потезима великих сила, ослањају не само на многобројне техничке проналаске овог генија, него и препознају у њиховој идеологији и филозофији живота, до заговарања за еколошку идеологију као планетарну идеологију, једну државу и један центар моћи.

Крајем 19. и почетком 20. века Америку је захватила чувена „пламтећа“ технолошка револуција, која се после проширила и на Европу и захватила цео свет, допирући тек сада до неких најудаљенијих и најзабаченијих крајева Планете, сада већ моделирана као информацијска цивилизација. Једна од централних личности тих историјских догађања је инжењер Никола Тесла, Србин из Лике, који је 1889. постао грађанин Сједињених Америчких Држава.¹ Никола Тесла је стигао у Америку у време једног од великих имиграционих таласа који су заплускивали ту „земљу обећања“, првенствено у то време из Европе,²

¹ Н. Тесла, *Преписка са родбином*, Београд, 1993.

² Инжењер Никола Тесла је стигао у Америку 1884, где је прво радио код Едисона у Њујорку. У Њујорку 1887. патентирао је асинхроне моторе и пренос електричне енергије, као и генераторе и трансформаторе вишефазних струја. Н. Тесла, *Радови из области електроенергетике*, Дела Николе Тесле, Београд, 1988.

као што су Европејци у послеколумбијанско време и утемељили америчку цивилизацију, етнички и расно, од Колумба, најкомплекснијих друштвених ентитета на планети Земљи.³

Космичка теорија Николе Тесле садржи индикацију живота као феномена, човека као појаве, народа и природно-историјских закона који владају на планети Земљи као стратификације природно-историјске позиције човека – човечанства у космичком окружењу. Само то је већ одредило да многи делови Теслине теорије савременицима делују као фантазија, па се тек сада назире да ће бити реалност будућности – будуће историје, са којом ће се човек тек суочити, а сада почиње да се јасније сусреће. Пажљиве анализе онога што се дешава са тзв. новим светским поретком и „партнерством за мир“, у оквирима светске историје крајем 20. века, показују да су елементи Теслине технолошке мисли умногоме уграђени у нову планетарну политику, економски систем и идеологију индустријски најмоћнијих држава света као спознаја перспектива историје будућности цивилизације када је реч о проблему енергије, али и многих технолошких решења за побољшање људског живота на Земљи и „повећање људске енергије“, тј. побољшање услова живота. Тесла је присутан и у еколошкој идеологији, веома популарној на Земљи и заживелој већ и на нивоу Уједињених нација. Међутим, метод којим суперсиле спроводе Теслине технолошке идеје предмет је посебног изучавања политичке историје. Наиме, суштина Теслине технолошке мисли је космичка теорија, али и могућа човекова филозофија „живота“ у Космосу, равна по својим утемељењима за будућност Аристотеловој античког времена, када се више знало само о најужем Средоземљу, а обриси познатог света сводили су се на пипање по мраку источно, јужно и северно од познатих граница копна и мора. То тамно окружење Непознатог имало је за античког човека значење тамног окружења Непознатог које сада људски ум пипа по просторима најближег Космоса, где је Сунчев систем наше Средоземље, летови у Космос пловидбе античких лађа за „златним руном“, а лет на Месец раван историјском догађају прокопавања Суецког канала, које Бродел у *Медитерану* означава као догађај који је заправо означио крај Средоземља.⁴

Фернан Бродел, професионално признат за највећег историчара света 20. века (умро у Паризу 1985), овако је објаснио своје намере које је имао при писању *Медитерана*, свог најважнијег историјског дела: „Оно што смо хтели да призовемо, то је стално сусретање прошлости и садашњости, тај прелаз који се понавља из једног у друго попут реситала што га воде два чиста гласа. Ако тај дијалог, са својим проблемима који у одзиву исходе један из других води ову књигу значи да смо успели у нашем покушају. Или у нашој намери. Историја није ништа друго до стално испитивање минулих времена у име проблема и

³ Потенцирамо термине „планета“ и „планета Земља“, јер је суштина филозофско-историјског схватања Николе Тесле управо његова космичка теорија.

⁴ Ф. Бродел, *Медитеран*, Београд, 1995, стр. 131.

радозналости – па чак забринутости и стрепњи – садашњег времена у којем живимо и које нас опседа. Више но иједан свет људи, Средоземље то стално доказује причом о себи непрестано се оживљавајући. Свакако из задовољства, но ништа мање из нужности. Оно што је једном било испуњава услов да буде“.⁵

Бродел каже да је, док је оживљавао и покушавао да схвати развој и законе историје Средоземља, био „изван времена“. Не ради се, међутим, о вулгаризованој историјској дистанци, већ управо о ономе што је назначио у наслову један од писаца о Тесли – да је био човек „ван времена“.⁶ И у Теслином најдубљем методолошком понирању у дубине закона и Историју Природе, а тим и у феномен човека у Космосу, тј. феномен живота, ради се о Броделовом „сталном сусретању прошлости и садашњости“, забринутости, стрепњи и радозналости садашњег времена, који опседају човека. Својим открићима у области технолошке теорије и конкретним открићима нових метода за добијање енергије Тесла је отворио земаљској цивилизацији најшира врата за комуникацију с Природом Космоса и разумевање закона који њиме владају, а тиме и с Човеком на Земљи и људском цивилизацијом. „Ко год жели да у потпуности схвати величину нашег доба треба да проучи историју електрицитетa“, почетна је реченица његовог чланка „Чудесни свет којег ће створити електрицитет“.⁷

Теслини проналасци

Помоћу велике америчке компаније Вестингхауз, Теслине идеје у области електрицитетa су преобразиле свет, посебно идеја о индуктивном мотору на наизменичну струју, на коју је дошао још 1882. године, док је радио у Будимпешти као млад електроинжењер у Централној телеграфској служби мађарске владе. Теслине идеје су уграђене у цео савремени технолошки прогрес човечанства и развој електротехнике и енергетике, у област телекомуникација и преноса обавештења, од радија до телевизије; затим, ту су радарни, електрични рачунари и гигантски акцелератори. Експериментално је производио земљотресе, оставио је цртеже авиона сличних хеликоптерима, произвео је плазму-пламен, који је описао као „ватру која није трошила материју па чак ни хемијску реакцију“, нацрте свемирских бродова, аутомобиле на четири точка с млазним погоном итд. Тесла је говорио о струјама које ће пролазити кроз стратосферу и толико осветљавати небо да ће ноћ претворити у дан, и хтео је да сагради таква постројења на Азорима и Бермудима.⁸ Имао је идеју да ноћу, ради безбедног саобраћаја, осветли океан. Године 1916. први пут је оспорио Ајнштајнову теорију релативитета сопственим космичким теоријама, сам је радио на теорији Универ-

⁵ Исто, стр. 9.

⁶ М. Чејни, *Тесла човек изван времена*, Београд, 1989.

⁷ Н. Тесла, *Чудесни свет којег ће створити електрицитет*, Теслини чудесни свет електрицитетa, Београд, 1984, стр. 13.

⁸ Никола Тесла, *Чланци*, књ. I, Београд, 1995.

зума и дуго је најављивао своју динамичку теорију гравитације. Заговарао је Њутнову теорију, тврдио је да у материји нема енергије осим оне која се добија из окружења, што се строго односи на молекуле, атоме и највећа небеска тела. У савременој цивилизацији Теслине идеје су остварене, или присутне свуда око нас као дилеме будућности.

Тесла је тврдио да се енергија може добити у сваком кутку свемира, и да је пуко питање времена када ће човек успети да прикључи своје машине на сама кола природе. Он је засновао теорију космичких зрака, а његова предавања су утицала на откриће радиоактивности. Теслина лампа с угљеним дугметом, која је претходила разбијању атома, и са којом је извео експеримент на Колумбија универзитету 20. маја 1991, садржала је такође концепт електронског микроскопа, иако се званично сматра да га је 1939. године развио Владимир Р. Зворкин. Тек после Теслине смрти, Врховни суд САД донео је пресуду да је Никола Тесла открио радио, а не Маркони, како још увек пише у многим уџбеницима. Тесла је обављао и сензационалне експерименте у вези са бежичном телеграфијом и телефонијом на чувеном торњу од метала израђеном на Лонг Ајланду. Он је пионир и у области развијања транзистора, али су Нобелову награду за то добили 1956. године други (Ц. Бардин, В. Х. Бретејн и В. Б. Сокли),⁹ као што је био случај и са многим другим његовим изумима. Проналазачи модерне компјутерске технологије у другој половини 20. века били су изненађени када су, тражећи патенте, пронашли већ регистрована Теслина основна открића.

Говорећи на свечаности поводом обележавања дана пуштања у рад хидроцентрале на Нијагариним водопадима у Америци, која је одржана 12. јануара 1897. у Електро клубу у Бафалу, Никола Тесла је, између осталог, казао: „Имамо много споменика прошлих времена, имамо дворце и палате, храмове Грчке и катедрале хришћанског света. У њима је оверодостојена снага људи, величина нације, љубав према уметности и преданости религији. Овај споменик на Нијагари, пак, има нешто своје особено, у већем складу са нашим данашњим мишљењем и хтењима. То је споменик достојан нашег доба науке, истински споменик просветитељства и мира. Он означава почетак упрезања природних сила у службу човека, укидање примитивних метода, избављање милиона из оскудице и патње. Без обзира на то шта ми настојали да чинимо, без обзира на које поље усмеравали своје напоре, ми зависимо од енергије. Наши економисти могу предлагати економичније методе управљања и коришћења извора енергије, наши правници могу стварати мудрије законе и правилнике, то мало вреди, ова врста помоћи може бити само привремена. Да би смањили сиромаштво и беду, да би сваком ваљаном појединцу пружили што је потребно за безбедну егзистенцију интелигентног битисања, ваља обезбедити више машина, више енергије. Енергија је наше главно упориште, примарни извор наших многоструких снага. С довољно енергије на располагању можемо задовољити многе жеље и пружити гаранцију за безбедан и удобан живот свима, изузев

⁹ М. Чејни, *исто*, стр. 152.

можда онима који су највећи од свих злочинаца – добровољним нерадницима. Развој и богатство града, успех народа, напредак целе људске врсте одређени су расположивом енергијом.¹⁰

Тесла је сматрао да је „свако живо биће машина прикључена на точак универзума“. Изразио је то схватање 1915. године у чланку „Како космичке силе утичу на наше судбине“, објављеном у „New York American“.¹¹ Иако изгледа да на жива бића утиче само непосредна околина, поље спољног утицаја шири се у недоглед. „Не постоји ни једна констелација звезда или маглина, Сунце или планета, у дубинама неограниченог простора, нити луталица звезданог неба, које на неки начин не утичу на његову судбину – али не у нејасном и варљивом смислу астрологије, већ у непоколебљивом и поузданом смислу природне науке“. Органско или неорганско, све што постоји осетљиво је на спољне надражаје. Целом материјом управља исти закон, цео универзум је жив. Према Тесли, тек је у 17. веку француски филозоф Декарт поставио прве основе механичке теорије о животу, и то уз велику помоћ Харвијевог епохалног открића циркулације крви, од када су постигнути велики успеси у анатомији, физиологији и свим гранама науке, тако да је функционисање „човека-машине“ сасвим јасно. Тесла је навео да је на основу дугогодишњих експеримената утврдио да је човек „самоходни аутомат који је у потпуности под утицајем спољних фактора“. Његове активности, иако можда изгледају самовољне и предодређене, нису регулисане изнутра, него споља: „Он је попут плуте коју носе таласи узбурканог мора“. На трајном утиску, сматрао је, не заснивају се ни памћење, ни стечене способности. Памћење је само „појачана реакција на поновљени надражај“. Не постоји никакав трајан податак забележен у мозгу, никакво нагомилано знање. Оно је слично одјеку којем је потребан неки подстицај да би настао.¹²

Теслина космичка теорија

На човека, на тако „чудесно сложену аутоматску машину, са органима који су крајње осетљиви и танани, док је она ношена земаљском куглом при њеном муњевитом путу кроз Космос“, утичу природне силе. Само на свом путу око Сунца Земља тај аутомат носи великом брзином од 19 миља у секунди, а механичка енергија која се на њега преноси износи више од 25.160.000.000 стопа-фунти. Та огромна енергија, међутим, мења се зависно од положаја аутомата према Сунцу у току дана. За Теслу, на неки непознат начин, енергија истиче и утиче у тело аутомата у току 12 сати у износу од око 64 коњске снаге. Уз све то, цео Сунчев систем креће се према удаљеној констелацији Херкула брзином која се процењивала на 20 миља на сат, због чега би требало

¹⁰ Н. Тесла, *О електрицитету*, Теслин чудесни свет електрицитета, н.д., 32. Текст је први пут објављен у „Electrical Review“ 27. јануара 1987.

¹¹ Никола Тесла – *Чланци*, н.д., 147–153.

¹² *Исто*, стр. 11.

да дође до сличних годишњих промена флукса енергије, „што би могло да достигне запрепашћујућу цифру од преко сто милијарди стопа-фунти“. Ти променљиви и чисто механички утицаји постају још сложенији због нагиба орбиталних равни и других сталних и повремених дејстава масе. Тело аутомата се налази на електричном потенцијалу од две милијарде волти, који се мења непрестано и снажно. Цела Земља одговара на електричне вибрације. Атмосфера врши притисак од 16 до 20 тона. Сунчеве честице, чијем је бомбардовању изложено тело човеково, пролазе кроз њега као кроз папирну салвету. Потресају га, уз то, непрестани дрхтаји Земље, у његове бубне опне ударају звуци који пролазе кроз ваздух, а изложен је и великим променама температуре, кише, ватре... „Како се онда не чудити што у овом страшном комешању, где изгледа да ни челик не би могао то да издржи, ова танана људска машина ради на изузетно добар начин?“ пита Тесла, и додаје: „Кад би сви аутомати били у сваком погледу исти, онда би и они реаговали на апсолутно исти начин; али то није случај. Постоји подударане у реакцијама само на оне надражаје који се најчешће понављају, али не на све. Веома лако се могу обезбедити два електрична система који ће, када се изложе истим утицајима, реаговати на апсолутно исти начин. Исто важи и за два људска бића, а оно што важи за јединку важи и за њене највеће скупине. Сви ми повремено спавамо. Ова физиолошка потреба је исто толико неопходна као и потреба да се машина повремено заустави. То је само једно стање које нам је наметнуто дневним окретањем Земљине кугле и то је један од многих доказа у прилог механистичкој теорији. Ми спознајемо ритам или плиму и осеку у идејама и мишљењима, у финансијским и политичким покретима, на свим пољима наше интелектуалне активности“.¹³

Тесла је тврдио да ће моћи, ако ту теорију прихватимо као фундаменталну истину, па границе нашег чулног опажања померимо још даље – да смо свесни спољних утисака, на прихватљив начин да се објасне сва стања људског живота без обзира на то колико су необична. То важи и за ратове, револуције и сличне ванредне појаве у друштву. Механистичка теорија објашњава да је и рат последица космичког поремећаја. Према Тесли, рат не може да проузрокује никада један човек својевољним активностима, иако то тако изгледа. Рат је, мање или више, директна последица неког космичког поремећаја у који је првенствено умешано Сунце, које је проузроковало и многе међународне историјски значајне сукобе, а који су убрзали глад, болест и катастрофе. Често је тешко одредити многе основне узроке. На ратове, такође, утичу поремећаји на Земљи. Они знатно утичу на темперамент и расположење, и могу повремено да утичу и на убрзање сукоба. С друге стране, механичким ефектима, као оним који се производе у модерним ратовима, могу се, сматра Тесла, произвести поремећаји на Земљи, па је тврдио да ратови имају везе са земљотресима, и да ће човек у будућности, из ових или оних побуда, изазивати такве пореме-

¹³ Исто, стр. 39–40.

ћаје на Земљи. Ако се поремећаји планирају правовремено, што је могуће, њихова активност може, према Тесли, да изазове тектонска померања у било којем делу Земље.¹⁴ Чини се да је савремени свет крајем 20. века већ дошао у ситуацију да су у њему препознатљиви узроци неких великих земљотреса. Будући историчари ће морати много да унапреде свој метод да би истражили и те појаве у историји вођења ратова крајем 20. века.

Најпознатији су постали Теслини експерименти са струјама високе фреквенције, које је обавио тајанствено у лабораторији у Колорадо Спрингсу 1900. године. Своја запажања и резултате истраживања до којих је дошао Тесла је саопштио у чувеном чланку „Проблем повећања људске енергије“, објављеном у тада веома познатом америчком часопису „*The Century*“.¹⁵ Велики део тог чланка Тесла је посветио филозофској страни проблема. У њему је разматрао природне појаве уопште, затим проблеме друштва, политике и религије. Посебно је интересантан део чланка који је посвећен технологијама производње енергије, нарочито са становишта појава у историји енергетских криза 20. века и њиховог решавања. Тесла је 1900. године предложио алтернативне изворе енергије. Говорио је о енергијама будућности – „енергијама из медија“, као што су енергија гравитације и енергија Земљиног електричног потенцијала, која се, по његовом мишљењу, може конвентирати и бежично преносити до било које најудаљеније тачке на Земљи. Као претеча савремених еколога, Тесла је на почетку нашега века размишљао о опасностима од загађења које изазива модерна технологија и о потреби за коришћењем Сунца, које даје чисту енергију и не квари еколошку равнотежу на Земљи.¹⁶

Тесла је разматрао три проблема „кретања човека напред“, „енергију кретања“ и три начина за „повећање људске енергије“.¹⁷ При томе, није могао да не постави као прво питање оно које је одувек многе мучило: „Шта је то људски живот?“ Његов одговор је да је људски живот једна од разноврсних „појава коју природа пружа нашим чулима“, и нас ни једна од њих не испуњава већим чуђењем него то „изузетно сложено кретање, које у његовој свеукупности дефинишемо као људски живот“. Иако је сматрао да можда никада нећемо моћи да схватимо људски живот, тврдио је да сигурно знамо да је то покрет „било какав да је“, а „постојање покрета неизбежно значи постојање тела које се покреће и снаге која га креће“.¹⁸

Усвајајући тадашња знања модерне науке, Тесла је поставио следећу парадигму: „Сунце је прошлост, Земља је садашњост, Месец је будућност“. Потекли смо из једне усијане масе, а претворићемо се у ледену масу. Немилосрдан је закон природе и брзо и неодољиво нас вуче у

¹⁴ Исто, стр. 42.

¹⁵ Н. Тесла, *Проблем повећања људске енергије*, Музеј Николе Тесле, Београд МЦМ.

¹⁶ Н. Тесла, *Проблем повећања људске енергије*, исто, 7.

¹⁷ Исто, стр. 9–32.

¹⁸ Исто, стр. 9.

смрт. Лорд Келвин, у својим дубоким размишљањима, даје нам само кратак животни век, нешто око шест милиона година, после чега ће сјајна сунчева светлост престати да сија, повући ће се његова топлота, која даје живот, и наша Земља постаће грумен леда који јури кроз вечну ноћ. Али, не треба очајавати. Остаће ипак једна светла искра живота и једна могућност да се запали нова ватра на некој далекој звезди. Та дивна могућност изгледа да заиста постоји судећи по експериментима професора Девора с течним ваздухом, који показују да хладноћа, без обзира на интензитет, не уништава клице органског живота; према томе, оне могу да се пренесу кроз међузвездани простор.¹⁹

Тесла је као физичку чињеницу прихватао да „кад говоримо о човеку мислимо на појам човечанства у целини“. Постављајући питање „да ли неко може да тврди данас да сви милиони појединаца и сви безбројни типови карактера чине једну свеукупност, јединку“, одговарао је: „Иако смо слободни да мислимо и деламо, ми се држимо заједно неодвојивим везама као звезде на небу. Ми не видимо те везе, али их осећамо. Посечем се по прсту и то ме заболи, тај прст је део мене. Видим повређеног пријатеља, а то и мене заболи; мој пријатељ и ја смо једно. А сад видим побеђеног непријатеља, хрпу материје, за коју ме је најмање брига од свега на свету, али то ме ипак растужује. Зар то не показује да је сваки од нас само један део целине? Вековима се ова идеја прокламовала у савршено мудрог учењу религија, можда не само као средство за обезбеђивање мира и хармоније међу људима, већ и као дубоко укоревана истина. Будисти то изражавају на један начин, хришћани на други, али и једни и други кажу исто: ми смо сви једно. Метафизички докази нису међутим и једини које можемо да изнесемо у прилог ове идеје“. Наука такође познаје повезаност издвојених појединаца, иако не сасвим у истом смислу као што признаје да су Сунце, планете и сазвежђа једно тело, и нема сумње да то једно људско биће наставља да живи. „Јединка је ефемерна, расе и нације долазе и одлазе, али човек остаје. То је огромна разлика између јединке и целине. Ту се исто тако може наћи делимично објашњење за многе од оних изванредних појава наслеђа које су резултат безбројних векова слабог или сталног утицаја“.²⁰

Бавећи се, као основним, питањем повећања масе човечанства и повећањем људске енергије, Тесла је детаљно у наведеном чланку изложио своју теорију и резултате истраживања.²¹ Према њему, постоје два начина за повећање масе човечанства: да се помажу и одржавају оне снаге и услови који теже да је повећају и да се супротставе и редукују оне снаге и услови који теже да је смање. „Маса ће се повећати пажљивом бригом о здрављу, добром исхраном, умереношћу, уредним навикама, унапређењем брака, путем савесне бриге о деци, и као

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто, стр. 11.

²¹ Исто, стр. 9–32.

што је свуд постављено, поштовањем многих правила и закона религије и хигијене“.

Теслино виђење рата

Од свих сила отпора које успоравају људско кретање, према Тесли, на првом месту је незнање. Веома је интересно да се Тесла, аргументујући то своје мишљење позива и на Буду – „човека мудрости“, и његову изреку „Незнање је највеће зло света“. Према Тесли: „Трење које резултира из незнања и које се знатно повећава због бројних језика и националности, може да се смањи само ширењем знања и унификацијом хетерогених елемената човечанства“. Почетком 20. века Тесла је сматрао да, ма колико да је у прошлости незнање могло да успори човеково кретање напред, у савременом времену постале су значајније негативне силе. Далекосежнија од осталих негативних сила је, према њему, „организовано ратовање“:

„Кад размислимо о милионима појединаца који су често најспособнијих умних и физичких квалитета, цвет човечанства, а који су приморани на неактиван и непродуктиван живот, огромним сумама новца које су свакодневно потребне за одржавање армијских и ратних апарата, који представљају врло много људске енергије, о свим узалуд утрошеним напорима за израду оружја и спровођење деструкције, о губицима живота и ширењу барбарског духа, запањени смо непроцењивим губитком за човечанство због ових ужасних услова“.²²

Против великог зла које представља „организовано ратовање“ не може се, сматра Тесла, учинити наједном ништа радикално. „Рат је негативна сила и не може се претворити у позитиван смер без међуфаза. Проблем је како окренути точак, који се креће у једном смеру, да се окреће у супротном, а да се не успори, заустави и да се убрза поново у другом смеру“. Према Тесли, закон и поредак апсолутно захтевају држање организоване силе, јер ниједна заједница не може да постоји без чврсте дисциплине, и свака земља мора бити способна да се сама брани ако буде потребно. „Услови данас нису резултати од јуче и зато се радикална промена не може спровести сутра. Кад би се народи одједном разоружали више је него вероватно да би уследило стање ствари горе него рат. Светски мир је диван сан који се не може реализовати одједном“. Успостављање општег мира је за Теслу на почетку овога века била „физичка немогућност“.²³

Тесла је елаборирао две поставке, које су тада биле актуелне, а које су се тичале начина да се заустави ратовање: прву, о томе да ли ће усавршавање оружја велике разорне моћи да заустави ратовање, и другу, о томе да рат ускоро мора постати немогућ, јер средства за одбрану надјачавају средства за напад. Усавршавање оружја не може да заустави ратовање, сматрао је, може само да га промени. Он је

²² Исто, стр. 18.

²³ Исто, стр. 19.

изразио сумњу да се рат „може икада зауставити било каквим научним открићима и идеалима, све док постоје услови који преовлађују јер је сам рат постао наука, а и због тога што садржи неке од најсветијих осећања које је човек у стању да доживи. Уствари, неизвесно је да ли би људи који нису спремни да се боре за један високи принцип, били довољно добри за било што друго. Не чини човека само дух, нити тело; већ дух и тело. Наше врлине и мане су неодвојиве као сила и материја. Када се оне раздвоје, човек више не постоји“.

Друга поставка је у вези са основним законом „који би могао да се изрази тврђом да је лакше разорити него изградити. Овај закон одређује људске капацитете и услове. Кад би био постављен тако да је лакше сазидати него срушити, човек би могао да се креће без отпора, да ствара и да акумулира без граница. Такви услови не постоје на овој Земљи. Биће које би то могло да уради не би био човек; то би могао бити бог. Одбрана ће увек имати предност над нападом али то само, чини нам се, не може никад зауставити рат“.²⁴ Човечанству би било боље кад би напад и одбрана били у супротном односу, јер ако би се свака земља, чак и најмања, „окружила непробојним ѕидом и могла да изазове остатак света дошло би до таквог стања ствари које би било крајње неповољно за људски прогрес. Цивилизација се најбоље унапређује рушењем свих баријера које раздвајају нације и земље“.

Тесла је сматрао 1900. године да би први рационални корак ка смањењу силе која успорава људско кретање био један међународни споразум о смањењу ратне силе на минимум. Веровао је да постојећи услови не могу бескрајно да трају и да је промена на боље близу. Према његовим идејама, први корак ка успостављању мирољубивих односа међу народима биће стално смањивање броја људи ангажованих у рату. Нарочито велику моћ у рату ће имати апарат и њиме ће управљати само неколико људи, што ће довести до све веће афирмације машине или механизма, којим ће управљати све мањи број људи, доћи ће до напуштања великих, гломазних, спорих јединица, којима се тешко управља. Исто тако, губици живота биће све мањи и, на крају, „сталним смањивањем броја појединаца, сретће се само машине у надметању без крвопролића, народи ће бити само заинтересовани амбициозни посматрачи. Кад се тај срећни услов оствари, биће обезбеђен мир. Јер, све док се људи сусрећу у бици биће и крвопролића, а крвопролиће ће увек одражавати барбарску страст“. Да би се тај ужасни дух сломио, мора се, према Тесли, учинити радикалан корак – увести потпуно нови принцип „који ће силом неизбежно претворити битку само у спектакл, игру, такмичење без проливања крви“. Да би се то постигло треба се одрећи људи, учинити да се машина бори против машине, направити машину која би радила као да је део људског бића, а не само „механичка шема, која се састоји од ручки, шрафова, точкова, квачила и ничег више, већ машина која отелотворује један виши принцип, који ће јој омогућити да изводи своје дужности као да поседује интелигенцију,

²⁴ Исто.

искуство, разум, расуђивање, душу“. Тај закључак је био резултат Теслиних размишљања и посматрања током читавог његовог живота. Тако је он направио и први практични телеаутомат, и установио нову уметност *телеаутоматику*, односно уметност контролисања кретања и операција удаљених аутомата.²⁵

Најбоље решење великог људског проблема да се смањи сила која задржава људску масу, према Тесли, било би успостављање трајних мирних односа међу народима. Постављајући себи питање да ли ће се икада остварити сан о свеопштем миру, одговорио је: „Надајмо се да хоће. Када се сав мрак разбије светлошћу науке, када се све нације стопе у једну, а патриотизам се идентификује с религијом, када буде један језик, једна земља, један циљ, тада ће овај сан постати јава“.²⁶

Одговор о три могућа решења за велики проблем повећања људске енергије, састоји се, према Тесли, у три речи: „Храна, мир, ред“.²⁷ „Много година сам“, каже он, „размишљао и мислио, изгубљен у спекулацијама и теоријама, посматрајући човека као масу коју покреће нека сила, гледајући његов необјашњиви покрет у светлу механичког и примењујући једноставни принцип механике на његово анализирање, све док нисам дошао до ових решења, схвативши само то да сам о њима учио и у раном детињству. Ове три речи су кључне ноте хришћанске религије. Њихово научно значење и сврха су ми сад јасни: храна да би се повећала маса, мир да би се смањила сила успоравања и рад да би се повећала сила која убрзава људско кретање. Ово су једино могућа три решења за овај велики проблем, а сва имају један циљ, један исход, да повећају људску енергију“.²⁸

²⁵ Исто, стр. 24.

²⁶ Исто, стр. 29.

²⁷ Исто, стр. 32.

²⁸ Већина дела коришћених за овај рад садржана су у: *Библиографија о Николи Тесли*, избор и редакција инж. В. Поповић, Београд, 1962. Важне књиге за студију о Тесли су, поред материјала у архиви Музеја Николе Тесле у Београду: А. Маринчић, *Живот и рад Николе Тесле*, Београд, 1995; Ђ. Станојевић, *Никола Тесла и његова открића*, Београд, 1894; „Тесла“ – *Нова јединица у електротехници; Публикације на нашем језику о животу и делу Николе Тесле*, – Београд, Државни одбор за прославу стогодишњице рођења Николе Тесле, 1956; К. Димитријевић, *Никола Тесла српски геније*, Београд, 1992; А. Маринчић, *Дневник истраживања Николе Тесле у Колорадо Спрингсу 1899–1900*; Симпозиј „Никола Тесла“ у оквиру програма прославе 120 обљетнице рођења Николе Тесле, ЈАЗУ, Загреб–Смиљан (Госпић, 7–10. јула 1976, Загреб 1978; Важнију литературу о Н. Тесли на страним језицима видети: у Н. Тесла, *Моји изуми*, Београд, 1995, стр. 94–95; М. Чејни, *Тесла човек изван времена*, Београд, 1989; В. Абрамовић, *Енергија и време*, „Теслиана“, Бијељина, Идвор, Београд, ванредни бр. 1995, стр. 21–25, и друго.

Антиратни профитер

(Скица за портрет)

УДК 355.01:316.344.2

Мр Слободан Јауковић

Ратна ситуација на простору претходне Југославије изнела је на видело, поред осталог, и веома разуђену социјално-политичку типологију. Поред бројних социјално-политичких оријентација које се срећу у свим ратним догађањима, аутор покушава да лоцира један слој, чини се специфичан, који су та збивања извела на политичку сцену. Реч је о антиратним профитерима. Скица за њихов портрет назначена је у хоризонту филозофије политике, при чему није потпуно исцрпљена. Аутор у раду приказује да је антиратни профитер политички новум и наш спецификум.

Светска заједница је надзирала грађански рат на делу територије претходне Југославије, на фронтovima се борило и гинуло, а у позадини дебатовало о рату. Онда је грађански рат стао, светска заједница приступила је геополитичкој санацији последица рата, а дебата се наставила.

У смислу политичко-социјалне психолошке типологије, већ од првог рата на ратној сцени су: војсковође, војници, јунаци, кукавице, дезертери, злочинци, осакаћени, обескућени и ратни профитери.

Реч-две о ратним профитерима: појављују се делимично властитим хтењем, а делимично прећутним консензусом зараћених страна. Како је рат стање потпуне аномије и како представља напуштање сваке социјалне уређености и нагли прекид свих до тада успостављених токова производње и трговине, конституише се слој ратних профитера, који у ратној изнудици, дивљим трансакционим поступцима, вежу покидане нити некада успостављеног социјалног ткива. Тај слој није хомоген по саставу: то су ратни лиферанти, авантуристи, претходни друштвени маргиналци, али и моћници, окрутни пљашкаши... Заједнички циљ им је јединствен – док траје рат згрнути новац.

А шта је с антиратним профитерима? Ко су они? Да ли постоје одувек? Шта су им циљеви? Могу ли се проматрати као нека опрека ратним профитерима, или су потпуно нов социјално-политички ентитет?

Антиратни профитер (АРП) може се сматрати новумом политичке антропологије, а нашим спецификумом. Раније се није могао јавити јер за то нису постојале глобалне геополитичке претпоставке, а наш спецификум је по томе што га нигде другде нема. Наиме, корелативне политичко-интелектуалне конституције постоје, али тамо где постоје

нема рата, а тамо где има рата то су, напросто, или петоколониши или компрадорски „елементи“. Синтагма антиратни профитер каже: то је индивидуа која профитира на антиратном ставу. Покушаћемо да скицирамо његов „портрет“ без претензије на исцрпност и без слеђења неког позитивног и методски осигураног испитивања.

Антиратни профитер као функционер светске владе

Нема сумње, АРП јесте интелектуалац. Али, ко је интелектуалац? Ево само крокија за историју интелектуалца: све до развијеног европског феудализма свештенство је главни носилац знања, а властела и селаци обично и не знају да пишу. Црква, с економском и политичком моћи, чувар је идеологије (у европском случају – хришћанства) и посредник између властеле и кмета, и то посредник који присиљава на споразумевање обе стране око заједничке идеологије. Класна свест цркве је тоталитарни мит који уређује друштвену хијерархију. Али, и овде је то битно, црква располаже канонским правом и неспецијализованим знањем.

Тек буржоазија рађа специјалисту, техничара посебног знања. Новоконституисана класа трговаца, произвођача, истраживача, не дира у црквену идеологију, али у себи бира оне који ће, посебно усвојеним знањима, подупрети развој позитивне научне инфраструктуре, која ту класу чини још пропулзивнијом. Слој нових специјалиста знања унутар буржоаске класе је деидеологизован, а расправе те врсте оставља својој класи и цркви. Већ реформација и противреформација опомињу специјалисте да се морају уплести у конфликте ако мисле да интегришу и монолитизују хтења своје класе ка све обухватнијој производњи и трговини широм света. Први израз тог уплитања јесте десакрализација простора производња – трговина, да би се оно све даље рафинирало ка рационализацији акција и захтева буржоазије. Рационално утемељујући све сфере теоријског и практичног живота, посебно економију, буржоазија се одиста сматрала универзалном класом.

Онда, како каже Грамши, на сцену ступају „органиски интелектуалци“. Ношени успешном захукталошћу буржоазије, они осећају јаку кореспонденцију свог теоријског и практичног рада и одмах примењених резултата које обликује класа у успону. Тај тип интелектуалца ће доћи до потентне формуле по којој је сваки човек грађанин, а сваки грађанин човек, формуле која је темељ буржоаског хуманизма. Та формула још перзистира а њен политички корелат је да је Запад „слободни свет“.

Интелектуалац увек долази из сфере специјализованог знања, а буржоазија у зениту има интереса да га још више специјализује. Он се полако раздваја од владајуће класе, али је и даље условљен правцима развоја буржоазије и максимализацијом профита, па и даље остаје суперспецијализовани ослонац њене хегемоније. Не могу се детаљно пратити све фазе освешћивања интелектуалца у буржоаском друштву, али он постаје заиста интелектуалац када схвати да му безусловни

налози и судбина долазе одозго и да глобални циљеви буржоазије, које он технички подржава, нису и његови циљеви. Интелектуалац бива унлетен у веома разубене односе са влашћу, па ако се тај однос јавља као опонирање, он се доживљава као аутентични интелектуалац, а ако се јавља као одобравање – доживљавају га као неаутентичног интелектуалца. Тај однос подразумева тематизовање домаћих проблема и „прелази границе“ само у неким случајевима (око питања оправданости колонијалних ратова, на пример). Али, он је увек у односу са својом влашћу, увек је функционер своје власти. Сигурна у своје напредовање и без озбиљнијег политичког опонента на светској сцени, свака буржоазија води своје послове, а њени интелектуалци су, овако или онако, њени функционери.

Исход Октобарске револуције је епохално запретио и у току скоро осам деценија од буржоазије створио на смрт преплашену и раздражену звер. Толико времена је требало буржоазији да се прегрупише, припреми за све врсте ратова и доведе до онога што се у садашњем грађанском светоназору назива „слом комунизма“. У том процесу буржоазија се монолитизовала и схватила извор смртне опасности; та монолитизација је сада достигла врхунац у освешћењу да се сваки могући отпор глобализацији капитала, који је у међувремену постао мегакапитал, мора одмах угушити ратом. Ако је прошло време „великих прича“, сада су све остале приче – ратне приче.

Монолитизација светске буржоазије, технолошка светска револуција, гушење сваког еманципаторског покрета и подозрење према сваком неокомунизму, имају унутрашњу механичку силу административне кохезије којој се мора стремити: од разних савеза, преко уједињене Европе, ка светској влади (то није нова идеја). Да, сада има смисла говорити о неинаугурисаној светској влади, ка којој се креће објективни дух светског мегакапитала.

Један од универзалистичких принципа деловања светске владе јесте пацификација – путем рата – свих подручја која изгледају као да се опиру. Чим је пацификација у првом плану, то значи да постоје и ратови, без којих поменути принцип универзализације остаје без садржаја. Ратови којима се обезбеђује извоз (мегакапитал је суштински заинтересован за извоз) „демократије“, „људских права“, „екологије“..., „слободног тржишта“, дозвољени су, а еманципаторски процеси који тај извоз покушавају да ограниче проглашени су за недозвољене ратове.

У таквом геополитичком амбијенту јавља се антиратни профитер. Он је интелектуалац (лажни или прави?, покушаћемо да установимо); он је против рата – (којег рата? оног којег је светска влада прогласила за недозвољен); да ли профитира – видеће се. Али сетимо се: интелектуалац је до сада био у односу са својом власти–владом и њен функционер, а АРП у односу је са светском владом и њен је функционер. Према оцени светске владе, неке стране у грађанском рату у Југославији водиле су „праведан“ рат, а неке „неправедан“. Антиратни профитер је антиратно расположен према онима који су водили „неправедан рат“. Дакле, он је само наш антиратни профитер.

Између различитих одредаба интелектуалца, датих с различитих становишта, за потребе овог огледа издвајамо Сартрову: „интелектуалац је неко ко се меша у оно што га се не тиче и полаже право на оспоравање целине наслеђених истина и понашања...“ У том смислу, то је скупина људи који су стекли признање за своја дела, па под утицајем различитих импулса, који су реакција на поунутрену стварност, они напуштају своје оригиналне домене компетенције злоупотребљавајући дата им признања. Да интелектуалац дела зна се по томе што је изашао из домена своје компетенције; да напусти своју компетенцију (а интелектуалац се увек регрутује из неког специјалистичког домена) и почне егзистирати као интелектуалац присиљава га освешћење његове конституционалне противуречности, тј. освешћење да он јесте оно што није, или, свеједно, да није оно што јесте: да му кардиналне историјске пертурбације зорно показују да су друштвене противуречности и његове властите противуречности.

Тако се интелектуалцем не постаје ни *per ignem*, ни *per initiationem*, ни *per inspirationem*, нити неким интелектуалним опажањем, већ рефлексijом, дакле, враћањем на себе освешћене друштвене противуречности коју као субјект интериоризује избацивањем претходно поунутреног и постављеног ма којег метафизичког принципа ауторитета. Отуда интелектуалац губи отмен тон и постаје незадовољник који се меша у оно што не би требало да га се тиче. Поставио је себи задатак који има ранг коперниканског обрата: да се не управља према спољашњој противуречности која је демаскирана, већ да ту исту „друштвену чулност“ присили да се понаша према његовој аспирацији ка сопственом хармоничном идентитету.

Интелектуалац се не понаша као сазнајни субјект јер он није релат у релацији субјект – објект. Он то и не може бити јер се стално изјашњава о друштву усред којег живи. Пошто се никако не може измаћи изван тог друштва да би га посматрао као објект, он на њега и не примењује неке готове аналитичке поступке, не бави се отуда апстрактном универзалношћу, већ као неко ко је увек у ситуацији, суочен је с догађајем тим и тим, који као кристализација битних друштвено-историјских догађаја за њега увек представља неку партикуларну универзалност; није склон да удовољи некој већ добро структурираној научној дисциплини и да је примени на догађај, већ, управо обрнуто, из за њега крајње нужности тог догађаја – питања и начина обраде који захтева „сама ствар“, он стално долази до партикуларних универзалности које изгледају као нека новооснована дисциплина. Отуда у генералној перцепцији грађанства он изгледа као неко ко стално зановета, понаша се сад овако – сад онако, смишља нешто на лицу места. А, у ствари, он само од догађаја прави догађај.

Бивајући усред друштва, он се не може измаћи и своје становиште – интериоризовану противуречност, понети са собом, него нужно мора

то становиште довести до идентитета са становиштем онога код кога се противуречност најрадикалније експлицира: то је становиште обесправљених. Становиште правог интелектуалца је, отуда, становиште класе најобесправљенијих.

Сам, без мандата, радикалан, с мишљењем неослоњеним на методу, с мишљењем – производом који је униформно дистрибуиран и анонимног порекла, дакле ненаплативим, прави интелектуалац остаје без профита.

Сартр каже за лажног интелектуалца да га је: „... створила владајућа класа да би бранио партикуларистичку идеологију аргументима што се сматрају строгим – то јест аргументима који се показују као резултати егзактних метода“. И тај тип интелектуалца има неко подручје своје формалне компетенције и, за разлику од правог интелектуалца, њиме трајно остаје обележен. Док се прави интелектуалац стрмоглављује вертикално до најнижег слоја – угњетених и обесправљених, јер се само ту може десити догађај, лажни иде од себе на горе, ка владајућем слоју, чију идеологију оспорава; дакле, обојица оспоравају врховну власт, али с том разликом што је први оспорава на за њу страном тлу, тамо где су њени посредовани механизми произвели учинак партикуларне универзалности, док је други оспорава унутар ње саме, где је проблем апстрактно универзалан. Лажном интелектуалцу је комфорно ту где јесте јер критикује, саветује, упозорава. Међутим, он се стално заваара. Простор који му власт оставља за оспоравање има неограничену моћ апсорпције сваког оспоравања, и то због тога што је власт већ постала искусна због аутентичне критике коју је нетрпела од аутентичног интелектуалца, радикалне критике и оспоравања који су се одигравали у слоју обесправљених и који су се опосредовани вратили на горе, у домен владајуће власти: тако власт стално задобија све посредованије, све искусније, дакле, све робусније механизме апсорпције сваког оспоравања. Неаутентични интелектуалац се стално заваара око учинака свога деловања паразитирајући на радикализму аутентичног интелектуалца. Природа његовог завааравања састоји се у томе да ће све продубљенијим експертским знањем демаскирати и тиме довести у питање механизме власти. Или још експлицитније: он не препознаје баналну чињеницу да му власт иза леђа из вишка профита додељује још више могућности за продубљивање техничког знања да би је својим оспоравањем учинио још робуснијом. То је то: власт зачикава лажног интелектуалца да напусти сферу експертизе и да се осети правим интелектуалцем, јер она зна да ће се он, да би био сигуран на тлу оспоравања, вратити опет у сферу експертизе, и зато му добро плаћа кроз пројекте, прави му институте „за ово и оно“, формира тимове „за то и то“ – дакле, лажни интелектуалац, ипак, профитира.

Антиратни профитер као компромитатор и пиљар

Када је грађански рат избио сва збивања подвргнута су домену аутоматског, који чине разрађене политичко-војне процедуре *светске владе*. Највећа етничка заједница у претходној Југославији најневољније

од свих других бива суочена да се помири с декомпозицијом једном већ историјски верификоване државе. Право, историјску част потврђену у два светска рата, та заједница износи као параметар – чињеницу, као нешто што има претензију на безусловно важење, чак и за позитивно-параметарско мишљење *светске владе*. У томе се та заједница преварила. А о чему се заправо ради?

Филозофски супстрат политичке филозофије *светске владе* јесте метафизика за коју је *fundamentum inconcussum veritatis* светски мегакапитал. Консеквенција такве метафизике захтевала је очвршћавање припадајуће јој темпоралне структуре, или прецизније речено модификацију која ту структуру редукује на стално напредовање. То напредовање није заинтересовано ни за оно историјско, ни за оно повесно, него само за онај претходни тренутак који и омогућава стално напредовање. Тиме су укинуте временске екстазе, па ни то напредовање не значи неки ход ка будућности, јер то више и није будућност, него нека протегнута садашњост. Мњење које се односи на такав напредак говори о неизвесној будућности због непредвидљивог карактера напредовања, међутим, та слућена забринутост не односи се на неизвесност будућности, већ на то да будућности уопште нема; она је укинута и сведена на напредовање (стални прогрес). Тако за ту метафизику постоје два изолована тренутка, наиме, онај претходни и овај садашњи (присутност), који су довољни да се конституише универзум смисла политичког деловања. Када се структура историјско-повесне темпоралности једном постави тако да садашњост одређује владајуће становиште о времену, тада све иде даље по аутоматској процедури.

Дакле, оно што је било истакнуто с претензијом да безусловно важи – не важи. Не важи због тога што претходно скицирано политичко мишљење просуђује само по сопственој осетљивости на услове текућег осигуравања моћи, па отуда нипошто не може да допусти према себи нешто упућено као безусловно. Када би то прихватило, прихватило би и могућност да се нешто што оно поставља као услов може том безусловношћу условно разумети, или, услов политичке делотворности тог мишљења је непостојање икакве безусловности ван њега.

Антиратни профитер, који је увек специјалиста из неке позитивне области, не каже да највећа етничка заједница произвољно истиче своја права. Он то право неће да оспорава на тлу права – он се одлучује за компромитацију имајући у виду да је одлучно оно „сада“. Историјски стечена права и историјски посредована предаја су неделотворни, претходним социјалистичким уређењем обезбеђена једнакост припада поништеној прошлости и никако се не може прерадити у презентност чињеничког. Треба компромитовати свако повезивање на повесну прошлост јер би, у противном, она можда могла и јемчити будућност; зато се и таква будућност мора компромитовати као простор политички оностраног; треба показати да је прошлост митоманска и лош темељ сваког политичког пројекта, али и да је будућност сасвим неизвесна, јер би сваки еманципаторски пројект будућности јарко осветлио бит наше повесне прошлости: самосвест слободе.

Ослањање на „сада“ је политички амбивалентно: с једне стране, оно пружа могућност веома моћне политичко-технолошке операционализације због тога што се полит-технолошка елита *светске владе* изванредно сналази у реалном времену; с друге стране, обезбеђивање услова којима жели безусловно да се осигура моћ доводи ту владу у присилан положај зато што се то „сада“ јавља као извор присилног положаја. Тако је и скривање и нескривање силе открило присилан положај онога ко располаже силом – тако се том свету чињеница додала још једна: да је присилност положаја што припада бити силе – чињеница. То је у нашој епохалној ситуацији белодано јасно.

Антиратни профитер ће помоћи да се колико год је могуће прикрије присилност положаја онога ко располаже силом. Иако фасциниран сјајем силе, он неће просто рећи: „Сила бога не моли“, него ће то мало прерадити. Пошто треба да оправда потезе које сила вуче „сада“ и који треба да се сматрају опаљљивим чињеницама, АРП руководи се инстант-енизодама које дневно продуцира да би тиме хранио аутоматизам силе. Отуда: „Овај покољ више не може да се гледа“, „Бомбардовати недужне...“, „Етничко чишћење је...“, имају за циљ хипостазирање сложених феномена, који имају иначе богату темпоралну структуру, а који су преведени на тај начин у сурову чињеницу. Наиме, АРП узастопним апстракцијама одузима феномену све могуће категоријалне одредбе, једну за другом, не тражећи неку прву категорију, неко бивство, него неку категоријалну одредбу која је манипулабилна, неку одредбу која је „неспорна“ чињеница.

На тај начин те продуциране чињенице чине емпиријску основу за стварање једнократне инстант-етике, инстант-политике, инстант-међународног права... За разлику од интелектуалца који од догађаја прави партикуларну универзалност, АРП од сваког догађаја прави апстрактну универзалност. Он, дакле, мисли апстрактно, то јест пиљарски, онако како то за Хегела мисли пиљарица. Та „пиљарска“ метафора говори и о томе да АРП износи на светску пијацу инстант-производе и да зарада од њих представља део његовог профита.

Антиратни профитер и страх

Немамо могућност да приступимо макар и најповршнијој анализи оног дела целокупне геополитичке ситуације која се односи на нас. Ипак, у тој крајње замршеној игри понешто се може и разазнати.

Тако, на пример, инфинитезимални, па самим тим и најскривенији узрок датог понашања најмоћније силе света, са припадајућим јој савезницима, јесте – страх. Кроки историјско-повесних збивања који је у функцији поткрепљивања те тезе изгледа овако: од Октобарске револуције до рушења Берлинског зида, СССР био је опасан санитарним кордоном, дакле за ред величине оштријим санкцијама од оних које су после било где примењиване; рушењем тог зида разобручени мегакапитал је безотпорно протутњао кроз Москву, Варшаву, Праг, Букурешт,

Софију, Будимпешту и Тирану, и зауставио се на границама претходне Југославије.

Тај успели војни поход консолидовао је интерну војно-економску структуру победника, подигао му војни углед, али је макар и кратко-трајно опирање једног дела претходне Југославије, наједном и неочекивано, запретило победнику политичком безначајношћу. Као што је некада совјетска формула „Пролетери свих земаља уједините се“ била потентна због претензије на потпуну универзализацију, тј. да будућност човека буде човек сам, тако је то тренутно застајање класног победника над социјализмом створило атмосферу у победничком табору да неко управо покушава да својим политичким држањем доведе у питање један други тип универзалности: цео свет треба да буде устројен по (нео)либералистичком принципу – слободно тржиште, људска права, слободан проток људи, роба и капитала. То краткотрајно запречавање које је запретило будућности новог процеса, који је добио огромну геополитичку инерцију, доживљено је као ништавност која прети тој будућности и рат се показао као једина могућност да се и убудуће осигура захтев властитог уважавања. Тај страх је веома тешко уочљив и скрива се, али је јасно да се он скрива баш због тога што једино тако може бити делотворан. Страх пред претећом ништавношћу успеха целог геополитичког пројекта нужно приводи изненађеног победника да по сваку цену одржи политички ранг, па то имплицира да га приводи и одлуци за рат: за декомпозицију претходне Југославије.

Наравно, да би се очувала та делотворност страха за политичку одлуку, он се мора избрисати из политичког логоса. Страх да ће се комунизам повампирити је метафизички *casus belli* – та врста страха је последња основа, неспорни фундамент који садашњем победнику осигурава будућност у смислу да бог–мега–капитал није мртав, тј. да се он никако не може наћи пред Ништа.

Страх као суштина те епохалне епизоде се, ипак, морао појавити. Појавио се као хистерична провала ратне реторике: хегемонија највеће етничке скупине, реваншизам заступника комунизма на демократске процесе, ирационална клања људи историјски наклоњених клању, кршење људских права, ратни злочини... Тиме је *светска влада* криминализовала и кулпабилизовала један геополитички простор. Једна новодизајнирана полит-терапија (која је у позној експерименталној фази) продуцирала је нови тип политичке делинквенције, која се састоји у претензији на одржање самосвести слободе.

Ако се плаши *светска влада*, онда се и АРП, као њен функционер, мора плашити. Не заборавимо: и наш АРП одгојен је у духу слободе коју сада његови политички опоненти истурају као једину могућу окосницу отпора. Пошто је као функционер *светске владе* амплификатор њених политичких импулса, он се из страха окомљује на ма како артикулисану претензију слободе. Зато одмах даје легитимитет суду у Хагу, сигнализира разним комитетима „повреде“ људских права, згражава се над злочинима „све три стране“, палећи свеће опојава жртве

рата; чим застане *светска војска*, он упозорава да ће домаћа војска извести тенкове; када се бомбардују колоне избеглица, он запомаже да ће и нас бомбардовати зато што се бомбардују избеглице. Најскривенији узрок агресивног понашања *светске владе* – страх пред застајањем, он амплификује јер га је страх од страха који је скривен код моћних.

Антиратни профитер као фах-идиот

Део корпуса АРП-а чине фах-идиоти. Овде се то не мисли пежоративно, већ се има у виду изворно значење појма у античкој политичкој типологији полиса: *идиотес* је грађанин који искључиво брине о личним пословима и стварима. Наиме, ако полис представља истински телос људског живота, који обезбеђује не само преживљавање него и добар живот (што представља веома сложен појам античке филозофије), тада они који испадну из тако структурираног полиса и нису људи у правом смислу те речи, већ су то само биолошки и хомонимно. Они су чак нешто горе – животиње, и тако падају „испод“ полиса, или су нешто много боље – богови, па стоје „изнад“ полиса. Аристотел није одбјао могућност повлачења у царство приватне сфере, али је одлучујућим сматрао нормативни карактер политичког живота, којим се једино може правилно разумети људска природа. Услед тако структурираног живота полиса, *идиотес* је преузимао велику личну одговорност. Он је привидно прихватљиво функционисао у мирним временима, али у бурним догађајима, и након њиховог расплета, *идиотес* је први оптуживан и кажњаван, а не политички поражена страна. То је директна консеквенца (а не самовоља победника) нарушавања природе полиса као трансценденталног оквира који је људској природи омогућавао само-показивање у њеној најзраслијој форми. *Идиотес* је, дакле, против саме природе полиса.

Фах-идиот бригу о својим пословима сматра политички неутралном, или, он ће најчешће за себе рећи да је аполитичан. То је све дотле док му неко не угрози „фундаментална истраживања“. Тада постаје озлојеђен јер су му прекинуте везе са „светом“, јер му не стиже литература (зна да је највише и направио из литературе), јер нема опрему чији га недостатак раздваја од на корак досегљивог „фундаменталног резултата“, на крају крајева, више му не стиже ни пошта (Сахаров и Капица су „без поште и литературе“ били око четири деценије). Он не схвата да је само члан светске заједнице „фундаменталних истраживача“ које светски мегакапитал из вишка вредности расејава по свету руководећи се искључиво *cost/benefit* приступом: шта год да „фундаментални истраживач“ да, више је од у њега уложеног. Како је могуће да је он на сваком светском конгресу изазвао дивљење и да су га ободрили да само тако настави, а да му ти исти више и не пишу? Зна се: криво је клање у Босни за које он није крив.

С фах-идиотом се не може без неког конструкта, јер када о неком аспекту света задобије модел – конструкцију, он већ зна шта ће с тим.

Зато, ево расветљавајућег конструкта за фах-идиота: већина њих би морала да примети да у називу њихове науке стоји *логос*, јер они су офталмолози, геолози, политиколози, комуниколози, археолози,..., психолози. Етимологија назива њиховог експертског подручја није сасвим безазлена, она им чак прописује једно обавезујуће држање, а њихово држање је меродавно за њихову саму ствар.

Позната су два Аристотелова диктума који представљају суштинска одређења људске природе: према првом, човек је *politikon zoon*, а према другом *zoon logon ehon*. Оба одређења су доживела значењска померања и преведена у латинске формуле *animal sociale* и *animal rationale* с далекосежним утицајем на западну доктрину о човековој природи. Што се тиче тог другог одређења, постоји преовлађујуће погрешно мишљење да оно не садржи никакву политичку конотацију јер превасходно указује на суштинску карактеристику човека – логос, која човека издваја од других створења. У европској филозофској традицији логос је најчешће изједначаван с разумом, па је тај Аристотелов диктум схваћен као емфатичко издвајање људске рационалности у односу на чисту животињскост. Међутим, већ поодавно, а у нашем веку и на највишим филозофским равнима, сумња се у сваки антропоцентризам, у привилегован положај човека у свету.

Живећи у политичкој заједници, човек се по логосу разликује у односу на животиње и, захваљујући управо логосу, у могућности је да успостави политичку заједницу грађана. Без логоса, животиње узајамно дају знакове о оном тренутном и партикуларном, док човек обдарен логосом може да износи сваку општост која је конститутивна за опште добро. Отуда Маркс и може човека назвати „генеричким бићем“ које само себе узима за генус. Сам појам логоса је један од темељних појмова античке филозофије, вишезначан и сложен, па се отуда морамо поуздати у „готов“ фацит свих распри око конкретног значења логоса у наведеном диктуму и рећи да ту логос значи пре свега говор, артикулисани говор који омогућује комуникацију. Ту Аристотел није имао у виду људске интелектуалне капацитете као што то сугерише латинизирани термин *animal rationale*. Уводећи у том одређењу логос, Аристотел је истакао политички хабитус грађанина, односно политички смисао (у смислу онога што код Аристотела значи политичко) његовог држања у говору. Управо та способност говорења довела је грађанина у простор доброг живота, у простор први пут смештен између брахијалне силе и потпуне пасивности; или, другачије, том способношћу говорења превазилази се свако и природно (непосредно) и приватно (идиотско) живљење.

Наш фах-идиот воли рационалност сваке врсте, воли тзв. рационално понашање, па се слаже и да је *animal rationale*. Зато ће он свако политичко деловање које му нарушава несметано обављање послова, а поготову оно политичко деловање које истура питање слободе у први план (јер то може бити крајње заострено) прогласити за ирационално. Али, мислимо да то ова крајње упрошћена скица јасно показује, он би се морао вратити меродавном значењу логоса којим се бави у оквиру своје области. Тада ће постати грађанин у изворном смислу и неће

живети у „самоскривљеној малолетности“, позивајући се на „рационално решење“ у сложеној политичкој ситуацији: „Нека већ једном дође неко и прекине сва та ирационална понашања“. Дакле, фах-идиот би морао да одрасте.

Антиратни профитер избегава прва питања

Битна политичка питања за судбину једног народа која му доносе задатке, а он их решава или подбацује, често падну на ниво питања, као у било каквој другој изнудици, која имају форму: „Шта да се ради?“. Та форма сама у себи упућује да „треба урадити нешто и то одмах“. Проблемски простор догађаја који је садржај за такву форму питања треба, према томе, што брже претражити и поједноставити да би уопште одговор на питање постао политички делотворан, при чему је најпожељније да одговор сугерише избор у, да тако кажемо, бинарном амбијенту: или–или, јесте–није, да–не, или просто ON–OFF. Тако се и у нашем случају брзо дошло до одговора на наша судбинска питања: рат или мир!

Почнимо једним труизмом у форми питања: да ли уопште постоји неко ко је за рат и да ли уопште не постоји нико ко је за мир? У смислу антрополошког оптимизма оба скупа су сигурно празна. Али, ипак, АРП који се ужасава крви, прогона, силовања,..., кича, каже за себе да он сигурно није за рат, али да су сви други за рат. Сваку другу структуру питања које би дало диференциранији политички одговор којим би се сугерисало „компликованије“ политичко понашање, АРП компромитује.

А шта ако је форма питања таква да јој је садржај питање о слободи? Не постаје ли тада то питање форма саме запитаности о смислу народног бивствовања – слободи? Ми, уз много опреза речено, окциденталној цивилизацији нисмо много подарили (оставимо по страни да ли су фреске исто или изнад ренесансног сликарства – око тога једноставно постоји кунст – историчарски консензус, као попут оног да је Тројански рат био ту и ту, а не у Габели; или да ли је Његош на нивоу Шекспира – шта вреди када је договорно непреводив). Међутим, спадамо у најискусније када је реч о слободи, јер је наша мисао о њој веома искусна; толико је искусна, и толико није наивна, да буквално у филозофском смислу та мисао о слободи себе мисли.

И када је то питање о смислу слободе актуализовано оно се хтелo свести на питање: рат или мир? Да ли постојаност око инсистирања да се одговор који одређује политичко понашање добије из питања о самом смислу слободе, значи и опредељивање за рат? Није ли политичко држање *par excellence* истрајавање на питању да ли одговор о истом политичком држању долази као одговор на питање да ли је наше искуство слободе на искушењу? Нема сумње да *светска влада* нема осетљивост за таква питања јер је представник земаља које су слободу једном засвагда задобиле огњем и мачем, кроз грађанске и верске ратове, крсташким походима, као што и нема сумње да постоји велика

геополитичка вероватноћа да би онога ко та питања тврдоглаво поставља млатнули бомбом по глави. Али, пошто је слобода по себи нужна и општа, она се не би задовољила да и по високу цену нужно и на општи начин не испита и све друге могућности. Те могућности нису испитане.

Да те могућности остану неиспитане за то се, између многих, побринуо и АРП, и то на начин компромитације. Иако је припадник скупине која је искусна у питању слободе, он ту не испољава никакво претходно поверење на које би по захтеву интелектуалног поштења био обавезан. Он то одбацује, сматра архаичним; питање патриотизма, као и сва питања која имплицирају одговор који у себи има неку димензију вертикалног држања, а не компрадорске предусретљивости, он церећи се одбацује. Каже да је то скоро гротескно, изанђало и трапаво, да напосто није производ који би „слободни свет“ по високим ISO стандардима уопште могао да прихвати. Антиратни профитер је присиљен да буде субверзиван: он зна да мора да подрије наду да се претензија на слободу може очувати и да постоји могућност да претећа будућност није у потпуности калкулабилна; он зна да свако непопуштање, боље рећи застајање пред питањем, омогућује деловање наде која охрабрује и за најнепредвидљивије чинове и расплете. Зато он поручује да на наду може да игра само онај ко има неку сигурну одступницу, као да слобода није сама собом исцрпљена, него има још неку резерву слободе. Мада су антиратни профитери често по оријентацији послемодернисти и воле субверзивне игре против метафизике и сваке центриране истине, они се овде показују као метафизичари који, покушавајући да подрију наду, заговарају, наравно, оно што је поништава – безнађе, долазећи тако до новог метафизичког темеља; они добро функционишу на безнађу. Примитивна варијанта АРП јесте петоколонаш који производи безнађе, али, садашњи АРП није петоколонаш – он је функционер – експерт приправник *светске владе* и, ипак, опет профитира јер постаје експерт за безнађе, које се може извозити по потреби у Јужну Америку, Африку, земље у развоју.

Антиратни профитер избегава изворно питање: питање о смислу слободе, зато што је оно најуже повезано с једним другим питањем: шта позива на мишљење? Веза та два питања је извор свеколиког мишљења славних претходника који су живели у земљама које сада сачињавају *светску владу*. Сада је та веза деградирана, али још увелико има ранг: то је разлика између онога што треба мислити и мишљења као средства, разлика која је онтолошка, али коју експерти нивелишу јасно се опредељујући за мишљење као средство, за сврховито мишљење. Антиратни профитер, експерт и техничар знања, погледа управљеног ка апстрактној универзалности, мисли мишљење сврховито.

Према свом интелектуалном хабитусу АРП склон је апстрактној универзалности – треба одмах постати светским грађанином и мора завладати универзални мир. Он вапи за толерантним дијалогом, а не за ратом, јер се рата и крвопролића напосто ужасава (а ко је, уопште, за рат и ко се рата и крвопролића не ужасава?). „Сјајно“, рекао је један Вијетнамац једном француском антиратном профитеру, „зато почните

захтевом за мир у Вијетнаму“. „Никада, то би значило ићи на руку комунистима“. Дакле, АРП хоће универзални мир без посебног мира! Или, код нас се каже: „Признајте и нама што сте признали и осталима“. „Никако, то значи признати вашу хегемонистичку позицију“. Дакле, АРП жели да подели признања универзално, али не и посебно признање. Или, наш АРП нивелише све разлике које се јављају у грађанском рату. Отуда га и не занима ко је крвник, а ко жртва, па зато захтева престанак сваког насиља. Тако сматра да је објективан (као позитивни научник он има посла само с објективним светом), да је његова позиција универзалистичка, те да ће се и мало зло добро завршити само кад нестане. Није ли јасно да је позиција АРП псеудоуниверзалистичка: он је за перманентни рат, у ствари, јер је против сваког отпора обесправљених, универзално, широм света, за забрану ослонаца на једино што имају – претензију на слободу. Он је, свакако, против рата ако се та претензија ослони на оружје, али је свакако за мир који се чува оружјем. Сасвим неочекивано, али нужно и иманентно, АРП јавља се као ратни хушкач јер подстиче рат оних који обесправљују и спречавају обесправљење да мирно дођу до права. Принцип њихове универзалности полази од фаталног недостатка, а то је да њихова универзалност не важи ни за један појединачни случај. Или, парафразирајући онога који је мислио универзално: они музу „слободни свет“ кроз универзално сито.

Значи, када вапе за дијалогом они не мисле на дијалог о питањима која су прва, већ на дијалог на који треба да пристану обесправљени са онима који их обесправљују. Та активност АРП захтева највиши ниво експертисе јер се ситуација која прети радикализацијом мора пацификовати, а то се назива „управљање кризом“. Сâмо управљање захтева модел процеса којим се жели управљати и тај модел је спреман, јер су врхунски експерти већ извршили синтезе различитих модела: блискоисточни модел, јужноамерички модел, ..., босански модел. Дијалог о којем говоримо није ништа друго до кооперативно усаглашавање параметара и варијабли одређеног модела, дијалог у којем онај који обесправљује присиљава обесправљеног на самоопшценост, да сам призна оно за шта није крив, да се обавезе на немогуће, да разголићујући се компромитује сваки будући отпор, универзално, на свакој тачки Земљине кугле. Зато, сигуран на експертском тлу, АРП пита: „Нећете, ваљда, тврдити да није било ратних злочина?“. Ко ме се он обраћа? Зар има неко ко тврди да није било ратних злочина? Пошто таквих нема, њему се то бучно питање враћа с језивом тутњавом: „Ниси ли ти ратни злочинац јер си први починио злочин против човечности, обеснажујући сваки легитимни отпор?“.

И на крају, уместо закључка: дата је скица за нашег антиратног профитера; дало би се још штошта рећи, али задовољићемо се овим: АРП нада се учешћу у светским пословима, али он је, ипак, само функционер – најамник светске владе који може бити послат с овим искуством на нова кризна жаришта да шири идеологију неолиберализма, идеологију коју су и његови послодавци напустили, па је извозе као и све остале прљаве технологије.

Великоалбанска идеја и историографија

Др Љубодраг Димић

(Ђорђе Борозан, Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса, Београд, 1995)

У време криза, попут ове у којој се задесио српски народ, буја свест о протеклој историји. О коренима процеса, који се збивају пред очима савременика, судове изричу сви – политичари, писци, новинари, интелектуалци, људи који се у преиспитивању прошлости ослањају на сећање и лично искуство, код којих постоји привид „видљивости“ узрока и последица. У општем вишезвучју понајмање се чује глас људи струке. Професионално окренути прошлости, у сталном трагању за што садржајнијим и објективнијим знањима, историчари, посебно добри историчари, одлучују се да изричу судове само онда када су проучили све релевантне историјске изворе и истраживачки обухватили целокупну историјску материју. Тако се дешава да о темама које лаицима изгледају као теме о којима се све зна, о којима је све речено, о којима постоји поплава политичких оцена, вредносних судова, паушалних ставова и стереотипа, историчари сабирају тек прва поуздана знања и пишу прве ваљане књиге.

Наша садашња знања о бројним питањима из прошлости и савремености српског и албанског народа оскудна су и једнострана. Постојећа литература, препуна идеолошких садржаја и тврдњи, не може да издржи критику историје као тока, да на знањима прошлости назначи путоказе за будућност и да задовољи основне критеријуме струке. Решавање српско-албанског питања одувек је превазилазило унутрашње границе Југославије и Албаније, добијало интернационалне размере, задирало у међународни поредак, тицало се суседних држава и великих сила. Тако је било у целокупном протеклом столећу: 1878, 1912–1918, 1941–1945, 1948, 1968, 1981, 1988–1995. године. Реч је о сложеном проблему с унутрашњополитичког и међународног, али и економско-привредног, етничког, територијалног, језичког, културног и просветног и идеолошког аспекта. Историчари нису могли а да га не идентификују, да не уоче његов судбински значај, да не осете да је то „животно питање“ за неколико балканских народа. Ипак, као да су се клонили те привлачне,

актуелне и важне теме с изразитим емоционалним и политичким набојем, који изобличује истину и пресудно доприноси да се у свести савременика често сударају опречне слике исте прошлости. О њој су писали најчешће фрагментарно, „на парче“, посматрајући издвојене догађаје и краће хронолошке периоде, веома ретко се упуштајући у анализу дуготрајних процеса, дубоко укоревљених у историјски контекст балканских и европских политичких, економских и културних прилика. Као да су се плашили да се тој политички осетљивој и на тренутке табу-теми сувише приближе.

Садржајна и обухватна знања о пореклу, идеји и пракси „Велике Албаније“ Ђорђе Борозан је сабирао дуго и темељито. Бавећи се „источним питањем“ и етапом његовог решавања на Берлинском конгресу 1878. године, он се већ средином седамдесетих година истраживачки сусрео са темом која је, две деценије касније, уобличена у волуминозној монографији *Велика Албанија – поријекло, идеја, пракса*. О обиму истраживања можда највише показују бројке: истраживање је обављено у 11 архива у земљи (Београд, Приштина, Скопље, Цетиње, Подгорица) и иностранству (Рим, Лондон, Беч); прегледано је 45 архивских фондова и збирки; ишчитана је обимна објављена дипломатска грађа енглеске, немачке, италијанске, албанске, српске и југословенске провенијенције; консултована је богата рукописна заоставштина више националних библиотека; прегледани су бројни мемоарски списи; темељито је истражено 18 листова на српском, албанском и италијанском језику; критички је претресена обимна историографска, политиколошка и публицистичка литература (више од 230 наслова на српском, македонском, албанском, енглеском, италијанском и немачком језику). Наведено истраживање суочило је аутора с обиљем историјских извора, омогућило му да измакне незнању које подстиче емоције и политичке и идеолошке инструментализације чини могућим, помогло му да „гради“ што тачнију слику прошлости, да се умно и зналачки бави историјом. Заснована на добром познавању литературе студија Ђорђа Борозана је претежно ослоњена на сопствену ауторову авантуру зарањања у историјске изворе, разгртање чињеница, размишљање над њима. Чињенички нова, оригинална и богата, она је у сталној полемици с албанском историографијом оптерећеном наслеђем и прилагођеном потребама дневне политике (национални романтизам, политизација, идеолошка искључивост). Досегнути резултат превазилази границе националне историографије.

Студија Ђорђа Борозана прва је целовита интерпретација феномена званог „Велика Албанија“. Реч је о сложеној студији, на чијим се страницама преплићу прокламовано и стварно. Аутор прати генезу политичке идеје о „Великој Албанији“, настајање планова и програма који су идеју територијалне и етничке „Велике Албаније“ требало да оживотворе у праксу остварења идеја у конкретној историјској ситуацији. У хронолошком опсегу од готово седам деценија (1878–1945) идентификован је простор који географски омеђује идеју о „Великој Албанији“

(Косовски вилајет, Скадарски вилајет, Јањински вилајет, Битољски вилајет), посматра се немирно балканско окружење и пажња посвећује европским државама чији се политички, економски и стратешки интереси преламају преко судбина балканских народа.

О истраживачким проблемима са којима се аутор суочио и које је настојао да разреши сведочи и композиција књиге. У мноштву поглавља (46) лако се уочава неколико великих целина. Попут каквог лука, оне спајају тренутак када се, 1878. године, артикулишу прве идеје о „Великој Албанији“ са временом „интернационалног транс“, када, на крају једног крвавог рата у којем се та идеја у пракси исказала у свој својој погубности (терор, насиље, злочин), настаје привид вечног пријатељства идеолошких истомишљеника у Југославији и Албанији. Прва целина посвећена је настајању програмских визија територијалне и етничке Албаније, последњим деценијама турског господства на Балкану, искуству из балканских ратова, Првом светском рату, настајању албанске и југословенске државе. У другој целини аутор прати две деценије дуги (1918–1938) развој југословенско-албанских односа, оптерећен ратовима на граници, упадима банди, страхом, терором и неповерењем. Трећа целина говори о годинама италијанске окупације Албаније у предвечерју Другог светског рата (1938–1941), а четврта је посвећена Протекторату „Велика Албанија“ (1941–1943). Пета целина обухвата време обележено настајањем Друге призренске лиге (септембар 1943), Бујанском конференцијом и крајем ратних операција у 1945. години.

У периоду дугом готово седам деценија аутор прати изразити антисловенски и антигрчки карактер идеје о „Великој Албанији“ и њене реализације. Приказује опседнутост албанске елите мишљу да су Албанци једини аутентични наследници турског територијалног наслеђа на Балкану и, у вези с тим, настојање да „Велика Албанија“ буде што већа. Идентификује територијално и етничко у плановима, посматра срастање те две компоненте, које формирају албански етноцентризам и експанзионизам, открива неминовност сукоба са суседима Србима и Грцима. Територијално и етничко у албанском национализму мобилише и интегрише албанску нацију, доприноси да „албанство постаје једина религија Албанаца“, али, истовремено, окива свест, свађа са суседима, сатире, доприноси војном организовању друштва, подстиче заостајање и ускраћује будућност. Посебна пажња је посвећена разобличавању идеолошке матрице и праксе албанског национализма као инструмента турске спољне политике (задржавање на Балкану), фаворита Аустро-Угарске монархије на „словенском југу“ (противтежа словенским народима), средства италијанске пенетрације на другу обалу Јадрана, реализатора циљева немачког „новог поретка“ на Југоистоку, експонента коминтернистичке политике на Балкану. Аутор даје бриљантне анализе југословенско-албанских, југословенско-италијанских, албанско-италијанских, југословенско-бугарских и албанско-бугарских политичких, дипломатских и војних односа. У више тематских кругова посматра односе на релацији Београд – Рим – Тирана, Београд – Софија – Тирана,

– Загреб – Тирана – Софија (тзв. „Балкански лук“). Упоредо с тим, прати осетљиву политичку, дипломатску и обавештајну делатност у великим европским метрополама (Цариград, Беч, Рим, Берлин, Москва, Лондон, Париз).

Истраживање показује да се Албанија појављивала као најосетљивије питање у лошим односима Италије и Југославије. Племенска, верска, социјална, персонална, економска и психолошка подвојеност Албаније те односе је додатно оптерећивала својом нестабилношћу. Посебна пажња је посвећена терористичкој делатности Косовског комитета. Аутор посматра простор: јужна Албанија са Епиром и Јањиним; северна и средња Албанија са Скадром, Тираном и Елбасаном; Македонија са Дебром, Скопљем, Гостиваром, Прилепом, Велесом, Витољем и Охридом, и Косово и Метохија са градовима Пећ, Ђаковица, Призрен, Митровица, Приштина, Гњилане, Прешево, Куманово, Нови Пазар и Сјеница. То је простор испуњен хаосом, етничким чишћењима, терором, миграцијама, етничким мимикријама и несигурношћу, али и сиромаштвом, глађу, примитивизмом, несрећом, мржњом која нараста и која се исказује кроз све облике суровости. Простор оптерећен прошлошћу, испуњеном супротностима живота у феудалној држави отоманског суверенитета, ратовима за наслеђе Турског царства, политиком Аустро-Угарске монархије и рецидивима које је она за собом оставила, али и свакодневицом препуном сукоба на границама и око разграничења, претензија на туђу територију и мешања у унутрашње ствари суседа. Аутор прати перманентне ратове за назначену територију, упаде банди, које покатакд имају и по 10.000 чланова и више личе на мале армије, побуне и устанке који се јављају као константа живљења, делатност регуларних армија, неуспеле демилитаризације и успешна наоружавања становништва, стални шверц оружја, токове новца којим се све може купити, становништво које развејавају и тање ратови, сеобе, миграције и болести. Ђорђе Борозан нам приповеда драматичну и вечиту причу о: комбинацијама „велике европске политике“ на Балкану; тајним споразумима; делатности агентура; стратешким правцима којима се крећу војске, око чије се контроле сударају и боре велике империје и унесрећују мали балкански народи (Истамбул – Сарајево; Сарајево – Солун; Београд – Скопље – Солун; Београд – Софија – Цариград; Скадар – Јањина; Тирана – Солун – Цариград); поткупљивим политичарима; конспиративним организацијама; острашћеним завереницима; интригама и тероризму; емигрантској делатности; качачком покрету; терору као основном методу политичког деловања и спољној политици Југославије која Косово брани у Албанији.

У средишту истраживања је период 1939–1945, од тренутка када је Италија војно закорачила у Албанију и почела да оживотворује сан о „Великој Албанији“ до тренутка коначног ослобођења 1945. године. Ђорђе Борозан прати инсталирање италијанских окупационих власти у Албанији и њено претварање у протекторат, фашизацију те мале балканске земље, војне операције на албанском ратишту априла 1941.

године, територијално ширење Албаније прикључењем источних делова Црне Горе, Косова и Метохије, западне Македоније и Епира. Посебну пажњу је посветио националном обликовању и уређењу нове државе, структури албанске политичке и економске елите (монархисти, беговат, трговци, бирократија), основним полугама фашистичког режима (фашистичка партија, Косовски комитет, Албански народни савез, Удружење „Легалитет“, Национални фронт, Друга призренска лига), слому италијанског фашизма 1943. године, формирању Друге призренске лиге, колаборационизму и војној снази албанских војних јединица, војном и моралном поразу идеје о „Великој Албанији“, и националним и територијалним заблудама албанских комуниста.

На страницама књиге *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса* читалац се обавештава о делатности више генерација албанских првака. Од османских чиновника и албанских интелектуалаца Абдул бега Фрашерија, Пашко Васа и Хаџи Зеке, који оличавају творце идеје, преко Хасана Приштине, Бајрама Џурија, Исмаила Кемала, Исе Бољетина, Фана Нолија, Ферата Драге, Цена бега Крезиуа и Ахмета Зогуа, до Џафера Деве, Реџепа Митровице, Ђазима Блаце, Фадиља Хоџе и Енвера Хоџе. Реч је о различитим људима – интелектуалцима, политичарима, хајдуцима, револуционарима и убицама, али сви су фанатично одани идеји „Велике Албаније“. Тај изразито персонализовани приступ посебан је квалитет књиге.

Српској и југословенској историографији Ђорђе Борзан је подарио поуздану и добро написану књигу (стручно, занатски беспрекорно, смирено, непристрасно), с новом фактографијом и добрим историјским анализама, богату рационалним знањима која употпуњују историографску слику епохе, корисну како стручној и читалачкој публици, тако и онима који доносе политичке одлуке у земљи и иностранству. Наиме, тачна слика прошлости неминовно ће доприносити умнијем бављењу савременошћу и будућношћу.

Позадинско обезбеђење у стратегији пројекције снага

(Даља разрада *Правила ФМ 100-5 КоВ САД*)*

Живко Лукић, кбб у пензији

Када се говори о војним потенцијалима Сједињених Америчких Држава пажња се преваходно посвећује њиховим борбеним компонентама и опасностима од њих по сваког противника. Међутим, искуства из ангажовања ОС САД у операцијама „Пустински штит“ и „Пустинска олуја“, као и на просторима претходне Југославије и шире на Балкану, показују да значајну пажњу треба посветити и позадинском обезбеђењу америчких снага, као предњем одреду који у савременим условима први долази на просторе будућег ангажовања (на простор Босне и Херцеговине, од америчких снага, прве су стигле јединице позадинског обезбеђења – ПоОб). Том елементу ОС САД придат је одговарајући значај и у најновијој варијанти доктринарног правила КоВ САД *ФМ 100-5*, које је штампано јуна 1993. године.

Ослањајући се на основну премису новог правила *ФМ 100-5* да стратегија, оператика и тактика из периода „хладног рата“ више немају вредност, аутори закључују да се мора преиспитати и основни концепт позадинског обезбеђења (логистика). С обзиром на то да се нова америчка војна стратегија заснива на смањеним снагама, лоцираним претежно на територији САД, и способности ОС за пројекцију снага у било који регион на свету, неопходно је да се развије и одговарајући систем ПоОб, способан да удовољи захтевима такве стратегије. Те промене се дешавају у условима смањивања свих ресурса ОС, па позадинско обезбеђење, са капацитетима за ваздушно и поморско превозење и с истуреним распоредом војног материјала претходно ускладиштеног у појединим регионима, треба да обезбеди ефикасну пројекцију снага ОС Сједињених Држава. Посебну одговорност, при томе, има највише војно руководство, које мора да схвати шта је неопходно за примену начела ПоОб пројекције снага и шта се мора урадити краткорочно и средњорочно да би нова стратегија КоВ САД постала реалност.

Аутори анализирају три нивоа позадинског обезбеђења. На *стратегијском нивоу* команданти разматрају: начелне потребе снага у људству

* У чланку под истим насловом, објављеном у часопису „Military Review“ од јуна 1994, пуковник Мајкл С. Вилијамс и потпуковник Херман Т. Палмер из КоВ САД критички анализирају најновије ставове о ПоОб из наведеног правила и дају неке сугестије за будућа решења.

и материјалу; складиштење материјала; стратегијску покретљивост и могућности довођења појачања у обученом људству и материјалу у подручје извођења операција. На *тактичком нивоу* разматра се целокупна Служба борбене подршке (*Combat Service Support – CSS*), која снабдева борбене јединице – до појединачног војника, у свим борбеним потребама, односно обезбеђује им ватру и маневар. На том нивоу команданти, као и у случају дејства, могу да преузимају део функција које имају стратегијски или оперативни значај. *Позадинско обезбеђење на оперативном нивоу* обухвата активности које захтевају континуиране кампање и велике операције на ратишту и обезбеђују континуитет здружених позадинских активности, с обзиром на то да повезују стратегијски и тактички ниво позадинског обезбеђења.

Вишефункционалан систем позадинског обезбеђења

Аутори сматрају да досадашњи систем организације и функционисања позадинског обезбеђења ОС САД није способан да подржава целокупну приправност и борбену спремност снага за случајне, неодређене операције, као ни пројекцију снага Копнене војске. Према новој доктрини, неопходан је интегрисани, вишефункционалан систем ПоОб, с одговарајућим поткомпонентама шеме подршке, које су јасно дефинисане за сваки сценарио. „Зависно од величине снага које се пројектују и услова, будуће операције укључују стратегијски ниво позадинског обезбеђења, проширен на оперативни и тактички ниво“. Зато аутори закључују да развој доктрине и организације мора да буде усмерен на интегрисање сва три нивоа ПоОб, што ће вишеструко повећати борбену способност јединица и њихову оперативну ефикасност.

„Здружене и комбиноване операције, заједно са истуреним присуством, базирањем на територији САД и пројекцијом снага КоВ дефинишу начин планирања Позадинског обезбеђења, обезбеђења ресурса и обављања задатака“. С обзиром на то да је пројекција силе обавезно здружена активност, степен здруживања позадинске подршке пројекције снага мора бити јасно одређен. Сваки вид ОС одговоран је за централизовано управљање одређених категорија подршке, а од КоВ очекује се да у вези с тим преузме највећи терет.

Позадинско обезбеђење пројекције снага захтева мање, ефикасније снаге подршке са најмањим могућим дуплирањем и сувишним напорима међу видовима. Премда на војишту за случајне, неодређене активности више неће бити потребно ангажовање целе јединице за позадинску подршку, мора се обезбедити потребна функционална способност позадинског обезбеђења када и где буде потребно. Осим тога неопходан је и максималан удео ПоОб америчких савезника. Ранији став да је ПоОб национална одговорност замењује се мултинационалним напорима на стандардизацији опреме како би била интероперативна. Довођење снага ИФОР на територију БиХ најочитији је и најновији пример остварења мултинационалног начела у ПоОб, јер су америчке снаге имале значајну

подршку савезника приликом увођења у ангажовање у Босни. Осим од чланица НАТО-а, међу којима су се истицале Италија и Немачка, одговарајућу подршку су имале и од других земаља, на пример од Аустрије, Хрватске и Мађарске.

Оперативном и тактичком нивоу пројекције снага неопходан је аутоматизовани позадински систем веза са протоком информација у реалном времену, због чега КоВ треба да усаврши глобални аутоматски систем веза. Тај услов, заједно са координираном употребом ваздушног и поморског превозења, као и истуреним складиштењем борбених потреба, аутори сматрају једним од основних за остварење пројекције снага, односно целокупне доктрине копнене војске.

Да би се подржало мноштво случајних, неодређених задатака организација ПоОб мора да буде довољно вишефункционална да би била ефикасна и са мањом структуром својих снага. Истовремено, њене снаге морају да буду способне за реструктурирање, тј. за стварање прилагодљивих структурних облика способних за подршку у различитим условима, на разним подручјима према захтеву оперативном-тактичких команданата. При томе је веома значајно да функционална позадинска група (не цела јединица) буде способна за рано распоређивање, заједно са борбеним елементима. У вези с тим, аутори наглашавају једно од борбених начела *Правила ФМ 100-5*: за време распоређивања и употребе својих снага команданти обављају задатке преузимајући иницијативу, експлоатишући све форме борбене моћи, обликујући бојиште маневром и стварајући повољну прилику да ударе по непријатељевом тежишту. Наглашавају, такође, да је и у фази распоређивања и у фази употребе снага основни елемент увид у материјалне и борбене резерве, како у покрету, тако и у целокупне резерве. Врхунска функција на тактичком нивоу је потпуно обезбеђивање војника свим потребама, што се сматра системом који не сме да закаже (у рату у Персијском заливу америчка КоВ је проверила систем таквог обезбеђења војника за време борбених дејстава, па појединац није чак отклањао кварове на свом наоружању и опреми, већ је добијао нове и настављао борбу).

„КоВ САД више не води и не добија америчке ратове, мада ова основна намена остаје њен *raison d'être*“. Нова преокупација КоВ САД јесте очување мира, помоћ у катастрофама, борба против дроге и све оно што се подразумева под појмом „операција изван ратног стања“, тврде аутори. А све то може да подржава само служба позадинског обезбеђења организована на новим начелима.

Нови ФМ 100-5

Аутори наглашавају да се у новом доктринарном правилу КоВ САД по први пут ПоОб обрађује у поглављу с одговарајућим називом – *Logistics* (поглаваље 12), и то на начин који одсликава суштину ПоОб ослобођеног од баласта застарелих концепција. Према променама у доктрини употребе КоВ, где се од стратегије „истуреног присуства“ прешло на стратегију „пројекције снага“, непоходне су и промене у

организацији позадинског обезбеђења. Тако према новој доктрини оперативно позадинско обезбеђење мора да прати развој ангажовања у случајним, неодређеним операцијама, што захтева посебну флексибилност због ограничења у ресурсима и притисака који произлазе из задатака, стања непријатеља, властитих трупа, терена, метеоролошке ситуације и расположивог времена. Посебно је наглашено да се у новом правилу први пут обрађује позадинско обезбеђење „операција изван ратног стања“.

Да би се остварио систем ПоОб с америчког тла до било којег војишта у свету неопходно је да се испоштују следећа начела: предвиђање, интеграција, континуитет, удовољавање потребама и импровизација. Сва та начела разматрају се на свим нивоима – стратегијском, оперативном и тактичком. Посебна пажња посвећена је успостављању позадинске базе ратишта, па је разрађен и концепт њене структуре. У вези с тим, аутори издвајају тактички ниво ПоОб, који обухвата следеће функције: обезбеђење људства, наоружање, снабдевање горивом, база рање, покрет и издржљивост војника и њихових система. Те функције су разматране у оквиру бојишта високог техничког нивоа.

Аутори подсећају да развој мисли о позадинском обезбеђењу на садашњем нивоу има основ у 230 војних ангажовања по целом свету, које је КоВ извела у овом веку. Та чињеница указује на велико искуство на којем се заснива развој нових начела ПоОб КоВ Сједињених Држава. Међутим, закључују аутори, само усавршавање постојећег система, заснованог на доктрини „хладног рата“, не може да подржава промене у структури КоВ намењене пројекцији снага. Позадинци не могу једноставно добити „информатички рат“ са застарелим, неодговарајућим системом, оптерећеним сувишним људством и спорим процесним системима. Упоредујући претходну „логистичку стратегију“ (истурено распоређивање) са будућом – стратегијом пројекције снага, амерички теоретичари наводе:

„– Док смо раније имали ПоОб 'скројено' за сваку компоненту ОС, сада морамо размишљати о здруженом ПоОб 'скројеном' за одређеног команданта у сваком виду;

„– Док смо раније имали ПоОб историјски структурирано за одређено ратиште (Европа), сада постаје правило да је ПоОб оријентисано стратегијом пројекције снага;

„– Раније је постојала релативно развијена позадинска инфраструктура ратишта, сада имамо случајне, неодређене операције у подручјима без те инфраструктуре;

„– Док смо раније имали унапред стокиране материјалне потребе ПоОб, сада морамо да их држимо на бродовима – базама истуреног базирања или да их превозимо истовремено са распоређивањем снага;¹

¹ Операције „Пустињски штит“ и „Пустињска олуја“ биле су основни тест за истурено базирање ратних потреба у рејону случајне, неодређене операције на бродовима складиштима; тзв. *Prepositioning ships*. Постоје три сквадрона таквих бродова: МРСRon-1, у Атлантику; МРСRon-2, у Индијском океану, и МРСRon-3, у западном Пацифику. (МРСRon-1 обезбеђивао је знатан део позадинске подршке за 2. МЕФ, јачине око 30.000 људи, МРСRon-3 за 1. МЕФ, а МРСRon-2 за 5. и 7. МЕФ).

„– Где се раније подразумевала нормална подршка коалиције, као што је НАТО, сада треба очекивати ad hoc коалиције;

„– Раније су са пријатељским земљама прављени споразуми, увежбаване варијанте и побољшаван систем позадинског обезбеђења. Сада, међутим, морамо бити спремни да се од прилике до прилике договарамо и уговарамо сарадњу са чиниоцима изван коалиције;

„– Док смо се раније ослањали на национални сервис систем, заснован на захтевима (тзв. систем 'повуци'), сада се припреме морају обављати по здруженом мултинационалном систему заснованом на дистрибуцији (тзв. систем 'гурај').

„Укратко, промене у Копненој војсци пројекције снага захтевају не само промену ради удовољавања новим захтевима, већ радикално нове приступе начину на који смо кроз историју обављали позадинске задатке“.

Сва наведена начела су примењивана, више или мање, приликом довођења америчких снага на Балкан, и то не само снага ИФОР, већ током целокупног њиховог ангажовања на балканском простору – од почетка грађанског рата у претходној Југославији. Према томе, у новом правилу ФМ 100–5 није само одређен начин за извођење кампања, великих операција, битака или ангажовања у операцијама „изван ратног стања“ већ су у њему размотрене и идеје, концепти и системи који омогућавају подршку копнене војске пројекције снага, што значи дефинитиван прекид са доктрином из прошлости.

Новом доктрином обухваћена су решења за многе проблеме са којима су се Американци сусрели у операцијама у Персијском заливу. Један од њих је недостатак правилног руковођења позадинским обезбеђењем од самог почетка кампање, због чега су се на доковима лука у Саудијској Арабији нашле хиљаде контејнера ратног материјала и опреме чију садржину нико није знао. Понуђено решење је операција „раздељеног базирања“ (Split-base Operation), чија је основна идеја да се на ратишту реализују само неопходне функције. Остале могу да остану у базама код куће, па касније да буду привучене савременим средствима комуницирања. Првенствено се мисли на функције система руковођења позадинским обезбеђењем.

Неодложне промене у доктрини

У трећој глави *Правила ФМ 100–5* пројекција силе се описује као „демонстрирана способност (КоВ) за брзо узбуђивање, мобилизацију, распоређивање и извођење операција било где у свету“. Аутори сматрају да тој дефиницији недостаје елемент „способност истрајности“ операција. Да би се одржао потпун обим операције према захтевима нове доктрине – од подршке нацијама и изградње мира, преко очувања мира и борбе против дроге, до борбених операција великих размера – подразумевају се неодложне промене у доктрини и организацији ПоОб, системима хардвера и софтвера, обуци, материјалним системима и код

самих војника. У суштини ради се о промени начина мишљења, па команданти КоВ и позадинци морају да схвате нова начела и да, према њима, прилагоде свој начин мишљења и планирање будућих напора у оквиру позадинског обезбеђења. Наглашено је да пројекција силе није синоним за „брзо ојачавање“ (*Rapid Reinforcement*), које се односи на сценарио према којем се снаге пребацују на ратиште са већ постојећом позадинском инфраструктуром (одређеног степена) и где већ постоји део снага за прихват тих ојачања. Подсећајући на вечиту расправу о томе да ли развој технологије подстиче развој доктрине или је обратно, аутори сматрају да садашња технологија може значајно да помогне развој позадинског обезбеђења пројекције снага, а затим закључују да КоВ ипак не може да чека да технологија довољно „сазри“. Питајући се „који је најбољи пут за прелазак на ПоОб пројекције снага“, наводе поступке којима се мора пратити нова доктрина копнене војске. Између осталог, сматрају да је веома значајно да позадинци схвате да се функционални позадински капацитети морају распоређивати на ратиште истовремено или испред борбених елемената пројекција снага. При томе мисле на неопходне капацитете и елементе ПоОб, способне да на одговарајући начин рукују материјалом. У вези с тим, наводе речи једног америчког генерала: „Немојте ми рећи да морамо на ратиште довести више људи за руковођење. Реците ми како то можете учинити 'даљинским управљањем' са мање људи“. У тој реченици је суштина идеје о којој аутори говоре, наглашавајући да организација ПоОб КоВ САД треба да се реконструише и модификује управо на тој основи. Зато наглашавају да је садашње институционализовање „раздељених операција“ (*Split Operations*), где се распоређује само део јединице, као што је Центар за управљање материјалом, прави корак на остварењу новог концепта позадинског обезбеђења копнене војске. Наравно, и ту је критична и неопходна савремена опрема система веза, лака, ниског интензитета исцрпљивања, аутоматизована и поуздано увезана у процесни центар на америчком тлу. Такође, аутори упозоравају да то „даљински управљано“ позадинско обезбеђење не сме да умањи способност оперативног команданта да обезбеди потпуну позадинску подршку операцији.

На основу оперативних начела новог доктринарног правила која се односе на „модуларно“ формирање борбених јединица (према задатку), аутори говоре и о потреби за модуларном структуром позадинских јединица. Наиме, сматрају да треба, упоредо са формирањем одговарајуће структуре случајних, неодређених снага, формирати и модул позадинских функција неопходних за извођење планиране операције.

С обзиром на то да позадинско обезбеђење ОС САД подразумева координирану активност војних и цивилних структура, аутори разматрају и два аспекта те сарадње. Пре свега, сматрају да је неопходан нови приступ обуци кадра за руковођење позадинским обезбеђењем и руковање материјалом, и то од највиших нивоа до појединачног војника. Затим пажњу усмеравају на материјалну страну проблема, наглашавајући да ће се пројектоване снаге борити оним што случајне, неодређене

снаге имају и могу са собом да допреме на ратиште: друге позадинске припреме, какве су обављане у рату у Персијском заливу, убудуће ће бити пре изузетак него правило. Пошто америчке фабрике неће имати времена за преоријентацију производње, што ће ограничавати обезбеђење ресурса позадине, повећан значај ће имати ослонац на снабдевање сировинама и компонентама код пријатељских земаља. Аутори наглашавају да „свет, у ствари, убрзано постаје индустријска база за америчку војску“.

Обични војник ће у будућим дејствима бити изложен појачаним напорима, јер ће потенцијални непријатељ бити веома разноврстан – од неорганизованих група, наоружаних пушкама, до веома добро организованих снага, способних да употребљавају и средства за масовно уништавање. Зато војницима треба побољшати опрему, услове живљења и личну заштиту, односно треба им створити веће могућности за преживљавање. У вези с тим, Програм за подршку војника КоВ САД предузео је више иницијатива – од усавршавања опреме и наоружања до организацијских мера и побољшања обуке везане за позадину.

Аутори наведеног текста тврде да позадинско обезбеђење ни у најновијем правилу *ФМ 100-5* није потпуно решено. Наиме, сматрају да недостају неки основни елементи у доктринарној разради позадинског обезбеђења пројекције снага. Они тврде да је команданту на ратишту заиста потребан комплетан систем ПоОб, чија ће три нивоа бити прихватљива и приступачна не само главном команданту већ и крајњем кориснику – војнику. Тај систем мора да буде способан да подржава здружене, комбиноване и коалиционе снаге током целокупног оперативног ангажовања. Команданти и планери морају да буду способни да комбинују структуре за ПоОб потребама, како би подржали свако постојеће истурено присуство, затим да удовоље почетним потребама за распоређивање снага и да, истовремено, остану довољно флексибилни за остваривање најшире позадинске подршке. У вези с тим, аутори закључују да нова доктрина не одговара на сва наведена питања и не решава на жељени начин будуће позадинско обезбеђење.²

*
* *

Закључујући да систем позадинског обезбеђења који је вредео за време „хладног рата“ мора веома брзо да се мења, аутори наводе како политичари и високи војни руководиоци говоре о „мењању геополитич-

² Као пример да у систему ПоОб КоВ САД има недостатака упркос врхунској технологији може да послужи довођење снага у америчку базу у Тузли, преко Хрватске. Наиме, Американци су имали много проблема приликом изградње понтоноског моста преко Саве упркос свим повољним условима: унапред су имали детаљне обавештајне и техничке податке о рејону изградње моста, најсавременија инжењеријска опрема доведена је преко пријатељске земље (Хрватске) и радили су у условима без противдејстава с друге обале (дакле, у условима вежбе), па ипак им се велики део моста отео, а цео посао је каснио око седам дана.

ких услова“, „смањивању финансијских извора“ и „мењању улоге“ националног војног чиниоца. Али, упркос томе, тврде да се ипак није стигло ни довољно далеко, ни довољно брзо колико је требало. У ствари, реалност је јасна – свет се већ променио и наставља да се мења убрзаним темпом („док ми покушавамо да ухватимо прикључак“).

Аутори сматрају да су многи у КоВ-у почели да прихватају нове идеје о великим променама, али мало их је дошло до тога да преиспитају личне основне ставове о томе како треба организовати позадинско обезбеђење, а још мање их је већ схватило да је ПоОб пројекције снага реалност. Мало их је, такође, који схватају да је неопходно направити радикалан заокрет у односу на прошлост. Не ради се, наиме, само о „реконструкцији, реорганизацији или смањењу“, мада делимично има и тога. Нова идеја подразумева потпуно нов начин гледања на улогу америчке војне силе и на начин на који треба да јој се обезбеди позадинска подршка.

„Морамо променити наше мишљење – усмерено ка сировој снази и методологији од јуче – ка новом схватању потпуне предности савременог менаџмента и могућности комуникација“.

A treatise on the peace-keeping operation of the United Nations in former Yugoslavia

M Sc Damjan Tatić

Peace-keeping operations of the United Nations are defined as operations undertaken with the aim of preservation or re-establishment of international peace and security without resorting to force, initiated by the competent bodies of the United Nations, with consent of all interested parties and participation of military personnel controlled by the United Nations. The author insists on the distinction between peace-keeping operations and operations for enforcement of peace. His view is that peace-keeping operations are not expressly foreseen by the UN Charter, but allows that certain provisions of the Charter can make a foundation for undertaking such operations.

The mission of UN forces carrying out peace-keeping operations is normally to ensure that parties to a conflict honour the agreed cessation of hostilities. This mission has lately comprised also protection of civil inhabitants in certain areas or their preventive displacement or disposition.

The status of the UN peace-keeping forces can be generally regulated on the basis of articles 104 and 105 of the UN Charter and of the Privileges and Immunities of the United Nations. The author, however, stresses the point that conclusion of an agreement on their status would be a more precise manner for regulation of this matter. The most significant provisions this agreement would contain should pertain to the immunity of members of different contingents of these forces, to the freedom of movement of the UN forces, and to their obligation to honour the legal establishment of their host-country.

The author analyses the activities of UN forces in the former Yugoslavia: their mission and tasks, the legal foundation of their activities, their organization, status and financial support, with a view to experiences from other peace-keeping missions undertaken in the Mediterranean by the UN. His assessment is that the UN forces have fulfilled their mission in the former Yugoslavia only partially, since a peace-keeping operation can be brought to a successful end only when parties to a conflict decide to settle their dispute by negotiations, i.e. without resorting to force.

Diplomacy and war

Milan V. Petković, Colonel

Diplomacy and war, as instruments of politics, are linked by multifarious and numerous mutual relations. These forms of expression of political will

of a country towards other countries are both aimed at the final goal of imposing own will upon the other side in a conflict. The logic of war and the logic of negotiations are mutually incompatible, while complementary in the measure in which they serve the politics in the attainment of its goals.

The discontinuation of the „cold war“, has brought about the emergence of relatively new forms of diplomacy – diplomacy of pressure and blackmail; political-economic-diplomatic blockade and isolation; armed diplomacy; and other forms of influencing the adversary, even via the organization of the United Nations.

War as an instrument for the attainment of a set goal is being transformed to interventionism of greater or smaller dimensions and intensity, whereat are being sought and applied numerous combinations for diplomatic and/or forceful colution of problems. In most cases diplomatic and military activities are being carried out along parallel lines, whereat political leaders take care that their effects do not cancel each other, i.e. they direct them towards the attainment of an overall political goal.

Policy of Panturkism as ideological instrument

Babken Simonjan

The author reviews the most significant aspects of policies of the Ottoman Empire and impacts of these policies on the Ost-Christian peoples living in that empire. Comparing the histories of the Armenians and the Serbs he brings forward dfferent instrances from the five centuries' rule of the Turks over the Balkans, national clashes between the Serbs and the Moslems in Bosnia in 1992–1995 period, and the bloodstained history of the Armenians, against whom the Turks perpetrated in 1915 the most monstrous genocide in the history of mankind.

The author points out similarities in struggles of the Armenians and the Serbs, who both became victims of the policy of Panturkism. Ethnical „cleaning“ of the Western Armenia from the Armenians and the ethnical „cleaning“ of Croatia and the Serbian areas of Bosnia from the Serbs show the historical tragedy of these two tormented peoples.

By the beginning of 1990 the question of survival of the Armenians and the Serbs appeared again. Their renewed national awakening, however, enabled both the Armenians and the Serbs to defend themselves from new destructive campaigns undertaken by the Osmanli ideology, whose goal is to annihilate all Christians and everything Christian.

Using a number of precious and rare sources, the author interprets the policies of the Turkish sultans ruling the Ottoman Empire, since the basic idea of the Panturkish policy always was the suppression of national movements of the Ost-Christian peoples. He speaks, of course, also of dangers from Panturkism in our turbulent times, when the question again arises of survival of the Armenians in Karabach and of the Serbs in many centuries' old Serbian areas outside Serbia, since everything that took place in these areas from 1988 and on was in a great measure caused by the ideology of Panturkism.

An approach to information support of command and control over armed ships of the River Combat Flotilla

D Sc Radomir Janković, Colonel

The author lays down a possible approach to the matter of information support of command and control over the armed ships of the River Combat Flotilla. He proposes a hierarchically distributed command and control system comprising necessary sensors, computers, displays, fire control systems and communication equipment.

He starts with an analysis of the system, whereat he considers a river artillery-rocket ship as the object of command and control, and its environment consisting of the physical space and different threats and/or targets that can appear in that space. Thereafter he lays down the initial suppositions, a concept solution for the ship command and control system, and makes a review of its possible functioning in different types of situation.

The author concludes this presentation with considering the initial basis for an integrated maintenance of the system, the preconditions for the development of the system, possibilities for inserting into the system devices and elements from other systems and the existing items of armament and military equipment, also the feasible effects of the development and adoption of the system for the armed ships of the River Combat Flotilla.

Military economic activities in transition

D Sc Dragomir Đorđević, Colonel

In the first part of the article the author reviews the commercial aspect of functioning of the military industry in modern market conditions, known as bilateral monopoly, where both at the supply and demand side appears only one subject. The mechanism of functioning of market in such conditions cannot constitute the only regulating factor of the system of functioning of the military industry. With a view to the current process of transition of our military industry to market conditions, the author offers also some explanations on manners in which this question has been solved in other market economy developed countries.

Our market orientated military economy establishments have been instituted according to the needs of the Yugoslav Army. After their institution these establishments have undergone several re-organizations required by the needs and abilities of the Yugoslav Army, changes in the economic and societal system of the country, and of positive experiences from the organization of such activities in certain foreign countries. Since within the framework of the transformation of the economic system of our country also the status of military economic establishments of the Yugoslav Army plays a significant role, the author considers in the second part of the article possible solutions of this matter from the military economic aspect.

In the third part of the article, dealing with the evaluation of work in military economic activities, the author offers a model of prices, already proven in practice, founded on re-introduction of function of economic

necessity into the structure of prices of armament and military equipment items. By means of this function the link is established between the rational utilization and economic motivation of military economic establishments in their maximum attainment of business results measured by objective criteria of valorization. In such case a military economic establishment has clearly and precisely set parameters of its economic behaviour, i.e. such conditions are created in which each of such establishments must understand that it cannot find lasting solutions for its business problems and for its development in its raising the prices and demanding privileges or comfortable conditions in the economic system of the country, or in its requesting and getting state subsidies.

Military secret and its protection in the Yugoslav Army

Blagoje Ljubisavljević, Colonel

Military secret is an intrinsic feature of each Army. As an addition to the state secret it protects from publicity the secret data and information in the domain of preparation of a state for its defence. While the unearthing of these data and coming to their possession have traditionally been contents of activities of foreign intelligence services their secrecy is jeopardized when members of an Army do not conform to their obligation to safeguard the secret data and information, usually while making inadvertent mistakes and slips in conforming to the established service procedures in this domain.

The author points out the distinction between espionage with an element of foreign interest and the disclosure of secrets (state secrets, military secrets, service secrets), also the significance of preventive hindering the endangerment of secret data and information in a military organization, as well as the significance of sanctioning the unwanted and unlawful conduct in this domain.

Notwithstanding the possible nature and degree of threat to FR Yugoslavia from abroad or from within by activities of separatist forces, or the eventual lessening and/or elimination of these sources of danger, the need for protection of secret data and information pertaining to the defence and security of the country shall not cease to exist, at least in the near future.

Art of war – science and art

M Sc Mitar Kovač, Major

The art of war (polemology) is in different states and armies constructed and treated differently – a trade, craft, science, theory and practice, also science and art. In application of the approach that the art of war is a universal science on the armed struggle most problems appear from the aspect of the measure of development of its constituent parts and of non-justification (or justification) of mutual symmetry between its disciplines (tactics, operations and strategy) in the scientific and expert domain. In most armies of the world the expert and doctrinal part of the art of war is attempted to be defined as a theory of science. Basically, however, the

scientifically unfounded division of the scientific component of the science of war to its disciplines makes for it „chains“ of epistemological nature.

The author attempts, applying a different approach, to point out a possibility for overcoming the scientifically unfounded division of the art of war to disciplines. The art of war, as a science, should honour the positive experiences in the development of other sciences, first of all of social ones, regarding their systematization and structuring, in order to develop itself as a universal science on the armed struggle. The solution of this problem is presented in the definition of „macro-functions“ (functional fields, functions in different fields) of combat operations and armed struggle in general. This seemingly formal change is actually a fundamental one and can make significant impact on further development of the scientific and expert components of the art of war. This relatively new and original theoretical-methodological approach to the development of the scientific and expert components of the art of war – initiative by its scope and original by its contents – creates a possibility for reaching the true meaning of the armed struggle both in the present time and in the near future. Thus the art of war (polemology), as a science, could become a reliable foundation of the modern military thought. By richness of ideas, by the development of the scientific component of the art of war, by creativeness and, finally, by the „spiritual wealth“ can be alleviated the material inferiority of „small countries“ in the military defence domain.

Analytical activities in modern intelligence and security systems

Milorad Bošković, Colonel

Analytical activities have become an integral and irreplaceable part of the overall activities of intelligence services. The mission of patiently working analysts is to sort out the gathered data, study them, lay down different hypotheses and, finally, draw corresponding conclusions or estimates. Working out of useful information and estimates is the final phase of their work. Good, reliable and timely supplied, precise and thoroughly processed information „pave the road towards the execution of the main mission“ – the attainment of definite success in application of the policies and strategy of a country, which is particularly significant in war. In these activities, however, there have been also weak spots, the greatest mistake being made when facts are not looked at and taken realistically. Analytical activity is the most important research potential of an intelligence service, its brains and creative mind, and is therefore permanently being modernized and improved.

A contribution to assessments of political thought of Dimitrije Tucović

Prof. D Sc Dragan Simeunović

In our time of disideologization of science it is necessary to make new appraisals of works of our outstanding thinkers and political workers, so

that they will be made free from past political veils with which they have been covered. A good example for this are the works of Dimitrije Tucović, who was for a long time branded a „sympathizer of the Albanian national demands“ and „critic of the Serbian imperialism“, „pacifist against any war“, and the like.

This article contains new information on his views on the following subjects: war and peace; pacifism; serving the military term; avoidance of military obligation; patriotism; relations between the Army and civilian population in war; military and political interests of great powers in the Balkans and their „special treatment“ of Serbia; „loan interest slavery“ of small nations; right of small nations to survival; necessity for reconciliations in the Balkans; relations with neighbouring countries; reaffirmation of the national question; traditionally wrong and unjust treatment of the Balkan nations on the part of the European diplomacy; and strategy of struggle of endangered and/or enslaved nations for the attainment of independence and freedom.

The worked out scientific analysis imposes the author's assessment on the actualness of Dimitrije Tucović's thought, particularly because the present geopolitical position of our country and the present international situation are similar to those of his time.

Nikola Tesla and foundations of modern civilization

D Sc Smiljana Đurović

Philosophical-historical discussion, from Brodel's point of view, of the need for historical researches as „continuous meeting between the past and the present“, and of the postulate that „history is nothing but a continuous exploration of the past times in the name of problems and inquisitiveness – even also concern and worry – of the present time wherein we live and by which we are obsessed“. The focal place in the discussion is kept by Tesla's mechanistic cosmic theory and its impact on the fundament of modern civilization, which started with the American „blazing“ technological revolution, one of whose pillars was Tesla, that took place by the end of XIX and the start of XX century in North America, spreading thereafter also to other regions of the world. Tesla's theory of alternate electric currents, which resulted in the creation of his famous electric motor that moved forward the pyramide of modern civilization – the Niagara Falls power station – transformed the life of humanity.

A number of elements are analysed of Tesla's theory on the „increase of human energy“, contained in his famous article published in 1900, after his mysterious and most interesting researches, in Colorado Springs, on high frequency electric currents. A particular interest is paid by the author to Tesla's assertion that the „organized warfare“ slows down the human energy in modern age, and to his ideas and proposals for the establishment of permanent peace. This point attracts a particular interest because certain developments in different moves made by great powers by the end of XX century are not only based on numerous technical discoveries of this genius but his attainments can be recognized also in their ideologies and philosophies of life, even in their advocating the ecological ideology as the planetary one, one single state and one single centre of power.

Anti-war profiteer

M Sc Slobodan Jauković

The war or warlike situation in territories of the former Yugoslavia brought to the light, among other things, a varied socio-political typology. In addition to numerous socio-political orientations to be found in each war situation, the author attempts to locate a probably specific social layer which the war events and situation have introduced to the political scene. It is the emergence of anti-war profiteers. A sketch for their portrait is placed within the horizon of philosophy of politics, but it is far from being completely exhausted. The author presents the anti-war profiteer as a political novum and our specificum.

Regard sur l'opération de paix des Nations Unies en ex-Yougoslavie

Mr Damjan Tatić

Les opérations de paix des Nations Unies sont définies comme opérations dirigées vers le maintien ou établissement de la paix international, ainsi que la sécurité sans emploi de force, mises en application de la part des organismes correspondants des Nations Unies, avec la concordance des parties intéressées et avec la participation du personnel militaire sous le commandement des Nations Unies. Auteur insiste sur la différence entre les opérations de paix et les opérations de paix forcé. Il estime que les opérations de paix ne sont pas strictement prévues par la Charte des Nations Unies, mais que certains paragraphes de la Charte peuvent servir comme la base pour leur fonctionnement.

Les missions des forces de la paix des Nations Unies sont dirigées vers la garantie du respects de la rupture des hostilités. Dans le dernier temps, la mission de ces forces est aussi la protection de la population civile des régions déterminées ou la prise des dispositifs préventifs.

Le statut des forces de paix des Nations Unies peut être préparé à la base des paragraphes 104 et 105 de la Charte des Nations Unies ainsi qu'à la base de la Convention sur les privilèges et imunitet des Nations Unies. Auteur souligne que la construction du texte du statut peut être plus précise si l'on prend en considération le statut des Nations Unies. Les paragraphes les plus importants sont en rapport avec l'imunitet des membres du contingent, la liberté du mouvement des forces des Nations Unies et l'obligation du respect de l'ordre juridique du pays hôte.

Auteur fait une analyse des actions des forces des Nations Unies en ex-Yougoslavie: leurs missions, la base juridique de leurs actions, organisation, statut et financement, en tenant compte des expériences tirées des autres missions de paix dans la région de Méditerranée. Il estime que les missions des Nations Unies en ex-Yougoslavie sont réalisées seulement partiellement car l'opération de paix peut avoir les effets positifs si les parties en conflit sont résolues de résoudre ses différends par les négociations sans emploi de la force.

La diplomatie et la guerre

Milan V. Petković, Colonel

La diplomatie et la guerre, comme les moyens de la politique, ont de nombreuses et multidimensionnelles liens. Les deux formes de la réalisation du volonté politique envers les pays tiers ont le même but qui est l'imposition

de la volonté propre à la partie controposée dans le conflit. La logique de la guerre et la logique des négociations sont incompatibles et complémentaires en même temps dans la mesure de service au profit de la politique dans le sens de réalisation du but final souhaité.

La fin du monde bipolaire, comme la conséquence de la fin de la guerre froide, a causé l'apparition des formes nouvelles de la diplomatie – la diplomatie de coercition et de chantage, le blocus politico-économico-diplomatique et isolation, la diplomatie armée et des autres formes de l'influence sur l'ennemi, même sur et à travers l'Organisation des Nations Unies.

La guerre comme le moyen pour la réalisation du but est transformée en interventionisme de grandes ou de petites dimensions, en trouvant en même temps les combinaisons nombreuses pour la résolution diplomatique ou forcée du problème. Néanmoins, dans la plupart des cas, les activités diplomatiques et militaires se déroulent parallèlement et c'est la politique qui tient compte de leurs effets en les dirigeant vers la réalisation de but politique unique.

La politique du panturcisme comme l'arme idéologique

Babken Simonjan

Auteur parle des aspects les plus importants de la politique séculaire de l'Empire Osmane et de cela que cette politique avait apporté aux peuples chrétiens orientaux qui habitaient là. En faisant la comparaison de l'histoire des Arméniens et des Serbes, il mentionne les exemples de la période de 500 ans passés sous le jug turc sur les Balkans, les conflits entrenationaux des Serbes et des musulmans de Bosnie dans la période de 1992 à 1995 et l'histoire sanglante des Arméniens, qui ont subi en 1915, fait par les Turcs, le génocide unconnu dans l'histoire de l'Humanité par ses actes monstrueux.

Dans son texte, l'auteur montre le combat des Arméniens et des Serbes, qui sont devenus les victimes de la politique de panturcisme. Le nettoyage ethnique de l'Arménie occidentale des Arméniens, ainsi que le même acte fait en Croatie et en Bosnie serbe des Serbes, montre la tragédie historique des deux peuples martyres.

Au début de l'année 1990, on voit de nouveau poser la question de l'existence des Arméniens et des Serbes. Le reveil national a permis aux Arméniens et aux Serbes de se défendre contre la nouvelle invasion de l'idéologie osmane destructive qui a pour but l'anéantissement de tous les chrétiens et de tout ce qui est chrétienisme.

En utilisant les sources rares et précieuses, l'auteur explique la politique menée par les sultans turcs dans l'Empire Osmane, car l'idée de base de cette politique panturciste a été toujours l'empêchement des mouvements nationaux et la destruction des idées libératrices des peuples chrétiens orientaux. Cela ce comprend que l'auteur parle des dangers de provenance de panturcisme dans l'époque moderne où on pose de nouveau la question de l'existence des Arméniens dans la région de Karabah et des Serbes sur les espaces serbes hors de la Serbie car tout ce qui c'est passé à partir de l'année 1988, dans une partie majeure venait comme la conséquence de l'influence de l'idéologie panturciste.

L'approche à l'appui informatique du commandement des navires de la flotille fluviale de guerre

Dr Radomir Janković, Colonel

Dans ce travail on présente une approche possible à l'appui informatique du commandement des navires de la flotille fluviale de guerre. On propose un système hiérarchique de commandement par distribution informatique (KIS-RRF), qui comprend plusieurs senseurs, calculatrices, démonstrateurs, système de direction de tir et des moyens de liaison.

Auteur fait d'abord une analyse dans laquelle il examine le navire fluvial armé de l'artillerie et des missiles comme l'objet de commandement dans son environnement qui consiste en espace proprement dit et des dangers différents avec les objectifs qui apparaissent. Puis, il offre les suppositions de base, l'idée de résolution du système de commandement par informatique et analyse de son fonctionnement dans des situations différentes typiques.

A la fin, l'auteur montre les points de départ de l'appui intégral technique, les conditions de développement, les possibilités de l'application de l'appareil et des autres systèmes et des moyens d'armement et de l'équipement militaire ainsi que les effets attendus de la réalisations du système de commandement informatique pour les navires de la flotille fluviale de guerre.

Les activités militaires économiques durant la transition

Dr Dragomir Đorđević, Colonel

Dans une première partie de l'article, auteur examine les aspects commerciaux de fonctionnement de l'industrie militaire dans les conditions économiques de marché, connus comme le monopole bilatéral, où on voit d'une côté l'offre et de l'autre la demande comme les objets à part. Le mécanisme de fonctionnement du marché dans ces conditions données ne peut pas être un seul régulateur du système de fonctionnement quand il s'agit de l'industrie militaire. En tenant compte du processus du traversée de cette industrie sur les conditions du marché, auteur explique comment cette question peut être résolue ayant sous les yeux les expériences des pays développés.

Les établissements militaires basant leur production sur le profit sont organisés pour résoudre les besoins de l'Armée de Yougoslavie. Plusieurs fois réorganisés, ce que dépendait des besoins et des possibilités de l'Armée de Yougoslavie et des changements dans le système de production économique et sociale de pays, ces établissements ont été liés aux expériences tirées des pays étrangers développés. Puisque, dans le cadre de transformation du système économique de pays, le statut des établissements militaires basant leur production sur le profit est très important, auteur, dans une deuxième partie de l'article, examine les résolutions possibles de ce problème de point de vue économie militaire.

Dans une troisième partie, consacrée à la valeur du travail dans les activités économiques militaires, auteur propose le model des prix qui dans

la pratique n'est pas confirmé, mais qui est fondé sur la retraite au prix des moyens de l'armement et de l'équipement comme la fonction de la force économique. En utilisant ces moyens de l'établissement des liens de l'emploi rationnel et de la motivation économique des entreprises durant la maximisation des résultats de travail d'après les critères objectifs de valorisation. Dans ce cas, les entreprises ont les paramètres précisément et clairement déterminés et créent les conditions de résolution durable des problèmes de travail et du développement dans le système ou dans les subventions de l'Etat.

Le secret militaire et sa protection dans l'Armée de Yougoslavie

Blagoje Ljubisavljević, Colonel

Le secret militaire est une caractéristique appropriée de tout armée. Par rapport au secret de l'Etat, ce secret a pour but de protéger les données secrètes qui sont dans le domaine des préparatifs de défense d'un Etat. Passant par l'Histoire, la découverte de ces données est le sujet de travail des services de renseignement, mais le secret peut être menace aussi par les activités des membres d'une armée qui ne correspondent pas aux règlements ou qui ne sont pas en accord avec les ordres données par les supérieurs.

Dans son article, auteur souligne la différence entre l'espionage mêlés avec les intérêts étrangers et la découverte des secrets (de l'Etat, militaires et autres), en montrant l'importance des mesures de prévention et d'empêchement de menace dans l'organisation militaire, ainsi que l'importance de sanctionnement des activités non souhaitables et irrégulières.

Sans tenant compte du degré de la menace possible contre la Yougoslavie par l'agression armée venant de l'étranger et par les activités des forces séparatistes vanant de l'intérieure, dans un futur proche, estime l'auteur, le besoin de protection du secret militaire ne cessera pas de préoccuper la défense de pays.

Art de guerre – science et art

Mr Mitar Kovač, Commandant

L'art de guerre (polémistique) a été construite et traitée dans les différents Etats et armées d'une façon différente, comme l'artisanat, l'art, science, théorie et la pratique, en même temps – la science et l'art. Le rapport envers l'art de guerre, comme la science universelle ayant pour objectif le combat armé, est problématique au point de vue le degré de développement de ses constituences et de la nécessité de la simétrie des disciplines (tactique, opératique, stratégie) dans le domaine des composants scientifiques et spécialistiques. La partie spécialistique et doctrinaire de l'art de guerre, dans la plupart des armées, est montrée comme la théorie de la science. Dans le fond, la division scientifique, doctrinaire de la composante scientifique de l'art de guerre en disciplines présente le „cadre“ de la nature épistémologique.

Dans cette oeuvre on fait un effort de présenter, d'une façon différente, les possibilités de surpasse de la division non-scientifique de l'art de guerre. Etant la science, l'art de guerre doit être traité comme l'expérience positive au point de vue le développement des autres sciences, premièrement les sciences sociales, quand il s'agit de la structure et du système, parce que c'est une seule voie de la développer comme la science universelle ayant pour objectif le combat armé. La résolution de ce problème est présentée à travers „macrofonctions“ (régions des fonctions, fonctions régionales) des actions de combat et du combat armé. En premier regard, cette transformation est formelle mais en effet elle est primordiale à cause des implications pour le développement ultérieure des composants scientifiques et spécialistiques. L'approche de développement de cette composante relativement nouvelle et originale, atypique au point de vue contenu, est une des possibilités de découvrir la vérité concernant le combat armé dans un avenir proche. Ainsi, l'art de guerre pourrait, comme la science, être la base de la spécialisation dans la maturé. La richesses des idées, le développement des composants, la création et la „richesse spirituelle“ peut être diminuée mais même provoquer la diminution de l'infériorité des „petits pays“ au point de vue défense.

Analitique dans les systèmes de renseignement modernes

Milorad Bošković, Colonel

L'analytique est devenue une partie integrale et irremplaçable des services de renseignement. Le devoir des analystes paciants est de classer les informations recueillies, d'étudier les documents, de construire les hypothèses différentes et, enfin, de faire les conclusions correspondantes. La production des informations et des évaluations est une dernière phase dans leur travail. Une information de qualité, à temps, traitée et formée fait une „pavée vers la réalisation du but final“ – la reussite de la politique et de la stratégie d'un pays, ce que présente une vrais valeur durant la guerre. Cependant, dans le travail on a des points faibles aussi. Le plus grand est la misère de l'esprit au point de vue réalité. Analytique est un potentiel de recherche de tout service de renseignement, le cerveau et l'intelligence créative, ce que présente un impératif pour sa modernisation et perfection.

Contribution aux notices des pensées politico-militaires

de Dimitrije Tucović

Prof. dr Dragan Simeunović

Dans la période de desidéologuisation des sciences, il est indispensable de faire une nouvelle foie la notation des oeuvres de nos penseurs et les gens politiques pour pouvoir effacer les notices des temps passés fait en fonction de la politique journalière. Un bon exemple pour cela est l'oeuvre

de Dimitrije Tucović qui a été, pour un assez long temps, „sympatiseur des nationalistes albanais“ et „critiseur de l'impérialisme serbe“, „pacifiste contre tout guerre“ et suit de suite. Cependant, quand il s'agit de connaissance complète de son oeuvre et des documents auxiliaires, on voit des conclusions différentes.

Dans ce travail, on voit les savoirs nouveaux concernant ses points de vue traitant la guerre, pacifisme et le service militaire obligatoire, patriotisme, rapport entre l'armée et les civiles durant la guerre, intérêts politiques et militaires des grandes puissances concernant les Balkans, leur „rapport spécial envers la Serbie“, le jug „profitable“ des petits pays, droit des petits peuples à l'existence, nécessité de la concordance des peuples voisins, affirmation de la question nationale, tradition dans le domaine de mauvais rapports entre la diplomatie européenne et les peuples des Balkans, stratégie du combat des peuples menacés et soumis à l'occupation.

Les analyses scientifiques qui sont faites imposent le jugement de l'auteur concernant l'actualité des pensées de Dimitrije Tucović, qui sont sous la pression de la position géopolitique, pareille à celle de l'époque.

Nikola Tesla et les bases de la civilisation moderne

Dr Smiljana Đurović

Dans cet article historico-philosophique on traite, de point de vue Brodel, les nécessités des recherches historiques comme „rencontres permanentes du passé et du futur“ et une constatation que „l'Histoire n'est qu'une analyse permanente des temps passés au nom des problèmes et de curiosité – même des soucis et des peurs – du temps contemporain qui nous obsède. „Dans le milieu des analyses on voit la théorie cosmique et mécanistique de Tesla et leurs implications aux fonds de la civilisation moderne qui commence par la révolution technologique, „flambante“ à l'américaine, dont il a été un des piliers, et qui a eu lieu à la fin du 19. et au début du 20. siècle sur le sol américain, pour se répandre sur les autres points du monde. La théorie de Tesla du courant électrique alternatif, dont le résultat est son moteur fameux, qui a bougé la pyramide de la civilisation contemporaine – l'usine d'électricité (hydrocentrale) sur les shutes d'eau de Niagare, avait transformé la vie des hommes sur la Terre.

On fait l'analyse de certains éléments de la théorie de Tesla concernant „l'augmentation de l'énergie humaine“, mentionnée dans l'article fameux, mis à jour en 1900, après les recherches mystérieuses et intéressantes faites à Colorado Springs sur les courants de hautes fréquences. L'attention est attirée particulièrement par la déclaration que „la guerre organisée“ relentie l'énergie humaine, mais aussi les propositions pour la rétablissement de la paix. C'est intéressant car certains faits dans l'histoire du 20. siècle concernant les actions des grandes puissances sont limités aux inventions techniques de ce génie et même reconnus dans leurs idéologies et philosophie de la vie, surtout quand il s'agit de l'écologie comme idéologie planétaire ou d'un Etat et un centre de puissance.

Profiteur anti-guerre

Mr Slobodan Jauković

La situation de guerre sur l'espace de l'ex-Yougoslavie a mis en évidence, parmi autres, la typologie très développée au point de vue social et politique. Sauf les orientations nombreuses socio-politiques que l'on peut rencontrer en passant près des évènements, auteur fait un effort de déterminer une couche spécifique qui est sortie sur la scène politique. Il s'agit des profiteurs anti-guerre. Leur silhouette pour leur portrait est signalée dans l'horizon de la philosophie politique, mais elle n'est pas finie par cette effet. Auteur examine le profiteur anti-guerre comme le novum politique mais aussi comme notre specificum.

О миротворческой операции ООН в предшествующей Югославии

Канд. наук Дамьян Татич

Миротворческие операции ООН определяются как операции, целью которых является сохранение или восстановление международного мира и безопасности без применения принуждения, причем решение о них принимают компетентные органы ООН, при согласии всех заинтересованных сторон и участии военного персонала под командованием ООН. Автором подчеркивается разница между миротворческими операциями и операциями навязывания мира. Он считает, что миротворческие операции категорически не предусматриваются Уставом ООН, хотя некоторые положения Устава могут представлять основу для их деятельности.

Задачи миротворческих сил ООН, как правило, направлены на обеспечение соблюдения прекращения враждебностей. В последнее время в задачу этих сил входит и защита гражданского населения в определенных областях или их превентивное распределение.

Статус миротворческих сил ООН можно обобщенно упорядочить на основании статей 104 и 105 Устава ООН и положений Конвенции о привилегиях и иммунитетах ООН. Автором подчеркивается, что подписание соглашения о статусе является более точным способом регулирования статуса сил ООН. Наиболее значительные положения соглашения относятся к иммунитету личного состава контингента, свободе движения ООН и обязательному уважению правового порядка государства хозяина.

Автор анализирует деятельность сил ООН в предшествующей Югославии: их задачи, правовую основу их деятельности, организацию, статус и финансирование, учитывая при этом опыт других миротворческих миссий в Средиземноморье. Он считает, что задачи сил ООН в предшествующей Югославии выполнены только частично, ибо миротворческая операция может иметь положительные эффекты только в том случае, если воюющие стороны примут решение решать спор в переговорах, без употребления силы.

Дипломатия и война

Милан В. Петкович, полковник

Между дипломатией и войной как средствами политики существуют многозначные и многочисленные связи. Обе эти формы про-

явления политической воли одной страны к загранице имеют одинаковую крайнюю цель – навязывание собственной воли другой стороне в конфликте. Логика войны и логика переговоров являются настолько инкопатибельными и дополняющимися, насколько служат политике в достижении желаемой цели.

Отменение биполярного разделения мира, обусловленного прекращением „холодной войны“, вызвало возникновение многочисленных относительно новых форм дипломатии – дипломатии давлений и шантажа, политическо-дипломатических блокад и изоляций, вооруженной дипломатии и других форм влияния на противника, даже и через ООН. Война как средство достижения цели трансформируется в интервенционизм более крупных или меньших масштабов, причем изобретаются многочисленные комбинации для дипломатического и насильственного решения проблемы. Однако, в большинстве случаев дипломатическая и военная деятельность развертываются параллельно, причем политика следит за тем, чтобы их эффекты взаимно не аннулировались, т. е. она их направляет на достижение единой политической цели.

Политика пантюркизма как идеологическое оружие

Бабкен Симонян

Автор говорит о важнейших аспектах многовековой политики Османской империи и о том, что эта политика принесла восточнохристианским народам, которые в ней жили. Сравнивая историю армян и сербов, он приводит примеры из 500-летнего турецкого ига на Балканах, межнациональных столкновений боснийских сербов и мусульман в периоде 1992–1995 гг., и кровавой истории армян, которые в 1915 году пострадали от турецкого геноцида, невиданного и самого чудовищного в истории человечества.

Автором указывается на борьбу армян и сербов, ставших жертвами политика пантюркизма. Этническая чистка Западной Армении от армян, а также этническая чистка Хорватии и сербской Боснии от сербов показывают всю историческую трагедию двух страдальческих народов.

В начале 1990 года снова поднялся вопрос существования армян и сербов. Пробуждение национального самосознания предоставило возможность армянам и сербам защищаться от новых разрушительных нашествий османской идеологии, цель которой является уничтожение всех христиан и всего христианского.

Пользуясь драгоценными и редкими источниками, автор толкует политику, которую вели турецкие султаны в Османской империи, причем в основе идеи политики пантюркизма всегда находилось стремление предотвратить возможность развития национальных движений восточнохристианских народов. Конечно, автор говорит и о опасности пантюркизма в настоящее время, когда снова ставится вопрос существования армян в Карабахе и Сербов на исконных сербских просторах вне Сербии, ибо все, случившееся с 1988 года, во многом находилось под влиянием идеологии пантюркизма.

Подход к информационной поддержке командованию вооруженных кораблей речной военной флотилии

Доц. д-р Радомир Янкович, полковник

В труде представляется возможный подход к информационной поддержке командованию вооруженных кораблей Речной военной флотилии. Предлагается иерархически распределенная командно-информационная система (KIS-RRF), охватывающая несколько различных сенсоров, датчиков, систем управления огнем и средств связи.

Автор в начале подвергает анализу систему, причем им рассматриваются речной артиллерийский корабль как объект командования и его окружение, состоящее из физического пространства и различных угроз и/или целей, которые в нем появляются. Потом излагаются исходные предпосылки, идейное решение командно-информационной системы для корабля и способ его функционирования в различных типичных ситуациях.

В конце автор рассматривает исходные основы интегрального технического обеспечения, условия развития, возможности применения приборов и узлов других систем и средств вооружения и военного оборудования и ожидаемые эффекты реализации командно-информационной системы вооруженных кораблей речной флотилии.

Военно-хозяйственная деятельность в транзиции

Д-р Драгомир Джорджевич, полковник

В первой части статьи рассматривается коммерческий аспект функционирования военной промышленности в современных рыночных условиях хозяйствования, известных под названием двусторонняя монополия, где на стороне предложения и на стороне спора выступают о одному субъекту. Механизм функционирования рынка в таких условиях не може быть единственным регулятором системы функционирования в военной промышленности. Учитывая имеющий место в настоящее время у нас процесс перехода военной промышленности на рыночные условия хозяйствования, автор частично объясняет, каким образом этот вопрос решался в других странах, обладающих развитым рынком.

Существующие военные хозрасчетные учреждения формировались на основании потребностей Войска Югославии. С момента основания эти учреждения несколько раз подвергались реорганизации, в зависимости от потребностей и возможностей ВЮ, изменений в хозяйственной и общественной системах страны, а также от положительного опыта, связанного с организацией этой деятельности в некоторых зарубежных странах. Учитывая, что в рамках трансформации экономической системы страны весьма важным является статус военных хозрасчетных учреждений в ВЮ, автором во второй части статьи рассматриваются возможные решения этой проблематики с военно-экономической точки зрения.

В третьей части, посвященной оценке стоимости труда в военно-хозяйственной деятельности, автором предлагается модель цен, под-

твержденная на практике, основывающаяся на возвращении цене вооружения и военного оборудования функций экономического принуждения. Через них восстанавливается связь между рациональным употреблением и экономической мотивацией предприятия в достижении максимальных деловых результатов, в согласии с объективными критериями определения цены. В таком случае предприятие обладает ясными и четко определенными параметрами экономического поведения, т. е. создаются условия, чтобы каждое предприятие поняло, что проблемы хозяйствования и развития нельзя постоянно решать повышая цены и требуя льгот или выгодных условий в хозяйственной системе или государственных субвенциях.

Военная тайна и ее защита в войске Югославии

Благое Любисавлевич, полковник

Военная тайна свойственна каждому войску. В отличие от государственной тайны, она защищает от общественности секретные данные, входящие в область оборонных подготовок одного государства. В течение всей истории раскрытие этих данных является постоянным предметом деятельности разведывательных служб, но их секретность находится под угрозой, если личный состав данного войска не придерживается приказов и предписанных обязанностей и допускает ошибки в регламентированных и приказанных поступках.

В статье автор подчеркивает разницу между шпионажем с элементами иностранного интереса и раскрытием тайны (государственной, военной, службеной), указывая на значение превентивы в предотвращении возможности постановки под угрозу тайны данных в военной организации, а также на значение санкционирования нежелательных и противозаконных поступков.

Несмотря на степень угрозы для СР Югославии вооруженной агрессии извне и действия сепаратистских сил изнутри, т. е. на возможное ослабление и исчезновение этих источников опасности, в ближайшем будущем, считает автор, останется необходимость защищать секретные данные, относящиеся к вопросам обороны и безопасности страны.

Военное искусство – наука и искусство

Канд. наук Митар Ковач, майор

Военное искусство (полюстик) конститута и определяется в различных государствах и войсках различным способом – как ремесло, искусство, наука, теория и практика, и как наука и искусство. Отношение к военному искусству, как к универсальной науке о вооруженной борьбе, самым проблематичным является с аспекта развития учреждающих ее факторов и неоправданности (оправданности) симметрии дисциплин (тактика, оперативное искусство, стратегия) в области научной и специальной компонентов. Специальную и доктринальную части военного искусства в большинстве войск мира пытаются показать как

теорию науки. В основе, доктринальное, научно необоснованное разделение научного компонента военного искусства на дисциплины составляет „оковы“ эпистемологической природы. В труде делается попытка иным подходом обозначить возможность преодоления научно необоснованного разделения военного искусства на дисциплины. Военное искусство как наука должно уважать положительный опыт развития других наук, в первую очередь общественных, в отношении систематичности и структурированности, чтобы успешно развивалось как универсальная наука о вооруженной борьбе. Решение этой проблемы дается через „макрофункции“ (функциональные области, областные функции) боевых действий и вооруженной борьбы. На вид это формальное изменение является существенным и может иметь значительные импликации в дальнейшем развитии научного и специального компонентов военного искусства. Относительно новый и оригинальный теоретическо-методологический подход к развитию научного и специального компонентов военного искусства – иницирующий по обхвату, атипичский по содержанию – является одной из возможностей открытия истины о вооруженной борьбе в настоящее время и в ближайшем будущем. Таким образом военное искусство может стать надежной основой современной профессии. Богатством идей, развитием научного компонента военного искусства, и в итоге, „духовным богатством“ можно уменьшить материальную наполненность „малых стран“ с аспекта военной обороны.

Аналитика в современных разведывательных системах

Милорад Бошкович, полковник

Аналитика стала интегральной неотъемлемой частью разведывательных служб. Задача терпеливых аналитиков – классифицировать материал, изучить его, поставить различные гипотезы и, наконец, сделать соответствующие выводы. Изготовление информации и оценка – это последняя фаза работы. Хорошая, своевременная, точная и всесторонне обработанная информация вымощивает дорогу к осуществлению „главной задачи“ – достижению окончательного успеха политики и стратегии данной страны, что имеет особое значение в войне. Однако, в работе имеют место и слабости, а самая большая беда духа в том, что на факты не смотрят реально. Аналитика является, важнейшим исследовательским потенциалом разведывательной службы, мозгом и творческой интеллигенцией, и поэтому она постоянно модернизируется и усовершенствуется.

К вопросу об оценках военно-политической мысли

Димитрия Туцовича

Проф. д-р Драган Симеунович

Во время дезидеологизации науки нужны новые оценки произведений наших выдающихся мыслителей и политических деятелей, для того,

чтобы с них снять завесы ранней повседневной политики. Хорошим примером этому дело Димитрия Туцовича, который долгое время „симпатизировал албанские национальные претензии“ и „критиковал сербский империализм“, был „пацифистом против любой войны“ и под. Однако, если полностью вычитать его произведения и сопровождающий материал, навязываются совсем иные выводы.

В его произведениях содержатся новые сознания о его положениях о войне и мире, пацифизме и службе в армии, уклонении от военной обязанности, патриотизме, об отношении армии к гражданскому населению в войне, о военных и политических интересах великих держав на Балканах и их „специальном отношении“ к Сербии, о „процентном рабстве“ малых народов, правах малых народов на существование, необходимости балканского примерения и отношений с соседями, о подтверждении национального вопроса, традиции плохого отношения европейской дипломатии к народам Балкан и стратегии борьбы находящихся под угрозой и поработанных народов.

Совершенный научный анализ навязывает суд автора об актуальности мысли Димитрия Туцовича, обуславливаемый теперешним тождественным геополитическим положением и международнополитической ситуацией, похожей на ситуацию из его времен.

Никола Тесла и основы современной цивилизации

Д-р Смиляна Джурович

В статье Философско-исторически, с точки зрения Бродела рассматривается необходимость исторических исследований, как „постоянной встречи прошлого и современности“ и установка, что „История не что иное, как постоянное испытание минувших времен во имя проблем и любознательности – даже и озабоченности и боязни – нынешнего времени, в котором мы живем и которое нас осаждает“. В центре рассматривания находится космическая и механистическая теория Теслы и ее импликация в основы современной цивилизации, начавшейся с американской „пылающей“ технологической революции, одним из столбов которой он был, а которая случалась под конец XIX и в начале XX веков на просторе Северной Америки, чтобы потом она расширилась и в другие части мира. Теория переменного тока Теслы, результатом которой его известный двигатель, который запустил пирамиду современной цивилизации – гидроэлектростанцию на Ниагарском водопаде, преобразила жизнь людей на Земле.

Анализу подвергаются некоторые элементы теории Теслы о „увеличении человеческой энергии“, приведенные в общеизвестной статье, опубликованной в 1900 году, после таинственных и самых интересных его исследований токов высокой частоты в Колорадо-Спрингсе. Особое внимание уделяется утверждению, что в современности человеческую энергию замедляет „организованное водение войны“, а даются также и предложения Теслы по восстановлению мира. Это интересно потому, что некоторые явления в истории конца XX века в ходах великих держав опираются не только на многочисленные изобретения, но и узнают в их идеологии и философию жизни, вплоть до навязывания экологической идеологии как планетной, одного государства и одного центра мощи.

Антивоенный спекулянт

(Эскиз для портрета)

Канд. наук Слободан Янкович

Военная ситуация на просторах предшествующей Югославии вытащила на свет божий, кроме прочего, и весьма разветвленную социально-политическую типологию. Наряду с многочисленными социально-политическими ориентировками, встречаемыми во всех военных событиях, автор делает попытку определить место одной прослойки, кажется специфичной, которую эти события вывели на политическую арену. Речь идет о антивоенных спекулянтах. Эскиз для их портрета очерчен в горизонте философии политики, причем он исчерпан не полностью. Автором в труде показывается, что антивоенный спекулянт политическая новизна и наша специфичность.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан Петковић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.600 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.